

K 120 646
3

ქართული ენციკლოპედია

ქართული ენციკლოპედია
საქართველოს ენციკლოპედია

საქართველო
საზღვროსამართლო

საქართველოს

საქართველოს
საქართველოს

851

8-37

ლიტერატურული დაკრძალვა

07135

17358

39464

„ლიტერატურა და ხელოვნება“

თბილისი

1965

წიგნი შეადგინა და წინასიტყვაობა დაურთო
სოლომონ ხუციშვილმა

K 120646
3

საქართველოს
პარლამენტის
ბიბლიოთეკა
გეორგიანთა ქ.

ნიკო ტატიშვილი

ნიკო ტატიშვილმა მეორე მსოფლიო ომის დაუსრულებელ გზებზე იარა 1941 წლის 11 ივლისიდან. მან ახლად დაწყებული მეცნიერულ-პედაგოგიური მოღვაწეობა შეწყვიტა და თან წაიღო ფიქრი და ზრუნვა დაუმთავრებელ ნაშრომებზე. მას ყოველთვის ჰქონდა იმედი, რომ საყვარელ საქმეს დაუბრუნდებოდა და იმუშავებდა ქართულ ლიტერატურისმცოდნეობაში. მის თვალეში ყოველთვის კიაფობდა საქმის ერთგული ადამიანის დამახასიათებელი ცეცხლი. ასეთი ანთებული თვალეებით შეეგება იგი თავის ბედსა და განსაცდელს. არასოდეს გადაუწყვეტია გამარჯვებისა და სამშობლოში დაბრუნების იმედი. ომში, ზამთარში, ღამიანად, რუსთაველსა და ვაჟა-ფშაველას იგონებდა. „ხშირად მაგონდება ჩვენი განვლილი ცხოვრება, სტრიქონები რუსთაველისა და სხვა ჩვენი პოეტებისა, — წერდა იგი 1942 წელს 10 თებერვალს, — დღეს თოვს და ვაჟას „ალუდა ქეთელაურის“ სიტყვები მიდგას ყურში, განსაკუთრებით უკანასკნელი თავი: „თოვლი თოვს, ქარი ბობოქრობს“... კიდევ კარგი, რომ ზეპირად მახსოვს, თორემ აქ სად ვიშოვნო ლექსებს“...

ფრონტიდან იწერებოდა: „რომ იცოდეთ, როგორ მენატრებით ყველანი! არათუ თქვენ, ის ვაჟის ხეც კი, ჩემს ეზოში რომ დგას. ჩემი მეზობლები, ჩემი მეგობრები, ჩემი თბილისი... მაგრამ, არა უშავსრა, ჯერ ბრძოლაა საჭირო და მე ღრმად მწამს, რომ ერთმანეთს შევხვდებით“. ასეთი რწმენით იყო სავსე, როცა ლექსად დაწერილ წერილში ამბობდა:

სიყვარული გამაკაჟებს
ჩემი ტურფა მხარისა,
გულში ასი ტყვია დამკრან, —
ვაჟაკცურად ავიტან,
დავბრუნდები ჩემ თბილისში
დაჭრილ-ნახმლევ თავითა...

ნიკო ტატიშვილი თავის თბილისს ვედარ დაუბრუნდა.

1926 წელს დეკემბრის ჟურნალ „ნაკადულში“ დაიბეჭდა თორმეტი წლის „ძვილეთელი ტატიშვილის“ ლექსი, რომელშიც ბავშვური უშუალოებით გამოთქმული იყო აზრი ადამიანის „დანიშნულებაზე“. ლექსს ერქვა „ჩემი ნატვრა“. ნიკო ტატიშვილმა თბილისის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი დაამთავრა და ასპირანტურაც იქვე გაიარა 1936-1939 წლებში. 1940 წელს დეკემბერში სამეცნიერო ხარისხის მოიპოვა წარმატებით და მცირე ხნის განსავლობაში სერიოზული და დაკვირვებული მკვლევარისა და უმაღლესი სასწავლებლის მუშაკის ნიჭი და უნარი გამოიჩინა, დაწერა რამდენიმე გამოკვლევა მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურიდან და ზოგიერთი გამოაქვეყნა კიდევ 1941 წლის ივნისამდე. მისი ინტერესის სფერო იყო მე-19 საუკუნის ქართული მხატვრული ლიტერატურა, ბეჭდვითი პერიოდული ორგანოების ისტორია, საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორია. კულტურულ-ლიტერატურული საკითხების კვლევისას ნ. ტატიშვილს განსაკუთრებით იზიდავდა ილია ჭავჭავაძისა და ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება. იგი ქართული ლიტერატურის რუსულ და ევროპულ ლიტერატურასთან ურთიერთობა-კავშირის საკითხებსაც არკვევდა. მისი ლიტერატურული ინტერესის შედეგი ქვეყნდებოდა კიდევ მაშინდელ ქართულ ჟურნალებში და სხვა პერიოდულ ორგანოებში: „მნათობში“, „ბიბლიოგრაფიის მოამბეში“, „პუშკინის სახელობის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომებში“, „სახელმწიფო მუზეუმის შრომებში“, „ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულში“, „ლიტერატურულ საქართველოში“, „ჩვენ თაობაში“...

ნიკო ტატიშვილი მოხდენილად ამყდავანებდა ლიტერატურული ანალიზის უნარს, ერუდიციას პრობლემების დაყენებასა და მათი სათანადო სიღრმით დასაბუთებისას. ქართულ ლიტერატურულ ფაქტებს საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების თანამდევად განიხილავდა, ამასთანავე, მათ აფასებდა როგორც ღრმად ეროვნული შეგნების გამოვლინებას, როგორც იმ ბრწყინვალე იდეების გამოხსენებას, რომელნიც მოწინავე საზოგადოებას გააჩნდა თავისი არსებობის სხვადასხვა პერიოდში.

ქართული კულტურა თავისი ეროვნული საწყისებითა და ზოგადკაცობრიული, ღრმად ჰუმანისტური იდეალებით მსოფლიო კულტურისაკენ მიდის და მის შექმნაში მონაწილეობს — ასეთი თვალსაზ-

რისით განიხილავდა იგი ილია ჭავჭავაძის, ვაჟა-ფშაველას, აკაკი წერეთლის შემოქმედების ზოგიერთ მომენტს, ამ თვალსაზრისით აფასებდა ქართული ხალხური შემოქმედების უბადლო ნამუშებს.

აქ თავმოყრილი წერილები პირველად იბეჭდება. მათი შექმნის დროსა და ჩვენ დროს შორის იმდენმა ხანმა გაიარა, რომ შეიძლება ზოგიერთ მათგანს ადრე გამოთქმულ აზრთა ელვარება მოკლებოდა. მაგრამ ნიკო ტატიშვილის ნაწერების თემა, განხილული საკითხები, ავტორისეული ინტერპრეტაცია და დასკვნები ჩვენი დროის ქართულ ლიტერატურისმცოდნეობას ეთანხმებიან. ილია ჭავჭავაძე და ვაჟა-ფშაველა, აკაკი წერეთელი და ქართული ლიტერატურის ეროვნული თემატიკა, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნება და პრესა — ის საკითხებია, რომელთა შესწავლა ამა თუ იმ თვალსაზრისით ყოველთვის ახალი იქნება.

ნიკო ტატიშვილის ის ნაშრომი, რომელშიც ქართული კულტურისა და ლიტერატურის სხვა ერთა სულიერი ცხოვრების მიღწევებთან ნაცნობობაზე არის ლაპარაკი (დავით ერისთავის „სამშობლოსთან“ დაკავშირებით), შედეგია ავტორის ხანგრძლივი დაკვირვებისა და შრომისა. ამისათვის მან საფუძვლიანად შეისწავლა როგორც ნაბეჭდი, ისე ხელნაწერად არსებული, ამ საკითხისათვის მნიშვნელოვანი მასალა და დაწერა საკმაოდ ვრცელი მიმოხილვა იმისა, თუ როგორი იყო წყაროები ქართული საზოგადოებრივი და ლიტერატურული აზროვნებისა მე-18 თუ მე-19 საუკუნეში. საქმეში ჩახედულმა ადამიანმა იცის, რომ ქართველმა ინტელიგენტებმა მე-18 საუკუნეში რუსეთის გზით დაიწყეს შესწავლა ევროპული ლიტერატურისა, მეცნიერებისა, საზოგადოებრივი აზრის მოძრაობისა. ამ საკითხის გარკვევას ემსახურება წერილი, რომელშიც მრავალი მასალაა მოხმობილი და გაანალიზებული. ამ გამოკვლევის ერთი ნაწილი ესება დავით ერისთავის მუშაობას იმ სახელმძღვანელო პიესაზე, რომელმაც გასული საუკუნის 80-იან წლებში, არა მხოლოდ ქართული სამუდამო სცენის — 1879 წელს განახლებულ თეატრში, არამედ ქართულ სცენიურ და დრამატურგიულ ხელოვნებაში გარკვეული საფეხური შექმნა. ეს იყო დ. ერისთავის „სამშობლო“.

წერილებში „ილია ჭავჭავაძე — მხატვრული ლიტერატურის

კრიტიკოსი“ და „ვაჟა-ფშაველა“ ნიკო ტატიშვილს სიაბლეს ახასიათებს იმ თვალსაზრისში, რაც შექმნილი იყო ქართულ ლიტერატურისმცოდნეობაში, ამ მწერლების შემოქმედებებს თავისებურებათა კვლევაში. ეს მხარე დამახასიათებელი იყო ახალგაზრდა მკვლევარისა, მუდამ მაძიებელი გონებისა. მისი წერილი ჟურნალ „იმედის“ შესახებ განხილვას ქართული ჟურნალისტიკის მნიშვნელოვანი ფაქტისა, იმ მხარეთა გამოყოფა, რომელთაც მკვლევარი ჯერ არ შეხებოდა. ქართული პრესის ისტორიკოსი გამოიყენებს ნიკო ტატიშვილის ამ ნაშრომებს. გამოიყენებს მკითხველი აგრეთვე სხვა მის თხზულებებსაც, განსაკუთრებით, ჩვენი ლიტერატურული ინტერესით აღსავსე ახალგაზრდობა, რომელიც დროული მანძილის მიუხედავად (წერილების დაწერასა და მათ დაბეჭდვას შორის) მაინც მონახავს მისთვის მნიშვნელოვან და მისი ცოდნისათვის აუცილებელ მოსაზრებებსა და შეხედულებებს. სწორედ ამიტომ ეს კრებული იქნება უდროოდ დაღუპული ახალგაზრდა მკვლევარის მოსაგონებელიც და მკითხველი საზოგადოების გაზრდილი ლიტერატურული ინტერესის ზოგიერთი საკითხის პასუხიც.

ნიკო ტატიშვილის სიცოცხლის თარიღებია 1914—1943.

ფრანგულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობა და
დავით მერისთავის „საგზობლო“

ნაწილი პირველი

წინამდებარე ნაშრომის თემა ფრანგულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობაა. სურათის სისრულისათვის აუცილებელი გახდა ამ ურთიერთობის პირველი მომენტების გათვალისწინება. არ იქნებოდა მართებული ურთიერთობის განხილვა მხოლოდ მე-19 საუკუნით შემოგვეზღუდა. ასე რომ მოვქცეულიყავით, საკითხის ფესვები მე-18 საუკუნეში დაგვრჩებოდა. ფრანგულ-ქართული ისე, როგორც რუსულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობა, მძლავრ ფაქტორად იქცა ახალი ქართული ლიტერატურის შექმნისათვის; ამიტომ ახალი ქართული ლიტერატურის შესწავლის დაწყება მხოლოდ მე-19 საუკუნიდან — 1800 წლიდან, გაუმართლებელია. ახალი ქართული ლიტერატურის ჩამოყალიბება მე-18 საუკუნეში დაიწყო. იგი არ შექმნილა მხოლოდ მე-19 საუკუნეში, ისე, როგორც ძველი ქართული ლიტერატურა არ დამთავრებულა მე-18 საუკუნის გასულს. ამ შემთხვევაში დიალექტიკურ განვითარებას ჰქონდა ადგილი. ამ პრობლემას აქ მხოლოდ იმით ვაყენებთ, რომ დაგვესაბუთებინა ჩვენი შრომის მე-18 საუკუნიდან დაწყება.

ფრანგულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობის საკითხი სპეციალური კვლევის საგნად არავის გაუხდია, მაგრამ ვერ ვიტყვით, თითქოს სრულიად უტრადიციო ვიყავით ამ საქმეში. ალ. ცაგარლის, ალ. ხახანაშვილის, კ. კეკელიძის, მ. ზანდუკელის, კ. კაპანელის, გ. ლეონიძის. ლ. ასათიანას ნაშრომებში არის განხილული ზოგიერთი მომენტი ამ ურთიერთობის

ბისა. დასახელებულთაგან ზოგა, მართალია, მეტად ვაკვრით ეხება ამ პრობლემას. ჩვენ ვცადეთ ფრანგულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობის მთლიანი სურათის ზოგადად მოცემა (მე-18 — მე-19 ს.); სპეციალურად განვიხილეთ ვიქტორიენ სარდუს „Patrie“-ს და დავით ერისთავის „სამშობლოს“ ურთიერთობა, „სამშობლოს“ მნიშვნელობა ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის.

სამართლიანი იყო შრომის სათაურშივე განგვესაზღვრა ეს მიჯნები, მაგრამ მოუხერხებელია.

მეორე შენიშვნაც სათაურის გამო: ურთიერთობა გულისხმობს ორმაგ გავლენას. მე-19 საუკუნეში ქართული ძეგლებიც ითარგმნა ფრანგულად, მაგრამ ამას ფრანგული მხატვრული ლიტერატურისათვის არავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონია და მხოლოდ მეცნიერული ინტერესით ისაზღვრებოდა. სარდუს „Patrie“-ს და ერისთავის „სამშობლოს“ დეტალური ფილოლოგიური ანალიზისა და „სამშობლოსთან“ დაკავშირებულ ისტორიული საკითხების გარკვევით ვამთავრებთ ამ შრომას. შესაძლებელია, ასეთი კითხვა დაისვას: აუცილებელი იყო თუ არა ქართული „სამშობლოს“ პოეტიკის დეტალური ანალიზი? ეს საჭიროდ არ ვცანით. რადგან ჩვენი მიზანია საკითხის ურთიერთობის ასპექტში განხილვა. და რამდენადაც ეს საჭირო იყო საკითხისათვის, შევეცადეთ უყურადღებოდ არ დაგვეტოვებინა.

დასასრულ, ერთი განმარტებაც: ჩვენი მიზანი ქართული ლიტერატურის საფუძვლიანი შესწავლაა, და, ამიტომ ქართული ლიტერატურის შენაკადების გათვალისწინება მოვინდომეთ. ამ შემთხვევაში კი ფრანგულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობით შემოვიფარგლეთ.

1

ძველი ქართული ლიტერატურა დავალებულია ბერძნული და ასურული მწერლობისაგან. მე-11 საუკუნიდან, საერო მწერლობის ჩამოყალიბებისთანავე, ქართულ ლიტერატურას კიდევ ერთი ნაკადი ემატება. ჩვენ აქ სპარსულ პოეზიას ვგუ-

ლისხმობთ. სპარსულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობა საკმაოდ ხანგრძლივი გამოდგა. თვით მე-19 საუკ. ნახევარმდე ქართულ ლიტერატურას აშკარად ატყვია აღმოსავლური კვალი.

დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს საქართველო. ძველ და საშუალო საუკუნეებში, კულტურის სარბიელზე არ შეხვედრია. იგი საკუთარი გზით მიდიოდა, მაგრამ ასეთი დამოკიდებულება სამუდამოდ არ გაგრძელებულა. უამთა სვლამ შეცვალა ჩვენი ქვეყნის მდგომარეობა. მე-17 საუკუნიდან ქართული ლიტერატურა ახალ გზებს ეძიებს. ცდილობს თავი გაითავისუფლოს სპარსული ზღაპრული ფანტასტიკისაგან, ქართული ცხოვრების აღწერა მოგვცეს. ეს მოვლენა შემთხვევითი არ იყო. ორიენტაციის ძიებას ადგილი ჰქონდა არა მარტო ლიტერატურაში, არამედ ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიურ ცხოვრებაში. დიპლომატიური ურთიერთობა რუსეთთან წინამორბედი იყო საქართველოს ახალ გზაზე დადგომისა. ასეთსავე ურთიერთობას გვიჩვენებს საქართველოს ისტორია ევროპის სხვა ქვეყნებთანაც. სულხან-საბა ორბელიანმა 1713—1716 წ.წ. იმოგზაურა ევროპაში, იყო „ფარიზში“, ინახულა ლუი მე-14 და სთხოვა დახმარება. ცხოვრებამ საქართველო, დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ნაცვლად, რუსეთს დაუკავშირა, საქართველო რუსეთს ოფიციალურად 1801 წ. შეუერთდა. ეკონომიური დაახლოება მათ შორის მე-18 ს. მეორე ნახევარში მოხდა. არც ქართულ ლიტერატურას დაუცდია 1801 წლის მანიფესტისათვის. კულტურული ურთიერთობა რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-18 ს. ნახევრიდან უკვე თვალსაჩინოა.

რუსულმა ლიტერატურამ დიდი გავლენა მოახდინა ქართულ ლიტერატურაზე. გავიხსენოთ თერგდალეულების კავშირი რუს მესამოცე წლების დემოკრატიულ მწერლებთან და შემდეგი პერიოდიც. რუსულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობა სპეციალური კვლევის საგანია. ჩვენ ამ შემთხვევაში გვანტერესებს ქართული ლიტერატურის ურთიერთობა ფრანგულთან. ეს კი მე-18 ს. ბოლოს და მე-19 ს. დასაწყისში, თითქმის მთლიანად რუსული ლიტერატურის მეოხებით მიმდინარეობდა. ამიტომ საჭიროა რუსულ-ფრანგულ ლიტერატურათა ურთიერთობას მოკლედ მაინც შევხებით.

არჩილ მეფის, შემდეგ კი ვახტანგ VI მრავალრიცხოვანი ამაღლის რუსეთში გადასვლამ ქართველობა რუსულ ლიტერატურასთან დაახლოვა. ამაღლაში მრავალი პოეტი იმყოფებოდა პოლიტიკურ ასპარეზს მოწყვეტილი ქართველნი კულტურულ მუშაობას ეწეოდნენ. სწავლობდნენ რუსულ ლიტერატურას და ეცნობოდნენ იმ კულტურას, რომელიც რუსეთში ბატონობდა.

რუსეთი მე-18 ს. დასაწყისში დაადგა გაევროპიელების გზას. პეტრე პირველის ბრძოლა იქით იყო მიმართული, რომ „გამოეჭრა ევროპისკენ სარკმელი“, ძველი რუსეთი ძლიერ სახელმწიფოდ ექცია. ფრანგული კულტურა რუსეთში ამ დროიდან იკიდებს ფეხს. პეტრეს ეპოქაში ინტერესს იჩენდნენ ფრანგული ლიტერატურისადმი. დიდი პოპულარობით სარგებლობდა უტოპისტი ფენელონის „ტელემახის მოგზაურობა“. ამ ეპოქაში იგი რამდენჯერმე ითარგმნა. ფრანგული გავლენის სფეროს გაფართოება ხდება განსაკუთრებით ანნა იოანეს ასულის მეფობის დროს. ინტერესი საფრანგეთისადმი იზრდება ელისაბედის, ეკატერინე II და ალექსანდრე პირველის მეფობაში (1812 წლამდე).

რუსეთის არისტოკრატია ბაძავს ფრანგ არისტოკრატის, იმპერატორი ფრანგ მონარქებს, იდეალია ლუი XIV. ვერსალს პეტერგოფი ეჯიბრება. გალომანიით შეპყრობილ არისტოკრატის ცხოვრებაში დიდ ადგილს იჭერს ფრანგული ენა. მისი ცოდნა ითვლება აუცილებლად „ბო მონისათვის“. ბატონდება ფრანგული კლასიციზმი. ჩვენთვის რაც უფრო საყურადღებოა, რუსეთი არ რჩება არც ფრანგ განმანათლებელთა გავლენის გარეშე. საფრანგეთში უნდა ვეძიოთ სათავე ანტირელიგიური და ფეოდალიზმის საწინააღმდეგო იდეებისა. მე-18 ს. შუა წლებში ითარგმნა მონტესკიეს „სპარსული წერილები“, უფრო გვიან. „კანონების სული“, რომელიც ეკატერინეს ეპოქაში უნივერსიტეტის კურსში იყო შეტანილი. ფრანგი ენციკლოპედისტებისა და კერძოდ, „კანონების სულს“ უშუალო გავლენას განიცდის ეკატერინე მეორის „ნაკაზი“. განსაკუთრებით დიდი და დადებითი გავლენა მოახდინა რუსულ საზოგადოებრივ აზროვნებაზე ვოლტერმა. ვოლტე-

რიანობამ რუსეთში ფესვი გაიდგა მე-18 საუკუნის 60—80-იან წლებში; მაგრამ ვოლტერის რიანობა რუსეთში არ წარმოადგენდა რაიმე მთლიან მსოფლმხედველობას. ბევრი რუსი მოაზროვნე, რომელიც თავს ვოლტერის მიმდევრად თვლიდა, შორს იყო ვოლტერის იდეებისაგან.

ფრანგული კულტურის გავლენა რუსეთში ყოველთვის ერთნაირი არ ყოფილა. რუსეთისა და საფრანგეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებანი ურყოფითად მოქმედებდა რუსულ-ფრანგული ლიტერატურის ურთაერთობაზე. ფრანგ განმანათლებელთა წინააღმდეგ რეაქცია გამოიწვია რუსეთში ჯერ გლეხთა აჯანყებებმა და განსაკუთრებით საფრანგეთის დიდმა ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ. რუსულ-ფრანგული კულტურის ურთაერთობის შესუსტებას ხელი შეუწყო აგრეთვე ნაპოლეონის ბრძოლამ რუსეთთან. ამ გარემოებას არ შეეძლო მთლიანად მოესპო რუსულ-ფრანგული ლიტერატურის კავშირი. ფრანგული ლიტერატურით ეცნობოდა რუსეთი ინგლისელ და გერმანელ მწერლებს. ონეგინის შესახებ პუშკინი ამბობს: —

Знал немецкую словесность
По книге госпожи де Сталь

ფრანგული ლიტერატურით გატაცება რუსეთში მე-19 ს. დასაწყისში დამთავრდა. რუსული რომანტიზმი ავიწროებდა და ებრძოდა ფრანგულ კლასიციზმს. ფრანგული მხატვრული ლიტერატურის კვალი მე-19 ს. რუსულ ლიტერატურასაც ამჩნევია. მაგრამ იგი უკვე მკრთალაა. 30-იანი წლებიდან რუსული ლიტერატურა გათავისუფლდა უცხოეთის მიბაძვისაგან და საუკუნის დასასრულს ევროპაში ერთ-ერთ მოწინავე ლიტერატურად იქცა. რუსულ საზოგადოებრივ აზროვნებასა და პუბლიცისტიკაში ვრცელდებოდა სენ-სიმონის, ფურიეს, კაბეს იდეები. ფრანგული უტოპიური სოციალიზმი მიმდევრებს პოულობს რუს მოაზროვნეთა შორის. უტოპიზმის ანარეკლს ვხედავთ თვით ჩერნიშევსკის რომანში — „რა ვაკეთოთ?“¹

¹ Русская культура и Франция. Литературное наследство, 1937, т. 29—30, с. მაკაშინის წერილი. «Литературные взаимоотношения России и Франции XVIII—XIX вв.».

ფრანგულ ლიტერატურას საქართველოში ვიდრე ეს უკანასკნელი რუსეთს არ დაუახლოვდა, სრულიად არ იცნობდნენ. აქ ჩვენ ვგულისხმობთ მხატვრულ ლიტერატურას. თორემ საქართველო დასავლეთ ევროპასთან, მისიონერების მეშვეობით, მე-13 საუკუნიდან იყო დაკავშირებული. მრავალი ქართველი მიდიოდა რომში სწავლის მისაღებად; ისინი სწავლობდნენ თეოლოგიას და კათოლიციზმის არტახებით შებოჭილნი ევროპის საერო, პროგრესიულ ლიტერატურას უგულველყოფდნენ. რუსეთთან დაახლოვებამდე ქართველებს ზოგადი წარმოდგენა მაინც ჰქონდათ ევროპაზე. ტერმინი საფრანგეთი, ფრანგეთი. ქართულად ევროპას ნიშნავდა. — „ხომალდში ჩავჯექი, ზღვას გაველ, ფრანგის ქვეყნები ვნახეო“. — ამბობს ხალხური ლექსი.

საქართველოში ევროპელები ცნობილნი იყვნენ გონიერებით. ერთი ძველი მწერლის დახასიათებით, ქვეყნად განთქმულია „ჰქუა ფრანგისტანისა“. იოანე ბატონიშვილის „კალმასობაში“ ვხვდებით ასეთ ადგილს: „მაშინ იოანემ უთხრა ზურაბას: თუ ვინმე რიგიანად იტყვის რასმე. ფრანგს ეძახიან ჩვენში, და რა ჩვეულება არს ესე? ზურაბა: ამისათვისა. რადგან საფრანგეთში მენციერება ბევრია, და მენციერნიც მოდიან იქილამ ბატონი თუ სხვანი, ამის გამო, ვისაც მცოდინარეს ნახავენ, ფრანგს ეძახიან“.

საქართველოში მოდიოდნენ ევროპელი და მათ შორის ფრანგი ვაჭრები. ერთ-ერთმა ფრანგმა ვაჭარმა, შარდენმა, საქართველოში მოგზაურობის აღწერაც კი დაგვიტოვა. საქართველოში, ჰქუისა და განათლების გარდა, განთქმული ყოფილა ევროპული საქონელი. ხალხური ლექსი აქებს ქალს: „საფრანგეთისა ატლასო, აღისგან გადამეტი ხარ“.

მიუხედავად ამისა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქართველებმა ევროპა, კერძოდ. საფრანგეთი, იქაური ლიტერატურა, რუსეთის მეოხებით გაიცნეს. ჯერ კიდევ არჩილ მეფის ვაჟმა, ალექსანდრე ბატონიშვილმა მიიღო განათლება რუსეთში, სა-

დამ პატრნი თუ სხვანი ,ამის გამო, ვისაც მცოდინარეს ხაზა-
წევრების შესახებ უკვე დოკუმენტური ცნობები მოგვეყარა,
ბა, რომ ისინი ფრანგულ ენას სწავლობდნენ. პროფ. ალექსანდრე
გარელს ერთ ძველ წიგნზე ამოუკითხავს ქართული მინაწერი
„1727 წელსა, ქრისტეშობას მივებარე ბროკეტოსა, სასწავ-
ლოთ არხიტექტურისა, მილიტერიისა და არტილერიისა; ფრან-
ციცულის ოსტატს (მივებარე) 1727 წ. მარტს; ქორწილი მოხ-
და 1729 წელსა; ლამბერტოს მივე სასწავოდ ერთი თუმანი. ქ.
ფრანციცული წიგნი ვიყიდე, მივე სამი შა-
ური; უწინდელი ფრანციცულის ოსტატს მი-
ვე სამი შაური“².

ამ ეპოქას ეკუთვნის „ქართველი ბუალოს“ — მამუკა ბა-
რათაშვილის პოეტიკის სახელმძღვანელო „ჭაშნიკის“ ბუალოს
„L'art poétique“-თან ურთიერთობის საკითხი ინტერესს იწ-
ვევს. თავისი ნორმატიულობით. პოეზიის კანონებისადმი და-
მორჩილების მოთხოვნით, „ჭაშნიკს“ საერთო აქვს „„L'art
poétique“-თან, მაგრამ ჩვენ ბუალოს უშუალო გავლენას მა-
მუკაზე ვერ ვხედავთ. შესაძლებელია, მხოლოდ სახელმძღვანე-
ლოს დაწერის იდეა გამოეწვიოს ბუალოს პოეტიკის გაცნობას.

მეფის ძე ბაქარის ბრძანებით, მოსკოვში უთარგმნიათ რუ-
სულიდან (რომელიც თავის მხრივ თარგმნილია ფრანგულიდან)
„იკონომია“. ეს წიგნი დიდაქტიკური ენციკლოპედიაა. მასში
მოცემულია ცნობები არქიტექტურიდან, მედიცინიდან, მეაბ-
რეშუმეობიდან, დარაგებანი ცოლის შერთვისათვის, პედაგო-
გიური მოსაზრებანი -- ბავშვის სწავლა-აღზრდის შესახებ. თა-
ვისთავად ეს წიგნი საყურადღებოა. როგორც პირველი ნიმუში
ქართულად თარგმნილი ფრანგული თხზულებისა. მასში მოცე-
მული აზრები უნებურად გვაგონებს დავით გურამიშვილის დი-
დაქტიკას. „იკონომია“ თარგმნილია 1748 წ. ვახტანგ VI შვი-
ლის ბაქარის ბრძანებით, ე. ი. იმ წრეში, რომლის წევრიც. ცო-
ტა აღრე, თვით გურამიშვილიც იყო. გურამიშვილი, რომელიც

¹ არჩილსა და ალექსანდრეს იხსენიებს ვოლტერი თავის „Histoire de
Charles XII roi de Ju'iede“.

² პროფ. ალ. ცაგარელი, „Сведения...“ III, 230.

ნიადაგ ცოდნა-სწავლას ეძებდა, არ დასტოვებდა წაუკითხავად მეგობართა წრეში გადმოთარგმნილ საყურადღებო წიგნს. შესაძლებელია ამ წიგნით ნაწილობრივ დავალებული იყოს დავით გურამიშვილი. მიუთითოთ რამდენიმე დეტალზე. „იკონომია“ — „ყრმა ჩჩვილი ვითა სანთელი. რაიცა ყრმასა ზედა ჩჩვილობიდგან დაისახების, ექმნების იგი ვიდრე სიბერემდე“.

გურამიშვილი:

ვით ახალ მორჩი ვაზისა,
ხელს მიჰყვეს საფურჩხენელადა,
ეგრეთ ახალი მოზარდი,
ყრმა ოსტატს გასაწორენელადა.

„იკონომიის“ ავტორს ბავშვის აღზრდისათვის აუცილებლად მიაჩნია სისასტიკე და ასეთ რჩევას იძლევა — „შემოძახებითა, შიშითა და ცემითაცა ამყოფებდე, ვიდრე მართალს და სრულსა ასაკსა შევლენ“.

„გარნა გალახვა ესე ზომიერად და კაცთ მოყვარებით ჰქმენ. ყრმა წკებლითა და მოზრდილი შიშით და ძრწოლით ამშვიდე“.

„უკეთუ რომელიმე მათგანნი იქმნებიან ზანტი, გინა ცელქნი, მათ წკებლითა და მსუბუქისა განსწავლითა ამშვიდებდე“. გურამიშვილის დიდაქტიკაში აღზრდის ასეთ მეთოდს საპატიო ადგილი უჭირავს:

ნუ გენაღვლების სწავლაზე
ყრმის წკებლის ცემით კივილი,
მალ გამთელდების უწამლოდ
მისი წყლულების ტკივილი.

ან:

შენ გემეტების რად არა
ძე წვრთნაზე გასაწკებლად?

„იკონომიის“ ავტორი ჰემმარიტი ქრისტიანია, ამიტომ რჩევას იძლევა—ბავშვს „ყოველთვის წარგზავნიდე წირვასა ზედა ღმრთისასა და ქადაგებისა სმენასა. აგრეთვე მცნებანი ათნი უთარგმნე და სხვანიცა სჯულნი ღმრთისანი, ნათლის ღება და

საიღუმლონი შვიდნი ანუ ცხოვრების წიგნთა აკითხებდე“. გუ
რამიშვილი ურჩევდა ყრმას:

რაც გეცოდოს შეინანე, მღრღელს აღიარე,
ილოცე და იმარხულე და ეზიარე.

და აუცილებლად მიაჩნდა:

უნდა კაცმან კეთილად სწავლა შეირაცხოსა,
ათისა მცნების სიტყვები გულში დაიმარხოსა.

ცოლის ამორჩევისთვისაც „იკონომია“ და გურამიშვილი
ერთნაირ დარიგებას იძლევიან.

— აღმოირჩიო თავისათვის ცოლი, ზომიერი და ჭკვიანი
(„იკონომია“). ასეთივე შეხედულებისაა გურამიშვილიც.

„იკონომიას“ თავისი დიდაქტიური ხასიათით, ქრისტიანუ-
ლი მსიაფლმხედველობით, პედაგოგიური მოსაზრებებით და
ფეოდალური იდეოლოგიით ბევრი რამ აქვს საერთო დავით
გურამიშვილის შემოქმედებასთან.

მე-18 საუკუნეში რუსულიდან ქართულად ითარგმნა ცნო-
ბილი ფრანგი მწერლის მარმონტელის „ველიზარიანი“, გაიოს
არქიმანდრიტის მიერ. გაიოსს თარგმნა დაუმთავრებია კრემენ-
ჩუგში 1787 წელს, როგორც ეს ჩანს მინაწერიდან: „სრულ
გჰყავ წელსა 1787 თთუესა დეკემბერსა 14 კრემენჩუკს, გა-
იოს“.¹

„ველიზარიანში“ რომის ამბებია მოთხრობილი, მაგრამ ამი-
სდამიუხედავად ქართველი მკითხველი თავის განცდებსაც
პოვებდა. „ველიზარიანში“ მოთხრობილია გმირობა და რაინდო-
ბა მხედართმთავრის ველიზარისა, ერთგულება სამშობლოსი,
დალატის დაბრალება, თვალების დათხრა, ექსორია. სამშობ-
ლოდან გაძევებული ველიზარი მაინც ერთგული რჩება მეფისა
და ქვეყნისა. მარმონტელი იბრძვის მეფის სასახლეში გაჩეხუ-
ბულ მლიქვნელობისა, ვერცხლის მოყვარეობისა და შურის

¹ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი. ხელნაწერი საეთნოგრაფიო
საზოგადოების ფონდისა № 1007. მოიპოვება ამ ნაწარმოების უაშრავი
ხელნაწერი, რაც ამტკიცებს პოპულარობას, რომლითაც იგი თავის დროზე
სარგებლობდა.

წინააღმდეგ. იძლევა მეფის ცხოვრების კრიტიკას, თავის დრო-
ისათვის მეტად გაბედულ აზრებს აშუღავნებს.

— „თვით დროსა მას, ოდესცა სასახლე მისი (მეფისა) — ნ. ტ.)
სავსე არს მხიარულებითთა ხმიანობითა. ვინ — დარჯერებს
მას, ვითარმედ ყოველთა შინა სახელმწიფოთა მისთა, არცა
კართა თანა სამსაჯულოთა, და არცა ქონთა შინა გლებთასა
არავინ კენესის?“

ქართველი მკითხველი ამ ნაწარმოებს ყურადღებით ეკი-
ლებოდა, განსაკუთრებით გულზე ხვდებოდათ „ველიზარიანში“
მოთხრობილი ამბავი რუსეთში გარდახვეწილ თავად-ბატონ-
ნიშვილებს, რომელთა ხვედრი ბევრით წააცვდა ველიზარიანს.
საქართველოს ისტორიაც იცნობს ველიზარივით სამშობლოს
ერთგულ შვილების უმიზეზოდ დასჯას. ქართველების ყურად-
ღებას მიიქცევდა ისიც, რომ მარმონტელის „ველიზარიანში“
მოხსენებულთა კოლხიდა, ლახთა მეფე და მადრობა, კავკა-
სიის ძთა.

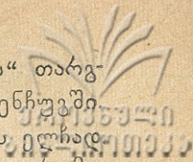
„ველიზარიანს“ დადებითი როლი შეუპარულებია თუ ქარ-
თული ლიტერატურისათვის არა, ქართველი მკითხველია გე-
მოვნების „გავერობიელებისათვის“ მაინც. „ველიზარიანი“
სოციალური რომანია. ქართველი მკითხველი კა. სარსულ პო-
ეზიაზე მიჩვეული იყო ან მიჯნურობის, ანდა დევების მუსგ-
რის ამბებს, „ყარამანიანის“ ფანტასტიკას და მიჯნურის ველად
გაჭრა-გახელებას. მარმონტელის რომანში კი გმირის სამშობ-
ლოსათვის თავდადება და ტანჯვაა მოცემული, ნეფისა და კარის-
კაცთა კრიტიკა.

ბესიკისათვის ცნობილი ყოფილა მარმონტელის „ველიზა-
რიანი“. ქართლიდან ექსორაქმნალი ბესიკი, ალბათ ბევრ სა-
ერთოს ხედავდა თავის მოსახელე (ბესიკი — ბესარიონი — ვე-
ლისარიონი), სამშობლოდან გაქვევებულ ველიზართან. ბესიკი
ველიზარს იხსენიებს ლექსში „ანზე სით მოხვალ“

ვარაჲს ვესურვე მიწოდდა

ველისარიონს ჭკვიანად.

ბესიკს ქართველები ველიზარს (ველისარს) ადარებდნენ:
„მას ბესარიონს, ჭკუით ველისარიონს“, ვხვდებით ერთ ლექს-

სში, რომელშიც ბესიკია შექმნილი. „ველიზარიანის“ თარგმანა, როგორც ვთქვით, დასრულდა 1787 წ. კრემენჩუგში 1787 წ. ბესიკი კრემენჩუგში იმყოფებოდა იმერეთის ელჩად აქ შეხვედრია გაიოს არქიმანდრიტს. დამეგობრებია. ერთმანეთში ხშირი მსვლელობა ჰქონიათ ბესიკს შეუთხზავს ხუმრობა „გაიოს არქიმანდრიტს“. მეორეგანაც მოიხსენიებს პოეტი გაიოსს. — „აიოს თეოს, აიოს, ამას ხშირად ხმოვს გაიოს“.

ცხადია, გაიოსი გააცნობდა თავის თარგმანს პოეტ-მეგობარს. ბესიკი იხსენიებს თავის ლექსებში აგრეთვე ფრანგი პენტიმენტალისტი მწერლის ლესაჟის¹ გმირსაც — ეილ ბლაზს. ლექსში „ანზე სით მოხვალ“ ნათქვამია:

ეილ ბლაზ მრქვა.

მეორეგან, ზმაში:

ეილ ბლაზი ერის მეტ ლიზღვით
დამხედ არ იყო ჰხსონათა².

3

საქართველოსათვის უცხო არ იყო ვოლტერისა და სხვა ფრანგ დიდ განმანათლებელთა იდეებიც. მე-18 ს. ბოლოს და მე-19 ს. დასაწყისში უკვე გვაქვს თარგმნილი ნიმუშები ვოლტერის, მონტესკიესა და სხვათა შემოქმედებიდან.

ჩვენში, ისე, როგორც რუსეთში, ყველაფერი ახალი, წინააღმდეგი ტრადიციისა, ვოლტერიანობის სახელით იქნა მონათლული. განსაკუთრებით ხელს უწყობდა ვოლტერიანობა საქართველოში ღვთის მსახურების საწინააღმდეგო მოძრაობას.

¹ ლესაჟს ეკუთვნის მარმონტელის „ველიზარიანის“ თემაზე დაწერილი ნაწარმოები, იმავე სათაურით იგი უთარგმნია ქართულად რუსულიდან, გატილებით გვიან — 1861 წელს, დავით ესტატეს ძე ციციშვილს. მას ფრანგული ლიტერატურის სხვა ნიმუშებიც აქვს თარგმნილი. საინტერესოა ეს გარემოება იმიტომაც, რომ XVIII ს-უკუნის ტრადიციები გრძელდება XIX საუკუნის მეორე ნახევარშიც. ენობრივად ციციშვილის თარგმანი XVIII საუკუნის თარგმანების ენისაგან არაფრით განსხვავდება. იხ. S 1591, „ველისარია, შეთხზული უფლის ქანლისის მიერ...“

² იხ. გ. ლეონიძე — ბესიკი, მარმონტელი და ლესაჟი, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1938, № 24.

2. ნ. ტატიშვილი

Handwritten notes in the left margin: 17355, 6448, and 27964.

საქართველოს
პარლამენტი
მედიის
დეპარტამენტი

საქართველო, რომელიც პოლიტიკურ კრიზისს განიცდიდა, დიდი ისტერესით ეკიდებოდა დასავლეთ ევროპაში შექმნილ მოძღვრებას სახელმწიფოს შესახებ. იყვნენ დამცველნი განათლებული აბსოლუტიზმისა. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის გავლენით ჩვენში, მე-18 ს. დასასრულს და მე-19 ს. დასაწყისში, თავს იჩენს რესპუბლიკური იდეებიც.

ევროპული, კერძოდ. ფრანგული კულტურის გავლენას ვხედავთ ალექსანდრე ამილახორის, დავით ბატონიშვილის, იოანე ბატონიშვილის, დავით ჩოლოყაშვილის, გიორგი ავალიშვილის, ალექსანდრე ჭავჭავაძისა და სხვათა აზროვნებასა და შემოქმედებაში. საქართველოს ისტორიაში დიდად საინტერესო პიროვნებად მოჩანს მე-18 ს. მეორე ნახევრის მოღვაწე ალექსანდრე ამილახორა, რომლის ნაწერებიდან ამჟამად ჩვენ გვაინტერესებს „ბრძენი აღმოსავლეთისა ანუ განზრახვამისი სახელმწიფოსათვის მმართველობისა“. ნაშრომი მიძღვნილია იმერეთის მეფის სოლომონ პირველისადმი. ექვთიმე თაყაიშვილის მოსაზრებით, რომელმაც გამოაქვეყნა პარველად „ბრძენი აღმოსავლეთისა“,¹ იგი დაწერილია 1779—1782 წლებს შორის.

გამომცემელისავე სამართლიანი მოსაზრებით „ამ თხზულებაში გატარებულია ის განათლებული აზრები და იდეები, რომელნიც აღელვებდნენ და ასულდგმულვებდნენ დასავლეთ ევროპას მეფერაძეტე საუკუნის მეორე ხახეგარში. ნაძეტნავად ემჩნევა ალექსანდრეს შრომას ზედ გავლესა მონტესკიეს თხზულებისა „ჯულის ხმის ყოფისათვის სჯულთათაა“².

ჩვენი აზრით, გარდა უშუალოდ მონტესკიეს გავლენისა, ამილახორის „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ ეტყობა ეკატერინე მეორის „ნაკაზის“ გავლენაც. თვით იდეა ამ ნაშრომის დაწერისა ამილახორს, „ნაკაზის“ გაცნობის შედეგად უნდა მოსვლოდა. ეს სრულიად არ უარყოფს თხზულებაზე მონტესკიეს „კანონების სულის“ გავლენას. უკვე შესწავლილია თითოეული ფრაზა ნაკაზისა, დადგენილია დიდძალი ადგილები, რომელიც

¹ არქეოლოგიური მოგზაურობანი, I, 222-241.

² არქეოლოგიური მოგზაურობანი, I, 224.

თითქმის სიტყვა-სიტყვით შეტანილია „ნაკაზში“ „კანონების სულიდან“¹.

რომ „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ განიცდის უცხოურ გავლენებს, ამაზე თვით ამილახორი მიუთითებს; ნაშრომის ილოს დართულ ლექსში იგი ამბობს:

თუ ჩემებრ ძმანი, ცდილობდნ სხვანი,
ბედნიერ ჰყოფდნ ყოველთა მისთა,
არ ჰქონდეთ თვისი, ივასხონ სხვისი,
კვლავ შეიწვედნენ ზე ძალთა ღმრთისთა.

გარკვევითაა ნათქვამი: ჩემსავით ჩემი მოძმენიც რომ ცდილობდნენ, გააბედნიერებენ თანამემამულეებს, თუ არ ჰქონდეთ თავისი საკუთარი, ივასხონ — ე. ი. ისესხონ. გადმოიღონ სხვისი.

აქ „ბრძენი აღმოსავლეთისა“-ს დებულებათა ნასესხობა. გადმოიღება იგულისხმება, ხოლო ნაშრომის ანალიზი გვარწმუნებს, რომ ამილახორს დიდი გავლენა განუცდია ფრანგ განმანათლებლებისა, კერძოდ, მონტესკიესი.

რას წარმოადგენს „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ და რაში მდგომარეობს ამილახორის პროგრესიულობა თავის ეპოქისათვის? ამილახორს „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ დაუწერია პრაქტიკული მიზნისათვის. იგი სთხოვს სოლომონ პირველს:— „მიიღე კეთილად, და შეჰრთე სიქველესა შენსა განზრახვაიკა აღმოსავლეთის ბრძნისა მის“. ავტორს თავისი ნაშრომი მიაჩნია პროექტად (განზრახვად), რომლითაც სურს გარდაქმნას იმერეთის სამეფო. ნაწარმოების პრაქტიკული მიზნისთვის დაწერაც გვაფიქრებინებს, რომ ავტორი შთაგონებულია ეკატერინეს „ნაკაზით“. ამილახორი, ისე, როგორც „ნაკაზა“ და მონტესკიე, მონარქიის წინააღმდეგი არ არის. იგი იბრძვის დესპოტიზმის, მეფის განუსაზღვრელი უფლების წინააღმდეგ. ამილახორის აზრით ბედნიერია მეფე „რომელმან იცის უფლებანი თავისი არა უსაზღვროდ, და რომელი მიიჩნევს მათცა თანასწორად თვისთა კაცთა“. ასეთი მეფისაგან ასხვავებს დესპოტიზმის ..რომელი ჰგონებს თავსა თვისსა უფლად ერთა ზედა

1. ი. ეკატერინეს „ნაკაზი“, ნ. დ. ჩიჩულინის რედაქციით, პეტერბურგი, С XXXI, 1907 წ.

თვისთა, და ერთისა მარტოდ დიდებისათვის თვისისა შექმნულად ერსა; ვაი ერისა მის შევარდნილსა უფლებასა ქვეშე გვარისა კაცისა, რომელი ნაცვლად მათისა დღეკეთილობისა ეძიებს მარტოდ განცხრომასა თვისსა და სიცოცხლესა ზედა მათსა შეექცევის ვითარ სამღერელსა რასმე ნივთსა“.¹

გარკვევით მოჩანს კრიტიკა ტირანიისა, ან. როგორც მონტესკიე უწოდებს. „კანონების სულში“ — დესპოტიკისა. ამილახორს საბრალოდ მიაჩნია ის ხალხი. რომელიც ემორჩილება დესპოტ მეფეს „ერთისა ოდენ ჩინებულისათვის გვართა მისთასა“. ამილახორი პატივს სცემს გვაროვნობას, მაგრამ მეტ მნიშვნელობას აძლევს ადამიანის პირად ღირსებას. ნიჭს გვაროვნობაზე მალლა აყენებს. (სწორედ ისე, როგორც ქართული ლექსი „ათასად გვარი დაფასდა...“) მეფეთა უფლება კანონიერ მოვლენად მიაჩნია, ტირანია კი „უფლება მძლავრობით თვისებული“ — მიუღებლად. „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ ეხება სამღვდელოებასაც. თავისი პროექტი ამილახორს მე-18 ს. საქართველოსათვის სურს; სამღვდელოების საკითხის გარეშე შეუძლებელი იყო სახელმწიფოს მართებლობის მთლიანი გეგმის მოცემა. ამილახორი არ ილაშქრებს რელიგიის წინააღმდეგ, მაგრამ თავისი დროისათვის მეტად გაბედულ აზრებს ავითარებს. იგი წინააღმდეგია რელიგიის ძალით თავზე მოხვევისა. ქრისტეო, ამბობს ალექსანდრე, „არავის ხრმლითა, არცა მაკრატლითა უქადაგებდა; რომელსა აწინდელნი ჰხშირად ჰხმარობენ“. ამილახორი რელიგიათა შორის ბრძოლის წინააღმდეგაც არის. ყოველ ადამიანს უფლება აქვს რომელი რჯულიც სურს ის აღიაროს. ევროპის ცხოვრებას გაცნობილი ქართველი განმანათლებელი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ვაჭრობას. ვაჭრობა, ალებ-მიცემობა არის „განმამდიდრებელი და განმამდიდრებელი სახელმწიფოისა“. ამისათვის საჭიროა ვაჭართა გამრავლება-გახალისება. ავტორი ვაჭრების დადებით თვისებებთან ერთად ნაკლსაც ამჩნევს.

განსაკუთრებით საყურადღებოა ამილახორის ნაშრომში

¹ არქეოლოგიური მოგზაურობანი, I, 229.

თავი ვ. გლახათვის, გინა მიწის მოქმედთა
კაცთა.

ამილახორი გლახობას ყველა სხვა სოციალურ ფენებზე
მალა აყენებს. სახელმწიფოსათვის ყველაზე საჭირო ხალხად
გლახობა მიაჩნია. — „ხარისხი მათი თუმცა უკანასკნელად,
შერაცხილ არს სახელმწიფოსა შინა, გარნა მოქმედებაი მათი
მოიღებს პირველობასა“. მარტო ეს რომ იყოს ნათქვამი, მაშინ
ამილახორის ნაშრომის ამ ნაწილს დიდ ყურადღებას არ მი-
ვაქცევდით. არჩილიც ამბობდა: „თუ ამოწყდეს გლეხი კაცი
საქართველო დაძაბუნდა“. ამილახორი უფრო შორს მიდის და,
თუმც პირდაპირ არ ამბობს, მაგრამ ადამიანთა უფლების გა-
თანასწორებას ქადაგებს, ამით იგი მალა დგება „ნაკაზზე“
და უშუალოდ მოწინავე ფრანგ განმანათლებელთა იდეებს
იზიარებს. — „ხოლო ოდესცა გავჰსინჯავთ, აქაცა თანაჰ-
სწორად ვშობილვართ. და არავინ არს უმჯო-
ბეს ერთისა, არცა ვინ უარეს მეორისა, გარნა
ყოველივე ერთისა გვამისა საერთოსა ასოდ,
და ნეტარ არს ერთი და უმეტეს ბედნიერ, სადა-
ცა ბუნებითი ესე გაჰსინჯველებაი დაივა-
ნებს საერთოსა შინა. კეთილოვნებისა მათისა
სავანესა“.¹ ე. ი. ადამიანები ყველა თანასწორნი იბადები-
ან. ბედნიერია ის ერი, რომელიც დაამყარებს კაცთა შორის
თანასწორებას. საოცარია მე-18 ს. 80-იან წლებში ასეთი აზ-
რები, მაგრამ საამაყო.

ამილახორის „ბრძენი აღმოსავლეთისაის“ შექმნა ქართული
სინამდვილის შედეგი არ არის. იგი დაწერილია ფრანგ ენცი-
კლოპედისტების იდეების გაცნობის შედეგად. ავტორმა იცას,
რომ საქართველოში ასეთი აზრების ქადაგებას დიდი ნიადაგი
არა აქვს, რომ ეს აზრები გადმოტანილნი არიან. იმათი ცხოვ-
რებაში გატარება სამშობლოს ბედნიერებისათვის აუცილებ-
ლად მიაჩნია და სხვებსაც ურჩევს: „არ ჰქონდესთ თვისი,
ივასხონ სხვისი“.

¹ არქეოლოგიური მოგზაურობანი, გვ. 237.

ფრანგ განმანათლებელთაგან საქართველოში ყველაზე პოპულარული ვოლტერი ყოფილა. ვოლტერის სახელთან ჩვენი წინაპრებისათვის დაკავშირებულია ურწმუნოება, ღვთის გმობა, რელიგიურ წესთა შეუსრულებლობა. მორწმუნე ქართველებს ვოლტერი ნაწილობრივ სწორად შეუფასებიათ. ჩაგრამ მისი ათეისტობა სამართლეს არ შეეფერება, ვოლტერა აღიარებდა: ღმერთი რომ არ ყოფილიყო, უნდა გამოგვეგონებინათ. მონარქასტი, დეისტი ვოლტერი სასტიკად იბრძოდა დესპოტიზმისა და რელიგიის წინააღმდეგ.

ვოლტერელებად საქართველოში ცნობილი არიან დავით და იოანე ბატონიშვილები, ციციშვილი („კალმასობის“ გმირი), დავით ჩოლოყაშვილი, გრიგოლ მუხრან-ბატონი და სხვანი. პლატონ იოსელიანის წიგნში „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“ საინტერესო ცნობაა დაცული. რუსეთიდან დაბრუნებული დავით ბატონიშვილი, რომელიც იქ გაეცნო ვოლტერს, აღარ იცავს ქრისტიანულ წესებს: „მეფე განრისხებული მასზედ ხსნილას ჭამისათვის მარხვას დღეთა და არა მომსპენი ხშირად წირვისა და ლოცვისა წესისამებრ მართლმადიდებლისა ეკლესიისა. სთხოვდა ხშირად საიდუმლოდ, შთააგონონ დავითს სიყვარული ქრისტესი და ეკლესიისა“.¹

დავით ბატონიშვილს რუსეთიდან ვოლტერის სურათი მოუტანია. რომელიც მორწმუნე მეფეს ცეცხლში დაუწვავს. ვოლტერის, საერთოდ ფრანგ ენციკლოპედისტების დიდი გავლენა საფრანგეთის რევოლუციაზე მეცნიერებაში დამტკიცებულია. ჩვენში მე-18 ს. სწორად შეუფასებიათ ვოლტერის მნაშენელობა საფრანგეთის რევოლუციონურ მოსახლეობასათვის.

პატრ ნიკოლასა და გიორგი XIII შორის გამართული საინტერესო დიალოგი აქვს გადმოცემული პ. იოსელიანს.

გიორგი ეკითხება: „პატრო ნიკოლა! სადაა ეხლა დიდი სარდალი ბონაპარტე? — ებრძვის რუსთა და კვისარსა, — მო-

¹ პლ. იოსელიანი — „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“, აკაკი გაწერელის რედაქციით, 1936 წ., გვ. 69.

ახსენა პატრმან, — ესენი ცდილობენ დააცვან ფრანგის-
ტანში ქრისტიანობა. არღაა მუნ აგერ მრავალი წელიწადია არ-
ცა წირვა, არცა ლოცვა, არცა ქორწინება, არცა მღვდელი და
ეპისკოპოსი, 25 მილიონი წარმართად არიან გარდაცემულნი
ვინ ჰქმნა ესე? უკეთურთა მწერალთა ჯოლტერმან და სხვათა,
მეფოვ. მეფე: ვოლტერი! მეგობარი ჩემის დავითისა, ჩესის
მემკვიდრისა. ვაი შენ გიორგის! რუსეთში მყოფმან ჩემმან
შვილმან შეისწავლა მისი ურჯულო სწავლა; მოიტანა აქა მისი
სახე, რომელიც სამართლად დავსწვი ცეცხლსა¹ და სხვა.

ეს დიალოგი მრავალმხრივ არის საინტერესო. იგი გამო-
ხატავს იმ ინტერესს. რომელსაც ქართველები იჩენდნენ საფ-
რანგეთისადმი. ნაჩვენებია გავლენა, რომელიც მოახდინეს საფ-
რანგეთის რევოლუციისზე ვოლტერთან ერთად სხვა განმანათ-
ლებლებმა („ვოლტერმან და სხვათა“), რუსეთის როლი ქათ-
ველების მიერ ფრანგული კულტურის შესწავლაში და ბრძო-
ლა თაობათა შორის. ძველი თაობის ქართველისათვის ვოლტე-
რის მოწაფეობა ნიშნავს: „ღვთის უსიყვარულობა და კაცის
დაუნდობლობას“.² ასე ახასიათებს ზურაბა დამბარაშვილი
ვოლტერიანობას. მორწმუნეთა თვალში ვოლტერის მოძღვრე-
ბა შემცველია ყოველგვარი ცუდისა. ვოლტერის ბრძოლა
ღვთის მსახურთა წინააღმდეგ, მორწმუნე ქართველებმა ღვთის
წინააღმდეგ ბრძოლად აქციეს. დამბარაშვილი ვოლტერს „კაც-
თა დაუნდობლობასაც“ მიაწერს. იონა იბოდიაკონმა ვოლტე-
რის სახელი პირველად ზურაბასაგან გაიგონა. მართლმორწმუ-
ნე იონასათვის საკმაოა ვოლტერის ურწმუნოება, რომ განაგრ-
ცოს და სთქვას. თითქოს ვოლტერიანობა ხასიათდება „ურწ-
მუნოებით, ნათესავის არ დანდობით, თვისთა და მოყვარეთა
და მეზობელთა მტრობით“³.

რუსეთში იონა ხელაშვილი შეხვდა გრიგოლ მუხრან-ბა-
ტონს. ვრიგოლს დაუმთავრებია პაჟთა კორპუსი და ვოლტე-

¹ პლ. იოსელიანი — „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“, აკაკი გაწერე-
ლიას რედაქციით, 1936 წ., გვ. 70.

² „კალმასობა“ პროფ. კ. კეკელიძის და აღ. ბარამიძის რედ., გვ. 5.

³ იქვე.

რის აზრებს გასცნობია. „კალმასობის“ გამოუქვეყნებელ ნაწილში მოცემულია იონას დიალოგი მუხრან-ბატონთან — იონა: რასაც ამბობენ თქვენთვის თუ ის ჰსწავლა მიგიღდათ? სულ რომ არ გესწავლა რა, ის უმჯობესი იქნებოდა და უსწავლესი გრიგოლმან: რა? იონა; სარწმუნოებისა არარად რაცხვა. გრიგოლმან: თქვენსავით ცუდ მორწმუნეობა არ ვისწავლე, ვოლტერის ჰსწავლას შეუდეგ. იონა: მეც მაგისათვის მოგახსენე, რომ ცუდად დამამერალხართ თქვენ მაგ ჰსწავლაზედ, ამისთვის, რომ ვოლტერის შემდეგნი ღმრთისაც წინააღმდეგ არიან და ხელმწიფეთაცა და სჯულისაცა. გრიგოლმან: ვოლტერი ყოველთა ასწავლის თავის უფლებასა, და საზოგადოების ერთობასა. და უბრძოლველობასა ერთი ერთდამი“¹. (დაყოფა ჩვენია — ნ. ტ.).

გრიგოლ მუხრან-ბატონის შესახებ ჩვენ სხვა მასალები არ მოგვეპოება. „კალმასობის“ ცნობა მეტად საინტერესოა. იგი მოჩანს განათლებულ ადამიანად და თავისუფლების მოტრფილად; ცხადია პაუების კორპუსში კურსდამთავრებულ გრიგოლს საფუძვლიანად ეცოდინებოდა ფრანგული ენაც.

მეორე ვოლტერიანელის დავით ბატონიშვილის ლიტერატურული მოღვაწეობის მეტი მასალები მოგვეპოვება; მას ეკუთვნის მონტესკიეს „კანონების სულის“ თარგმანი. „გულისხმის ყოფისათვის სჯულთასა ქმნული უფლისა მონტესკუსაგან თარგმნილი ფრანციცულით რუსულ ენასა ზედა, ხოლო რუსულით ქართულად, მეფის ძის მემკვიდრის ლენერალ ლეიტენანტისა, სენატორისა და კავალერის დავითისაგან. ჟანსა სანკტპეტერბურხსა ყოფნისასა, წელსა ჩყიდ...“² (1814 წ.).

დავით ბატონიშვილს შეგნებული ჰქონდა მონტესკიეს შრომის დიდი მნიშვნელობა, როდესაც ამ უზარმაზარი თხზულების თარგმნას ხელს ჰკიდებდა. ამას თვით აცხადებს: „ქ. ილ-ვჰყავ

¹ „კალმასობის“ გამოუქვეყნებელი ნაწილი — H 2153 და ალ. პარამიძე, „მნათობი“, 1934 წ., № 7-8, ბიბლიოგრაფია ლ. ასათიანის წიგნზე „ვოლტერიანობა საქართველოში“. (აქ და ყველგან ლათინური ასოები ლიტერებია: A — ყოფ. საეკლესიო მუზეუმისა, S — წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მუზეუმისა, H — საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმისა).

² S 370. დავითს უთარგმნია ორი ტომი „კანონების სულიდან“.

თარგმანებად წერილისა ამის მონტესკუსაგან ქმნილისა სჯულ-
თათვის გულისხმის-ყოფისათა, რომელიცა არს ერთიცა ესე
უმჯობესთა წერილთაგანი ყოველსა ევროპასა შინა“. დავითი
მარტო მთარგმნელი არ არის, იგი განმარტებასაც ურთავს თარ-
გმანს, ზოგან ეკამათება მონტესკიეს და მეტ პროგრესულობას
ამჟღავნებს.

მონტესკიეს „კანონების სული“ პროგრესული მოვლენა
იყო თვით განათლებული ევროპისათვისაც და საქართველო-
სათვისაც. მონტესკიე იძლევა სახელმწიფოს მმართველობის
სხვადასხვა ფორმის დეტალურ ანალიზს. არჩევს მმართველო-
ბის სამ სახეს. დავით ბატონიშვილის თარგმანში ეს ადგილი
ასე იკითხება: — „სამგვარ არს მართებლობაი. რესპუბლიკა
(საზოგადო ერთა). მონარხიკა და დესპოტიკა (თვით ხელმწი-
ფებითი)“. მონტესკიე განიხილავს თითოეულ ფორმას. ავტო-
რის აზრით მიუღებელია მეფის განუსაზღვრელი უფლება, იქ,
სადაც ერთი ადამიანი — მეფე განაგებს მთელი ხალხის ბედს,
ბედნიერების დამყარება შეუძლებელია. მონტესკიე ისე, რო-
გორც მის გავლენის ქვეშ მოქცეული დავითი აბსოლუტური
მონარქიის სასტიკი წინააღმდეგია. მონტესკიე სიმპატიით ებ-
ყრობა რესპუბლიკურ მმართველობას, თუმცა მის ნაკლსაც აღ-
ნიშნავს. მმართველობის იდეალურ ფორმად მიაჩნია კონსტი-
ტუციური მონარქია.

ქართველებისათვის მონტესკიეს „კანონების სულის“ თარ-
გმნას დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა. რუსეთის მონარქიის მი-
ერ დაპყრობილი ქვეყანა, რომელიც იბრძოდა ტირანიის წი-
ნააღმდეგ და დამოუკიდებელ მმართველობაზე ოცნებობდა
ბევრ საგულისხმოს ნახავდა „კანონების სულში“. თვით დავით
ბატონიშვილსაც ალბათ გულზე ხვდებოდა მონტესკიეს სიტ-
ყვები დაპყრობილ ერთა შესახებ. მონტესკიე რჩევას იძლევა:
დაპყრობილ ქვეყანას დაუტოვონ საკუთარი ზნეჩვეულებანი
და უფლებები. ქართველებს „კანონების სული“ დააინტერე-
სებდა იმიტაც. რომ მასში მოხსენებულია საქართველო და
კოლხიდის წარსული კულტურის სიდიადე.

ვოლტერის მიმდევარ დავით ბატონიშვილისათვის უშედე-

გოდ არ ჩაივლიდა თავისი დროისათვის ღრმა და მნიშვნელოვანი სიტყვები: „კაცი ვითარცა არა ი ბუნებითი მსგავსად სხვათა სხეულთა იმართების უცვალებელითა სჯულითა, კაცი ვითარცა არს ი გულისხმიერი გარდაშაკლობს და უცხრომლად სჯულისაგან მღვთისა მიერ დაწესებულისა, და გარდა ამისსა სცვალებსცა, რომელიცა თვით მან დააწესა“. აქ მოცემულია ზნეობისა და პოლიტიკური წყობილების ცვლილებათა დიალექტიკა.

ალექსანდრე ამილახორის „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ და მონტესკიეს „კანონების სული“ უყურადღებოდ არ დარჩენილა. მათ მკითხველი ჰყავდა. რუსეთში გადასახლებული დავითი კავშირს არ სწყვეტდა სამშობლოსთან. გზავნიდა იქიდან თავის თარგმნილ თხზულებებს და აცნობდა მეგობრებს ფრანგ დიდი ვანმანათლებლების იდეებს. 1816 წ. ოქტომბრის 17-ს დავით ადამო ყორღანაშვილს სწერდა: — „რექტორს აბსილიონი, ჩემგან თარგმნილი, მოვართვა იორგის, ჩემი სიძის ხელით, და მონტესკუ ფოშტით“. — „ეგნატე ხუცესი მომიკითხე და ანსილიონი მოუვიდა თუ არა? თორნიკს გამოვატანე, გფხოვ შემიტყოთ და მომწეროთ.“¹

არც ქართული მხატვრული ლიტერატურისათვის ჩაუვლია მონტესკიესი და ამილახორის ნაშრომს უკვალოდ. საფრანგეთის დიდ რევოლუციასთან ერთად, ამათაც უთუოდ ექნებოდათ გავლენა ალექსანდრე ჭავჭავაძის.² განსაკუთრებით ნაკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაზე. ბარათაშვილის „ბედი ქართლისაში“ მეფის განუხსაზღვრელი უფლების კრიტიკა უდავოა.

მადლობა, ღმერთო, შენსა განგებას!
ერთ კაცს მომადლებ ყოვლთა უფლებას,
და მისს ერთს სიტყვას მონებენ ერნი,
განურჩეველად სულელნი, ბრძენნი,
და იგი მათს ბედს ისე განაგება,
ვითა ამღერდეს იგი კამათლებს!

¹ ე. თაყაიშვილი, „საქართველოს სიძველენი“, ტ. 111, გვ. 368.

² ალ. ჭავჭავაძეს შეეძლო მონტესკიე ფრანგულადაც წაეკითხა.

მაგრამ შენ, მეფევე, ვინ მოკცა ნება —
სხვას განუბოძო შენთ ყმათ ცხოვრება,
მისდევდე შენსა გულის კვეთებას
და უთრგუნვიდე თავისუფლებას?

ამილახორისა და მონტესკიეს იდეებთან სიახლოვე ბარათა-
შვილის ამ სტრიქონებისა, ცხადია. ჩვენ არ მოგვეპოვება დო-
კუმენტი, რომელიც ბარათაშვილის მიერ დასახელებულ ნაშ-
რომთა ცნობას გვადასტურებს. მონტესკიეს ნაშრომი ფართოდ
ვრცელდებოდა ხელნაწერებად ქართულ არისტოკრატიაში.
ბარათაშვილს თითქმის ყველა მოწინავე ოჯახთან ან მეგობრუ-
ლი, ან ნათესაური კავშირი ჰქონდა.

დავით ბატონიშვილის წერალში მოხსენებული ეგნატე ხუ-
ცესი არის მამა პლატონ იოსელიანისა, რომლისთვისაც დავითს
ანსელიონის წაგნი გამოუგზავნია. იმავე ოჯახში, ან სხვაგან
მონტესკიესი და ამილახორის წიგნიც იქნებოდა. ბარათაშვი-
ლი კი იოსელიანების, ჭავჭავაძეების, ორბელიანების შინაური,
მახლობელი იყო...

5

ფრანგული ლიტერატურის დიდ გავლენას ვხედავთ იოანე
ბატონიშვილის „კალმასობაზე“. „კალმასობა“ მკვეთრად ამ-
ყდავენებს ქართული აზროვნების, ლიტერატურისა და მეცნიე-
რების ევროპისაკენ მიბრუნებას. „კალმასობაში“ მოჩანს დაშო-
რება ქართული კულტურის გზებისა სპარსეთისაგან და ევროპი-
საკენ გადახრა. ამ ნაწარმოებში მოცემული აზრები და ცოდნა
ევროპიდან, კერძოდ საფრანგეთიდან მომდინარეობს, — რუსე-
თის გზით. „კალმასობაში“ დასმული საკითხები აწუხებდა მე-
18 ს. გასულისა და მე-19 ს. პირველი ათეული წლების ქართ-
ველობას. ძნელია დადგენა ყოველი ცალკეული დებულებისა,
რომელიც „კალმასობაშია“ მოცემული, საფრანგეთიდან მოდის,
გერმანეთიდან, ინგლისიდან. თუ რუსეთიდან, მაგრამ ძირითა-
დად, ტონის მიხედვით „კალმასობაში“ მოცემული მოწინავე იდე-
ებისა — საფრანგეთია.

მე-18 ს. გასულს რუსეთი საქართველოსათვის ევროპის მა-
გივრობას სწევდა. რუსეთს ევროპას უწოდებდნენ ჩვენში.

ელიაზარ ფალავანდიშვილი იონა ბერის შეკითხვაზე უპასუხებს, რომ მავდივარ ელჩად — „ევროპისაკენ“.¹

აქ ფალავანდიშვილის რუსეთში გამგზავრებისათვის სამზადისი იგულისხმება. რუსეთი მე-18 ს. ბოლოს ქართველებისათვის ისეთი ქვეყანაა, სადაც შეიძლება სწავლისა და მეცნიერების შეძენა, ისეთი ცოდნის შეძენა, რომელიც მანამდე უცხო იყო ქართულ-სპარსული კულტურისათვის.

როგორც უკვე ვნახეთ „კალმასობაში“ გამოყვანილი არიან ვოლტერიანი ქართველები: ციციშვილი და გრიგოლ მუხრანბატონი. ფრანგული ლიტერატურისა და საფრანგეთიდან რუსეთში შემოჭრილ იდეების გამოძახილს „კალმასობის“ სხვა ადგილებშიც ვხვდებით. ამ ნაწარმოებში გამასხრებულია სასულიერო წოდება. მღვდლები, გარდა უვიცობისა, დიდს სიხარბეს იჩენენ, ლოთობენ. ცოდვით დამძიმებული სურამელი მოურავი ქაიხოსრო მურვანიშვილი იონა ბერს შენდობას სთხოვს— „**ზურაბა:** ვიცი, შენ მხვნელ-მთესველი კაცი არა ხარ. რომ პურით შეგვეწიო და ეგ შენდობა ერთს ხაოიჩაზედ არის დამოკიდებული. ქაიხოსრომ მყისვე მიართო იონას ხალიჩა და მონასტრისათვის ძროხა. **იონა:** ღმერთმა შეგინდოს ეგ ცოდვაცა და სხვებიცა“. მეორეგან იონა ბერი ცოდვას მიუტევენს გიორგი ერისთავს და სამაგიეროდ ოქროს იღებს ქრთამად. ავტორი ზურაბა ღამბარაშვილის პირით ამხელს ქრთამის მოყვარულ ბერს — „თუ ოქროები არ გენახა, მე ვიცი ოსაც მიუტევენდით“². თუ ასეთ საქმეს ჩადის, შედარებით ქრისტიანულ წესთა დამცველი, იონა ხელაშვილი, როგორღა იქნებოდნენ სასულიერო წოდების სხვა წაომომადგენელნი.

იონა ბატონიშვილის შეხედულებით, რომელიც თავის აზრს ზურაბა ღამბარაშვილს ათქმევინებს, ასეთები ერიუტლები კი არ არიან. არამედ ასეთია მთელი სამღვდელთობა. ქვემოთ მოყვანილ ადგილში მოცემულია სასტიკი კრიტიკა სამღვდელთობისა, რაც ავტორის გარკვეული, ჩამოყალიბებული მსოფლმხედველობიდან მომდინარეობს. შემთხვევით არ არის ნათქვამი — „**ზურაბა:** მე ძნელად სადმე ვაპოვნო სამღვდ-

¹ იონა ბატონიშვილი, „კალმასობა“, ტ. I, გვ. 24.

² იქვე, გვ. 55.

ლოს, რომ თეთრი არ უყვარდეს. —**ბოდბელი:** როგორ? ზუ-
რბა: ასე, რომ მონათვლენ ვისმე- იმ ყმაწვილის ნათლიას, ან
დედ-მამას გამოართმევენ მოსაასათლავსა; დააქორწინებენ ვის-
მეს, საყდრის კარსაც დაუკეტენ. ვინემ არას მისცემენ და ვის-
რის-საწერსაც გადაახდევინებენ; იმასაც არ დასჯერდებიან,
ხალიჩა და ფარჩაც უნდა ქვეშ გაუშალონ მექორწინეთ, რათა
ისიც იმათ წაიღონ. მოკვდება ვინმე, სასაფლაოს ფასს, საიმტ-
ვერიოს, საწირავს, კიდევ წლის შაბათის საწირავს და პანა-
შვიდისას გამოართმევენ, სახლის გასანათლავს, საშობაოს, იმა-
საც გამოართმევენ. აგრეთვე ნიშანს ეძახიან, კარგი ცხენი
ჰყავს ან კარგი თოფ-იარაღი, მასცა წაიღებენ და ტაბლას ხომ,
ასიც მივიადეს სასაფლაოზედ, ერთს ლუკმას გლახაკსაც არ და-
უღებენ წილს. ამასთან ქვეშაგებს, ტანისამოსსაც მკვდრისას
მთლად წაიღებენ. ესრეთ დაანელებენ ერთს ოჯახს და სხვა სა-
კანონოები რაღა მოგახსენო საზოგადოდ“.¹

ასეთი მკაცრი განქიქება სამღვდელთაგანსა მე-18 საუკუნე-
ში აღზრდილ ქართველისათვის მეტად პროგრესიული მოვლე-
ნაა, იგი ავტორის დიდი განათლების მაჩვენებელია.

მაგრამ იქნებ აქ მხოლოდ სამღვდელთაგანს კრიტიკაა და
არა ქრისტიანული დოგმების უარყოფა. მე-18 ს. გასულის სა-
ქართველოში, ვოლტერის გავლენით, როგორც ეს უკვე და-
დასტურებულია, დავით ბატონიშვილი მარხვას არ ინახავს, ეკ-
ლესიაში აღარ დადის, ქრისტიანულ წესებს არ იცავს.

ღვთის მსახურების და ქრისტიანული რელიგიის საწინააღ-
მდეგო აზრებს ვხვდებით „კალმასობაშიც“. ამ აზრებს გარ-
კვევით ამეღაგნებს დავით ჯიმშერის ძე ჩოლოყაშვილი, რო-
მელმაც რუსეთში მიიღო განათლება და გადმოაკეთა რასინის
„იფიგენია“. დავით ჩოლოყაშვილი ცნობილი ყოფილა მთელს
საქართველოში, როგორც ურწმუნო ადამიანი. იონა ბერი. რო-
მელიც თავს „ღვთის სტუმარს“ უწოდებს, ღამის გასათევ ბი-
ნას სთხოვს ჩოლოყაშვილს. დავითიც ბერს თავის მსლებლით
გააგზავნის სოფლის ბოლოს, დანგრეულ ეკლასიაში და მსა-
ხურს დააბარებს უთხრას ბერს: „რადგან ღვთის სტუმარი

¹ იონა ბატონიშვილი, „კალმასობა“, ტ. I, გვ. 164.

ხართ, აჰა ღვთის სახლიო“...¹ და ღმერთმა გი¹ასპინძლოთო. ჩოლოყაშვილი ამირ დასციხის ათა ძარტო იონა ბერს, არამედ ეკლესიას და თვით ღმერთსაც. ურწმუნო დიამბეგს არც ადამიანის ცხოვრება-წაწყმედა სწამს. თვით ეუბნება იონას: „ბერო, მე ცხონება და წაწყმედა არა ნწამსო“². ქრისტეს დამცველი იონა ცდილობს უარაყოფინოს ურწმუნო დიამბეგს თავისი აზრები. სამტოო წერილით ცდილობს დაუმტკიცოს სულის უკვდავება. დავით ჩოლოყაშვილი ღრმად არის დაჯერებული თავის სიმართლეში. მას მტკიცედ სწამს თავისი ურწმუნოების უპირატესობა და თავმობეზრებული ბერის ქადაგებით უცხადებს: „მე შენი ქადაგებით არ მოვიქცევაო“.

იოანე ბატონიშვილი არ კვაყოფილდება მარტო რელიგიისა და ღვთის მსახურების უარყოფით. მას სახელმწიფოებრივი ცხოვრების კრიტიკაც აქვს მოცემული. ავტორი უჩივის იმ უსამართლობას. რომელსაც ფეოდალურ საქართველოში აქვს ადგილი. იბრძვის ყმების არაადამიანური ცხოვრებას წინააღმდეგ. სამეგრელოში მისული იონა იხილავს მეგრელ გლეხთა უკიდურეს გაჭირვებას. შეებრალება ბატონიბ საგან ოამონაიებული მეგრელი გლეხები და იტყვის: „ღმერთო, მშვიდობით განმარინე ამა ქვეყნიდამ“.

იოანე ბატონიშვილი ამხელს ტყვეებით მოვაჭრე ქართველ თავადაზნაურობას, მოურავის უდიერ საქციელს. რომელიც ყმებს არბევს და აწუხებს.

მე-18 ს. საქართველოსათვის არც დასავლეთ ევროპის პოლიტიკური წყობილების დემოკრატიული ფორმა — რესპუბლიკა არის უცნობი. „კალმასობაში“ გეხვდება ამ ფაქტის დამადასტურებელი საბუთი.

პოლიტიკური გაურკვეველობას დროს, რომელშიც საქართველო მე-18 ს. გასულს იმყოფებოდა, თავს იჩენდა რესპუბლიკური წყობილების ტენდენცია; მართალია ეს არ იყო სურვილი ხალხის მასებზე დამყარებულ დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსებისა. აქ რესპუბლიკა გაგებულია. როგორც უმე-

¹ იოანე ბატონიშვილი, „კალმასობა“ ტ. I, გვ. 97.

² იქვე, გვ. 98.

ფოთ ხალხის მოწიხავე წარმომადგენლების მიერ სახელმწიფოს მართვა.

სოლომონ არღუთაშვილი უცხადებს იონას: „ახლა ჩვენ ვართ მეპატრონენი ჩვენის თავისა“ და „საზოჯადობასაც ჩვენ უნდა უპატრონოთ“. ამით დაინტერესებული სოლომონი იონას ეკითხება: „მრავალგან არის რესპუბლიკა?“ არღუთაშვილი მარტო არ არის, მისი თანამოაზრენია: იოანე, კონსტანტინე, გიორგი, დარჩია. ალექსანდრე, შანშე, სოლომონ, არსენი, იოახე. ელევთერი. ამ ხალხისათვის უცნობი არ არის რესპუბლიკა და, აგრეთვე წითელი დროშა, როგორც სიმბოლო რესპუბლიკური წყობილებისა. ამიტომ ეუბნება იონა ბერი: „საითაც წითელ კაბას დაინახავთ, იქათ გარბიხართო“. აქ წითელ კაბაში წითელი დროშა — რესპუბლიკის დამახასიათებელი ნიშანი არის ნაგულისხმევი. რესპუბლიკური იდეების გავლენის გარეშე არ დარჩენილან ზოგიერთი წევრები 1832 წლის შეთქმულებისა. აღარას ვიტყვით ს. დოთაშვილის შესახებ, თვით ოქროზირ ბატონიშვილს უთქვამს: „მე საქართველოს განთავისუფლება იმიტომ კი არ მინდა, რომ ბაგრატიონთა გვარიდან ვინმე გამეფდეს, არამედ, რომ საქართველო შეიქმნეს რესპუბლიკის მაგვარ სახელმწიფოდო“.¹

„კალმასობას“ განხილული ადგილები ადასტურებენ იოანე ბატონიშვილზე ფრანგული აზროვნების გავლენას. შესაძლებელია რომელიმე ცალკეული მომენტის წყარო სხვაგან ოყო და არა საფრანგეთში. მთლიანად სული. ხასიათი კი ამ ნაწარმოების მოტიანილი ადგილებისა ჩვენ მოსაზრებას ამტკიცებს. სწავლა და მეცნიერება, ღვთაების საკითხის გაგება, რესპუბლიკური იდეები, ჩვენში, ევროპიდან, საფრანგეთიდან. — რუსეთის გზით მოდიოდა. ამიტომ იყო, რომ რუსეთს ევროპას ეძახდნენ, ხოლო ნასწავლ. განათლებულ ადამიანს ფრანგს (ევროპელს): „ეს ისეთი ნასწავლი შექმნილა, რომ სწორედ გაფრანგებულაო“.²

ქართველებისათვის არც გერმანეთიდან, საფრანგეთიდან

¹ გ. გოზალიშვილი, „1832 წლის შეთქმულება“, ტ. I, გვ. 92.

² იოანე ბატონიშვილი, „კალმასობა“, ტ. I, გვ. 153.

და ინგლისიდან რუსეთში გავრცელებული ფრანკ-მასონური მოძრაობა ყოფილს უცხოიი. დ. სააკაძე დიმიტრი ბაგრატიონს სწერს:

თქვენი მოგვესმა, პატრონო,
შექმნილხართ ფარმაზონა.¹

(ფარმაზონი უდრის ფრანკ-მასონს).

1832 წლის შეთქმულების მონაწილეს ფილადელფოს კიკნაძეს 1826 წ. ვაუგონია — „აქ საქართველოში (რომ) ხელი მოგვაწერინეს მასონი ნულარ იქნებითო“.

6

ჩვენ უკვე ვნახეთ თუ რა გზებით მოდიოდა ფრანგული ლიტერატურა და აზროვნება საქართველოსკენ. როგორც ანალიზში გვიჩვენა, იგი უმთავრესად ორი სახით გამოიხატა: ფრანგული ლიტერატურის ნიმუშთა თარგმნითა და ფრანგული ლიტერატურის იდეების დინებით ქართული, ორიგინალური ნაწარმოებებისაკენ. ასეთი მდგომარეობა გრძელდება მე-18 საუკუნის მანძილზე. მე-19 საუკუნეში ქართული ლიტერატურა მეტ დამოუკიდებლობას იჩინს, იგი ძირითადად ემსახურება საქართველოში შექმნილ კონკრეტულ-სოციალური საკითხების გადაჭრას და ეროვნულ პრობლემას. ქართული თეატრისათვის განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ფრანგულ დრამას. ამ საკითხს სპეციალურად განვიხილავთ. ამჟამად სურათის სისრულისათვის საჭიროდ მიგვაჩნია განვაგრძოთ ქართულ-ფრანგულ ლიტერატურათა ურთიერთობის მიმოხილვა, გავითვალისწინოთ ის თხზულებანი, რომელნიც ქართველებს უთარგმნიათ ფრანგულად და ისინიც, რომელნიც ფრანგულთან რაიმე ურთიერთობას ამჟღავნებენ.

მე-18 ს. საქართველოში გავრცელებული ყოფილა სარდიონ ჩოლოყაშვილის მიერ რუსულიდან თარგმნილი ფენელონის

¹ პროფ. კ. კეკელიძე, „ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, 83. 457.

„მიმოსვლანი ტელემაქისნი ძისა ულისესი“¹. ფენელონის ნაწარმოებს დართულა აევს ავტორის შესახებ ცნობები. „ტელემაქის. მოგზაურობაში“. მართალია, ქართველი მკითხველი თავისი ცხოვრების აღწერას ვერ ნახავდა, მაგრამ არ შეიძლება იმისი თქმაც, რომ რაიმე ინტერესი ამ ნაწარმოებს არ ქონოდეს. აქ დასმულია სამშობლოს საყვარულისა და მეფობის საკითხი. პატრიოტიზმის გრძნობას: ნაწარმოებში ფართო ადგილი უჭირავს. აქვე დიდი ადგილი აქვს დათმობილი მეფას პრობლემას. ფენელონი ხალხის საყვარელი, ჰუმანური მეფის მომხრეა და მონტესკიესავით დესპოტიის წინააღმდეგი. ეს საკითხები ქართველობას მე-18 საუკუნის გასულს და მე-19 საუკუნის დასაწყისში მეტად აღელვებდა. ამით აიხსნება „ტელემაქის მოგზაურობის“ გავრცელება ქართველ მკითხველებში. ფილადელფოს კავნაძე ამბობს: — „ვკითხულობდი ისტორიასა თელემაქისასა“.² ამ ნაწარმოებს ქართველი მკითხველის გემოვნების გაეფრობიელებისათვის დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა. ნაცვლად სპარსული ვარდბუღბულიანობისა, დაუსრულებელი მიჯნურობისა, ველად გაჭრა-გახელებისა აქ სახელმწიფოს მმართველობის პრობლემებია დაყენებული. ფენელონის „ტელემაქის მოგზაურობა“ სოციალური რომანია.

ფენელონისადმი ინტერესი გადმოვიდა მე-19 საუკუნეშიც. 1832 წლის შეთქმულების ცნობილ მონაწილეს სოლომონ რაზმაძეს უთარგმნია „წიგნი ფენელონისა ლუდოვიკ მე-14-სთან მიწერილი“³ ამ წერილში თავისი დროისათვის პროგრესული აზრებია გატარებული.

მასში სასტიკად გაკრიტიკებულია მეფის განუსაზღვრელი უფლება, კარისკაცთა მლიქვნელობა. მაგრამ, რაც უფრო საყურადღებოა, აქ ფენელონი ილაშქრებს ლუი მე-14-ის დაბყრობითი პოლიტიკის წინააღმდეგ.

— ყოველნი თქვენ მიერ დაბყრობილნი ადგილნი არიან უსამართლოთა ომითა. მართალია. ხელმწიფევ, რომელ დაზა-

¹ S 377 და პროფ. ა. ხახანაშვილი, „ნარკვევები“, III, 230.

² გ. გოზალიშვილი, „1832 წლის შეთქმულება“, გვ. 316.

³ A 1184; აქვეა ნათარგმნი ცნობილი ფრანგი ვეჟილის ოდილიონ ბაროს სიტყვაც.

3. ნ. ტატიშვილი

ვებისა ტრაქტატნი ბრძოლისა შემდგომნი იხილვებიან ესრეთ, რეცა დავიწყებულ იყოს ესე ვითარი უსამართლობაი, რადგან გაძლევენ თქვენ დაპყრობილთა ადგილებთა, შავრამ უსამართლოდ ძლევა შემოსილი ომი მაშინც უსამართლო არს, მით რამეთუ დაზავებისა ტრაქტატნი არა ნებითა არიან ხელმოწერილნი ძლეულთაგან — იგინი აწერენ ხელსა შიშისაგან, რათა არა უმეტესი დაჰკარგონ; ხელმოწერანი იგი ემსგავსებიან ამას, უკეთუ მძლეველმან ჰრქვას ძლეულსა: „თუ არ მაჩუქებ ფულითა სავსე ქისასა, მოგკლავო“ და სხვ.

ფენელონის ამ წერილში გამოთქმული აზრები მეტად აღელვებდა ქართველ მოწინავე საზოგადოებას. გასაგებია მისი თარგმნა 1832 წ. შეთქმულების წევრის სოლომონ რაზმაძის მიერ.

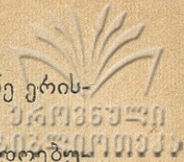
ვოლტერის ფილოსოფიური მოთხრობა „ზადიდ ანუ ბედი. ამბავი აღმოსავლეთისა“ უთარგმნია ჩყიზ (1817) წელს გიორგი ავალიშვილს¹. ამ ნაწარმოებშიც მოცემულია კრიტიკა ღვთის მსახურებისა, სექტანტთა დავისა და პაექრობისა.

ქართულად ჟან-ჟაკ რუსოს თხზულებათა თარგმანებიც მოიპოვება, თუმცა შედარებით გვიანდელი. ერეკლე მეორის ძეს ფარნავაზს 1828 წ. უთარგმნია — „ჰაზრნი ჟან-ჟაკ რუსოსანი სხვადასხვა საგანთათვის“². ამ წიგნში მრავალ საკითხზეა აზრი გამოთქმული: სინდისისათვის, კეთილმოქმედებისათვის, თვითმკვლევლობისათვის, მეგობრობისათვის და სხვ. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ ნაწარმოებში ფართო ადგილი უჭირავს რუსოსათვის დამახასიათებელ მგრძნობელობას; რუსო უპირატესობას აძლევს გრძნობას გონებასთან შედარებით — „გრძნობა ესე, რომელიცა არაოდეს დაიდუმებს, უძლიერეს არს გონებისა, რომელიცა უკუე ეცილებს მას“.

რომანტიზმი, და კერძოდ, ქართული რომანტიზმიც, გრძნობის გონებაზე პრიორიტეტით ხასიათდება. საყურადღებოა, რომ ჩვენი რომანტიკოსი პოეტებისათვის უცნობი არ ყოფილა რუსოს შეხედულებანი. არა თუ პოეტები იცნობდნენ რუსოს, არამედ, როგორც დასახელებული ხელნაწერის მინაწერი გვა-

¹ H 1196. აქვეა სხვა თხზულებანიც.

² H 216.

მცნობს, იგი გადაუწერიათ სოფელ ქვეშში 1868 წ. ივანე ერისთავის ოჯახში.

უფრო გვიან უთარგმნიათ რუსოს — „ჰჯა, დაჯილდობული დიქონის აკადემიისაგან 1750 წელსა. კითხუასა ზედა ამის აკადემიისასა წინადადებული, რომელ აღდგინება ჰსწავლათა და ხელოვნებათა შემწე ექმნებოდა წარმართვასა ქვევათასა“¹. თარგმანი ეკუთვნის დავით ესტატეს ძე ფანას-კერტელ-ციციშვილს. ნათარგმნია 1849 წელს, რუსულიდან.

ამ ნაწარმოებში უარყოფითადაა დახასიათებული სწავლა-განათლების როლი ადამიანის ზნეობის ამალღებისათვის. ამიტომ იყო, ალბათ, რომ ლევან ასათიანი, რომელიც მოიხსენიებს ამ ნაწარმოების თარგმანს, შენიშნავს: — რუსოს წიგნის თარგმნა შეუფერებელი იყო მე-19 ს. პირველი ნახევრის ქართული სინამდვილისათვის. კულტურისა და სწავლა-განათლების უარყოფით გავლენაზე ლაპარაკი გაუგებრობას ჰქმნიდა და სხვ.² ეს აზრი სწორია, მაგრამ თავისი მნიშვნელობა რუსოს „ჰჯას“ უთუოდ ჰქონდა. იგი ქართველ მკითხველს აცნობდა ფრანგული აზროვნების ნიმუშებს. აჩვენებდა ფილოსოფიურ მსჯელობას. ლ. ასათიანი უყურადღებოდ ტოვებს იმ გარემოებას, რომ რუსოს „ჰჯას“ დართული აქვს რუსი მთარგმნელის ვრცელი წინასიტყვაობა, სადაც გაკრიტიკებულია რუსოს დებულებანი. „წყარო ჰსწავლათა არს წმიდა და უბიწო, საგანი მათი არს თვით უსრულესი და თვით უკეთილშობილესი“. ქართველები ეცნობოდნენ რუსოს შეხედულებას, ამასთან ამ შეხედულებათა კრიტიკასაც, ცხადია თარგმნა ყოველთვის თანხმობასა და გაზიარებას არ ნიშნავს³.

როგორც ვნახეთ მე-16 ს. მეორე ნახევარში და მე-19 ს. დასაწყისში ქართველები იცნობენ ვოლტერს, მონტესკიეს, რუსოს, ფენელონს, მარმონტელს, ლესაჟს, ფლორიანს⁴, ფრანგ

¹ S. 1260.

² ლ. ასათიანი, „ვოლტერიანობა საქართველოში“, გვ. 85.

³ დავით ბატონიშვილის „ახალი შიხის“ ფორმაზე პროფ. ალ. ხახანაშვილი ხედავს რუსოს „ახალი ელიოზის“ გავლენას. ალ. ხახანაშვილი, ნარკვევები, III, 581.

⁴ ფლორიანის „ნუმა პომფილია, მეორე მეფე რომისა“, თარგ. გ. ავალიშვილისა, H 456.

მოაზროვნეებს და ბელეტრისტებს. ცალკე თავში მიმოვიხილავთ დამოკიდებულებას ფრანგულ დრამატურგიასთან. ვნახავთ, რომ ამ ხანში ქართველები იცნობენ: ვოლტერის, კორნელის, როსინის დრამებს.

ქართველებისათვის უცხო არ ყოფილა არც ფრანგული პოეზია. მაგრამ ისეთი დიდი ინტერესი, როგორც ჰქონდათ ფრანგულ პოლიტიკურ ტრაქტატებისადმი და ბელეტრისტულ ნაწარმოებებისადმი ფრანგული პოეზიისადმი მათ არ გამოუჩენიათ.

ეს ორი გარემოებით უნდა აიხსნას. პირველი: — ქართველები უმთავრესად ფრანგ მწერლებს რუსულ თარგმანში ეცნობოდნენ; პროზაული ნაწარმოები ან ტრაქტატი თარგმნის დროს ნაკლებს ჰკარგავს, აზრობრივი მხარე ნაწარმოების მაინც გადმოიცემა, ცუდი თარგმნით კი ლექსი ბევრს ჰკარგავს; ამიტომ თუ არ აქცევდნენ ქართველები ყურადღებას ფრანგულ ლირიკულ ლექსთა რუსულ თარგმანებიდან გადმოქართულებას. მეორე — რაც არ უნდა დიდი ტრადიცია გვქონდეს პროზისა, მაინც ქართულ პროზას ხარვეზები ჰქონდა დრამატურგია ხომ სრულიად არ არსებობდა. ქართულ პოეზიას კი დიდი ტრადიციები გააჩნდა, ამიტომ ქართველები ცდილობდნენ პროზისა და დრამის ხარვეზთა შიგნით. პოეზიაში კი ქართული ტრადიციებით იკვებებოდნენ.

მიუხედავად ამისა, მე-19 საუკუნის 20-30-იან წლებში ქართველი პოეტები თარგმნიან ვოლტერის, ლამარტინის ლაფონტენის ლექსებს. აქ დიდი დამსახურება მიუძღვის ალექსანდრე ჭავჭავაძეს. მან. გარდა როსინის, კორნელის და ვოლტერის დრამებისა, თარგმნა ლაფონტენის „ჭრიჭინა და ჭიანჭველა“, „მგელი და კრავი“. თარგმანი შესრულებულია უშუალოდ ფრანგულიდან. ამ მხრივ ალექსანდრე ჭავჭავაძის მოღვაწეობა ახალ საფეხურად უნდა მივიჩნიოთ ქართულ-ფრანგულ ლიტერატურათა კავშირში. ჭავჭავაძემ იცის ფრანგულ

¹ H 1250, ლექსი „სასოწარკვეთილება... ლამარტინისა“ და ქისტაურში კიაზო ერისთავის ოჯახში ნანახი „გარმონია პოეტური და სარწმუნოებრივი“ (სული ჩემი მოწყენილ არს ვიღრე სიკვდილამდე) ე. თაყაიშვილ არქ. მოგზ. I, 290.

და იგი დანარჩენებით მხოლოდ რუსულიდან არ თარგმნის ფრანგ პოეტებს.

ალ. ჭავჭავაძეს ეკუთვნის თარგმანი „ვოლტერის თქმუ-
ლი“ ან როგორც ხელნაწერშია „ვოლტერის თქმული ტექნი-
კაზედ“¹. ამ ლექსში გამოთქმულია ომისა და ხოცვა-ჟლეტის
საწინააღმდეგო აზრები. ლაფონტენის თარგმნა და ფრანგული
ლიტერატურის ცოდნა ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედებას
თავისებურ ხასიათს აძლევს ალ. ჭავჭავაძე, რომელიც ძირითა-
დათ რომანტიკოსი პოეტია, არც კლასიციზმის სტილისაგან
არის დაზღვეული — ჭავჭავაძის მიდრეკილება კლასიციზმისა
და ვოლტერისაკენ ბუნებრივია, კლასიციზმში ფეოდალური და
ბურჟუაზიული იდეოლოგიის მორიგების საფუძველზეა შექმნი-
ლი. ვოლტერის კლასიციზმს კი რომანტიკული იერი დაჰკრავს.

ფრანგული აზროვნების, საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიუ-
ლი რევოლუციის და განმანათლებელთა იდეების ანარეკლი
უნდა ჩანდეს ალ. ჭავჭავაძის ლექსში „ვაი სოფელსა ამასა“.
პროფ. მ. ზანდუკელის აზრით, ამ ლექსში მხოლოდ ეროვნული
საკითხია დასმული². მაგრამ რა გვაძლევს იმის საბუთს, რომ
აქ სოციალური საკითხიც არ იგულისხმება, ან და რატომ არის
შეუძლებელი ალექსანდრე ჭავჭავაძისათვის ამ დროს საკითხის
ისეთნაირად დაყენება, როგორც ჩვენ გვგონია, ალექსანდრე
აღზრდალი იყო რუსულ-ფრანგულ ლიტერატურაზე, კარგად
იცნობდა საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიას. 1814 წ. რუ-
სის ჯართან ერთად პარიზში შევიდა. რუსეთის ისტორიიდან
საკმაოდ ცნობილია თუ რა დიდი გავლენა მოახდინა პარიზში
ყოფნამ იფიცრებზე (დეკაბრისტები). ეს ოფიცრები, ისე რო-
გორც ალექსანდრე, თავადაზნაურული წრიდან იყვნენ გამო-
სული; რატომ ჭავჭავაძეზე კი არ შეეძლო ამ გარემოებას გა-
ვლენის მოხდენა? მაგრამ თვით ლექსს ჩავუკვირდეთ, აქ გა-
კრიტიკებულია: მდიდრები, ხელმწიფენი, მოხელენი, რომელ-
ნიც მდიდრდებიან, „მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და
ხვეჭით“.

¹ S 1511.

² მის. ზანდუკელი, „ახალი ქართული ლიტერატურა“, I ტ.
83. 173. 1935 წ.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე ლექსს, თავის სასახელოდ, შემდეგი სტროფით ამთავრებს:

რომელნიც ამწარებთ ღარიბთ ცხევრებას
და ჰსთხოვთ ურცხვად, უსამართლოდ მონებას,
მოელოდეთ მათთან თანასწორებას!
არ მარადის იშვათ
მდაბალთ ჩავვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ჯერ კიდევ მე-18 ს. 80-იან წლებში ალექსანდრე ამილახო-რი („ბრძენი აღმოსავლეთისა“) და გიორგი ავალიშვილი („უბნობა მკვდართა“) ილაშქრებდნენ ადამიანისაგან ადამიანის ჩავვრის წინააღმდეგ. რა საკვირველია, რომ გაცილებით გვიან ალექსანდრე ჭავჭავაძემ დასწერა ლექსი, სადაც ადამიანთა მოსალოდნელ გათანასწორებაზე ლაპარაკობს. მით უმეტეს, რომ საფრანგეთის რევოლუციის მიერ წამოყენებული პრინციპი ადამიანთა „ერთობის. ძმობის, თავისუფლებისა“ მისთვის კარგად იყო ცნობილი. ეს ლექსი არის მომენტი ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედებაში შესაძლებელია რომელიმე ნაწარმოების გაცნობის, რაიმე ამბის შთაბეჭდილების შედეგად შექმნილი.¹

7

ქართული პრესის, კერძოდ „ცისკრის“ დაარსების შემდეგაც ფრანგული ლიტერატურის ნაკადი არ შეწყვეტილა. გერმანიის „ცისკარში“ იბეჭდებოდა ფრანგ მწერალთა შემოქმედება. „ცისკარში“ დაიბეჭდა კორნელის „სინა“, ალ. ჭავჭავაძის თარგმანი. როჟე დე ბოვარის. ბერნარის მოთხრობები, ჰიუგოს ლექსები. ივანე კერესელიძის „ცისკარში“ იბეჭდებოდა მარმონტილის მოთხრობა „მეუდაბნოენი“, ლაჰარტინის, ჰიუგოს, ბერანჟეს, ოგიუსტ ბარბიეს, ჟანლისის და სხვათა ნაწერები. მეტწილად ფრანგული ლიტერატურის ეს ნიმუშები ნათარგმნია რუსულიდან; თარგმანებში არ არის ორიგინალის მხატვრული ღირსება დაცული.

¹ ა. ჭავჭავაძის ფრანგულიდან უთარგმნია ესპანელი მწერლის „ველუქსია, ასული ველისარიონისი, მოთხრობა სატრფიალო“. თარგმანი შესრულებულია 1808 წ. პეტერბურგში, „შეწვენითა მეფის ძის იოანესითა“, H 2132.

ბარბიესი, ბერანჯესი, ჰიუგოს და ორიოდგამონაკლისის გარდა ფრანგული მწერლობის დასახელებულ წარმომადგენელთ საერთო არაფერი ჰქონიათ ქართულ სინამდვილესთან. ქართველობას მათ შემოქმედებაში აღძრული საკითხები 60-70-იან წლებში აღარ აკმაყოფილებდა.

მარმონტელის თხზულებებს თავის მნიშვნელობა მე-18 ს. ბოლოს ჰქონდათ, ხოლო მათ ეს მე-19 ს. 60-იან წლებში დაჰკარგეს. მაშინ როდესაც საქართველოს ცხოვრება რეალისტური ხასიათის ნაწარმოებებს თხოულობდა, მარმონტელის სენტიმენტალისტურ „მეუდაბნოენს“ და კორნელის „ცინნას“ მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა თუ ექნებოდათ.

მარმონტელის, კორნელის, ლესაჟის გაცოცხლება ქართული ლიტერატურის წინსვლას ხელს არ უწყობდა. ამიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძემ გაილაშქრა სენტიმენტალიზმისა და მარმონტელის „სხოლის“ წინააღმდეგ („ორიოდე სიტყვა...“). ილიას აზრით, მარმონტელი და სხვა სენტიმენტალისტი მწერლები „მეტად სჭირავდნენ გრძნობას. ძალად ტიროდნენ“¹. საბედნიეროდ ამ მწერლებს რაიმე არსებითი გავლენა ქართულ მწერლობაზე არ მოუხდენიათ.

გიორგი ერისთავმა თარგმნა ვიქტორ ჰიუგოს ლექსები. მათ შორის აღსანიშნავია: „ო, ნუ კითხავთ“. ამ ლექსში სოციალურ პრობლემასთან დაკავშირებით დასმულაა ქალთა საკითხი. ბერანჯეს სატირაც არ ყოფილა უკნობი „ქართველი მოღიერისათვის“.

ვიქტორ ჰიუგოს შემოქმედებას განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ილია ჭავჭავაძემ. ილია ჰიუგოს „რომანტიზმის უდიდეს წარმომადგენლად“ თვლის და „საფრანგეთის სახელოვან პოეტს“ უწოდებს.

ჰიუგოს რომანტიკული შემოქმედების რევოლუციური ხასიათი ცნობილია. მის რომანტიზმში ბევრი რამ არის რეალისტური. ჰიუგოს შემოქმედება რევოლუციური სულისკვეთებისაა. გასაგებია ახალ თაობის წარმომადგენელთაგან ჰიუგოს წინ წამოწევა. ილიასათვის მარმონტელი უკვე ისტორიას ეკუთვნ

¹ „სარდიონ მესხიევის კრიტიკის გამო“, ი. ჭავჭავაძე, ტ. 4; გვ. 372.

ნის. ჰიუგოს შემოქმედებას კი ბევრი რამ შეუძლია მისცეს ქართველ სკითხველს.

„საქართველოს მოამბეში“ დაიბეჭდა ჰიუგოს რომანი „განწირულნი“ (ჩიქოვანის თარგმანი ფრანგულიდან) და „სიკვდილით დასჯის გადაგდების საქმე და ამის თავობაზედ ვიქტორ ჰიუგოს წიგნი“¹. ჰიუგოს რომანში ჩაგრულ ადამიანთა ცხოვრებაა ასახული, მას ბევრი ჰქონდა საერთო თირიდალიეულთა იდეებთან, წერილს კი დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა.

აქ ისიც უნდა გავიხსენოთ. რომ ჰიუგოზე 80 წლით ადრე ალექსანდრე ამილახორი ილაშქრებდა სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ. 60-იანი წლებიდან ქართველები სწავლობენ ფრანგულ ლიტერატურას. მათ ფრანგული ლიტერატურის რევოლუციური წარმომადგენლები აინტერესებთ. ილ. ჭავჭავაძის რევოლუციურ იდეებს შრომის სუფევისა, ძმობა-ერთობა-თავისუფლების შესახებ, ბევრი რამ აქვს საერთო ფრანგულ აზროვნებასთან. ბერანჟესეულ სატირას ვხიდავთ ილიას ლექსებში „რა ვაკეთოთ...“ „ბედნიერი ერი“ და სხვ.

ქართველები ყურადღებით ეპყრობოდნენ საფრანგეთის პოლიტიკურ ცხოვრებას, თანაუგრძნობდნენ საფრანგეთის რევოლუციურ მოძრაობას. პარაზის კომუნის დამარცხებას ილია კაცობრიობის ისტორიის შეფერხებად მიიჩნევს:

კვლავ შეფერხდა ისტორია,
განახლების შესდგენ ქალნი.

ფრანგებს. როგორც დიდი რევოლუციური წარსულის ხალხს, ილია „მოყვასისათვის წამებულ საოცარ ერს“ უწოდებს.

ფრანგულ მწერლობასთან ურთიერთობას ქართული არც 70-80-90-იან წლებში წყვეტს. ითარგმნება: ჰიუგო, დოდე, ბურჟე, ჟორჟ-სანდი, ერკმანი და შატრიანი, ფრანსუა კოპე, კლოდელი, ლოტი, მირბო. მოლიერი, არნო და სხვ. ეს მწერლები ერთგვარ დამატებას წარმოადგენენ ქართული ლიტერატურისათვის, ავსებენ მას. ამ ხანაში ქართულ მწერლობას საკუთარი ენები გააჩნია. კაპიტალიზმის განვითარების შედეგად

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863 წ. № 8.

ქართული ლიტერატურა ორგანიზებული განვითარებით უახლოვდება და საერთო სახეას ჰქმნის ფრანგულ ლიტერატურასთან. საყურადღებო პრობლემაა შიო არაგვისპირელისა და მობასასის ურთიერთობის საკითხი. რუსო და ვაჟა-ფშაველა, ალექსანდრე ყაზბეგის ნაწარმოებთა ჟანრი და ფრანგული ლიტერატურა.

1905-იანი წლები რევოლუციური აღმავლობის წლებია, ამიტომ გასაგებია იროდიონ ევლოშვილის დაინტერესება ბერანეს შემოქმედებით. ქართველი რევოლუციონერი პოეტი თარგმნის ეჟენ პოტიეს „ინტერნაციონალს“. პოტიეს ლექსს მღერიან ბარიკადებზე მეტრძოლნი და პარიზის კომუნართა გმირობას იხსენებენ.

მე-18 საუკუნის გასულს ქართული თავადაზნაურული ინტელიგენციისათვის ბუნებრივი იყო ფრანგული კლასიციზმის გადმონერგვის ცდა. პოლიტიკურად დაშლილ ქვეყანაში საფუძვლიანი იყო სურვილი სახელმწიფოს გაერთიანებისა და მეტის უფლებათა განმტკიცებისა. საზოგადოების მოწინავე ნაწილისათვის კონსტიტუციური მონარქიისა და უფრო მემარცხენეთათვის არც რესპუბლიკური იდეები ყოფილა უცხო.

ბურჟუაზია, რომელიც საფრანგეთში იბრძოდა რესპუბლიკისათვის, საქართველოში არ არსებობდა. ბურჟუაზიული ინტელიგენციის მაგიერობას თავადაზნაურთა წრიდან გამოსული მწერლები ეწეოდნენ. ამიტომ ზოგჯერ ერთი და იმავე მწერლის შემოქმედებაში კონსტიტუციური მონარქიის იდეებთან დემოკრატიულ ტენდენციებსაც ვხვდებით. მე-18 ს. და მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში ქართული ბურჟუაზიის სისუსტით, ან არ არსებობით უნდა აიხსნას ისიც, რომ ქართველები ნაკლებად ეტანებიან ფრანგ განმანათლებელთა შორის მოწინავე და მემარცხენე მოღვაწეებს, ათეისტებს: დიდროს, ჰოლბახს, ჰელვეციუსს. ქართველები განმანათლებელთა შორის ზომიერების, — უპირატესობას ვოლტერსა და სონტესკიეს აძლევენ. რუსოს ნაწერებიდან კი ნაკლებ რევოლუციონური ხასიათის თხზულებებს (ქართულად არ თარგმნილა მაგ. რუსოს „Contrat Social“). რესპუბლიკური იდეები კონსტიტუციურ მონარ-

ქიულ იდეებზე ნაკლებად ვრცელდება. ქართულად არც ლებ-
რენისა და მარი-ჟოზეფ შენიეს რევოლუციონური ლექსები
გადმოუთარგმნიათ.

იყო მომენტი, როდესაც ფრანგული სენტიმენტალური ლი-
ტერატურა გზას უღობავდა საქართველოში რეალისტური
სკოლის განვითარებას, მაგრამ ფრანგული კლასიციზმისა და
სენტიმენტალიზმის ტრადიციები დამარცხდა საქართველოში
რეალიზმის გამარჯვებასთან ერთად. გარდა სენტიმენტალიზმი-
სა და კლასიციზმისა, არსებობს საფრანგეთიდან მომდინარე
სხვა იდეური შენაკადებიც. 60-იანი წლების მწერლები ყურად-
ღებით ეპყრობიან მოწინავე ფრანგ რევოლუციონერ მწერ-
ლებს. 70-90 წლებშიც ურთიერთობა ქართულ-ფრანგული ლი-
ტერატურისა არ წყდება; ქართველები ეცნობიან ფრანგ
მწერლებს. რაც ხელს უწყობს ქართული ლიტერატურის ზრდას
(მოპასანი, ზოლა, ჰიუგო, დოდე). ფრანგ მწერლებს თარგმნიან
უშუალოდ ფრანგულიდანაც. 90-იან წლებში სუსტდება რუსუ-
ლიდან ფრანგების თარგმნის ტრადიცია.¹

ქართული ლიტერატურა, გამაგრებული საკუთარ ნიადაგზე,
მდიდრდება მსოფლიო ლიტერატურის შედეგებით.

მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში ქართულ ლიტერატურა-
რამ უყურადღებოდ დასტოვა ფრანგი პარნასელები და სიმბო-
ლისტები: ბოდლერი, ვერლენი, ჰერედი, რემბო და სხვ. ბურ-
ჟუაზიული ყოფის პირობებში შექმნილი ეს ლიტერატურული
დაჯგუფებანი გამოძახილს ვერ პოულობდა საქართველოში.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ქართულ ლიტერატურა-
ში მთლიანად გაბატონდა უტილიტალური პრინციპი; ამატომ
„წმინდა პოეზიის“ ქადაგება ჩვენში ნიადაგს ვერ პოულობდა.
ფრანგი სიმბოლისტების გავლენები საქართველოში მხოლოდ
მე-20 საუკუნიდან გვხვდება.

ამ მიმოხილვის შემდეგ ისიც უნდა ავღნიშნოთ, რომ ფრან-
გული ენის ბევრი ელემენტი შემოვიდა ქართულ ენაში. მე-19 ს.
ქართული ენის ლექსიკონში უამრავი ფრანგული სიტყვა

¹ უშუალოდ ფრანგულიდან თარგმნიან: თედო სახოკია, ივ. მაქავარი-
ანი, ივ. ზურაბიშვილი, გრიგოლ აბაშიძე.

დაგროვდა. საყურადღებოა, რომ ჯერ კიდევ 1776 წელს მოსკოვში არხიდიაკონ ვაიოსის მიერ რუსულიდან ნათარგმნ თხზულებაში ევროპულ სხვა სიტყვებთან გვხვდება ფრანგული სიტყვებიც: პლატონ, პრინცი, გარდერობი, დამა, კორტეჟი, ბოტრეტი და სხვ.¹

ნაწილი მეორე

1

განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული კულტურისათვის ფრანგულ თეატრს. ქართული თეატრი მეფე ერეკლეს ეპოქაში ფრანგული დრამატურგიით სარგებლობდა. აქაც საქართველოსა და საფრანგეთს შორის გზას რუსეთი წარმოადგენდა. ფრანგული დრამატურგიის ელემენტებს, კერძოდ, მოლიერისას, ვხედავთ გიორგი ერისთავის თეატრში და დრამატურგიაში. ფრანგული თეატრისაგან ფრიად დავალებულია მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული თეატრიც. ფრანგულიდან მრავალი პიესა ითარგმნა, გადმოკეთდა და დაიდგა მე-19 ს. ქართულ სცენაზე.

ფრანგული თეატრის ტრადიციების გადმომტანად ჩვენში გიორგი ავალიშვილი ითვლება. გიორგი ავალიშვილი არის მთარგმნელი სუმაროკოვის პიესებისა: „რქის მატარებელი“, „დედა რაყიფი ქალისა“, „საჩხუბარი“. მართალია ეს პიესები ფრანგულიდან არ არის გადმოთარგმნილი, არამედ რუსულიდანაა, მაგრამ თვით მათი ავტორი, სუმაროკოვი, ფრანგული კლასიციზმის ტყვეობის ქვეშ იმყოფებოდა. ავალიშვილის თეატრი დიდაქტიკური ხასიათისაა. მან უნდა გამოასწოროს ადამიანი. ეს ისეთივე შეხედულებაა, როგორიც ჰქონდათ სუმაროკოვის ფრანგ მასწავლებლებს. ავალიშვილი პიესის წარმოდგენისას თავის ლექსს უკითხავდა საზოგადოებას.

დაიშაღეთ, თუ რომ სჯობდეს,

მლიქვნელობა, ქვე-ქვე ძრომა.

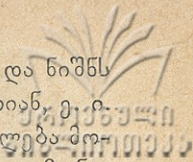
დიდი ყურადღების ღირსია ავალიშვილის მიერ რუსული-

¹ S 100.

დან თარგმნილი „უბნობა მკვდართა“.¹ შეიძლება ითქვას, რომ „უბნობა მკვდართა“ არ არის დრამატული ნაწარმოები. იგი არის დიალოგი ორ პირს შორის. თავისი ხასიათით „უბნობა მკვდართა“ მოგვაგონებს მე-17—მე-18 საუკუნეში საფრანგეთში გავრცელებულ დიალოგებს იმ განსხვავებით, რომ ისინი სცენისათვის არ ყოფილან განკუთვნილი. მაგ. ფენელონის (1651—1715) ნაწარმოები ამავე სათაურით „მკვდრების დიალოგი“ — „Dialogues des moorts“ — ე. ი. „უბნობა მკვდართა“. ფონტენელის (1657—1757) „Dialogues des moorts“, რაც იმავე „მკვდართა უბნობას“ ნიშნავს და სხვ. „უბნობა მკვდართა“ თავისი ფორმით ფრანგულ ლიტერატურას უკავშირდება. საინტერესოა ამ დიალოგის შინაარსი. აქ გამოთქმულია თავისი დროისათვის მრავალი პროგრესული შეხედულება. უარყოფა წოდებრივი უპირატესობისა. ადამიანთა თანასწორობის იდეა. „უბნობა მკვდართა“ მრავალი შტრიხით უკავშირდება ჩვენ მიერ განხილულ ალექსანდრე ამილახორის „ბრძენი აღმოსავლეთისა“-ს. საინტერესოა უბნობა (დიალოგი) მაღალ ხარისხსა და მდაბალ ხარისხს შორის. მდაბალი ხარისხი საიქიოში შეხვედება მაღალ ხარისხს და გახარებული ატყობინებს: — „აქ ყველანი თანასწორნი არიან, არც ბატონი არის აქ და არც ყმა, ნება და ხარისხი აქ განქარდებიან, და მხოლოდ კაცობრიობა შთება“. რატომ უნდა სარგებლობდეს მაღალი ხარისხი მდაბალ ხარისხზე უპირატესობით? ადამიანი ყველა ერთნაირად იზადება დედის მუცლიდან, გვაროვნობაზე მაღლა ადამიანობაა დასაყენებელი. ერთი შეხედვით, თითქოს მდაბალი ხარისხი არ არის დიდკაცთა წინააღმდეგ, მაგრამ იგი თავის რეპლიკას ასე ამთავრებს: — „მაგრამ, მე ასე ვგონებ, და ჩემი ფიქრი ასე სჭრის, რომ ისინი (დიდკაცნი — ნ. ტ.) არ უზმენ კეთილსა კეთილსა კაცსა და უზმენ კეთილსა, რომელნიცა მათ ტყუევებით ეფერებიან და მორჩილებენ“.

საიქიოში ბატონთან შეხვედრილი მონაც გახარებულია, რადგან იქ „ყოველნი თანასწორნი არიან, რაც უფალი, ია მონაა“. მონა იხსენებს სააქაოს ცხოვრებას, სადაც ბატონი არაადამი-

¹ S 11, მიხ. აბრამიშვილი, „ძველი ქართული თეატრი“, გვ. 15—23, პროფ. კ. კეკელიძე, „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ტ. 2.

ნურად ექცეოდა, ამხელს ბატონის მექრთამეობას და ნიშნს უგებს იმით, რომ საიქიოში ისინი თანასწორნი არიან ე. ი. აღარ არის იქ უთანასწორობა. ბატონს აღარა აქვს უფლება მონაზზე, ამიტომ ასეთი ადგილი ბატონისათვის საშინელია, მონისათვის კი აქაა სწორედ ბედნიერება.

„უფალმა: ჩემთვის ამ ქვეყანას მდგომარეობა დიახ მწარე არის.

მონამ: და ჩემიც იმ ქვეყანას მდგომარეობა უფრო უმწარესი იყო“¹.

„უბნობა მკვდართა“ მეფე ერეკლეს დროს. მე-18 ს. 90-იან წლებში იდგმებოდა თბილისში — „პალატაში“ — სცენაზე. აქ საიქიოდან პროტესტია გამოცხადებული სააქაოს წესწყობილებისა და ადამიანთა შორის არსებული უთანასწორობის წინააღმდეგ. საიქიო, რომელიც ახარებს მონას, რადგან იქ უთანასწორობა აღარ არსებობს, მომავლის თუ არა, სასურველი ქვეყნის სიმბოლოდ არის დასახული.

ფრანგულმა აზროვნებამ, რომელიც გავლენას ახდენდა მე-17—მე-18 საუკუნეში ევროპაზე და რუსეთზე, მე-18 ს. მეორე ნახევარში საქართველომდეც მოაღწია.

ფრანგული დრამატურგიის ნიმუში ქართულად პირველად დავით ჯიმშერის ძე ჩოლოყაშვილმა გადმოაკეთა. დავითი, როგორც „კალმასობის“ განხილვის დროს ვნახეთ, თავისი დროისათვის განათლებული და მოწინავე პირი ყოფილა, მასზე ფრანგული აზროვნების, კერძოდ ვოლტერის გავლენას ვხედავთ. მას არა სწამს ზიარება, ეკლესია, საიქიო წესწყმედა და ცხოვნება. პლატონ იოსელიანის სიტყვით ჩოლოყაშვილი ყოფილა „დიდად ნიჭებული სიტყვითა და მწერლობითა“. ცნობილია „თავადის დიამბეგის დავით ჩოლოყაშვილის, ჯიმშერის ძის ლექსნი რომელნიმე საქებელნი და რომელნიმე სალალობელნი“²

დავით ჩოლოყაშვილმა საფუძველი ჩაუყარა ფრანგული პიესების ქართულად გადმოკეთებას. ეს ტრადიცია გააგრძელეს

¹ მის. აბრამიშვილი, „ძველი ქართული თეატრი“, გვ. 21.

² ე. თაყაიშვილი, „Описание...“, ტ. 1, ნაწილი 3, გვ. 181.

მე-19 საუკ. ქართველმა დრამატურგებმა. როსინის „იფიგენია“¹ ჩოლოყაშვილის მიერ გადმოკეთებულია „მათის მეფობის“ დიდებულების, სრულიად საქართველოს მეფის ირაკლი მეორის შესაქცევლად, ეპოხსა მეფობისა მისისასა ნბ (52) წელსა შდ. მაცხოვრისა ჩნისა ჩლყე (1795)...“ ქალაქ თბილისში.

დ. ჩოლოყაშვილის მიერ გადმოკეთებულ რასინის „იფიგენიას“ პირველად შეეხო პროფ. ალ. ცაგარელი.² ა. ცაგარლის აზრით დრამა გადმოკეთებულია უშუალოდ ფრანგულიდან, პროფ. კ. კეკელიძის აზრით კი რუსულიდან.³ ჩვენ აქ როსინის ქართულად გადმოღების ფაქტი გვანტერესებს, ხოლო თუ რომელი ენიდანაა გადმოკეთებული, ამჟამად ეს მეორე ხარისხივან საკითხად მიგვაჩნია. დავით ჩოლოყაშვილს როსინის „იფიგენია“ შეუმოკლებია, ჩაუმატებია ადგილები, განუვრცია რემარკები, ქართული პირობებისათვის შეუფარდებია. დ. ჩოლოყაშვილს გაუუმჯობესებია პიესის სცენიური მხარე — „პიესა ისე მარჯვედ არის შემოკლებული, რომ უკრო მეტი მოძრაობა არის შეტანილი. გარდა ამისა, ჩოლოყაშვილს მოუცია დარიგება პიესის დადგმისა და დეკორაციების მხრივ“⁴. ამით ნაწილობრივ დარღვეულია როსინისათვის დამახასიათებელი ფსევდოკლასიკური სტილი. „იფიგენიის“ გადმოკეთებას, გარდა ლიტერატურული მნიშვნელობისა, პრაქტიკული დანიშნულება ჰქონდა. აგამემნონში გადმოკეთებელი მეფე ერეკლეს გულისხმობდა და ხალხს ამზადებდა მტრებთან ბრძოლისათვის.

დ. ჩოლოყაშვილის შემდეგ მრავალი პიესა ითარგმნა ფრანგულიდან. ყველაზე დიდი დამსახურება ამ საქმეში ფრანგული ენის კარგ მცოდნეს, პოეტ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს მიუძღვის. ა. ჭავჭავაძის მიერ პიესათა უმრავლესობა თარგმნილია უშუა-

¹ „იფიგენია“ დაცულია ლენინგრადში, სალტიკოვ-შიჩდრინის სახ. ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილების იოანე ბატონიშვილის ფონდშიც, № 36.

² ალ. ცაგარელი, „Сведения...“, ტ. I, ნაწილი III, გვ. XLI, XXX — XXVII, 301 — 320.

³ პროფ. კ. კეკელიძე, „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ტ. II, გვ. 499—500.

⁴ მიხ. აბრამიშვილი, „ძველი ქართული თეატრი“, გვ. 37.

ლოდ ფრანგულიდან. ჭავჭავაძე თარგმნის: ვოლტერის, კორნელის, როსინის პიესებს. ძე-18 საუკუნის დასასრულს და მე-19 საუკ. პირველ ნახევარში ქართველი მკითხველი ეცნობა კლასიციზმის კორიფეებს. როგორც პროფ. კ. კეკელიძე აღნიშნავს ალ. ჭავჭავაძეს თარგმნილი აქვს ვოლტერის ტრაგედიები: „ალზირა ანუ ამერიკელი“¹, „ზაირა“², კორნელის „სინნა“. ალ. ჭავჭავაძის მიერ თარგმნილი „სინნა“ დაიბეჭდა გიორგი ერისთავის „ცისკარში“ 1853 წ. შეცდომით ავტორად როსინი აწერია.

1884 წ. ჟურნალ „ივერიას“ ცენზორმა აუკრძალა „სინნას“ დაბეჭდვა. რატომ აკრძალა ცენზორმა „სინნა“?

1881 წ. ალექსანდრე მეორის მკვლელობის შემდეგ რუსეთში რეაქცია გამეფდა. „სინნაში“ ემილიას მონოლოგები აგვისტო იმპერატორს ტ.რანად გვიხატავს. აქვეა შეთქმულება იმპერატორის მოსაკლავად. შეშინებულ ცენზორს, საკვირველი არ არის, აქ რომ ტერორის წახალისება დაენახა. ასაკრძალავად ცენზორისათვის საკმარისი იყო ასეთი ადგილიც:

ერს ერთ მთავრობაც, მეფობაც, ორივე აქვსთ მოძაგებული, აქა უფლების დამპყრობთა, ყოვლი უხმობენ მტარვლებად.
(„სინნა“)³

ასეთი სიტყვებით შეშინებულ ცენზორს ყურადღება აღარ მიუქცევია ტრაგედიის ძირითად იდეისათვის, რომელიც არსებითად მონარქისტულია.

ალექსანდრე ჭავჭავაძეს ეკუთვნის ტრაგედია „ჰერაკლეს“⁴ თარგმანი. ამის შესახებ პროფ. კ. კეკელიძე წერს: „ვისია, თარგმანიდან არა ჩანსო“⁵.

¹ S 1673.

² S 1742. არსებობს „ზაირას“ დ. ფავლენიშვილისეული თარგმანიც, H 1733.

³ S 4910. პროფ. ალ. ხახანაშვილს და პროფ. კ. კეკელიძეს შეცდომით აქვთ აღნიშნული, ვითომ „ივერიაში“ აწყობილი იყო „სიდი“ კორნელისა. „სიდის“ ქართული თარგმანი არ მოიპოვება. „ივერიაში“ დასაბეჭდად აწყობილი იყო „სინნა“ და არა „სიდი“. ცენზურის მიერ „ივერისათვის“ აკრძალული „სინნა“ დაცულია საქ. ცენტრ. არქ. ფ. 114 საქმე 655. (იხ. აგრეთვე მის. აბრამიშვილი „ძველი ქართული თეატრი“, გვ. 41).

⁴ „ჰერაკლე“, S 2480.

⁵ პროფ. კ. კეკელიძე, „ქართული ლიტერატურის ისტორია“ ტ. 2, გვ. 501.

„ჰერაკლე“ ა. ჭავჭავაძეს უთარგმნია პიერ კორნელის ტრაგედიდან — „Heraclius“ (დაიწერა 1647 წ.)

ალექსანდრე ჭავჭავაძემ თარგმნა, აგრეთვე როსინის ტრაგედია „ესთერი“.¹ რადგან ჩვენ მკვლევარებს არა ალუხისმსახურ ამიტომ საჭიროა დავუმატოთ, რომ ალექსანდრემ თარგმნა აგრეთვე როსინის ტრაგედია „ფედრა“².

პროფ. კ. კეკელიძეს აღნიშნული აქვს, რომ ჭავჭავაძეს ეკუთვნის კორნელის „ედიპის“ თარგმანიც³. ჩვენ „ედიპის“ ქართული ვარიანტი მითითებული ნომრით (S 1364) ვერ ვიპოვეთ. მაგრამ კიდევ რომ ჰქონდეს ალექსანდრეს ნათარგმნი „ედიპი“, არ შეიძლება მისი ავტორი პიერ კორნელი იყოს, რადგან კორნელის ასეთი ტრაგედია არ დაუწერია. ტრაგედია „ედიპი“ ეკუთვნის ვოლტერს, წარბოდეგენილ იქმნა ფრანგულ ენაზე პირველად 1718 წ. ნოემბრის 18-ს⁴. ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემდეგ 1846 წ. ივანე ზუბალაშვილს უთარგმნია ვოლტერის „ფანატიზმა ანუ მაჰმად წინასწარმეტყველი“⁵.

ფრანგული კლასიციზმის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას თავისი ნაკლი აქვს, მაგრამ მხატვრული ღირსებაც გააჩნია. ქართულ თარგმანებში ორიგინალის სტილის ბრწყინვალეობა დაცული არ არის. ჭავჭავაძე ახერხებს აზრის სიზუსტით გადმოცემას. მაგ. „ცინნაში“ არის ადგილები, სადაც მთარგმნელი ოსტატობასაც ამჟღავნებს. საერთოდ კი ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელიც ლირიკული ლექსების დიდი ხელოვანია, ვრცელი, ეპიური ნაწარმოების თარგმნისას ჩვეულებრივ სიმაღლეს ვეღარ ინარჩუნებს. ხშირად აქვს ნაძალადევი ფრაზა, რითმა. მაგ. „ცინნაში“ ასეთი სუსტი რითმები იშვიათი არ არის: ფიცხლად — ძლიერად, მალადა — სრულიად, შეუძრწუნებია — განშორებია, გონება — მართლდება და სხვ.

ჰქონდა რაიმე საერთო ამ ნაწარმოებს ქართულ სინამდვი-

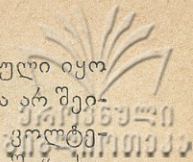
¹ S 2480.

² A 1410, „ქედრა, ტრაგედია გადმოღებული ფრანცუზულს ენისაგან თავადის ალექსანდრე ჭავჭავაძისაგან“.

³ „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ტ. II, გვ. 501

⁴ იხ. ვოლტერის დრამები „Théâtre de Voltaire“, Paris, 1874 — „Edipe, tragédie en cinq actes“ p 21-70.

⁵ H 568.

ლესთან თუ არა? უმეტესობა, რა თქმა უნდა, შორეული იყო საქართველოსათვის. მაგრამ ყველას შესახებ ამის თქმა არ შეიძლება. მაგ. ალექსანდრე ჭავჭავაძეს თარგმნილი აქვს ვოლტერის ტრაგედია „ალზირა ანუ ამერიკელი“¹. „ალზირაში“ ასახულია პერუს დაპყრობა ესპანელთაგან. აქ ალვარას პირით ვოლტერი ამხელს დამპყრობლებს, მათ „ოქროთი და სისხლით მარად განუძღომლად“ თვლის. ესპანელი ალვარ ამბობს: — „შეძინებისა წილ ვმუსრავთ ერთა ამათ (იგულისხმება პერუელები — ნ. ტ.). აქა ყოველივე სისხლითა შესვრილ არს ჩვენგან. ყოველივე განმტვერებულ არს“ — „ჩვენ ვართ ჭირნი ახლისა ამის ქვეყანისანი, უსამართლონი, ამაყნი და ჩვენისა კიდე ბარბაროზნი ველთა ამათ შიხა არღა სხვა ვინმე არს“.

„ალზირაში“ გამოყვანილი ამერიკელი ზამორ სასტიკი წინააღმდეგია სამშობლოს დამონებისა. გული სტკივა, რადგან „მამული მონებისა უღელსა ქვეშე მკვნესარედ“ ეგულება. იგი ამბობს: დამპყრობლები „სისხლითა ჩვენითა მთვრალ არიან, უხჯითა ჩვენთა თვის მომხმარ და უსამართლოდ შეძინებულისა ქვეყანისა ამის დამტყვევლ არიან...“

ზამორ იბრძვის, რომ დაამარცხოს „ვეშაპნი, რომელნი ქვეყანასა ჰმუსგრენ, რომელთა უპირველესი სჯული საძაგელი ანგარება არის“.

ვოლტერის „ალზირას“ არ შეიძლებოდა ინტერესი არ გამოეწვია ქართველი მკითხველისა. მასში დასმული პრობლემა, კოლონიზატორის წინააღმდეგ ბრძოლისა, მე-19 ს. ქართული მწერლობის ძირითადი თემაა. „ალზირა“ თავისი იდეით ვოლტერის თანამედროვე საფრანგეთისათვის უფრო შორეული იყო, ვიდრე მე-19 საუკუნის საქართველოსათვის.

განხილული პერიოდი ქართულ-ფრანგული დრამატურგიის ურთიერთობის პირველი საფეხურია, იგი გადმოკეთებით („იფიგენია“) და თარგმანებით ხასიათდება („სინნა“, „ალზირა“ „პერაკლე“ და სხვა).

ამით არ დამთავრებულა ქართული დრამის ურთიერთობა ფრანგულ დრამასთან. ქართული თეატრის მეორე საფეხური არის გიორგი ერისთავის თეატრი. ერისთავის თეატრისათვის

¹ S 1673.

4. ნ. ტატიშვილი

ძირითადი პიესები ერისთავის კომედიებია. არც ერისთავი და რჩენილა ფრანგული დრამატურგიის ძალის გარეშე. მისი ორიგინალური თხზულებების სასიათი, კერძოდ, კი „ძუნწი“, ამჟამად ამჟღავნებს მოლიერის „ძუნწონ“ („L'avare“) ურთიერთობას.

ამიტომ იყო, რომ ერისთავს „ქართველ მოლიერს“ უწოდებდნენ.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ დრამატურგიაში ფრანგული ვოდევილის ელემენტსა ვხედავთ. რუსეთში საფრანგეთიდან გავრცელებული ვოდევილი გადმოიღეს რაფიელ ერისთავმა, ა. ცაგარელმა და სხვ. მაგ. რაფიელ ერისთავის „იჭვიანი“ არის „გადმოკეთებული რუსულისაგან, შემდეგ ფრანციცულისა“.

ქართული თეატრის მესამე საფეხური იწყება 1879 წლიდან მუდმივი ქართული დასის ჩამოყალიბებით. ამ საფეხურზედ ქართული თეატრი დიდად არის დავალებული ფრანგული დრამატურგიისაგან. ამ დროს მრავალი პიესა გადმოითარგმნა და გადმოკეთდა.

ანალიზმა გვიჩვენა, თუ რა დიდი ზემოქმედება მოახდინა საფრანგეთმა ქართველ მოწინავე მოაზროვნეებზე მე-18 ს. გასულს და მე-19 საუკუნეში. ფრანგულმა კლასიციზმმა საქართველოში ფეხი ვერ მოიკიდა. მას ჩვენში მტკიცე ნიადაგი არ ჰქონდა.

განსაკუთრებით თვალსაჩინო და მნიშვნელოვანი იყო ფრანგული დრამატურგიის როლი 1879 წლიდან, როდესაც მუდმივი ქართული დასი ჩამოყალიბდა. ქართული თეატრის რეპერტუარში ფრანგმა ავტორებმა საპატიო ადგილი დაიჭირეს.

ფრანგ დრამატურგთაგან ყველაზე პოპულარული მოლიერი იყო. მოლიერის კომედიებში, რომლებშიც ფეოდალური ყოფის სასტიკი კრიტიკაა მოცემული, კაპიტალიზმის გზაზე საქართველოში ბევრს ნახავდნენ საერთოს. მოლიერის პიესებს თამაშობდნენ ჯერ კიდევ მუდმივი დასის ჩამოყალიბებამდე. სდგამდნენ თბილისში და პროვინციის სცენაზე. მაგ. „ძალად ექიმი“ დაიდგა ხონში 1875 წ. „სკაპენის ცუდლუტო-

ბა“ სამეგრელოს შორეულ სოფელ სუჯუნაშიც კი დადგმულა. მოლიერს თარგმნიდნენ: აკაკი, დ. ყიფიანი, ი. მაჩაბელი, ელენე ლორთქიფანიძე (დ. ყიფიანის ქალი) და სხვანი¹.

ყველაზე მეტი პოპულარობა ვიქტორიენ სარდუს „Patrie!“-დან გადმოკეთებულმა დავით ერისთავის „სამშობლომ“ მოიპოვა. „სამშობლომ“ ქართველი საზოგადოების აღფრთოვანება გამოიწვია. მისი გავლენით შეიქმნა ორიგინალური პატრიოტული პიესების სერია. ამის მიზეზი, დრამის ღირსების გარდა, საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში უნდა ვეძებოთ.

განვიხილოთ დეტალურად „სამშობლოს“ გადმოკეთებულადგმის ისტორია და მისი მნიშვნელობა ქართველი ერის ეროვნული შეგნების გამოფხიზლებისათვის.

2

ქართველი ხალხი, ქართული ლიტერატურა მე-19 საუკუნის 50-იანი წლებიდან რუს რევოლუციონურ ინტელიგენციას-

¹ როგორც 1899 წ. გამოცემულ იოსებ იმედაშვილის „ცხოვრების სარკვეში“ გამოქვეყნებულ ქართული თეატრისათვის ნება დართულ რეპერტუარიდან ჩანს, მასში დიდი ადგილი ჰქონია დათმობილი ფრანგულიდან თარგმნილ და გადმოკეობულ პიესებს. მათ შორის:

1. ჟორჟ დანდენი — მოლიერისა, მ. თუმანიშვილის თარგ.
2. სამშობლო! — სარდუსი, გადმოკეთებული დ. ეოისთავის მიერ.
3. სამეფო ტახტისათვის ანუ იაკობინელები — ფრანსუა კოპპესი, თარგ. პ. ყიფიანისა.
4. სევილიელი დალაქი — ბომარშესი, თარგ. დ. ყიფიანისა.
5. სიუზანა — ა. დიუმასი, თარგ. ვ. რცხილაძისა.
6. სკაპენის ცუდლუტობა — მოლიერისა, თარგ. აკაკი წერეთლისა.
7. უნდა გავიყარნეთ — სარდუსი, გად. ვ. აბაშიძის მიერ.
8. ფიგაროს ქორწინება — ბომარშესი, თარგ. სტ. ჭრელაშვილისა.
9. ქართველი დედა — არნოსი, გად. ა. ცაგარლისა.
10. ადრიენა ლეკუვრერ — სკრიბისა და ლეგუვესი, თარგ. დ. მესხისა.
11. დენიზა — ა. დიუმასი (შვილის), თარგ. კ. ბაქრაძისა.
12. დონ-კუანი — მოლიერისა, თარგ. სტ. ჭრელაშვილისა.
13. ერნანი — ვ. ჰიუგოსი, თარგ. ა. ნიკიტინისა.
14. კრიჟანგი (ძუნწი) — მოლიერისა, თარგ. არვიციშვილისა.
15. მადამ სენ-ჟენ — სარდუსი, თარგ. კ. მესხისა.
16. მარგარიტა გოტიე — ა. დიუმასი, თარგ. დ. მესხისა და სხვ.

თან ერთად სასტიკად ებრძოდა მონარქიის ინტერესებს, მა-
რამ რუსეთის მოსაოქიას აყაყდა თავისი დამცველი პოლიტიკა-
ონერო პუბლიცისტები, როგორც რუსეთში. ისე საქართველო-
შიაც. საკმაოა გავიხსენოთ რუსეთში კატკოვი. გაზეთ „მო-
კოვსკიე ვედომოსტის“ ცნობილი რედაქტორი და საქართვე-
ლოში თავადი გ. ბაგრატიონ-მუხრანსკი, ავტორი წიგნაკისა —
«О существе национальной индивидуальности и об обра-
зовательном значении крупных народных единиц».

გ. ბაგრატიონ-მუხრანსკი ამ წიგნში ამტკიცებდა მცირე
ერების დიდ ეროვნებაში გათქვეფის აუცილებლობა
და ეს მას ისტორიული განვითარების კანონზომიერ შედეგად
მიიჩნდა. გ. ბაგრატიონ-მუხრანსკიმ თავისი „ნაშრომი“ ახალ
გაზრდა დავით ერისთავს მართვა სახსოვრად. დავით ერის-
თავმა უკან დაუბრუნა წიგნაკი შემდეგი წარწერით:

О существе ты написал,
Мой друг, более ста страниц,
Но этим только доказал
То, что мы знали без того:
Что ты совсем не существо,
И нуль меж крупных единиц.

გავიდა ხანი და დავით ერისთავმა ფრანგულიდან გადმო-
კეთა ვ. სარდუს პიესა „სამშობლო!“. ამ პიესით დაიმკვირ-
მან სახელი ლიტერატურაში, შექმნა ეპოქა ქართული თეატრის
ისტორიაში, ალაპარაკა საზოგადოება. ხოლო გ. ბაგრა-
ტიონ-მუხრანსკის ტიპის მონარქისტებს გესლი და ბრაზი ა-
თხევინა. ქართველი ხალხის საყვარული დავით ერისთავისა-
მი აკაკი წერეთელმა შემდეგი სიტყვებით გამოხატა:

ძღვნად და საკურთხად სამარადისოდ
საიმქვეყნიო და სამსოფლო;
ღირსმა ერის ძემ, თვით ერისთავმა
სამშობლოსათვის დასდგა „სამშობლო!“

ცნობილი პოეტისა, დრამატურგისა და საზოგადო მოღვა-
წის გიორგი ერისთავის შვილი — დავით ერისთავი დაიბადა
1847 წ. ბავშვობიდანვე მან საფუძვლიანი განათლება მიიღო
სწავლობდა ქართულ, რუსულ და ფრანგულ ენებს. 1864
წლიდან ქ. ოდესაში გაემგზავრა სასწავლებლად, სადაც სწავ-
ლობდა კნერის პანსიონში. პანსიონში ასწავლიდნენ: ფრან-
გულ, ინგლისურ და გერმანულ ენებს; ფლეიტის, ვიოლინის

და პიანინოს ლაკერას, ინატვრობას, ცურვას, ფარიკაობასა და სხვა საგნებს. 1867 წ. დავით ერისთავი ოდესის უნივერსიტეტში შევიდა იურიდიულ ფაკულტეტზე. შემდეგ საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე გადაირიცხა. 2 წლის შემდეგ დააფიცა და პეტერბურგის სამკურნალო აკადემიაში. 1871 წ. უმაღლეს სასწავლებელს თავი დაანება და სამშობლოში დაბრუნდა.

დავით ერისთავი წერდა ლექსებს რუსულად და ქართულად. ჯერ კიდევ პეტერბურგში ყოფნისას იგი უაწლოვდება რუს მწერლებს. დავითს დიდი ნიჭი ქონდა დეკლამაციისა და კარგად კითხულობდა ფრანგულ და ქართულ ლექსებს, ხოლო, როგორც მისი ბიოგრაფი იონა მეუნარგია გადმოგვცემს, დავითი რუსული ლექსის უებრო მკითხველი ყოფილა. ქართული ლექსის კითხვაში ერისთავს ისეთი მეტოქე ჰყავდა, როგორც მამია გურიელი იყო, ხოლო რუსულ ლექსს ვირტუოზულად კითხულობდაო.

რუსეთიდან მოწერილ ერთ წერილში დ. ერისთავი ეხება ლიტერატურულ სადამოს, რომელსაც ცნობილი რუსი პოეტი ა. მაიკოვიც დასწრებია. მაიკოვს წაუკითხავს ლექსები. რაც დავითს ძალზე მოსწონებია. დ. ერისთავი ამ წერილში სხვათა შორის ამბობს: — «Фoфaнoв тoжe читал, хoтeл пoдpажать мнe, нo ни к сeлy, ни к гoрoдy, тaк чтo вышлo кoмичнo и пyбликa рaссeялaсь».

როგორც აქედან ჩანს. დ. ერისთავის დეკლამაცია ცნობილი ყოფილა რუსი პოეტებისათვისაც და ზოგიერთები კიდევ ცდილობდნენ მისთვის მიეხატათ.

პეტერბურგში ყოფნისას დ. ერისთავმა „დროებაში“ დაბეჭდა ქართულად დაწერილი ორი ლექსი¹. პირველი მიმართულია ХХХ-დმი (ილია ჭავჭავაძე). ილიას შემოქმედებას დავით ერისთავზე დიდი გავლენა მოუხდენია. ცხადია, „სამშობლოს“ ავტორი მოხიბლული იქნებოდა ილიას თხზულებებით.

„აჩრდილს“ დავით ერისთავი ხშირად თურმე საჯაროდ კითხულობდა და იმდენად იყო გატაცებული ამ პოემით, რომ სარდუს ღრამის გადმოკეთებასას მან პიესის მთავარ გმირს

¹ „დროება“, 1869 წ. № 7.

ლოცვად ათქმევინა „აჩრდილის“ ბოლო სტროფები. ილია ჭავჭავაძისადმი პატივისცემისა და სიყვარულის გრძნობით არც გაუღენთილი დავით ერისთავის ზემოთხსენებული ლექსი:

ძმად პოეტო! როს ვკითხულობ შენსა ლექსებსა
და ვიზეპირებ შენგან ნაწერ წმინდა სიტყვებსა,
მადლობას გწირავ, რომ პირვალად შენგან ვისწავლე
ჩემი მამულის პატივცემა და სიყვარული.

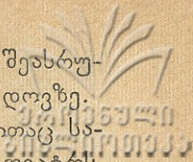
ილია ჭავჭავაძეც პატივისცემდა ახალგაზრდა ერისთავს რასაც ილიას მიერ მისთვის მიწერილი წერალები ადასტურებს.

ეროვნული პრობლემით დავითი ადრევე დაინტერესდა. ილიასადმი მიძღვნილ ლექსს გარდა, ეს ჩანს „კრებულში დაბეჭდილ ნაწარმოებიდან „წყლებზე“¹. დავითი აღტაცებით იგონებს ფრანგ ქალს — ჟანნას, როილის იდეალი სამშობლოსათვის თავდადებაა. ჟანნა სისულელეთ აცხადებს სარდუს პიესის გმირას დოლორესის სიტყვებს: — Je suis femme et la patrie a moi c'est l'amour!“ (მე ქალი ვარ და სამშობლო ჩემთვის — სიყვარულია). ჟანნას დოლორესის სიტყვები ასე გადაუკეთებია: „მე ვარ ქალი მშვენიერა საფრანგეთისა და სიყვარული ჩემი სამშობლოა“. ამ ნაწარმოებში, გარდა ქალთა პატივისცემისა, ერისთავი ამჟღავნებს დემოკრატიული საფრანგეთის სიყვარულს, ილაშქრებს დაპყრობით ომის წინააღმდეგ.

საქართველოში დაბრუნებისას დავით ერისთავმა, გარდა უბადლო დეკლამატორისა, სახელი გაითქვა აგრეთვე, როგორც მოსწრებული სიტყვის პატრონმა, იუმორისტმა, მარჯვე ფელეტონისტმა და მომუნასიბემ. ქართველი საზოგადოებრივ-აღიარება გრაფ სოლოგუბის „ალავერდის“ საპასუხო დარუსულად ნათქვამმა მისმა „იახშიოლმა“. მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი, რითაც დავით ერისთავმა სახელი მოიხვეჭა, მაინც თეატრში მოღვაწეობა იყო.

1877 წ. დ. ერისთავმა კუკიაში გამართულ საღამოზე ითა-

¹ „კრებული“, 1872 წ. № 10—11—12.

მაშა გრიბოედოვის კომედიაში — „ვაი ჭკუისაგან“, შეასრულა ჩაცკის როლი. მანვე წაიკითხა მოხსენება გრიბოედოვზე.

1879 წ. შესდგა ქართველი არტისტების დასი. რითაც საფუძველი ჩაეყარა მუდმივ ქართულ დრამატულ თეატრს. დავით ერისთავი ამ საქმის ერთ-ერთი ინიციატორთაგანი იყო. მან რამდენიმე პიესა გადმოაქართულა და გადმოაკეთა, ქართული თეატრის ღარიბი რეპერტუარი გაამდიდრა და შეავსო. დავით ერისთავის სიყვარულს თეატრისა და საერთოდ ხელოვნებასადმი ყველა მისი თანამედროვე ადასტურებს. არტისტი კოტე მესხი დ. ერისთავზე ამბობს: — „არ მინახავს იმაზედ მეტად თეატრისა და ხელოვნების მოყვარული კაცი“. თეატრის სიყვარულს გარდა დ. ერისთავს დიდი გეშოვნებაც ჰქონდა; ორი სახელოვანი გენიოსი ქართველი არტისტის სცენაზე გამოსვლა მის სახელთანაა დაკავშირებული; ნატო გაბუნია პირველად მან ჩამოიყვანა გორიდან, ხოლო ვ. ალექსი-მესხიშვილი თბილისის რუსულ სცენაზე „აღმოაჩინა“. რუსული დასის ერთ-ერთ წარმოდგენას დასწრებიან: დავით ერისთავი, ილია ჭავჭავაძე და იმ დროის ქართული დასის რეჟისორი — მიხეილ ბებუთაშვილი. „მეოთხე მოქმედების შემდეგ სამთავე ერთად შევიდნენ კულისებში, მონახეს ლადო და ერთის ამბით გამოეცნაურნენ, დავით ერისთავმა, როგორც სასცენო ხელოვნების კარგმა მცოდნემ, მაშინვე განსჭვრიტა ლადოს სასცენო დიდი ნიჭი, ვეღარ დაჰძალა თავისი სულიერი აღმაფრენა და რა მობრუნდა ბებუთაშვილისაკენ, აღტაცებით შესძახა: — «Наконец то я нашел моего Химшишвили»¹.

3

დავით ერისთავს, ვიდრე თითონ გადმოაკეთებდა სარდუს პიესას, იგი დიმიტრი ყიფიანისათვის გადაუცია გადმოსაკეთებლად, მაგრამ ყიფიანს რაღაც მიზეზის გამო არ გადმოუკეთებია. 1881 წ. ივლისში დავით ერისთავმა თავის სოფელ ოძისში დაამთავრა „სამშობლოს“ გადმოკეთება. დამთავრების

¹ დ. კასრაძე, „ვლადიმერ ალექსი-მესხიშვილი“. გვ. 31-32.

შემდეგ პიესა მწერალთა წრეში წაიკითხა. კითხვას დაესწრნენ: ვ. აბაშიძე, კ. მესხი, ი. მეუნარგია და სხვები. შთაბეჭდილება დიდი მოუხდენია და გადაუწყვეტაათ მისი დადგმა, მიუხედავად იმისა, რომ ქართული თეატრის რეპერტუარი დიდ სიღარიბეს განიცდიდა („სამშობლო!“ ქართულად პირველად დაიბეჭდა „ივერიაში“. № 10, 1881 წ.).

დააწყეს პიესის მზადება. რეჟისორობა იკისრა მიხეილ ბეზუთაშვილმა. დეკორაციები დახატა იტალიელმა ჯუსტამ და იანვრის თვეში ქართულმა დასმა განცხადებანიც გამოუშვა გაზეთებში. „დროების“ 1882 წლის მე-12 ნომერში (სამშაბათი) ვკითხულობთ:

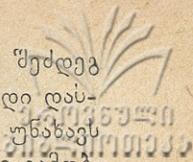
„საზაფხულო თეატრში ოთხშაბათს, 20 იანვარს, ქართული დრამატული დასის არტისტებისაგან იმპერატორი ალექსანდრე 2-ის სახელობის ბავშვთა თავშესაფარ სახლის სასარგებლოდ, წარმოდგენილ იქნება პირველად

ს ა მ შ ო ბ ლ ო

დრამა 5 მოქმედებად და 7 სურათად.

ფრანკუზულიდან გადმოკეთებული თ. დ. გ. ერისთავისაგან. ახალი დეკორაცია. მეტეხის ციხე და ისტორიული ჩაცმულობა. ბილეთები ისყიდება თეატრის კასაში. დასაწყისი 7^{1/2} საათზე“.

განცხადება დაიბეჭდა გაზეთ „Кавказ“-შიც, რომელსაც იმჟამად დავით ერისთავი რედაქტორობდა. რა თქმა უნდა, იმპერატორის სახელი ფარად იხმარეს, რათა დასს ადვილად გადაელახა ყველა დაბრკოლება, რაც მოსალოდნელი იყო ეროვნული გრძნობის აღმძვრელი დრამის დადგმის წინააღმდეგ. 1882 წ. იანვრის 20-ს, ოთხშაბათს, გაიმართა „სამშობლოს“ პირველი წარმოდგენა ქართულ თეატრში, მტკვრის პირას, კუკიის ხილის მახლობლად. შთაბეჭდილება ძლიერზე უძლიერესი იყო. „სამშობლოში“ საზოგადოებამ თავისი იდეალების განსახიერება დაინახა. ქართველები, რომლებიც მხოლოდ ოცნებით თუ წარმოდგენდნენ მონარქიული რუსეთის

კლანჭებიდან თავის დაღწევას, სცენიდან ისმინდნენ შეძღვე
 ამაღლევებელ სიტყვებს: „ქართველები აგრე მალე როდი დას-
 თმობენ თავის სამშობლოს. ბევრი ამისთანა შავი დღე უნანავს
 საქართველოს, მაგრამ ისევ ისე ფეხზე დამდგარა, ისევ გამობ-
 რუნებულა, ისევ ამაღლებულა“.

მაყურებელზე დიდ გავლენას ახდენდა ეროვნულ-განმა-
 თავისუფლებელი ბრძოლის მეთაურის. ილია ჭავჭავაძის სი-
 ტყვები „აჩრდილიდან“. იარაღ-ასხმული. შეთქმული ქართვე-
 ლი ვაჟკაცები ღმერთს ევედრებიან — საქართველოსო

სახელოვანი განუახლე წარსულთ დღეო ყოფა,
 შამა-პაპურც სული, გული მოჰმადლე შვილსა!
 რაცა ტანჯული ეს ქვეყანა, ტანჯვად ეყოფ-
 მოეცი ძალი დავრდომილსა კვლავ აღდგომისა.

შეპყრობილი ქართველი შეთქმულნი, მტრების წინაშე
 გაბედულად იძახიან: „გაუმარჯოს საქართველოს“.

აი გოგია დიაკვანი ადის სამრეკლოზე, ვინიცობა მან ქა-
 ლაქ გარედ დაბანაკებულ ქართველ ჯარს შემოსვლის ნიშანი
 მისცა, საქართველო დაიღუპება და გადარჩება დიაკვანი, ხო-
 ლო თუ გლოვის ზარი დარეკა, იგი საქართველოს იხსნის და
 თავს დაიღუპავს.

ადის გოგია დიაკვანი სამრეკლოზე, ელიან მისი ამხანაგე-
 ბი და საზოგადოებაც უცდის: პირადული გრძნობა დასძლევს,
 ცოლ-შვილის სიყვარული, თუ საქვეყნო, სამშობლოს სიყ-
 ვარული.

ამ დროს გაისმის ზარი გლოვისა, ნიშანი იმისა, რომ თბი-
 ლისს ქართველთა ჯარი არ უნდა შემოვიდეს. თორემ დაიღუ-
 პება, და ეს მაჩვენებელია იმისა, რომ გრძნობა სამშობლოს
 სიყვარულისა პირად ბედნიერების გრძნობაზე უფრო ძლიე-
 რია. საქართველო იხსნა გოგია დიაკვანმა. მაგრამ თვით გან-
 გმირული დაეცა სამშობლოს სამსხვერპლოზედ.

პირად გრძნობაზე სამშობლოს სიყვარულის, მოვალეობის
 გრძნობის გამარჯვება, ყველაზე კარგად ჩანს ლევან ხიმშიაშ-
 ვილის მოქმედებაში.

„სამშობლოს“ წარმოდგენით აღფრთოვანებული ხალხი

სახლში მიმავალ დავით ერისთავს გზაში უხვდებოდა, მოძრაობა ჩერდებოდა ქუჩებში¹. „სამშობლოს“ პირველი წარმოდგენის დამსწრე, ერისთავის ბიოგრაფი ი. მეუნარგია სწერს: „ეს პირველი წარმოდგენა კი არ იყო „სამშობლოსი“, ეს იყო ბირველი ნამდვილი წარმოდგენა ქართულ ენაზე“.

20 იანვრის წარმოდგენის დამსწრე იგივე მეუნარგია გადმოგვცემს: „წარმოდგენისას ნურასა მკითხავთ, „მისა მნახავს ნახული აღარა მოეწონების“... თეატრი იმტვრეოდა შედღეობულის ხალხის ტაშის კვრისა და ვაშას ძახილისაგან“

წარმოდგენის დამთავრების შემდეგ ერისთავს არტისტებმა დაფნის გვირგვინი მიართვეს — ატლასის ლენტით. ეს გვირგვინი ამჟამად თბილისის თეატრალურ მუზეუმშია დაცული. ატლასზე შემდეგი წარწერაა:

„თფილისი.

სამშობლო

ქართული დრამატული დასისაგან.

მ. მ. საფაროვი-აბაშიძისა ბ. ა. ხერხეულიძე, მ. მ. მძინაროვისა, ნ. მ. გაბუნია, ბ. რ. კორინთლისა, ქ. მ. ანდრონიკოვისა, ე. ქ. ბროძელი, ვ. ა. აბაშიძე, ა. მ. ყაზბეგი (მოხვევ), კ. დ. ყიფიანი, კ. ს. მესხი, ვ. ალექსი-მესხიევი, კ. მ. მძინაროვი, ა. ა. ცაგარელი, ა. ს. ჩუბინაშვილი, ნ. მ. შიშნიაშვილი (თომაშვილი)

დავით ერისთავს

ბირველი წარმოდგენა 1882 წ. 20-ს იანვარს“.

რეჟისორ ნ. ბებუთაშვილს მიართვეს ჩანგი, დაფნის ფოთლებით შემკული, ატლასისავე აფიშით. პიესის დამთავრების შემდეგ ავტორი და რეჟისორი საზოგადოებამ ხელში აიყვანა, ვაშას ძახილით და ზეიმით გააცილა. გაზ. „დროება“ სწერდა: „ეს წარმოდგენა იყო ნამდვილი დღესასწაული დრამის გადმომკეთებელის დ. გ. ერისთავისათვის და რეჟისორ თ. ბებუთოვისათვის. ერთიც და მეორეც რამდენჯერმე გამოიხმო საზოგადოებამ ანტრაქტებში და ტაშის კვრით დაასახუქრა. ერთი: მშვენიერი გრძნობის აღძვრისათვის და მეორე: პიესის ლი-

¹ 1882 წ. დავით ერისთავი ცხოვრობდა ონიკოვის სახლში, ნეკრასოვისა და ელისაბედის ქუჩის კუთხეში, № 10 (ელისაბედ დავითის ასული ერისთავის ცნობა).

რსეულად დადგმისათვის. ნიშნად პატივისცემისა ქართულმა დასმა უძღვნა „სამშობლოს“ ავტორს დაფნის გვირგვინი ატლასის აფიშით და ამ პიესის გამმართავს დაფნისავე ჩანჭი ამგვარისავე აფიშით. წარმოდგენის გათავების შემდეგ ორივენი ხელით აიყვანეს, გამოიყვანეს თეატრიდამ და ერთის ბრაოს ძახილითა და ტაშის კვრით ჩასვეს ფაიტონში. ერთი სიტყვით, დიდი ამბავი იყო“.

„სამშობლო“ მეორედ დაიდგა იანვრის 22-ს. ამ სპექტაკლმა მეტი შთაბეჭდილება მოახდინა. 1882 წ. გაზ. „დროება“ (№ 17) წერს: — „ამ პარასკევს წარმოდგენა თ. დ. გ. ერისთავისაგან გადმოკეთებული დრამის — „სამშობლოსა“ უკეთ წავიდა ვიდრე პირველი“.

„სამშობლოს“ გამარჯვების მიზეზი, უპირველეს ყოვლისა, საქართველოს მაშინდელ პოლიტიკურ ვითარებაში უნდა ვეძიოთ, შემდეგ პიესის ღირსებაში. მაგრამ იყო კიდევ ერთი გარემოება, რომელიც აგვირგვინებდა ყველა ამ ღირსებათ. ამ გარემოებას ქმნიდნენ ნიჭიერი არტისტები, რომლებიც მხარშულდნენ ლიტერატურას, ქართველ ხალხს და მათთან ერთად იბრძოდნენ მონარქიის წინააღმდეგ.

სიმონ ლიონიძის როლს ასრულებდა კოტე ყიფიანი. ეს როლი კ. ყიფიანმა შექმნა. ლევან ხიმშიაშვილის როლის აღმსრულებელი ვლადიმერ ალექსი-მესხიშვილი ხომ საგანგებოდ მოსძებნა „სამშობლოს“ ავტორმა. კ. ყიფიანს ლიონიძის როლის აღსრულებაში ხელს უწყობდა დარბაისლური სიღინჯე, ხოლო ქულაჯაში გამოკვართული და ხმალ-ხანჯალ ასხმული, ლამაზი და ახალგაზრდა მესხიშვილი უბადლო ხიმშიაშვილი იყო. ფაიხოშის როლს ასრულებდა მ. საფაროვი-აბაშიძისა. ამათ გარდა თამაშობდნენ ცნობილი არტისტები: ვ. აბაშიძე, კ. მესხი, ნ. გაბუნია და სხვ.

„დროება“ 1882 წ. მე-17 №-ში წერს: „განსაკუთრებით ბევრი და ღირსეული ტაში და თანაგრძნობის ნიშანი მიიღო სიმონ ლიონიძის მოთამაშემ ბ-ტ ყიფიანმა და ლევან ხიმშიაშვილის წარმომადგენელმა ბ-ნ ალექსიევ-მესხიევმა“.

გაზეთის მშრალი ქრონიკები მეტ მასალას არ გვაწვდის. საინტერესო ცნობას მესხიშვილის მიერ ლევანის როლის შეს-

რულებისათვის იძლევა მწერალი ილია ზურაბიშვილი (ელეფ-თერიძე) თავის პორტრეტში — „ლადო მესხიშვილი“ — ილია ზურაბიშვილს მესხიშვილი მრავალჯერ უნახავს ხეივანიშვილის როლში; იმდენად პოპულარული ყოფილა „სამშობლო“ რომ უამრავი ცატატა ზეპირად მოჰყავს. დიდებულ სურათებს ჰქმნიდა ლადო ქეთევანთან, შაჰთან, ლიონიძესთან შეხვედრი-სას. მისი „ექსტაზით შეძახილი — საქართველოს გაუძარ-ჯოს — სადღესასწაულო ზარივით გაიხმოდა მთელ დარბაზ-ში“. მეგობარს — ლიონიძეს, დამნაშავე ლადო მორჩილად ეხ-ვეწება — „მომკალი სვიმონ, მომკალი, სიკვდილი მარჩვენია შენს სულგრძელ პატიებასო“.

მესამე მოქმედებაში მტერთან — შაჰ-აბასთან შედის ლა-დო. შეაქვს გმირული სული. იგი ძლევამოსილ მტარვალთან არის. საკვდილი მოსალოდნელია, მაგრამ მესხიშვილს „ვერ შეამჩნევ დამარცხებულის ქედმოხრილობას და შიშის ანარე-კლსაც კი. პირიქით, დგას, როგორც თანასწორი თანასწორის წინაშე...“ „...თვალეში გამბედავობის ელვარება.. დგას ამა-ყად, ხმაღზე ხელ დაბჯენილი“ — (ი. ზურაბიშვილი). ასეთი სცენები ქართველ მაყურებელს ეროვნულ ძალას ჰმატებდა, საბრძოლველად აღაგზნებდა, გამარჯვების იმედს უნერგავდა.

დიდი დამსახურება მიუძღვის „სამშობლო“ დადგმაში რეჟისორ ბებუთაშვილს. იგი პროფესიით ინჟინერი იყო, მაგ-რამ ლიტერატურის კარგი მცოდნე და სულით არტისტი.

პიესის დადგმის ისტორიისათვის საინტერესო ცნობას გად-მოგვცემს კ. ყიფიანი: „ბებუთაშვილმა როლები გაგვინაწილა. მე ლიონიძე უნდა მეთამაშა. დავით ერიათავს მოკახსენე, რომ პიესაში შეცდომა გაქვს, ქართული ტრადიციის მიხედვით ლოცვა უფროსმა — ლიონიძემ უნდა სთქვას, პიესით კი ხიმ-შიაშვილი ამბობს. ერისთავი არ დამეთანხმა, მაგრამ მას — ბებუთაშვილმა პირდაპირ უთხრა, რომ ყიფიანი მართალიაო, შენ ტყუი იმასთანაო“². რა თქმა უნდა, ყიფიანის არტისტული

¹ პატივცემულმა ი. ზურაბაშვილმა გვათხოვა დაუბეჭდავი ხელნაწერი „ლადო მესხიშვილი“, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებთ.

² კ. ყიფიანი, „ჩემი არტისტობის თავგადასავალი“, „ფასკუნჯი“, 1909 წ., № 19.

აღლო სწორი გამოდგა. ბებუთაშვილმა გადაუხვია პიესას და ლოცვა ათქმევინა მოხუცებულს, შეთქმულების მოთავეს, სიმონ ლიონიძეს. ეს ტრადიცია დამკვივრდა და ამ კორექტივით იღგებოდა შემდეგშიაც „სამშობლო!“.

პიესას დამდგმელმა, არტისტებთან შეთანხმებით, კიდევ უფრო მეტი პატრიოტული ხასიათი მისცა. პიესით შეთქმულნი მხოლოდ ლოცვას ამბობენ. დამდგმელმა შეთქმულებს ხელში ქართული, ეროვნული დროშა ააღებინა. ქართული დროშა სიმბოლო იყო საქართველოს გათავისუფლებისა, ამიტომ საზოგადოების აღფრთოვანებას იწვევდა. საზღვარი არა ჰქონდა, როდესაც მესამე მოქმედებაში ყიფიანმა მუხლი მოიყარა და საქართველოს დროშით ხელში დაიწყო ილია ჭავჭავაძის: ღმერთო მაღალო, ეს ქვეყანა შენი ხვედრია... ერთი ნაწილი საზოგადოებისა ფეხზე წამოდგა“.

თბილისს გარდა, „სამშობლო!“ იღგებოდა სხვა ქალაქებშიც (გორი, ფოთი, ბათომი და სხვ.) განსაკუთრებით დიდი აღფრთოვანება გამოიწვია ამ პიესამ ქუთაისში.

თბილისის თეატრალურ მუზეუმში დაცულია 1883 წლის აფიშა თბილისის დრამატულ დასის მიერ ქუთაისში წარმოდგენილ „სამშობლოსი“:

„ოთხშაბათს 6 ივნისს თბილისის ქართული დრამატიული არტისტებისაგან წარმოდგენილ იქნება **სამშობლო** დრამა 5 მოქმედებად და 6 სურათად, ფრანციცულიდან გადმოკეთებული ო. დ. გ. ერისთავისაგან. მომქმედნი პირხი:

სვიმონ ლიონიძე — ა. მოხევე.

ქეთევან, ამისი ცოლი — ქ. ანდრონიკოვისა.

ლევან ხიმშიაშვილი — ვ. ალექსიევი-მესხიევი.

დიმიტრი დადიანი, მთავრის შვილი — ს. ივანოძე.

შაჰ-აბასი — ვ. აბაშიძე.

ფაიზომ, ამისი ქალი — მ. საფაროვ-აბაშიძე.

და სხვ. (აფიშა მთლიანად არ მოგვყავს)

„სამშობლოს“ მარტო ტაში, ვაშას ძახილი და აოტაციების გრძნობა როდი გამოუწვევია. მან ფართო გამოხმაურება ჰპოვა ქართულსა და რუსულ პრესაში. მოწინავე ნაწილი რუსუ-

ლი საზოგადოებისა „სამშობლოს“ აღტაცებით შეეგება, ქართველ საზოგადოებასთან ერთად. მაგრამ რეაქციონერი ბუნლიცისტის კატკოვის გაზეთ „Московские ведомости“-ს 1882 წ. 44-ე ნომერში დაიბეჭდა კორესპონდენცია, რომელიც მასხარად იგდებდა ქართველობას „სამშობლოს“ წარმოდგენისათვის და რჩევას იძლეოდა — ეროვნული დროშები ქართველებს გოდფრუას ცირკისათვის მიეყიდათ. კორესპონდენტი С. Р. სწერდა: «Жаль затрат сделанных на постановку пьесы, но оне, кажется, могли бы окупиться от продажи декорации, костюмов и грузинских знамен в здешный цирк братьев Годфруа. Кто-то, непричастный местному патриотизму и сепаратизму, так сострил над этою переделкой князя Д. Г. Эристави:

В порыве молодчества в патриотическом чаду,

Не отыскав отечества его ты занял у Сарду.»¹

დიდმპყრობელი კორესპონდენტი დასცინის ქართულ ეროვნულ დროშებს. ქართველების მიერ პიესის წარმოდგენას სეპარატისტულ განწყობილებად მიიჩნევს. სეპარატიზმში იგი გულისხმობს იმას, რასაც ჩვენ ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობას ვუწოდებთ, ღვარძლიანი ლექსით კი საქართველოს არ არსებობას აჩვენებს.

„სამშობლოს“ წინააღმდეგ გაილაშქრა აგრეთვე თბილისის იუმორისტულმა ჟურნალმა „Гусли“.

კატკოვის გაზეთში მოთავსებულმა კორესპონდენციამ ქართველი ხალხის სამართლიანი აღშფოთება გამოიწვია. პროტესტი მრავალმა მწერალმა და საზოგადო მოღვაწემ გამოთქვა. კატკოვის გაზეთის საპასუხო წერილი დაბეჭდა თბილისის თავად-აზნაურთა მარშალმა შაქრო (ლუარსაბ) მაღალაშვილმა — საზოგადო მოღვაწემ, თეატრალმა და ილია ჭავჭავაძის შეგობარმა². მაგრამ ყველაზე სასტიკი და საკადრისი პასუხი „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ ილია ჭავჭავაძემ გასცა. ილია ჭავჭავაძე წერდა რეაქციონერი კატკოვის საპასუხოდ: „ყველაზე სა-

¹ «Московские ведомости», 1882 г., № 44.

² «Голос», 1882 г., № 70.

შიშარი და საზიზლარი ბეზლობა ის ბეზლობაა, რომელსაც საგნათ მთელი ერი ჰყავს, ნამეტნავად იმისთანა ერი, რომელიც შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა ყოველ ღონეს მოკლებულია, რომ თავი იმართლოს, თავის გულის ნადები, სულის წყურვილი საქვეყნოდ გამოფინოს. ამისთანა ერის წინაშე ერთი გაცვეთილი მამბეზლარი უფრო შემძლებელია და ღონიერი, ვიდრე მთელი ერი. იმიტომ, რომ მამბეზლარს ყოველივე იარაღი ხელში აქვს და დაბეზლებული კი იარაღ აყრილია. დაბეზლებულს აღარა რჩება რა ხოლმე იმის მეტი, რომ გულში უნდა ჩაიხვიოს უსამართლოდ გაუბატოურებული, მაგრამ სამართლიანად გაბოროტებული გრძნობა. ეგრეთ ჩახვეული გრძნობა სალესავია იმისი, რის დაჩლუნგებაც სასურველია ხოლმე¹.

„კატკოვის პასუხად“ გადაბეჭდა რუსულმა პრესამ რეს მოწინავე საზოგადოებაში ილიას წერილმა კმაყოფილება გამოიწვია. ი. წინამძღვრიშვილი მოსკოვიდან სწერდა ილიას: „ჩემი სიამოვნება იმან უფრო ასწია, რომ აქ, არათუ სომხები, ერთი რუსი არ შემხვედრია, რომელსაც არ გამოეთქვას აღტაცებული კმაყოფილება შენ წერილზედ“².

„Московские ведомости“ სასტიკად გააკრიტიკა სტეფანე ჭრელაშვილმაც³. თუ რუსი რეაქციონერები ებრძოდნენ „სამშობლოს“, მას რუს რევოლუციონერთა შორის დამცველნიც გამოუჩნდნენ. ცნობილმა პუბლიცისტმა ნ. მიხაილოვსკიმ „Отечественные записки“-ში „სამშობლოს“ დასაცავად სტატია მოათავსა ნ. მიხაილოვსკი გამოთქვამდა რუსი ინტელიგენციის განწყობილებას და პროტესტს უცხადებდა კატკოვს: «Русские люди в целом, конечно, неповинны в диком требовании г. Каткова продать грузинские знамена в цирк для украшения пантомим. Да это и чистый вздор в узко практическом смысле, то есть, грузинские знамена останутся неприкосновенны на том самом месте, где они и теперь находятся...»⁴

¹ „ღრობა“, 1882 წ., 40 — „კატკოვის პასუხად“.

² S 5296.

³ „იმედი“, 1882 წ., № 7—8.

⁴ «Отечественные записки», 1882 წ., №4—წერილი «Записки современника» (ხელს აწერს Н. М.—ნ. მიხაილოვსკი).

„სამშობლოს“ მაქებართა შორის იყვნენ ისეთები, რომლებიც პიესის ზოგიერთ ნაკლს აღნიშნავდნენ. მაგ. სტ. ჭრელაშვილი ზემოთ დასახელებულ წერილში ამბობდა, რომ ლონის სისრულისათვის საჭირო იყო გაგება იმისა, თუ როგორ ვფიქრობს. ლიონიძე მტრების მიერ გარშემორტყმულ ქალაქიდან. საჭირო იყო დავით ბატონიშვილის მოქმედებაში ჩვენება. ჭრელაშვილს ნაკლად მიაჩნია „სამშობლოს“ გმირების „ფრაზირობა“ და ზოგიერთი სიტუაცია, მაგ. სვიმონ ლიონიძის მეუღლისა და ლევან ხიმშიაშვილის მიჯნურობის ამბავი.

აკაკი წერეთელი ქუთაისის გაზეთ „შრომის“ „სათეატრო შენიშვნებში“ აქებდა „სამშობლოს“, მაგრამ შემდეგ ნაკლს აღნიშნავდა:

1. პიესაში — ქართველთ ჯარები ისე ჯაბანად არიან გამოყვანილი, რომ მართლა და ცხვრები ეგონება მკითხველს. იჭერენ თხეხსავით და აზრჩობენ ძაღლებსავით.

2. ავტორი ამბობს შაჰ-აბასს ჯარი ცოტა ჰყავსო... ეს კი ისტორიულად სწორე არ არისო — თუ ოდესმე დაუმარცხებიათ ქართველები, დაუმარცხებიათ რიცხვით და არა ვაუკაცობით.

3. ბერი რომ შემოჰყავთ და გაჰყავთ ისე, რომ თითქოს ხბოს თავი შეიოჰქონდეთ, რათა და რინთვის; ავტორს უნდა ეჩვენებინა ჩვენთვის თუ რათ დაიჭირეს და რა იყვნენ ძველი ბერები და სხვ.

4. ყაენმა რომ ქართლ-კახეთი ამოაგდოს, თბილისი დაიჭიროს და იმერეთში ვერ გაეგოთ შეუძლებელია. ვთქვათ ვერ გაეგოთ, მაგრამ დადიანი ისე როგორ მოიხერხებდა თბილისამდის, რომ ვერა გაიგო რა.

მთავარ ნაკლად პიესისა აკაკის მიაჩნია ქეთევანის გაშცემად გამოყვანა. — „ქეთევან ისე მოჰგავს ქართველ ქალს, როგორც გველი მტრედსა“. — „ჩვენის დედების ასე უკუღმართად სცენაზე გამოყვანა, როგორც ქეთევანია, უსამართლო ცილისწამებაა“. ეს აზრი გაიმეორა აკაკიმ 1884 წ. დაწერილ მოთხრობაში „სამგვარი სიყვარული“.

ს. ჭრელაშვილისა და ა. წერეთლის შენიშვნებში აღნიშნუ-

ლი ზოგიერთი ნაკლი ერისთავის „სამშობლოს“ მართლაც ახლავს. ჭრელაშვილი თავის წერილში წერდა: „მაგრამ იქნება ეს ნაკლოვანებანი შეადგენენ ერთიანად დედანის კუთვნილებას თ. ერისთავს არა ჰქონდეს შიგ წილი. ფრანციკულის უცოდინარობის გამო ჩვენ არ წაგვიკითხავს სარდლუს თხზულება ორიგინალში“.

მართლაც, აქ შენიშნული ნაკლი, თუ ეს ნაკლად ჩაითვლება, თითქმის ყველა ორიგინალის კუთვნილებას შეადგენს, რასაც სპეციალურად განვიხილავთ. რაც შეეხება აკაკის შენიშვნას ქეთევანის შესახებ, რომ ქეთევანი ქართველი ქალია და ეს ტიპი ქართველი დედების ცილისწამებააო, უნდა შევნიშნოთ, რომ ქეთევანი დ. ერისთავს, მართალია, ლიონიძის ცოლად ჰყავს გამოყვანილი, მაგრამ ქეთევანი ქართველი ქალი არ არის და, მაშასადამე, არც ქართველი დედაა. ქეთევანი სპარსელია, რომელიც ლიონიძემ ტყვეობიდან დაიხსნა, მოანათვლინა და ცოლად შეირთო. იგი გასცემს ქართველთა შეთქმულებას, მაგრამ არა იმისათვის, რათა თავის თანამემამულეებს — სპარსელებს დაეხმაროს, არამედ იმისთვის, რომ თავისი საყვარელი (ლევან ხიმშიაშვილი) იხსნას სიკვდილისაგან. იგი მონა პირადი გრძნობისა და სწორედ ეს არის ნისი შეცოდება.

მთავრობამ ერთხანად აკრძალა „სამშობლოს“ წარმოდგენა. მაგრამ შემდეგ მოხერხდა მისი აღდგენა და დიდხანს დარჩა თბილისისა და პროვინციის სცენის რეპერტუარში. თბილისს გარდა ყველაზე ხშირად მას ქუთაისის თეატრში თამაშობდნენ.

1892 წ. ილია ჭავჭავაძე დასწრებია თბილისში „სამშობლოს“ წარმოდგენას. სვიმონ ლიონიძის როლს ასრულებდა ვ. გამყრელიძე. ილიას ძალზე მოსწონებია მსახიობის თამაში და წერილიც უძღვნია სათაურით „ბ-ნი გამყრელიძე სვიმონ ლიონიძის როლში“.

ერთ ხანს ქართულ დასს აკაკი წერეთელი რეჟისორობდა. 1903 წ. 27 სექტემბერს აკაკიმ სეზონი „სამშობლოთი“ გახსნა. ხშირად ახლად გამოჩენილ არტისტს „სამშობლოში“ ათა-

¹ ნიკო ვვარაძე, მოგონებანი, „მნათობი“, 1939, № 10, გვ. 151.

მაშობდნენ და ამით მის არტიტულ ნიჰს სკლიდნენ ხოლმე გიორგი არადელ-იშხნელს პირველ გამოსვლისთანავე ლევან ხიმშიაშვილის როლი ათამაშეს.

ქუთაისში „სამშობლო“ იდგმებოდა შალვა და დანიის რეჟისორობით. უკვე მოხსენებულ არტიტთა გარდა, სხვადასხვა დროს ლიონიძის როლი შეუსრულებია: გ. ყალაბეგაშვილს, შ. დადიანს, ს. ივანიძეს. ხიმშიაშვილის როლი: კ. მესხს, ყალაბეგაშვილს, ი. ზარდალიშვილს, დ. აბდუშელს, ა. იმედაშვილს და სხვებს. შაჰაბაზისა: გ. იშხნელს, ვ. გუნიას, შ. დადიანს, ვ. მატარაძეს, მ. გედევანოვს, შ. საფაროვს, ალ. იმედაშვილს და თვით ლ. მესხიშვილსაც. ფაიხოვის: ტ. აბაშიძეს, ნ. მაჭავარიანს, ვ. დეისაძეს. ქეთევანისა: კოლხიდელს, ნ. დავითაშვილს, ნ. ჩხეიძეს. გოგია დიაკვნისა: კ. შათირიშვილს, ნ. გვარაძეს, ვ. შალიკაშვილს.

„სამშობლოს“ წარმოდგენაში ადრეც და უმთავრესად 905-იანი წლების შემდეგ, სხვა მრავალ არტიტს შორის მონაწილეობას იღებდნენ: ელ. ჩერქეზიშვილი, ნ. გოცირიძე, შ. სარაული, ი. ყვიძიძე, ი. გრიშაშვილი, იოსებ იმედაშვილი, ლ. მეტრეველი და სხვ. 1909 წ. ნოემბრის 15-ს და 1910 წ. სექტემბრის 26-ს უთამაშია ი. გრიშაშვილს.¹

სარდუს პიესა „Patrie!“ რუსეთშიაც იდგმებოდა, მაგრამ სიტყვა სიტყვითი თარგმნით. კარლოს (ქართულში—ხიმშიაშვილი) როლს მოსკოვის მცირე თეატრში ასრულებდა ა. იუჟინ-სუმბათაშვილი.

4

ქართველმა მკითხველმა საზოგადოებამ იცის, რომ „სამშობლო“ გადმოკეთებულია სარდუს დრამა „Patrie“-დან, მაგრამ რა ურთიერთობა აქვს ერისთავის პიესას სარდუს დრამასთან, როგორ და რა შესცვალა დ. ერისთავმა, რა ჩაუმატა

¹ გამოყენებული გვაქვს საქ. თეატრალურ მუზეუმში დაცული აფიშები და პერიოდული პრესა.

და რა გამოაკლო, თითქმის არავინ იცის, ამიტომ „სამშობ-
ლოს“ გაგებისათვის საჭიროა საკითხის ამ მხრივაც შესწავლა.

ვიქტორიენ სარდუს (Victorien Sardou, 1831—1908)
ფრანგ დრამატურგთა შორის საპატიო ადგილი უჭირავს. მე-
ლისიე სარდუს „Patrie“-ს თვლის თანამედროვე ფრანგუ-
ლი თეატრის ერთ-ერთ საუკეთესო დრამად. სარდუ ბრწყინ-
ვალე სტილისტი იყო, კომპოზიციის ოსტატი, მაგრამ როგორც
პელისიეც შენიშნავს—მის გმირებს აკლიათ ფსიქოლოგიური
სიღრმე და სიმარტივე.¹

„Patrie!“—შიც ავტორის ეს თვისებანი მოჩანს, მაგრამ
სარდუ ახერხებს თეატრალური ეფექტისათვის გამიზნულ
სცენებით ადამიანის ბუნების სწორად გადმოცემას, მასში
მოცემულია ბრძოლა სამშობლოსადმი მოვალეობის გრძნობა-
სა და პირადული—ქალის სიყვარულის გრძნობას შორის, რაც
პირველის გამარჯვებით თავდება. პიესას მელოდრამის ხასი-
ათს აძლევს რომანტიულობა, სქემატურობა და ეფექტიური
სცენები.

„Patrie!“ დაიწერა 1869 წ., დაიდგა იმავე წლის მარტის
18-ს პორტ-სენ-მარტენის თეატრში. სპექტაკლმა არაჩ-
ვეულებრივი შთაბეჭდილება მოახდინა, ჟურნალის — „L'univ-
ers illustre“-ს ცნობით მაყურებლები მღელვარებისაგან ერთ-
მანეთს ეხვეოდნენ, ჰკოცნიდნენ, ტიროდნენ. „Patrie!“
წარმოდგენილ იქმნა ოთხსაჯერ, რის შემდეგ შეწყდა მისი
დადგმა და 17 წლის შემდეგ 1886 წ. კვლავ განახლდა.

ვიდრე გადავიდოდეთ ქართული „სამშობლოსი“ და ფრან-
გული „Patrie!“-ს ურთიერთობაზე, საჭიროა ვიცოდეთ, რო-
დის გაეცნო დავით ერისთავი ვ. სარდუს ამ თხზულებას.

1872 წ. „კრებულში“ დაბეჭდილ ერისთავის ნაწარმოები-
დან ჩანს, რომ 1870 წ. საფრანგეთისა და გერმანიის ომის
დროს გერმანიაში—ემსში მყოფი დ. ერისთავი უკვე იცნობს

¹ პელისიე, „Французская литература“, XIX ч. II.

² „კრებული“, 1872 წ., № 10—11—12, დ. ერისთავის „წყლებზე“.

„Patrie!“-ს. ემსში გაცნობილმა ფრანგის ქალმა ჟანნამ მთხი-
ვაო—გადმოგვცემს დავითი, რომ დამეკრა ფორტეპიანოზე. .
რესპუბლიკური სინდერა—მარსელიეზა! მე ავდექი და მივედ
ფორტეპიანოსთან, ჟანნამ დაუწყო ძებნა მარსელიეზას. —
რა არი, — სთქვა ჟანნამ,—ვის მოუტანია „Patrie!“ სარდუსი
გინახავთ ეს პიესა?

— დიახ, მინახავს¹.

ჩვენ ხელთ გვქონდა დავით ერისთავის ნაქონი „Patrie!“
ფრანგული წიგნი, გამოცემა მეოთხე, 1870 წ., პარიზი (დაცუ-
ლია თეატრალურ მუზეუმში, რომელსაც გადასცა დ. ერისთავი
ასულმა, ელისაბედ ერისთავმა). დავით ერისთავს გადმოკე-
თებისას ამ წიგნით უმუშავნია. ამას ამტკიცებს წიგნზე მინა-
წერი შენიშვნები. მთავარი ცვლილება, როზელიც დ. ერის-
თავს გადმოკეთებისას მოუხდენია, შემდეგია: სარდუს დრამა-
ში მოქმედება წარმოებს ბრიუსელში, 1568 წელს, ქართულ-
ში—თბილისს, მე-17 საუკუნეში. ფრანგულში: დაპყრობილ
ქვეყანა არის ფლანდრია, ქართულში—საქართველო, ფრან-
გულში: დამპყრობელი არის ესპანეთის მონარქია, ქართულ-
ში—სპარსეთი. ფრანგულში დამპყრობელნი კათოლიკები
არიან, ქართულში—მაჰმადიანები. ფრანგულში: დაპყრობილ-
ნი სარწმუნოებით პროტესტანტები, კალვინისტები არიან.
ქართულში: ქრისტიანები, მართლმადიდებელნი. ამ მთავარ
ცვლილებათა გარდა შეცვლილია მოქმედ პირთა სახელები
დ. ერისთავის საკუთარი ხელითაა მიწერილი ფრანგული-
გვერდით ქართული სახელ-გვარები.

ფრანგულშია:

გრაფი დე-რიზოორ
კარლო ვან-დერ ნოოტ
ჰერცოგი ალბა
ლა-ტრემუილ
ნუარკარმ

დ. ერისთავის მიერ მიწერი-
ლია:

სვიმონ ლიონიძე
ლევან ხიმშიაშვილი
შაჰ-აბასი
დადიანი
ისრაფილ

¹ „კრებული“, 1872 წ., № 10-11-12, დ. ერისთავის „წყლებზე“.

გარგას, მდივანი სააჯანყებო
ტრიბუნალისა
დელრიო, მრჩეველი
ქონას, ქალაქის მნათე

ისმაილ
ალავერდი
გოგია დიაკვანი

რინკონ
მიგუელ } ესპანელი
ნავარრა } ოფიცრები

ისკანდერ
დაუდ
მაჰმედ ბეგი

გალენა
ბაკეოცელ } ფლანდრიელი
კორნელის } შეთქმულნი

ზაზა სოლოლაშვილი
როინ ამირაჯიბი
ესტატე ციციშვილი

დონნა დოლორეს
დონნა რაფაელ

ანნა ხანუმ
ფაიხოშ

დავით ერისთავის მიერ ქართულად ფრანგული დრამის პერსონაჟთა გვერდით სხვა არაფერია მიწერილი, მხოლოდ ზოგიერთი პერსონაჟი წაშლილია. მაგ., Gudule, un enseign, გიომ ორანელი, სარა მათიზოორ; ზოგი მოქმედი პირის სახელი დ. ერისთავს სრულიად ამოუგდია, ქართულში გამოტოვებული არიან, აგრეთვე, უმნიშვნელო პერსონაჟები; ამის შედეგად ჯარისკაცებსა და ხალხს გარდა, ქართულში 28 პერსონაჟია (ფრანგულში არის 37 პერსონაჟი).

პირველად, გადმოკეთების დაწყებისას, დ. ერისთავს გრაფი დე რიზოორის გვერდით მიუწერია სვიმონ ლეონიძე, შემდეგ იგი ლიონიძედ შეუცვლია. დონნა დოლორესის გვერდით მიწერილი ანნა-ხანუმ შეუცვლია ქეთევანად.

ამ ძირითადი ცვლილებების შემდეგ დ. ერისთავი შესდგომია პიესის გადმოკეთებას. პირველი აქტის პირველ რემარკაში (ფრანგულისა) ნათქვამია: სცენა წარმოადგენს (ბაზრის) მოედანს ბრიუსელში. ქართულში ბრიუსელის მაგივრად თბილისია. ქართულში გამოტოვებულია „ბაზარი (მოედანი) მიტოვებული ვაჭართაგან“. „ესპანელი ჯარისკაცები“ შეცვლილია „სპარსეთის ჯარით“. გამოტოვებულია რემარკიდან მოედანზე გადმოკიდული „ესპანეთის დროშა“ და სხვა.

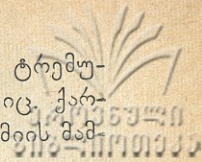
ფრანგულის პირველ სცენაში მოქმედ პირთა რიცხვი დიდია. ქართულში ფრანგულის ჯარისკაცი, მოხალისენი, არტილერიტები და სხვანი, გაერთიანებული არიან და ეწოდებათ „ჯარისკაცი“. გამოტოვებულია ორი რემარკაც. რინკონის (ისკანდერის) რეპლიკიდან გამოტოვებულია ბრიუსელ და „იაკობინელებთან“. მთლიანად გამოტოვებულია ქართულში მიგუელის (დაუდის) რეპლიკა და რინკონის ამის მომდევნო რეპლიკა. მიგუელ უბრძანებს ჯარისკაცს შეშა მოიტანოს; ჯარისკაცი უპასუხებს: „შეშა აღარ არის“. შემდეგ ფრანგულშია—„მაშ მოიტანე!“—ჯარისკაცი მიდის, სკრის ცულით კასრს და ანთებს ცეცხლს. დ. ერისთავი, რათა უფრო სასტიკი გახადოს მტრის მოქმედება, მიგუელს (დაუდს) ათქმევინებს: (შეშა) „აღარ გახლავს, რას მიქვიან?... ეხლავ იმოვნე... წადი, სახლი დააქციე სადმე და მოიტანე!..“ ამის შემდეგ ფრანგულის 27 რეპლიკიდან, რომლითაც მოცემულია ოფიცრების დიალოგი, ფლანდრიელთა გინება, სცენა გოგოსთან, ქართულში მხოლოდ ერთი რეპლიკითაა გადმოტანილი, რომელიც გვაცნობებს ტყვეების მოყვანას.

გ ა მ ო ს ვ ლ ა მ ე ო რ ე. ტყვეების შემოსვლის ამბავი ქართულში გადმოთარგმნილია (სახელთა შეცვლით) ლა ტრემუილის ნათქვამიდან თავის ვინაობის შესახებ—„მე კი ვახლავართ მარკიზი დე ლა ტრემუილი, ერთგული ქვეშევრდომი და მეგობარი მისი უდიდებულესობა საფრანგეთის მეფის შარლისა“. — ქართულში მარკიზ დე ლა ტრემუილ შეცვლილია დადიანად, მთავრის შვილად, ხოლო მეგობარი მისი უდიდებულესობა შარლ საფრანგეთის მეფისა „ქართლის მეფითა“ შეცვლილი.

როცა ლა ტრემუილს და რიზოორს დაჯდომა სურთ, რიზოორ ეუბნება ლა ტრემუილს თქვენი უპრიანიოა: — „თქვენ ბატონო ჩემო, ფრანგი ბრძანდებით. მე კი ქალაქის მკვიდრი ვახლავართ და ამგვარად თქვენი მასპინძელი.“

ქართულში სვიმონ ლიონიძე დადიანს ეუბნება:

— „თქვენ, ბატონო, როგორც მეგრელი, აქ სტუმარი ბრძანდებით და, მე კი აქაური ვარ,—მამასადამე, მე აქ მას-

პინძელი გახლავართ.“ ქართულში შეცვლილია ლა ტრემუ-
ილის შეკითხვა რიზიორისადმი და რიზოორის პასუხიც. ქარ-
თულში გამოტოვებულია მონარქიული ესპანეთის არმიის მამ-
ხილებელი რიზოორის მონოლოგი.

ლა ტრემუილი ამბობს: გასართობად და სამოგზაუროდ
წამოვედი და დამიჭირეს. ქართულშია: „სამეგრელოდან წამო-
ვედი და ქალაქს რომ მოვეუახლოვედი, დამეცა თათრის ჯარი
და დამიჭირეს ტყვეთ. მე არ ვიცოდი, რომ შაჰ-აბასს საქართ-
ველოზედ გამოელაშქრნა“. აქ შაჰ-აბასის შემოსევის ამბავი
და ამის დადიანისაგან არცოდნა, დ. ერისთავის ჩამატებულია.
აკაკი წერეთლის შენიშვნა სამართლიანია, რომ არ შეიძლე-
ბოდა სამეგრელოდან თბილისამდე მოსულიყო დადიანი და
ვერ შეეტყო შაჰ-აბასისაგან ქართლის დაპყრობისა და აოხ-
რების ამბავი (თვით პიესიდან ჩანს, რომ ორკვირაზე მეტია
ქალაქი მტრის ხელში). ქართულში გამოტოვებულია რიზო-
ორისა და ლა ტრემუილის კალვინისტობის ამბავი. ცხადია,
ქართველ დადიანისა და ლიონიძისათვის საჭირო არ იყო ერთ-
მანეთისათვის გაეგებინებინათ, რომ ისინი მართლმადიდე-
ბელნი, ქრისტიანები არიან. ფრანგულ ტექსტში ამის შემდეგ
იწყება მარკიზ ლა ტრემუილის და საფრანგეთის მეფის მე-
გობრობის ამბავი; ქება მისი ძმის ორანელი პრინცისა. ერის-
თავს ამ ადგილისათვის ფანქრით ხაზი გადაუსვამს. გადმო-
კეთებისას კი სრულიად გამოუტოვებია და ორაგინალი შეუ-
მოკლებია.

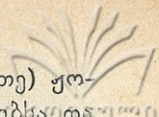
დ. ერისთავის მიზანია სარდუს „Patrie!“-ში მოცემული
პატრიოტიზმის იდეა გადმოიღოს და გააძლიეროს კიდევ.
გადმომკეთებელს შეეძლო დაეწერა დავით ბატონიშვილის
ქება და სხვა, მაგრამ მისი მიზნისათვის ეს საჭირო არ იყო.
დ. ერისთავი სტოვებს საკმაოდ მოსაწყენ ამბებს, მეფისა და
პრინცის თაობაზე, რასაც კერძო, პირადული ხასიათი აქვს,
და პირდაპირ რიზოორის (ლიონიძის) მონოლოგზე გადადის,
რომელშიც სამშობლოს აოხრებაზეა ლაპარაკი. დ. ერისთავს
გამოუტოვებია აგრეთვე ლა ტრემუილის (დადიანის) დატყვე-
ვებისა და გაყიდვის ამბავი. ესპანეთის მეფის ფილიპეს ძაგება
და სხვა. ამით დრამას მეტი მთლიანობა ეძლევა. მთავარი იდეა

უფრო გარკვეულად მოჩანს. ფილიპე მეფის ძაგების გამოტოვებით არიდებულია ზედმეტი ლაპარაკი, სიტყვებით აღაშინანის დახასიათება. ფილიპე იმპერატორის ან ჰერცოგ ალბას (შაჰ-აბასის) დახასიათება უფრო კარგად ჩანს თვით პიესიდან, რომელშიაც ნაჩვენებია მათი მტარვალობის საშინელი შედეგები, რიზოორისა და ლა ტრემუილის დიალოგისათვის, რომელიც ფლანდრიას შეეხება (ალბას განცხადება) დ. ერისთავს ხაზი გადაუსვამს.

რიზოორი დონნა რაფაელის შესახებ ამბობს: ბრიუსელის ჰავა, ნესტიანი და ცივი, მას ვნებს, ესპანეთის ცა ც ვერ იხსნის ამ საბრალო ბავშვს. ერისთავს არ შეეძლო ეთქვა „ბრიუსელის ნესტიანი და ცივის“ მაგივრად „თბილისის ნესტიანი და ცივი ჰაერი“, ამიტომ „ნესტიანი“ გამოუტოვებია, სიცივე კი დაუტოვებია, რიზოორ ამბობს: დონნა რაფაელ იმდენად დასნეულებელია, რომ „თვით ესპანეთის ცა ც (ე. ი. ესპანეთიც) კი ვერ უშველის უბედურ ბავშვს“, რადგან ბრიუსელთან შედარებით ესპანეთში უკეთესი ჰაერია, ხოლო საქართველოსთან სპარსეთს კი ეს უპირატესობა არ ჰქონდა. გამოტოვებულია აგრეთვე ნათქვამი ალბას მხლებელთა შესახებ, რომ არც ერთი აზნაური კეთილშობილი არ არისო.

მეორე გამოსვლის დასასრულს, რიზოორი ურჩევს ლა ტრემუილს: თუ რჯულზე გკითხონ, დამალეთ, რომ კალვინისტი ხართო. ქართველ ლიონიძეს ამის თქმა არ შეეძლო, ამიტომ დ. ერისთავი ლიონიძეს ათქმევინებს: „თუ რჯულზედ გკითხონ რამე... ნუ ეტყვი, რომ ქრისტიანი ბრძანდებით“...

მესამე სცენის პირველი რეპლიკა შეცვლილია, დიალოგი კი თითქმის მთლიანად თარგმნილია. რამდენიმე რეპლიკაა მხოლოდ გამოტოვებული. ბერის შემოყვანის სცენა გადმოთარგმნილია, მხოლოდ ქართულში ბერის გვარი ბალტაზარ, გიუბ—გამოტოვებულია. ბერის შემდეგ სარდუს შემოჰყავს მოხუცი კაცი Goberstraet. ეს სცენა ქართულში სრულიად გამოტოვებულია. ამის შემდეგ შემოჰყავთ 14 წლის ბავშვი—ქოსუა კოპსტოკ. ქართულში ბიჭის სახელი არ არის. გამოტოვებულია ლა ტრემუილის შეკითხვა რიზოორისადმი.

ფრანგულ „Patrie!“-ში შემოჰყავთ მრეკავი (მნათე) ჟონას (გოგია დიაკვანი). მოზრდილი დიალოგი ოფიცრებსა და ჟონასს შორის გამოტოვებულია და სრულიად კანონიერად ცენიანიდან ამ დიალოგში ჟონასი საკმაოდ კომიკური პერსონაჟის სახეს ამჟღავნებს, რაც დ. ერისთავის გოგია დიაკვანს არასგზით არ შეეფერება. იგი მეტად სერიოზული, ტრაგიკული პერსონაჟია. დედაკაცის სცენა ქართულში თითქმის მთლიანად თარგმნილია. მხოლოდ ორი მონოლოგი ერთ მონოლოგადაა შეერთებული. ამ დროს ისმის ანჟელოსი, რიზოორ და ლა ტრემუილ ქუდს არ იხდიან. ეს ადგილი ქართულში გამოტოვებულია. ფლანდრიაში ქრისტიანი კათოლიკენი რეკენ ზარს და ქრისტიანი კალვინისტები რიზოორ და ლა ტრემუილ პრეტესტის ნიშნად ქუდს არ იხდიან და მუხლს არ იყრიან. საქართველოში კი მაჰმადიან სპარსელთა შემოსევის დროს წირვალოცვა წყდებოდა.

ჯაშუშზე რიზოორ ამბობს: ეგ მაგ ხელობაში დღეში 6 სუს იღებსო. ქართულში 6 სუ ათ ფარად არის გადმოკეთებული. ასევე გამოტოვებულია უმნიშვნელო დიალოგი რიზოორსა და ლა ტრემუილს შორის.

მეოთხე სცენიდან რინკონის სიტყვიდან: ნავახშმევი შინ ვბრუნდებოდიო, დ. ერისთავს რომ უფრო დაემსგავსებინა რინკონი (ისკანდერი) სპარსელისათვის, ჩაუმატებია—ვახშამი ვჰამე „და ცოტა ხაშიშიც ზედ დავატანე“ და თავი იმიტომ მტკიოდაო. სახლში რომ მივედი, ამბობს რინკონ, რიზოორის სახლიდან კაცი გამოვიდა და დამიყვირა—ჩემ სახლშიც აღარ მასვენებთო, ლოთო! რადგან სპარსელებს რჯულის გამო ღვინის სმა არ შეეძლოთ და, მაშასადამე, არც ლოთობა, დ. ერისთავი ათქმევინებს: „სახლშიც არ მასვენებთ, თქვე ურჯულოებო“. ქართულ „სამშობლოში“ გამოტოვებულია ლა ტრემუილის ნათქვამი, რომელიც მის სიმდიდრეს შეეხება.

„Patrie!“-ში ხაზგასმულია ლა ტრემუილების გვარის კეთილშობილება; რომ საფრანგეთის მეფის სასახლეში, მეფის ამაღლაში, სხვებზე წინ ლა ტრემუილები მიდიან. დ. ერისთავს ეს არისტოკრატიული ტენდენციების გამომამჟღავნებელი სიტყვები გამოუტოვებია. გამოტოვებულია აგრეთვე ლა ტრემუი-

ლის სიტყვები მეოთხე სცენის დასასრულში—„არ მიყვარ
ბრბო“ (je n'aime pas la foule). სხვა თვალსაჩინო სხვაობ
პირველ მოქმედებაში ფრანგულ და ქართულ „სამშობლოს“
შორის არ არსებობს.

მეორე მოქმედებაში ფრანგულის პირველ სცენას აქვს დი
დი რემარკა, რომელიც გვაცნობს რიზოორის სახლის მოწყო
ბილობას, ფლამანდურ წესზე. ქართულში მოკლედ არის: „სცე
ნა წარმოადგენს ოთახს სვიმონის სახლში“. ფრანგულში
სცენაზე არიან დოლორეს, გიდიულ, მაჟორდომი, მსახური,
პაეები, ქართულში მხოლოდ მოახლე და ქეთევანი. პირველი
სცენის დიალოგი ფრანგულში ათი რეპლიკისაგან შესდგება.
ქართულში იგი ოთხი რეპლიკითაა გადმოცემული. სცენის
დასასრულს ქართულში მოახლე თვით გადის.

ფრანგულის მეორე სცენაში კარლოო მოითხოვს მსახუ
რების მოშორებას. მსახურნი გადიან. მიჯნურნი მარტონი რჩე
ბიან. დავით ერისთავმა პირველი სცენის დასასრულს დაუმა
ტა,—მოახლე გადის, ამიტომ მეორე სცენის დასაწყისი და
მსახურების გასვლა ზედმეტი იქნებოდა და ერისთავს ორი
გინალის ეს ადგილი ფანქრით გადაუხაზავს (გვ. 46-47). რად
გან მეორე სცენაში აღარაფერი რჩებოდა, ამიტომ შეუერთე
ბია მესამე სცენა. აქედან ქართულ სცენათა სათვალავი ფრან
გულს აღარ მისდევს. ფრანგულის მეოთხე სცენა ქართულის
მესამე სცენაა, ფრანგულის მეხუთე—ქართულის მეოთხე და
ა. შ. დანარჩენ მცირე ცვლილებასთან ერთად ერისთავს კამ
ბრის ტყე დიდმის ტყედ შეუცვლია. შეთქმულთა შესაკრები
ადგილი ფრანგულში არის ქალაქის თვითმმართველობის სახ
ლი (La maison de ville), ქართულში კი—მეტეხი. ლუკენის
ხევი შეცვლილია ძალისის ხევით. ფრანგულში ჟონას (მრე
კავს, მნათეს) ეუბნებიან: ხომ იცი პირობა, წადი და შეასრულე.
ქართულში შეთქმულნი აცხადებენ თუ როგორ უნდა მოიქ
ცეს გოგია დიაკვანი (ზარი უნდა დარეკოს). ამ ადგილას ფრან
გულ ტექსტისათვის დ. ერისთავს ლურჯი ფანქრით მიუწერია:
„Прибавить сигнал и заговор“ (გვ. 62).

რიზოორის მეუღლე დოლორეს, ფლანდრიელი არ არის —

ესპანელია. რიზოორს დაუხსნია იგი სიღარიბისა და გაჭირვებისაგან. ასევეა ქართულშიც. მხოლოდ ესპანელის მაგივრად ქეთევან—სპარსელია. ამიტომ სდომებია დ. ერისთავს ქეთევანის მაგიერ ანახანუმი—სპარსული სახელი ესმარა, მაგრამ ქეთევანად შეუცვლია, რადგან ქეთევანი სვიმონს მოუნათვლინებია და სახელსაც ქართულს დაარქმევდა.

მესამე სურათი დ. ერისთავს გადაუხაზავს და ლურჯი ფანქრით მიუწერია.—„Этой картины у меня нет“ და გამოუტოვებია 10 გვერდი 71—80 გვერდამდე. ამ ნაწილში არის შეთქმულთა ქალაქ გარეთ გასვლა და ბაასი გიოძთან (ვილჰელმთან). თუ კარგად წავიდა საქმე, შეთქმულებმა დიდი ზარი—როლანდი უნდა დარეკონ, თუ ცუდად—გლოვის ზარი.

მესამე მოქმედებაში ქართულ „სამშობლოში“ გამოტოვებულია 14 სტრიქონიანი რემარკა, რომელშიაც აღწერილია ჰერცოგის (ქართულში შაჰის) სადარბაზო ოთახი. მხოლოდ ესაა ნათქვამი:—„შაჰი ზის ტახტზე ღრმად ჩაფიქრებული, ისმაილ და ალავერდი შორი-ახლო სდგანან. ჯალათი კარებთან სდგას“.

ტექსტის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ცვლილებანი შემდეგშიაც ასეთივე ხასიათისაა: მაგ. Grande place (დიდი მოედანი) შეცვლილია ავლაბრის მოედნით, მონსი—იმერეთით. კვლავ გვხვდება სცენების შეერთება—გამოტოვება. მესამე მოქმედების მეოთხე სცენა—შეთქმულთა შეკრებისა—სიტყვა სიტყვითაა თარგმნილი. გამოტოვებულია მხოლოდ კარლოოს მონოლოგი—მიმართვა შეთქმულთადმი—ბრძოლის დროს გაიხსენეთ, რომ თქვენ მიერ გაღებულმა მსხვერპლმა უნდა იხსნას თქვენი ცოლ-შვილი და სხვა შეთქმულთა პასუხი: იარაღი („aux armes“). ამ ადგილის მაგივრად დ. ერისთავს ჩაუმატებია ნაწყვეტი ილია ჭავჭავაძის „აჩრდილიდან“. ორიგინალში არავითარი ლექსი არ არის.

მთლიანად უცვლელად დ. ერისთავს არც ილია ჭავჭავაძის ლექსი შეუტანია. პირველი სტროფიდან „დედავ ღვთისაო“ შეუცვლია „ღმერთო მალალო“. „აჩრდილის“ ამის მომდევნო სტროფი, რომელიც ასე იწყება: „რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვად ეყოფა“ — გამოუტოვებია და 27-ე თავის მესამე

სტროფი მიუყოლებია (მხოლოდ „ძლიერო ღმერთო“ მაგიერად „ღმერთო ძლიერო“ დაუწერია). მესამე სტროფად დერისთავს მოუყოლებია გამოტოვებული მეორე სტროფი, მაგრამ ტაეპთა გადაჯვუფება მოუხდენია. ილიას აქვს:

რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვად ეყოფა,
მოეცი ძალი დავრდომილსა კვლავ აღდგომისა,
სახელოვანი განუახლე წარსულთ ღღეთ ყოფა,
მამა-პაპური სული, გული მოჰმადლე შეილსა.

დ. ერისთავს ეს სტროფი ასე დაულაგებია:

სახილოვანი განუახლე წარსულთ ღღეთ ყოფა,
მამა-პაპური სული, გული მოჰმადლე შეილსა.
რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა ტანჯვად ეყოფა,
მოეცი ძალი დავრდომილსა კვლავ აღდგომისა.

ამგვარი დალაგებით უფრო მკვეთრი ხდება ლოცვის აზრი, რომლის დასასრული პიესის იდეასთანაა დაკავშირებული საქართველოს—„მოეცი ძალი დავრდომილსა კვლავ აღდგომისა“. ამ ლექსის ჩამატებით დ. ერისთავმა გააძლიერა პატრიოტიზმის იდეა. ამ მხრივ გადმომკეთებელი შეგნებულად იქცევა. მაგ. ერთგან რიზოორ ღმერთს ევედრება: იხსნას პრინცი განსაცდელისაგან, ლიონიძე ამ ადგილზე სამშობლოს დახსნას ევედრება ღმერთს. დ. ერისთავს გამოტოვებული აქვს ფლანდრიელის მონოლოგი, მიმართული თავისუფლებისათვის მებრძოლთა წინააღმდეგ, მონოლოგი, რომელიც მორჩილებისა და მონობისაკენ მოუწოდებს ფლანდრიელებს.—*Sûrment!*

Toites ces tentatives-la voyes-vous!.. Voila lezésultat!.. Ça serra la couvroiel!.. On ferait bien mi eux de tendre les dos, en attendant que ca passel!

დ. ერისთავი, პირიქით, ერთ კაცს ათქმევინებს, სვიმონ ლიონიძე „ღმერთმა აცხონოს. მაგისთანა კაცები, რომ ბევრი ჰყოლოდა საქართველოს, ეგრე ადვილად არ წახდებოდა...“. მაშინ, როცა სარდუს ფლანდრიელი მეღუდე ამის საწინააღმდეგოს ლაპარაკობს. პატრიოტიზმის იდეის გაძლიერების მიზ-

ნით ღრამის ფინალი შეცვლილია. სარდუს „Patrie!“-ში უკანასკნელი სიტყვა კარლოოსი დოლორესისადმია მიმართული. დ. ერისთავის „სამშობლოში“ კი კარლოს (ხიმშიაშვილის) უკანასკნელი სიტყვები სამშობლოს ეკუთვნის: — „მანო, მომიცადეთ. . . თქვენთან მოვდივარ. . . მე გასწავლით როგორ უნდა სიკვდილი სამშობლოსათვის“.

როგორც ვნახეთ, დ. ერისთავს შეუცვლია ქვეყნებისა, ადგილებისა და მოქმედ პირთა სახელები, მოუცილებია სარდუს პიესისათვის დამახასიათებელი არისტოკრატიზმი, გამოუტოვებია ზედმეტი ადგილები და სცენები. მაგ., ლა ტრემუილის და ორანელი პრინცის მეგობრობის ამბავი, რომელსაც მხოლოდ პირადული ხასიათი აქვს. შეთქმულების: რიზოორის, გალენას, ჟონას, ბაკერცელის, კორნელის ქალაქ გარედ გასვლა და გიომ ორანელთან საუბარი. ზოგჯერ გაუერთიანებია სცენები. ჩაუმატებია ილია ჭავჭავაძის ლექსი და რამდენიმე მომენტი. ამის შედეგად, შთაბეჭდილების თვალსაზრისით, ღრამა მეტ მთლიანობას იღებს. ამისდა მიუხედავად დ. ერისთავის პიესა მაინც ახლოს სდგას სარდუს „Patrie!“-სთან. დ. ერისთავმა გადმომკეთებელის საოცარი ნიჭი გამოიჩინა. შეცვალა სარდუს პიესა, მაგრამ ახლოც დარჩა მასთან.

ფრანგული „Patrie!“-ს პერსონაჟები დ. ერისთავმა, როგორც პირველად შესცვალა, ბოლომდე იმ სახით დასტოვა. მხოლოდ ერთი გამონაკლისია: ბაკერცელ-ერისთავი შეცვლილი ჰყავს როინ ამირაჯიბად, კორნელის — ესტატე ციციშვილად, მაგრამ მეოთხე მოქმედების მეოთხე სცენაში ბაკერცელ—ესტატე ციციშვილია, კორნელის — როინ ამირაჯიბი.

5

დ. ერისთავის ღრამის ერთი რემარკის მიხედვით მოქმედება უნდა წარმოებდეს მე-17 ს. და საქართველოს ცხოვრება უნდა იყოს ასახული. მაგრამ ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ ქართული „სამშობლო“ იმდენად ახლოა სარდუს „Patrie!“-თან, რომ შეუძლებელია საქართველოს და ფლახდრიის ცხოვრება ყოველმხრივ ერთნაირი ყოფილიყო. მართლაც დ. ერისთავის

„სამშობლოში“ ჩვენი წარსული ცხოვრების თავისებურებანი დეტალებით გადმოცემული არ არის, და ვერც იქნებოდა. შაჰ-აბასის შემოსევა და, საერთოდ, მე-17 საუკუნე საქართველოს ისტორიაში საშინელი ხანაა. ამ ეპოქის შესახებ ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში ბევრი რამ არის დაწერილი: — „დიდ მოურავიანი“ იოსებ ტფილელისა, „თეიმურაზიანი“ არჩილისა, თეიმურაზ პირველისა და დ. ბაგრატიონის ნაწერები, ვაჟა-ფშაველას „ბახტრიონი“, ა. ყაზბეგის „ხვეისბერი გოჩა“, ა. ფურცელაძის „დიდი მოურავი“, ტრაგედია და სხვა. ეს დრო არის, როგორც ხალხი უწოდებს — „სისხლის წვიმების დრო“.

საქართველოს წარსული ცხოვრება, ბრძოლა თავისუფლებისათვის ქართულ ლიტერატურაში ფართოდ ასახეს: ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელმა და სხვ. მაგრამ ვერც ერთმა მწერალმა ვერ მოგვცა დრამის ფორმაში, სცენაზე წარმოსადგენად საქართველოს ცხოვრების ამსახველი მაღალხარისხიანი ნაწარმოები, იგი უმთავრესად ლექსებითა და პოემებით გამოიხატებოდა.

ანტონ ფურცელაძემ სცადა „დიდი მოურავით“ გადმოეცა ჩვენი წარსული ცხოვრების საშინელებანი, მაგრამ ამოცანა ვერ დასძლია (სცენიურობის თვალსაზრისით). გარდა ამისა, ფურცელაძის „დიდ მოურავში“ დიდი ადგილი უჭირავს ბრძოლასა და ინტრიგებს თვით ქართველებს შორის. 80-იან წლებში კი ქართველ საზოგადოებას ისეთი პიესა სურდა, რომელიც ქართველთა მთლიანობას და დარაზმულობას უჩვენებდა და ამპყრობელთა წინააღმდეგ. ასეთი პიესა იყო დავით ერისთავის მიერ ფრანგულიდან გადმოკეთებული „სამშობლო!“

„სამშობლო“ არა მარტო გმირთა სახელებითაა ქართული, არამედ იგი თითქმის ქართული ლიტერატურის ორიგინალური ნაწარმოებია, მისი განვითარების გზაზე ბუნებრივად შექმნილი. „სამშობლოს“ ნიადაგი ჰქონდა საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ქართულ ლიტერატურაში და ამიტომ ხვდა დიდი გამარჯვება.

„სამშობლოში“ დასმული პრობლემა აწუხებდა სოლომონ

ლოდაშვილს და მის თანამოაზრეებს, თერგდალეულებს. „სამშობლოში“ დასმული პრობლემა გვხვდება გრ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილის ლექსებში, ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებში“, აკაკის „თორნიკე ერისთავში“, „ნათელაში“, „ბაში-აჩუკში“ და სხ. განსაკუთრებით ბევრი საერთო აქვს „სამშობლოს“ 1860—1871 წ. დაწერილ ილიას „ქართველის დედასთან“ („დედა და შვილი“).

„სამშობლოში“ აღწერილი ამბები კონკრეტულად არ მომხდარა საქართველოში, მაგრამ მისი მსგავსი მოვლენები მრავალი იყო. ამიტომ შესძლო „სამშობლომ“ ჩვენი წარსული ცხოვრების სულისა და ხასიათის გადმოცემა. ეს დრამა მხოლოდ გარეგნულად არის რომანტიკული ხასიათისა.

ლევან ხიმშიაშვილი გაათავისუფლა შაჰმა, მაგრამ ლევანს ბინაც სურს ამხანაგებთან ერთად დასაჯონ. „პატიება,—ამბობს ლევან—შაჰმა რომ ინება, მე არ მნებავს, მე ჩემს ამხანაგებთან ერთად ვიყავი, ერთად გვიბრძოლია, ერთად თავი გაგვიწირავს. . . ყველას თანასწორი დასჯა უნდა მოგველოდეს. მე უფლება მაქვს, რომ ჩემი დასჯა მოვითხოვო. არ მივიღებ მაგ მოწყალებას შაჰისაგან“.

ხიმშიაშვილის მოქმედება ჰგავს ცოტნე დადიანის საქციელს, როცა კოხტასთავის შეთქმულნი: შანშე, ეგარსლან, ვარამ გაგელი, ყვარყვარე, შოთა კუპრი დაატყვევა მონგოლთა ნოინმა და „ესე მთავარნი ტყვენი, მხარდაკრულნი, შიშველნი მოედანს შინა მსხდომარე იყვნეს: ვითარ იხილნა ესე ცოტნე, წარჩინებულნი ესრეთ უპატიოდ მსხდომარენი და სიკვდილად განწირულნი. გააღაპხდა ჰუნისაგან, და დააბნია სამოსელი თვისი, განშიშველდა და შეიკრა მხარნი, დაჯდა წარჩინებულთა თანა მწუხარედ და ნოინს მოახსენა: „უკეთუ უბრალონი იყვნენ, მეცა უბრალოდ შევირიცხო, და მართალ თქვენ წინაშე, რამეთუ თვინიერ ჩემისა არა რაი უქნიესთ“ („ქართლის ცხოვრება“).

შაჰ-აბაზის შემოსევის საშინელებანი „სამშობლოში“ ნათლად იგრძნობა. „სამშობლოში“ მოცემული შეთქმულება სპარსელთა წინააღმდეგ გვაგონებს სააკაძის მიერ შაჰ-აბაზის წინააღმდეგ მოწყობილ შეთქმულებას. საქართველოს წარ-

სულს ბევრი რამ აქვს საერთო „სამშობლოსთან“ და, მაშასადამე, საქართველოს ისტორიასთან — „ქართლის ცხოვრებასთან“. ამ ამბავს ერისთავის ბიოგრაფი ი. მეუნარგიაც გვიდასტურებს. ერისთავს პიესის გადმოკეთებამდე „ქართლის ცხოვრება“ წაუკითხავს, შაჰ-აბასის ამბებს გასცნობია.

გოგია დიაკვანი სამშობლოსათვის თავანწირვაში ჰგავს მე-17 ს. მოღვაწე—კვალითელ მღვდელს. ამ სასულიერო პირმაც, ცოტა სხვაგვარად თავდადებით იხსნა სამშობლო. საქართველოში შემოსეულმა მტრებმა: „შეიპყრეს კვალთას მღვდელი ერთი და სცემდენ ლახტითა, რათა აუწყოს, სად არს მეფე ხოლო მღვდელი იტყოდა: „არ ნაცვალ ვყო საწუთო ესე წარუალსა მას, და არა ვიქმნე გამცემელ მეფისა და ქვეყნისა“ წარმოუძღვა მღვდელი იგი გოსტიბის თავსაზედა და ჩამოიყვანა ქვენადრის გზასა, ჰსცნეს თათარხანთა, რამეთუ აცდუნებდათ მღვდელი, ამისთვის მოჰკვეთეს თავი“¹...

„სამშობლოში“ მოცემული სურათები ქართველებს 1832 წლის შეთქმულებასაც გაახსენებდა—განთიადის დროს, უნდა ზარების რეკა მოახდინონ და ამაში ძახილი თავისუფლებისა... მაშინვე კაცნი მზად უნდა გყვანდეთ, რომ სოფლებში გაგზავნოთ და შეუთვალთ, ალექსანდრე ბატონიშვილი ჯარებით ქალაქში შემოვიდა, და ყველას გთხოვთ, რომ ჩამოხვიდეთო“² არიგებდა ამხანაგებს შეთქმულების ერთ-ერთ მონაწილე. მეორე მომენტაც: დოდაშვილის ბანაზე შეიკრიბნენ ქართველი შეთქმულები: ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანი, ელიზბარ და გიორგი ერისთავები. ალექსანდრე ორბელიანმა—„აიღო ჭიქა, გაავსო იგი ღვინით და დაიძახა—გაუმარჯოს საქართველოს და ჩვენც ყველამ დავლიეთ თავისუფლების სადღეგრძელო“³.

„სამშობლოს“ გმირების სცენაზედ გამოჩენა და ძახილი—„გაუმარჯოს საქართველოს“, ქართველებში გარდასულის გან

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი, „საქართველოს ცხოვრება“, გვ. 54, ზ. კი ჭინაძის გამოცემა.

² გ. გოზალიშვილი, „1832 წლის შეთქმულება“, გვ. 86.

³ ანტონ აფხაზის ჩვენება, გ. გოზალიშვილი, „1832 წლის შეთქმულება“, გვ. 223-224.

სენებას იწვევდა და მათ მომავალი ბრძოლებისათვის ამზადებდა..

საქართველოს ისტორიაში „სამშობლოს“ პერსონაჟი და სიტუაციათა სხვა ანალოგიების მონახვაც შეიძლება. ამიტომ იყო, რომ თუმცა „სამშობლოში“ მე-17 ს. მოღვაწეები: თეიმურაზ და ლუარსაბ მეფე, გიორგი სააკაძე, ზურაბ ერისთავი, ზაზა ციციშვილი და სხვ. არ იყვნენ გამოყვანილი, მაგრამ სული, ხასიათი, ბუნება ჩვენი წარსული ცხოვრებისა გადმოცემული იყო.

6

„სამშობლოს“ პრობლემასთან დაკავშირებით საინტერესოა ერთი საკითხის გარკვევა,—სვიმონ ლიონიძე, ამისი ცოლი, ქეთევანი, ლევან ხიმშიაშვილი, დიმიტრი დადიანი, გოგია დიაკვანი, ზაზა სოლოლაშვილი, როინ ამირაჯიბი, ესტატე ციციშვილი რომელი ეპოქის ხალხი არიან. საიდან არის ამოღებული მათი სახელ-გვარები და ან რეალური პიროვნებანი არიან თუ არა?

ერთი რამ ცხადია: ისინი მე-17 საუკუნისანი არ არიან.

როგორც ი. მეუნარგიას ცნობიდან ჩანს, დ. ერისთავს თავის გმირთა სახელები პ. იოსელიანის თხზულებიდან — „გიორგი მეცამეტის ცხოვრებიდან“ აუღია. მართლაც. პ. იოსელიანის წიგნში მოხსენებულია სოლომონ ლიონიძე, ცნობილი მრჩეველი ერეკლე მეფისა. ასევე შრომიდანვეა ცნობილი ნიკოლოზ ხიმშიაშვილი. მაგრამ დ. ერისთავს სოლომონ ლიონიძე სვიმონ ლიონიძედ შეუცვლია, ნიკოლოზ ხიმშიაშვილი ლევან ხიმშიაშვილად.

ვფიქრობთ, ეს შემდეგი გარემოების გამო მოხდა: სოლომონ ლიონიძე (ლევანიძე) ქართლ-კახეთის რუსეთთან შეერთების შემდეგ იმერეთს გარდაიხვეწა და იქიდან აქტიურად ებრძოდა რუსეთის მონარქიას. ბოლოს იმერეთიდანაც გაიქცა და მოკვდა, როგორც რუსეთის მონარქიის წინააღმდეგ შეურიგებელი მებრძოლი; ამიტომ შეუძლებელი იყო სოლომონ ლიონიძის სახელშეუცვლელად სცენაზე გამოყვანა. გარდა

იმისა, შეზღუდული სარდუს პიესით, დ. ერისთავი თუ სოლომონ ლიონიძეს გამოიყვანდა, იძულებული იქნებოდა მოლატედ დაეხატა მისი ძეუღლე სოფიო, რაც ციციშვილმა იქნებოდა სოლომონ ლიონიძის მეუღლის მიმართ, რომელსაც ნ. ბარათაშვილმა „ბედი ქართლისაში“ შენატრა,—
ჰოი, დედანო, მარად ნეტარხო.

ნიკოლოზ ხიმშიაშვილი, როგორც იოსელიანი გადმოგვცემს, არის მკვლელი რუსეთის გენერლის ლაზარევისა. ცხადია, არც გენერლის მკვლელის, ნიკოლოზ ხიმშიაშვილის გამოყვანა შეიძლებოდა სკენაზე სანაქებო გმირად. ამისათვის შეუცვალა დ. ერისთავმა სახელი ნიკოლოზ—ლევანად; ეს რომ ასეა, იქიდანაც მტკიცდება, რომ დანარჩენ გმირთა სახელგვარები, რომელთაც რუსეთის მონარქიასთან დიდი კონფლიქტი არ მოსვლიათ, დ. ერისთავმა პ. იოსელიანის წიგნიდან უცვლელად აიღო; ასეთებია: „ევსტატი ციციშვილი ქალაქის მოურავი, ნაშობი მეფის ირაკლის ასულისაგან, გარდაიცვალა 1828 წ. ნიჟნი-ნოვგოროდს“.¹ ესტატე ციციშვილი ყოფილა კაცო წერილთაცა შინა დახელოვნებული“.

„როინ ამირაჯიბი, დიდი მხნე ვაჟკაცი, ერთგული მეფისა“

„ზაზა სოლოლაშვილი, ლეკთა აიკლეს მისი სოფელი, დაასახლა გლეხნი, აღაშენა კოშკი, მოუხდა ახალციხის ფაშა რვაასის კაცითა; გაუმაგრდა კოშკში და მოუკლეს შვილი ფაშასა, ზაალ (sic—ნ. ტ.) გამოუხდა კოშკით, მოატაცა მოკლული შვილი და შეითრია. ფაშა სირცხვილეული დაბრუნდა“...
დავით ბატონიშვილი—გიორგი მეფის ძე და ტახტის მემკვიდრე.

„გოგია დიაკვანი საყვარელი მეფის გიორგისა. სახლობა მისი ახლდა მას და დედოფალსა მსახურებდა. იყო გარკვევით ლექსთა და აზრთა გამოხატვით მკითხველი ეკლესიისა წიგნთა. ხმა მისი არის,—ბრძანებდა მეფე,—ხმა ლოცვისა და ვედრებისა, ხმა საგალობელისა ხმათაო“.²

¹ ესტატე ციციშვილს იხსენიებს ფილადელფოს კიკნაძე თავის ჩვენებაში. (გ. გოზალიშვილი, „1832 წლის შეთქმულება“, გვ. 282).

² პ. იოსელიანი, „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“, აკ. გაწერულის რედ. გვ. 253, 254, 260-261.

როგორც ვნახეთ, დავით ერისთავმა მე-18 ს. გასულისა და მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის ქართველი ჩოღვაწენი: ლიონიძე, ხიმშიაშვილი, ამირაჯიბი, ციციშვილი, სოლომონ-ვილი, დავით ბატონიშვილი, გოგია დიაკვანი მე-17 ს. გაღიყვანა და ამოქმედა, მაგრამ მიზანს მიაღწია,—შესძლო ჩვენი წარსულის ცხოვრების ხასიათის გადმოცემა. და რაც მთავარია, გამოეხმაურა თავის დროის ტკივილებს. ხალხში აღზარდა პატრიოტიზმის გრძნობა და ქართული თეატრის ცხოვრებაში ეპოქა შექმნა.

ფრანგულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობაში „სამშობლოს“ ყველაზე დიდი რეზონანსი ჰქონდა. მან დიდი გავლენა მოახდინა ქართულ დრამატურგიაზე, შეიქმნა პატრიოტულ-ისტორიული დრამები. ალ. იუჟინ-სუმბათაშვილის „დალატი“, მართალია რუსულად არის დაწერილი, მაგრამ მას ორგანიული კავშირი აქვს ქართულ ლიტერატურასთან: დაწერილია ქართველი ავტორის მიერ, საქართველოს ცხოვრების შესახებ.

„სამშობლოს“ გავლენით დაიწერა და გადმოკეთდა შემდეგი დრამები: „და-ძმა“ ვ. გუნიასი, „ქართველი დედა“ ავქ. ცაგარლის მიერ გადმოკეთებული (არნოს დრამიდან); „ანუკა ბატონიშვილი“ დ. მესხისა; „ვახუშტი, საქართველოს სპასალარი, ანუ ქალის სათნოება“ კ. ყიფიანისა; „თამარ ბატონიშვილი“ კოტე მესხისა და სხვ.

ამ დრამებმა დიდად შეუწყეს ხელი პატრიოტული შეგნების გაღვიძებას, გააძლიერეს ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობა, რაც დიდი ფაქტორი იყო პროლეტარიატის რევოლუციონურ ბრძოლაში.¹

¹ მე-19 საუკუნის ბოლოს სარდუს პიესებიდან ქართულად იღმე-ბოდა: „მადამ სან-ჟენ“, „უნდა გავიყარნეთ“, „აი გიდი, მეგობრებო“. ჟურნალი „ფასკუნჯი“, სადაც მოთავსებულია ვ. სარდუს მოკლე ბიოგრაფია, წერდა: „ყველა ეს პიესა ძალიან მოწონებული იყო ქართველ მაყურებელთაგან“ („ფასკუნჯი“, 1908 წ. № 3).

წელს (1940) ლენინგრადის პუშკინის სახ. დრამატიულმა თეატრმა დადგა სარდუს „Patrie“ ა. მაკინის თარგმ. სათაურით „Фландрия“, იხ. ფევრალსკის წერილი „Литературная газета“, 1940 г., № 28.

ილია ჭავჭავაძე იმ დიდბუნებოვან ადამიანთა რიცხვს ეკუთვნოდა, რომელნიც რასაც ხელს მოჰკიდებენ, სამარადისო კვალს დააჩენენ ხოლმე. ჩვენ ვიცნობთ, გვიყვარს და ვაფასებთ ილიას — ლირიკოს პოეტს, ავტორს „გაზაფხულისას“, „ელეგიისას“; ჩვენ ვიცნობთ ილიას, ავტორს პოემების: „განდეგილი“, „აჩრდილი“, „კაკო-ყაჩაღი“; ილიას, ავტორს ქართული პროზის შედეგებისა: „კაცია ადამიანი?!“, „გლახის ნაამბობი“, „გლახთა განთავისუფლების პარველ დროის სცენები“, „სარჩობელაზედ“ და სხვ. მაგრამ ილია უებრო პუბლიცისტიც იყო, ისე როგორც დაუღალავი თავდადებული საზოგადო მოღვაწე და იდეური პოლიტიკური ხელმძღვანელი ნაციონალურ-რევოლუციური მოძრაობისა.

მაგრამ არის კიდევ ერთი დარგი ქართული ლიტერატურისა, რომლის განვითარების ისტორიაში უდიდესი როლი შეასრულა მან. ესაა მხატვრული ლიტერატურის კრიტიკა. ილიას ამ დარგში მუშაობისათვის ყველაფერი, რაც მისგან იყო დამოკიდებული, ხელს უწყობდა: ჭკუა, ნათელი გონება, გამჭვირავი თვალი, პოეტური ინტუიცია, გემოვნება, განათლება, პირდაპირობა, ნასიათის სიმტკიცე, ლოგიკური აზროვნების უნარი, ლიტერატურისა და კერძოდ ქართულ ლიტერატურის დიდი სიყვარული.

ქართულ ლიტერატურას რომ ილია საფუძვლიანად იცნობდა და მის შესახებ მრავალი საგულისხმო აზრი გამოთქვა, ამის შესახებ ქვემოთ ვიტყვი. მაგრამ აქ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ილია კარგად იცნობდა უცხოელ პოეტებსაც და მათ შესახებ გარკვეული, ჩამოყალიბებული შეხედულებანი ჰქონდა. ჯერ კიდევ სტუდენტობაში თარგმნიდა იგი ვალტერ სკოტს, შილერს, ბაირონს, პუშკინს, ლერმონტოვს, ანდრე შენიეს, ტომას მურს და სხვებს. შემდეგ ხშირად იმოწმებდა კრიტიკულ-პუბლიცისტურ მსოფლიოს კლასიკოსებს.

ილია ჭავჭავაძის ლოგიკური აზროვნების დიდი უნარი საყოველთაოდ ცნობილია. ილიას მოსაზრებანი რომელამე მხატვრული ნაწარმოების შესახებ, ან საერთოდ, ლიტერატურული პრობლემის შესახებ ლოგიკურად გამომდინარეობს მისი მსოფლმხედველობიდან. ილია, უპირველეს ყოვლისა, დიალექტიკოსია და ამ თვალსაზრისით — განვითარების იდეის თვალსაზრისით უცქერის ლიტერატურასაც. მისთვის ნაწარმოები იმდენადაა მნიშვნელოვანი, რამდენადაც იგი ახალ რამეს იძლევა, რამდენადაც აფართოებს, აღრმავებს, ზრდის და წინ სწევს ლიტერატურას.

ცხოვრება ილიასათვის განუწყვეტელი ჯაჭვია ცვლილებებისა, შექმნისა და გარდაქმნისა. მოძრაობა, მოქმედება, ბრძოლა კი საშუალებაა წინმსვლელობისა. ლიტერატურაც ცხოვრების გარდაქმნისათვის არის მოვლინებული, რადგან ისიც მოქმედებაა, ბრძოლაა სიტყვით და გონებით. ილიამ აქ გამომამყდავანა ის უტილიტარული შეხედულებანი, რომელიც რუსეთში შეითვისა ჩერნიშევსკისა, ბელინსკის და დობროლუბოვის ნაწერებიდან.

ლიტერატურის დანიშნულება ცხოვრების ასახვაა, რომ მახინჯს თავისი სახე, უბადრუკობა დაანახოს და მოსპოს ან გამოასწოროს. რომაო, — წერს ილია, — ზოგიერთმა უნაყოფო პოეტმა ხელოვნების სახელითა უკუარიდოს პირი თავისი ხალხის ცხოვრებასა, მეშვიდე ცას შეაჩეროს გაბეცებული თვლები და ბულბულსავით უაზრო შტვენა დაიწყოს და აღარ გაათაოს. ჩვენ იმათთან საერთო გზა არა გვაქვს. „ჩვენ მეცნიერებას და ხელოვნებას მოვსთხოვთ არსებითსა პურსა ცხოვრებაში გამომცხვარსა და მშვიერთათვის მოსახმარსა და გამოსადეგსა“.¹

ბელინსკის გავლენა ილიაზე ჩანს თვით პოეზიის განმარტებაში, რომ იგი სახეებით აზროვნებაა. უტილიტარისტული თვალსაზრისი უდევს საფუძვლად ილიას ლიტერატურულ მიმართულებას — რეალიზმს.

ილია ამ სტილის დაძვივრებას პრაქტიკულად უწყობდა

1) ილია ჭავჭავაძე — „საქართველოს მოამბეზედ“.

ხელს, ქმნიდა რა „კაკო ყაჩაღს“, „გლახის ნაამბობს“, „კაცია აღამიანს?!“ და სხვათ. მაგრამ ილია თეორიული მოსაზრებებითაც ძირს უმაგრებდა ამ მიმართულებას და სასტიკად ებრძოდა სენტიმენტალიზმსა და ცრუ-კლასიციზმს. ილიას პირველი კრიტიკული წერილი „ორიოდე სიტყვა“... პამფლეტია სენტიმენტალიზმისა და ცრუკლასიციზმის მიმართ — „ძალად მოყვანილი ცრემლი სასაცილოა, საზიზღარა და არა სამწუხარო დასანახავად“. ილია ებრძვის კარამზინისა და კოზლოვის სენტიმენტალურ მიმართულებას და უკვცირს: კაცს რუსული ლიტერატურიდან ქართულად თარგმნა უნდოდეს, კოზლოვი თარგმნოს, პუშკინი, გოგოლი და ლერმონტოვი კი განზე დატოვოს.

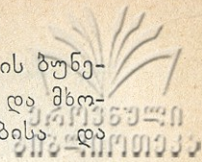
კარამზინის სასტიკი გაკრიტიკება ილიას უკიდურესობაში არ აგდებს, არ ავიწყებინებს კარამზინის დამსახურებას რუსული ლიტერატურისა და ისტორიის წინაშე. „რუსული ენის აღდგინება მაგან დაიწყო რუსეთში და პირველად მაგან დამუშავა თავისი ქვეყნის ისტორია. აი რა მნიშვნელობა აქვს კარამზინს რუსეთისათვის“.¹

როგორცა ვხედავთ, ილიას კარამზინის ისტორიული დამსახურება ძალიან კარგად ესმის, მაგრამ ებრძვის კიდევ კარამზინს. უფრო სწორი იქნება ვთქვათ, ებრძვის კარამზინს კი არა, სენტიმენტალიზმს და კოზლოვს კი როგორც „კარამზინის ცდომილ მიმართულებას“ მიმდევარს.

ილია არც კლასიციზტებს: ხერასკოვს, ტრედიაკოვსკისა და ზუმაროკოვის მოხსენიებას ივიწყებს. ამ მწერლებსაც თვლის უნიჭობად და ყალბი ლიტერატურული მიმდინარეობის დამცველებად. კლასიციზტური ლიტერატურის ტენდენციებს ილია შემდეგაც ებრძოდა ქართულ ლიტერატურაში.

1890 წელს დაწერილ წერილში „ახალი დრამების გამო“ მოითხოვდა, რომ ავტორი უნდა ერიდებოდეს ლაპარაკს, თქმას, აზრები გამიზნებისა მოქმედებაში უნდა მოსჩანდნენ. არ უნდა ჰქონდეს მიკრული მოქმედ პირს შუბლზე ავ-კარგიანობის მაჩვენებელი ბილეთი. არ უნდა იყვნენ გამიზნები ნაწარ-

1. ილია ჭავჭავაძე — „პასუხი“.

მოგებისა მხოლოდ კარგნი ან ცუდნი. რადგან ადამიანის ბუნება „ავ-კარგიანობითაა“ აღსავსე და მისი მხოლოდ და მხოლოდ ბოროტად ან კეთილად გამოყვანა ბუნებრივობისა და სიმართლის დამახინჯებაა.

ილია ჭავჭავაძეს ლიტერატურული პრობლემებისადმი სპეციალური თეორიული წერილი არ მიუძღვნია, მაგრამ, სხვადასხვა ნაწერებში ჩანს ბევრი აზრი, მათი გაცნობა ადვილი შესაძლებელი ხდება.

როგორც „ცისკრის“ შესახებ დაწერილ მეორე და მესამე ნაწყვეტიდან ჩანს, ლირიკაზე მალა იგი ეპოსს აყენებდა. ჯერ კიდევ რუსთველი „ვეფხისტყაოსნის“ შესავალში ამბობდა, რომ ზოგიერთი მოშიარე „დიდსა ვერ მოჰკვლენ, ხელად აქვთ ხოცვა ნადირთა მცირეთა“. ილიაც რუსთაველის აზრისაა. ეპიური ნაწარმოებები მას უფრო მნიშვნელოვნად მიაჩნია, ვიდრე ლირიკული. ლირიკული პოეზიის საგანიო, — წერს ილია მესამე ნაწყვეტში „ცისკრის“ შესახებ: „თვითონ პოეტის სულის მდგომარეობაა სხვადასხვა შემთხვევებში და გარემოებაში; წუთის გრძნობის, წუთის აღბეჭდილების გამოთქმაა, ერთის სიტყვით, თითონ პოეტი აქ მხოლოდ თავის გრძნობას ხატავს, თავის გულის მოძრაობას და აღბეჭდილებას. გარეგანი ბუნება მისთვის არ არსებობს, იმის ხელში ის წმინდა სანთელსავით ღბილია; გაათბობს თუ არა თავის გულის ცეცხლითა, იმას გამოსახავს ზედა, რაც თითონ უგრძვნია და არა იმას, რაც თვით ბუნებაშია, როგორც აუცილებელი თვისება მისი. ეს მიმართულება ისე გაუფლებულია ჩვენში, რომ არამცთუ ჩვენი სასიქადულო და სახელოვანი პოეტები, არამედ ისიც. ვინც კი უნიჭოდ მოაწყობს ხოლმე ორ რითმას, ისიც კი ამგვარ პოეზიის მიმდევარია. ჩვენ მოლექსეთა შორის მართო რუსთველის გენიამ შეიძლო შექმნა ეპოპეისა“.

ამით ილია არ ამცირებდა ლირიკული პოეზიის მნიშვნელობას, იგი დიდად აფასებდა ლირიკოს პოეტებს: ნ. ბარათაშვილს, გრ. ორბელიანს, ალ. ჭავჭავაძესა და სხვებს.

როგორც ვნახეთ, ლირიკულ პოეზიაზე უფრო რთულ მოვლენად ილია ეპიურ ნაწარმოებს თვლიდა, ხოლო როგორც

წერილიდან „ახალი დრამების გამო“ ჩანს, ყველაზე ძნელად დრამატული ჟანრი მიაჩნდა... „დრამის შექმნა ყველა სხვაგვარ პოეტურ თხზულებაზე გაცილებით ძნელია და ყველა მწერალი — თუნდ ნიჭიერიც, — ვერა პბედავს ხელი შეჰპირათოს!“.

თავისი მოსაზრებანი აქვს ილიას გამოთქმული ლიტერატურული ტიპის შესახებაც. ილიას აზრით, მწერალი იმდენად დიდია, რამდენადაც სრულყოფილ ტიპებს მოგვცემს, გაცვილდება ეთნოგრაფიულ ჩარჩოებს და შექმნის მსოფლიო ტიპს. მაგრამ, იგულისხმება, ეს უნდა ხდებოდეს ეთნიურ სინამდვილეზე დაყრდნობით და არა მისი უგულებელყოფით.

„მსოფლიო გენიოსნი მწერალნი იმიტომ არიან მსოფლიონი, რომ მათს ნახატში, რომლის ერისაც გინდათ, იმ ერის კაცს იცნობთ, იმიტომ, რომ იგინი ადამიანის საზოგადო ტიპსა ჰქმნიან“.

პორტრეტის შექმნა, ამბობს ილია, უფრო ადვილია. ილია ითვალისწინებს იმ გარემოებას, რომ ტიპი იქმნება, პორტრეტი კი გადაიხატება. ტიპის შექმნისათვის პორტრეტისტი დიდი ნიჭია საჭირო და კიდევ განსაკუთრებული ნიჭი განზოგადებისა. ტიპის შტრიხებში უნდა მოჩანდეს პორტრეტის დამახასიათებელი ნიშნები, ტიპი მთლიან წარმოდგენას უნდა უქმნიდეს მკითხველს. „პორტრეტების მხატვარი, დიდად სახელგანთქმულიც და გამოჩინებული ყოველთვის უმდაბლესია, უმდარესია მასზედ, ვინც ზოგადი კაცის, ტიპის შემომქმედი“.¹

ილია სხვა ადგილსაც აყენებს ნიჭის საკითხს. პოეტისათვის და მით უმეტეს, დიდი პოეტისათვის, განსაკუთრებული ნიჭია საჭირო. მაგრამ ილიას ნიჭი განყენებულად, სქოლასტიკურად არ ესმის, როგორც ღვთიით ბოძებული სამარადისო რამ. თანდაყოლილ ნიჭს აღზრდა, განვითარება, პატრონობა უნდა. თუ შესაფერი პირობები არ ექნა, ადამიანის ნიჭი დაჰკნება. გუნათლება, სწავლა, ვარჯიში ზრდის ნიჭს, აფართოვებს. ნიჭი „ეგ ისეთი აზიზი, მზეთუნახავი ყვავილია, რომ მალე ჰკნება“.

¹ ილია ჭავჭავაძე — „აკაკი წერეთელი და ვეფხისტყაოსანი“.

თავის სურნელებას ჰკარგავს, თუ მეცნიერების შუქი არ აღგია, თუ მეცნიერება თავის უკვდავების წყაროს არ ასხურებს და სიბრძნის ხელით კიდევ დღე მუდამ არ ჰფურჩქნის“.¹

კიდევ მრავალი საინტერესო თეორიული მოსაზრება აქვს ილიას გამოთქმული ლიტერატურის საკითხებზე და კერძოდ, ქართული ლიტერატურის საკითხებზე. მაგ., ქართული რითმის შესახებ. რომ მარტო რითმა ვერ შექმნის პოეზიას და რომ შესაძლებელია ქართული ლექსი ურითმოდაც. „განა რითმა რომ არ იყოს, პოეზიაც არ იქნება?“ — კითხულობდა ილია ჭავჭავაძე 1860 წელს² და ნიმუშად ურითმო პოეზიისა გრ. ორბელიანის ლექსები მოჰყავდა. ამით ქართულ ლიტერატურაში ე. წ. თეთრი ლექსის კანონიზაციას ახდენდა. მაგრამ, ილიას ყველა თეორიული მოსაზრების განხილვას ვერ გავყვებით.

როგორ გამოიყენა ილიამ ეს თეორიული მოსაზრებანი ქართულ ლიტერატურის განხილვის დროს? როგორია ილიას შეხედულება კონკრეტულ ლიტერატურული ფაქტებისადმი?

2

ილიას სახელი ქართველმა მკითხველმა საზოგადოებამ პირველად 1857 წელს გაიგონა, როდესაც ჟურნალ „ცისკარის“ პირველ ნომერში დაიბეჭდა ლექსი „ჩიტი“. ამის შემდეგ ილიას არ შეუწყვეტია „ცისკარში“ თანამშრომლობა. ბეჭდავდა უმთავრესად ნათარგმნ ლექსებს.

დიდი სახელი მოუპოვა ილიას 1861 წლის „ცისკარში“ დაბეჭდილმა კრიტიკულ-პუბლიცისტურმა წერილმა: „ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის კოზლოვიდან, „შეშლილის“ თარგმანზედა“. ამ წერილით გაითქვა სახელი ილიამ. მან თავისი სიდიდე პირველად საყოველთაოდ, საქვეყნოდ კრიტიკული წერილით გამოამჟღავნა. მის წერილს მოჰყვა საპასუხო წერილები ბარბარე ჯორჯაძისა, გიორგი ბართაშვილისა, ექვთიმე წერეთლისა, სარდიონ ალექსი-მესხი-

¹ ილია ჭავჭავაძე — „პოეზიის ახალგაზრდა მოყვარულთ“.

² ილია ჭავჭავაძე — „ორიოდე სიტყვა...“

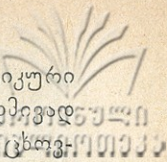
შვილისა. ილიას მოსარჩლენიც გამოუჩნდნენ თერჯდალე-
ულთა სახით. გაჩაღდა პოლემიკა. ეს მომენტი ქართული
კრიტიკის ისტორიაში მეტად მნიშვნელოვანია, ნაყოფიერი და
საინტერესო. ილიას წერილი პირველი ნიმუშია ახალ ქართულ
ლიტერატურულ კრიტიკაში ნაწარმოების საფუძვლიანად გან-
ხილვისა. ამდენად ილია ქართული ლიტერატურული კრი-
ტიკის საფუძვლიან დამწყებად გვევლინება. მართალია ილიას
წერილამდე „ცისკარში“ იყო დაბეჭდილი „რამდენიმე სიტყვა
„გაყრის“ კამედიანზედ“ ალ. ორბელიანისა, ბიბლიოგრაფია დ.
ჩუბინიშვილის წიგნზე, „კრიტიკა ანუკა ბატონიშვილისა“ ნი-
ნა ერისთავისა და სხვანი, მაგრამ ისინი მეტად ელემენტა-
რულნი, მარტივნი არიან. ილიამ დაჰვმო ჟურნალი „ცისკარი“,
რადგან მას დაუკარგავს დროის აღლოს აღების უნარი, ჩა-
მორჩენია ცხოვრებას და უკან მისჩანჩალებს მას. ილიამ,
პროგრესისტმა, მყობადისათვის მებრძოლმა, ვერ აიტანა და
ვერ მოითმინა „ცისკარის“ კონსერვატიზმი და არქაიზმი. ცხა-
დია, ის ვინც ლიტერატურას ხალხის ინტერესთა სამსახურს
ავალეზდა, ვერ შეეგუებოდა მეტყველების ისეთ ნიმუშს. რო-
გორსაც წარმოადგენდა „იმერთ თავადის“ ირაკლი ლორთ-
ქიფანიძის ენა.

„ნუ ვინ, ნუ ვინ იკადრებენ ღარიბად სახელის დებასა ივერ-
თა ენათასა, არამედ აქებდინცა სიმდიდრესა, რომელი ჰსჩანს
აწცა და აწცათუ“.

„მე მინდა ვჰათქვა, რომელ ცისკარი აღმოახდა ვჰგონებ,
მისთვის, რათამცა ენა ივერთა არა თუ ოდენ კიდე უკუ იგოს
თვისსავე წესსა, არამედ უმეტესცა წარმართოს იგი“.

ასე წერდა ირაკლი ლორთქიფანიძე 1857 წელს. იგი იცავ-
და იმავე „ცისკარში“ გამოთქმულ არქაისტულ მოსაზრებას,
რომ „დადებულ არიან აღრევე სჯულნი ბუნებით მომზადე-
ბული სიტყვათათვის და ამა სჯულთა ვერცა გამოცვლა და
ვერცა დაწმახენა ვისმე ძალუძს“.¹

1. ირაკლი ლორთქიფანიძე — „ჰსჯა“, ცისკარი, 1857 წ., № 7.

ილია ჭავჭავაძე კი დიალექტიკოსია და დოგმატიკური მსჯელობა მას არ აკმაყოფილებს. ენა არ შეიძლება მუდმივად ერთნაირი იყოს, ისიც ვითარდება როგორც აღამიანთა ცხოვრება. „ახალი ენა ძველ ენას არა ჰგავს, როგორც ახალი კაცი არა ჰგავს ძველ კაცსა“, — უპასუხებს ილია თავის მოპირდაპირეს.

ილია დაუპირისპირდა ძველ წიგნურ ლიტერატურულ ენას, ანტონ კათალიკოსის სქოლასტიკას და კარამზინის სენტიმენტალიზმს. ეს უარყოფაა მხოლოდ. იქნებ ილია ნიჰილისტად, უარყოფელად მოეჩვენოს ვისმეს? პირიქით, ილია ყოველთვის ებრძოდა ნიჰილიზმს და მის გამოქნატველს ქართულ ლიტერატურაში ანტონ ფურცელაძეს. აკრიტიკებდა ანტონ ფურცელაძეს ილია და მისი ნიჰილიზმის სათავეებისკენაც მიუთითებდა. კრიტიკულ-პოლემიკურ წერილში „სხარტულა“, რომელსაც დიალოგის ფორმა აქვს მიცემული, ილია ანტონ ფურცელაძეს ათქმევინებს: „ეხლანდელ რუსულ წიგნებში კი სულ მაგრე ამბობენ: „ავტორიტეტები აღარ უნდა იყვნენ“. აქ პისარევისკენ მითითება იყო, როგორც ავტორიტეტების უარყოფ ავტორიტეტზე.

ილიამვე სასტიკად გააკრიტიკა ანტ. ფურცელაძის ვულგარული აზრი, მიმართული ნ. ბარათაშვილის ლექსის „შემოღამება მთაწმინდაზე“-ს საწინააღმდეგოდ გამოთქმული.

მაშ ვინ იყვნენ ავტორიტეტები ილიასთვის პოეზიაში და საერთოდ, როგორი იყო ილიას შეხედულებანი ლიტერატურულ ფაქტებისადმი? პირველი პოეტი, რომლის სახელიც დროშად აქცია ილიამ და შემდეგ მისმა ამხანაგებმა — თერგდალეულებმა, იყო შოთა რუსთაველი. თავის წერილში რევაზ ერისთავის საწინააღმდეგოდ, ილიამ მოიხსენია „ჩვენი სასიქადულო რუსთაველი“, ხოლო მეორე წერილში — „პასუხი“, შოთა რუსთაველს „უკვდავი“ უწოდა. ეპიგრაფად გამოიყენა ილიამ სტრიქონები „ვეფხისტყაოსნისა“, „აჩრდილისა“ და „კაკო ყაჩაღისათვის“. უამრავი ადგილი აქვს ილიას „ვეფხისტყაოსნიდან“, „გლახის ნაამბობში“, რაც ილიას მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ საფუძვლიან ცოდნას ადასტურებს. თავისი დიდი ცოდნა და გაგების უნარი ილიამ დაამტკიცა „ვეფხის-

ტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენელ კომისიაში მუშაობისას, აქ ილიას თითოეული იოჯახობა სრულიად მეცნიერული დი- რებულებისაა. ილიას კრიტიკული აზროვნების უნარი „ვეფხისტყაოსნის“ ღრმა გაგება ყველაზე უკეთ გამოიქვეყნა და წერილში — „აკაკი წერეთელი და „ვეფხისტყაოსანი“ (1887 წელს). ილიამ წერილის დასაწყისში განაცხადა, რომ „ეგ დიდებული პოემა, შექმნილია ჩვენის ერის დიდებუ- ლობის დროსა, ჩვენის კაცისაგან და ჩვენს ენაზედ დაწერი- ლია“. ამით დაადასტურა „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ქა- რთველობა და პოემის ორიგინალობა. შემდეგ ილიამ საფუძ- ვლიანად გააკრიტიკა აკაკი წერეთლის აზრი, რომელიც ცდი- ლობდა „ვეფხისტყაოსნის“ გმირთა ეთნოგრაფიულ ჩარჩოებ- ში ჩასმას. „ძნელია იმისთანა მართლა სახელოვანი პოეტი- როგორც რუსთაველია, კაცმა უბრალო ეთნოგრაფიის საჩ- ხირ-კედლო საქმეზედ ჩამოახდინოს. ეს მეტისმეტი დაქვე- თებაა პეგაზზედ მჯღომ ცხენოსნისა“.

„ვეფხისტყაოსნის“ დიდი ღირებულება სწორედ იმაშია, — სამართლიანად წერს ილია, — რომ მისი გმირები „ყველა- ზედ უწინარეს ადამიანები არიან“. და, შამსადამე ზოგად ადამიანის ბუნების მიხედვით შექმნილნი და აგებულნი ილიას კრიტიკული აზროვნების უნარი უმაღლეს წერტილ- აღწევს, როდესაც აკაკი წერეთელს უმტკიცებს, რომ მიზეზი ტარიელის მოღუწებისა და უმოქმედობისა მისი ქართლელობა კი არ არის, არამედ სიყვარულის წადილი, გრძნობა, რომელ- საც გონება და ნებისყოფა დაუპყრია და მოუღუწებია.

ძველი ქართული პოეზიის განვითარების შესახებ ილიას სპეციალური წერილი არა აქვს, მაგრამ „ცისკრის“ შესახებ დაწერილ მეორე კონსპექტში (ნაწყვეტში) ვკითხულობთ: „იდეა ძველის პოეზიისა და ფორმა გამოთქმისა: ა) ჩივილი, წუთი-სოფლის მღურვა; კაცის ამაოება, აქაური ცხოვრების ამაოება და ნუგეშით თვალ-შეჩერება ცისა, სადაც მოელიან საუკუნო განსვენებას და მართლმსაჯულებას; ბ) სიყვარული უფრო პლატონიურია, მუხლთლობა სიყვარულისა და დაუღმ-“

1. იხ. „დროება“, 1881 წ., № 37 და შემდეგ.

რომლობა; თუ აქ არ შევხვდით ერთმანეთს — ცაში და-ძმანი ვიქნებითო; გ) ქალი ან ანგელოზია და უფრო ხშირად — დე-
მონი, წამწყმედი კაცისა; დ) ბუნება წმიდა სანთელია იმათ
ხელში, რასაც უნდა, იმას გამოსახავენ; ბუნება თუ არის უშუა-
ნიერი, — იმათ გრძნობის მიხედვით; ის როგორც ობიექტი
არ არსებობს „მათთვის“, „ფორმა გამოთქმისა: ფიგურობა და
ალეგორია სპარსული ლიტერატურის გავლენისა გამო“.
შეიძლება ამ კონსპექტების გაშლა და ძველი ქართული
ლიტერატურის ნიმუშებით ამ მოსახრებათა დამტკიცება, მაგ-
რამ ჩვენ ილიას აზრი გვაინტერესებს და ის თუმცა ძალიან
მოკლედაა ნათქვამი, მაგრამ მაინც გასაგები ხდება. ამ ძველი
თაობის პოეტების თხზულებათა შორის თეიმურაზ პირველის
„შამიფარვანიანს“ და „ვარდბულბულიანს“ ილია სენტიმენ-
ტალურ ნაწარმოებად თვლის, ხოლო პოეტებს, „რომელთაც
მიბაძეს მარტო გარეგან ფომასა ჩვენ უკვდავის რუსთველის
„ვეფხისტყაოსნისა“ და ვერ გაიგეს კი, რომ „ვეფხისტყაოსა-
ნი“ თუ არის უკვდავი, არამარტო თავისი ფორმით, არამედ
თავისი შინაგანი ღირსებით, ილია ცრუკლასიკოსებს უწო-
დებს.

ახალი საფეხურის დამწყებად ქართულ ლიტერატურაში,
რომელსაც ილია ევროპეიზმს უწოდებს, თვლის დავით გუ-
რამიშვილს. შემდეგ ამ ხაზს პოეზიაში აგრძელებსო ალ. ჭავ-
ჭავაძე, გრიგოლ-ორბელიანი, ხოლო ნ. ბარათაშვილი არის
„ბრწყინვალე წარმომადგენელი ევროპეიზმისა“.

ნ. ბარათაშვილს ილია დიდად აფასებდა, რადგან მან შე-
მოქმედებაში მეტად მნიშვნელოვანი ფილოსოფიური პრობ-
ლემები დააყენა და ეროვნული ჰანგიც არ დაუვიწყნია. ევ-
როპეიზმის გზაზე შემდგარი ქართული ლიტერატურა თანდა-
თან იწყებდა სინამდვილის აღწერას და ორიგინალური გზე-
ბის გამონახვას, ასეთები იყვნენ — გიორგი ერისთავი, ზურაბ
ანტონოვი. ამათ გარდა იყო პლეადა „ციცკრის“ მოღვაწე
მწერლებისა, რომლებიც ჰბაძავდნენ რა ძველ ქართულსა და
ირანულ პოეზიას, ქართულ სინამდვილეში ადგილს ვერ პოუ-
ლობდნენ, ავითარებდნენ კლასიციკურ ლიტერატურასა და
სენტიმენტალიზმს. ამის გამო ილია წერდა მესამე ნაწყვეტში—

„ჩვენ შევნიშნეთ, რომ „ცისკრის“ ახალ მელექსეებს, ზიგერტის გარდა, დიდი კავშირი აქვსთ ძველებზედა, კავშირი ისტორიული განვითარებისა კი არა, მსგავსებასა“ — ცხადია ილია დიალექტიკოსი, რომელსაც სწამდა, რომ „აწმყარ შობილი წარსულისაგან არის მშობელი მომავლისა“ ვერ და აუარყოფდა კავშირს ლიტერატურის შიგნით, მაგრამ ეს კავშირი უნდა ყოფილიყო ისტორიული განვითარებისა. ახალი ლიტერატურული ფაქტი უნდა დაფუძნებული ყოფილიყო ძველზე, მაგრამ იგი განმეორება არ უნდა ყოფილიყო, რადგან ცხოვრება წინ მიდის, იცვლება, ძველი ენა და ძველი პოეზია ძველი ცხოვრების გამომხატველია და ახალმა პოეზიამ თუ ძველი გაიმეორა, ახალი, არსებული მდგომარეობის მხედველობიდან გამორჩება. მწერლობის დანიშნულება კი ცხოვრების ასახვაა.

ამიტომ გააჩნდა ბრძოლა ილიამ დროს ჩამორჩენილ „ცისკრის“ წინააღმდეგ. მონარქიზმს — რომელსაც იცავდა „ცისკრის“ თანამშრომელთა ნაწილი, ილიამ და თერგდალეულებმა პატრიოტიზმი დაუპირისპირეს. ფეოდალურ იდეოლოგიას — დემოკრატიზმი, სენტიმენტალიზმს — რეალიზმი, დოგმატიზმს — დიალექტიკა.

„სამოციან წლებში ყველაზე უწინარეს გამობრწყინდა დავიწყებული სიტყვა „მამული“.

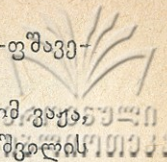
„ვინა ვართ და რანი ვართო“, — ამ ზღვაებზე ფართო საკითხს შემოეჯარა ჩვენი მწერლობა“.¹

მაგრამ ამით არ დაკმაყოფილდნენ „მესამოციანნი“. ქართული ლიტერატურა მანამდე უმთავრესად თავადაზნაურულ ტიპაყს ქმნიდა. „სამოციან წლებმა ამ ვიწროვ შემოლობილს სარბიელს პოეზიისას თავისი ტალღა გაჰკრეს და შემოამტვრიეს ღობეები. ამ ხანებში მოღვაწეებმა ნიაგნეს, რომ მდამბიოთა ცხოვრებაშიაც არის ადამიანური გული“².

თერგდალეულების შემდეგ ყველაზე საყურადღებო მოვ-

1. ილია ჭავჭავაძე — „წერილები ქართულ ლიტერატურაზედ“.

2. იქვე.

ღენა ქართულ ლიტერატურაში ილიასთვის იყო ვაჟა-ფშაველას გამოჩენა ლიტერატურულ პორიზონტზე.

ჯერ კიდევ 1892 წელს ილიამ იმედი გამოთქვა, რომ „დიდსაიმედო პოეტი“, შესაძლებელი იყო ნ. ბარათაშვილის მემკვიდრედ ქცეულიყო.

ტალანტების შეცნობის ალღო ილიას არასოდეს დალტობდა. მან ისე, როგორც არავინ თანამედროვეთაგან, გაიგო და დააფასა შოთა რუსთველი, დ. გურამიშვილი, ნ. ბარათაშვილი, ვაჟა-ფშაველა.

ილიამ სათანადოდ დააფასა გრიგოლ ორბელიანის, ალ. ჭავჭავაძის, ვახტანგ ორბელიანის, სულხან-საბა ორბელიანის და „ვისრამიანის“ ავტორის შემოქმედება.

მაგრამ მარტო ქართველ პოეტებს არ ხედავდა ილიას შორსმჭვრეტელი თვალი.

იგი იცნობდა და აფასებდა შექსპირს, ბაირონს, გოეთეს, პუშკინს, ლერმონტოვს და მრავალ სხვას და დაჯერებული რუსთველის გენიოსობაში, ხშირად უდარებდა მას მსოფლიო ლიტერატურის კორიფეებს.

ვაჟა-ფშაველა

ვაჟას დედას გულქანს, ფშავში განთქმულ მოლექსე ფხიკლანთ პარასკევას ნათესავს, ქალწულობაში სიზმრის მსგავსი ჩვენება ეხილა: — „შუა ღამე იქნებოდა. დგანდგარი, მირღვნიალი დადგა ისეთი, მეგონა მთა-ბარი თუ იქცევო. შაშინებული წამოვჯე ლოგინში, გავხედე და მთელი ცა განათებული იყო. ორი ოქროსფერი ჯაჭვი იყო წამოსული, ერთი ჭიაურის გორიდან, მეორე სხლოვანის გორითა, გადაბმულები, ზედ ცეცხლის ბალები ადიოდნენ და ჩამოდდიოდნენ და ისეთ მწკებრ (წმინდა) ხმაზე გალობდნენ, ისე ტკბილად, ღმერთო, იმაზე კარგს რას გაიგონებს კაცის ყურიო“. (ვაჟას დედის გადმოცემა).

ჟამი გამოხდა. გულქანი რაზიკაანთ ერძლო და სინამდვილემ გადააჭარბა მისტიურ ხილვას. სამმა ძმამ დაიმღერა ერთი კერიდან. უფროსი ლუკა იყო — ვაჟა-ფშაველა, გენიალური შემოქმედის, მაგრამ თავმდაბალი ვაჟკაცი, რომელიც მუხლს იყრიდა გურამიშვილის ლანდის წინაშე და რუსთაველსაც ვედრებდას უთვლიდა.

ემუდარებოდა გურამიშვილს პოეტი, რომელსაც შემოქმედის ბრწყინვალე გზა განვლილი ჰქონდა, თუმც სხვისი ნიჭის შეგნება არ უშლიდა საკუთარიც ღირსეულად შეეფასებინა:

უსულო საგნებს სული ჩაებერე,
ავასაუბრე ლოდები კლდისა
და, როგორც მეფე გავათამამე
მწირი ბალახი, ის ქუჩა მთისა.
მადლი მფენია მარჯვენაზედა
იმ შემოქმედის მაღალი ღვთისა.

აქ აღსანიშნავია მოკრძალებაში მიმალული სიძლიერე. დაფასება თავისი და სხვისი გაგებაც. ხოლო თუ ვინ იყო ვაჟას

„უფალი“, საიდან მოვიდა პოეტი, რა სურდა, როგორ სთქვა და ვინ იყვნენ მისი ლიტერატურული ნათესავნი და „მეზობლები“ — ამ წერილის თემას შეაღვენს.

ჩვენი მიზანი ვაჟა-ფშაველას მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობის განხილვაა, მაგრამ ცხადია, ამჟამად, ანალიზის საგნად ვერ გავხდით მის შემოქმედებასთან დაკავშირებულ ყოველ საკითხს. ჩვენ გვსურს: ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების იდეური და მხატვრული სპეციფიკის გამორკვევა ქართული ლიტერატურის ასპექტში.

* * *

1861 წელი რუსეთში ბატონყმობის გაუქმებისა და ჩარგალში ვაჟას დაბადების თარიღია. 1861 წლის რეფორმას ბურჟუაზიული ხასიათი ჰქონდა, მაგრამ მას ფეოდალიზმის ბჭეები მთლიანად არ დაუნგრევია. გლეხოზა კვლავ აუტანელ მდგომარეობაში რჩებოდა. ამ მომენტიდან რუსეთში, პოლიტიკურ და ლიტერატურულ ასპარეზზე მასიურად გამოდის რაზნოჩინეცი — გლეხოზის იდეოლოგი. იგი იბრძვის რეფორმის უსამართლო შედეგების წინააღმდეგ, მონარქიისა და ბიუროკრატის შესამუსრავად.

საქართველოში ბატონყმობა ჯერ კიდევ ძალაში იყო, ბრძოლაც მის წინააღმდეგ მიმდინარეობდა. ახალთაობას ილია ჭავჭავაძე სარდლობდა. მაგრამ საქართველოში, როგორც დაპყრობილ ქვეყანაში, მოვლენებმა თავისებური ხასიათი მიიღო. ეკონომიურ ინტერესთა გვერდით ეროვნული საკითხიც დააყენა ცხოვრებამ და გადაჭრა მოითხოვა. არც ეს გარემოება გამოჰპარვიათ ჩვენ „მესამოციანებს“ და თავისი ნიჭი ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლასა და ეროვნული თავისუფლები-სათვის ბრძოლას შეაღიეს.

ნატურალური მეურნეობის ნგრევა საქართველოში შეტად დაუნდობელ ფორმებში მიმდინარეობდა. ძველი ცხოვრების რღვევით გამოწვეული ტკივილები თუ საგნობრივი იყო იმ კუთხეებში, სადაც აღრე ბატონყმობა სუფევდა, ფსიქოლოგიურად აუტანელი ხდებოდა მთიელებისათვის. ბარში წინადაც „სულის მეტი ყველაფერი ბატონს ეკუთვნოდა“ (მეფე ვახტანგის კანონი), მთაში კი:

7. ნ. ტატიშვილი

თუმთ არ იციან, ვითარცა, ვინ არის მონა, ბატონი,
თითონ არიან თავისა ბრძანებელი და ბატონი (ხალხური).

ბარში ჩაგვრის ერთი სისტემა მეორეთი იცვლებოდა, თავის
დის ადგილს ბურჟუა იჭერდა. მთაში—ჩაგვრა შემოდოდა. გვა
როვნულ პრინციპზე აგებული თემი ირღვეოდა. საგონობი
ხდებოდა ქონებრივი, უფლებრივი და საზოგადოებრივი სხვა-
დასხვაობა. ეს გარემოება მაშინდელ ხალხურ ლექსებში მკვე-
თრადაა ასახული და ჩვენც ამ ლექსებით შეგვიძლიან არსებულ-
ლი მღვთმარეობის გათვალისწინება. თემმა თავის წრიდან ქვე-
ხეები — მდიდრები, ღარიბები, მოჯამავირეები და ჩინოვნიკე-
ბი წარმოშვა.

სხვაფრივ კი არა მიჭირს რა, ბიძა შამბრალდა, მგელო,
მაგის შვილ ჩინონიკა, ჩვენ გლახები ვართ ყველო,
ეგ დილით დასდგამს ჩაისა, „შენ ცხვარში წადი, მგელო“,
დაუკიდებავ საათი, საყელო დაიშვენო,
ვერ ააშენებს საქონსა მაგის საათში ცქერო,
მაგის საათი შამირცხვა, მაგის ქალღლის წერო.

ასე დასცინის თავისი წრიდან წარმოშობილ „ჩინოვნიკს“
ფშაველი: იგი ირონიით ეპყრობა არა მარტო მას, არამედ სა-
ათსა და წერა-კითხვასაც, რომელიც აგრეთვე ახალი დროის
ნაყოფია. წინაღ თუ საქები ხმალი იყო ფხიანი და დასაცინი-
ლაჩრობა, დღეს ქორების მოხვეჭა იქცა იდეალად.

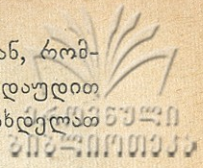
ორი ფშაველი მოლექსე, პეტრე და უტური, ერთმანეთის
სიღარიბეს დასცინიან. პეტრე ლექსობს ვითომ:

უტურმა სახლი აავო ცილა-მპალაის მუხისა,
კარებზე მიდგებ-მოდგება ყელ-მაღალაის წულითა.
წელთა პრტყავ ოქროს ქამარი, უხდება კიდეც უღირსა.
მამუკა ცხვარში გავზავნა, ოსმალში გადაუღისა.
ქედილაც აიქ გაყიდა, მატყლსაც აიქავ უთვლისა,
ფული ვერაში ჩაყარა, დაღონება აქვს ჭურჭლისა.

პეტრეს უტური უპასუხებს:

მა ნაგზირულის პეტრემა სამ პირად დადვა ბინაო.
ჩარვალს აავო სასახლე, გადუსვა კალა-რკინაო,
ხუთი ათასი ცხვარი ჰყავ, შვიდი წყემსი ჰყავ შინაო.
ათ თუმნად ქობებ იყიდა, შინ დადვა კი ბინაო,
რაც ფშავში ქევხეებია (მდიდრები) ერთი ვერ უღლის წინაო.
შუშანათ ბაპა ჩიოდა — სუ მაგან შეგვარცხენაო,
ქალაქის შემატყლევები სუ მაგან დაიბირაო.

(ეს ლექსები ჩაწერილია ფშავში, ვაჟა-ფშაველას მიერ).

როგორც აქედან ჩანს, ფშავში ქევხეები გაჩენილან, რომლებსაც მოჯამაგირეები ჰყავთ, ცხვარი ოსმალეთში გადაუდით საძოვრებზე, ქალაქში მატყლს ჰყიდიან, არყის გამოსახდელათ ქვებებს ყიდულობენ.

მდიდართა გვერდით ღარიბი მოსახლეობაც გაჩნდა. ერთ-ერთ ფშაველ ღვთისოს „ბატარ ქალის ვაზრდილს“, რომელიც „ასე ამოჰყრის ლექსებსა, რო თებერვალში ღანძილი“, ფშაველ ფულისთვის „ხან ნაცვალ დასდევს, ხან გზირი“, „რა უყოთ, ღვთისო გენაცვლოსთ, საშოვნ არ არის ადვილი, იჭრება პეტერბურღშია“... მეორეც, ფოთოლათ მერცხალა, ვაჟას თანამედროვე ფშაველი მათქვამი, ხშირად ლექსობდა სიღარიბისა და ბეგრის გამო... გაჩნდნენ აფშინას ტიპის მძარცველები და ქალამაც, წინად რომ სიმღერებში აქებდა და ცამდე აჰყავდა ფშაველს, ქურდობა დაიწყო.

„როდის დავპარე მართასა ნემსის კულები, თიკვები?“ იმართლებს თავს ათიათასჯერ ნაქები ქალა, იქნებ შვიდ-ნაწნავიინიც?!

მარტო ქევხეები, მოჯამაგირეები, „ჩინონიკები“ არ იყვნენ მთისათვის ახალი ხილი. მთა გაეცნო „რუსთ ხენწიფის“ კაცებს: „სუდიას“, მამასახლისს, ნაცვალს, „პრისტავს“. ეს გაცნობა საბედისწერო გამოდგა. ვაჭრები მოედვნენ ფშავ-ხევსურეთს. სწოდნენ სისხლსა და მიჰქონდათ ოფლით მონაგარი.

80-იან წლებში, როდესაც ვაჟა-ფშაველას მსოფლმხედველობრივი დადგინება მიმდინარეობდა, საქართველოს მშრომელთა ცხოვრებაში დიდი ამბები ხდებოდა. ეკონომიურ ჩაგვრასთან, ეროვნული ჩაგვრაც თანდათან იზრდებოდა. 1881 წ. მარტში ალექსანდრე მეორის მოკვლას სასტიკი რეაქცია მოჰყვა. ქართველი რევოლუციონერები — ხალხოსნები გააციმბირეს. რუსიფიკატორული პოლიტიკა გაშიშვლდა და სააშკარაობზე გამოვიდა. თუმცა შავრაზმელთა იერიშები იმპერატორის მოკვლამდე დაიწყო. კატკოვის გაზეთს „Московские ведомости“, რომელმაც მასხარად აიგდო ქართული ეროვნული დროშები, ილია ჭავჭავაძემ საკადრისი პასუხი გასცა.

ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელმა და სხვა მწერლებმა წარსულს მიაპყრეს თვალი და ეროვნული სიმტკიცის მაგალითები დაუდგეს საფუძვლად შემოქმედებას („მეფე დიმიტრი

თავდადებული“, „თორნიკე ერისთავი“, „პატარა კახი“, „ნათელა“). ეროვნული თვითშეგნების გამოღვიძებით დაშინებულ ცენზურა გამალებით მუშაობს. სიტყვა „საქართველოს“ დაბეჭდვაც კი თითქმის აკრძალულად ითვლება.

მონარქიულ-ჯაშუშური პოლიტიკა იქამდე ამწვავებს მდგომარეობას, რომ მოწაფე ლალიაშვილი 1886 წ. ხანჯლით ჰკლავს რექტორ ჩუღეცკის — შავრაზმელ ბერს. სასულიერო „მამუბი“ — ეგზარხოსები საქვეყნოდ სწყევლიან ქართველ ერს.

ასეთ საშინელ დროს დაიწყო მოღვაწეობა ახალგაზრდა ვაჟა-ფშაველამ. მან განიცადა თერგდალეულებისა და მათი ბელადის — ილია ჭავჭავაძის დიდი გავლენა, მიემხრო ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობას და თავის შემოქმედებაში ქებანი უძღვნა სამშობლოს დამცველ ვაჟაკებს. მაგრამ არც გლეხობის გაჭირვებული მდგომარეობა დაჰვიწყებია ვაჟას. მან დაგვიხატა „სოფლის სურათები“, გლეხების მტერნი და მოყვარენი. მათი ჭირ-ვარამი, სიღატაკე, გაუნათლებლობა

ვაჟას უყვარს სოფელი, მაგრამ მისთვის სოფელი არაა ყოველმხრივ იდეალური. სიბრალულსაც იწვევს სოფელელთა სიბეჩავე და გონების სიჩლუხვე. მაგრამ გაუნათლებელ მთიელებში კარგ თვისებათაც ხედავს. მოწაფეობის დროინდელ ერთ-ერთ კორესპონდენციაში ვაჟა ასწერს ხევსურთა უკულტურობას და იქვე დასძენს, მაგრამო „ბევრი კარგი ღირსება არის დაფარული შავს ფარდის ქვეშ“. სწორედ ამ „შავი ფარდის“ ახლა მოინდომა ვაჟამ და ბევრი „კარგი ღირსების“ წამომოწევა. ახალ კაპიტალისტურ სისტემასთან დაპირისპირებულ წარსული, თემური, კოლექტიური ცხოვრებისა, მიუხედავად ამისა მან თემის ადათსა და ზნეობაში მართო დადებითი თვისებანი არ დაინახა, „შავი ფარდა“ მთლიანად არ ჩამოუხსნია და იდეალიზაცია არ მოუხდენია.

ილია ჭავჭავაძე 1872 წ. დავით ერისთავს შესჩიოდა: ჩვენი ისტორიაში ხალხი არა სჩანსო. 1880 წელსაც წერდა: „ჩვენი ქართლის ცხოვრება“ ხალხის ისტორია კი არ არის, მეფეთა ისტორიაა, და ხალხი კი როგორც მომქმედი პირი ისტორიისა, ჩრდილშია მიყენებული“.¹

¹ ძველი საქართველოს ეკონომიური წყობის შესახებ. ტ. 4.

ვაჟას მთელი შემოქმედება პასუხია ილიას ჩივილისა, რომ ისტორიაში ხალხი ათა სჩანსო“. ვაჟამ მძლავრად შეიგრძნო წარსული და ფარდას იქით მიმალული, ჩრდილში მიყენებული ხალხი გამოიყვანა სამოქმედოთ. ხალხი, რომელიც წარსულში იბრძოდა ქვეყნის კეთილდღეობისათვის და მის სახელს კი გვირგვინოსანნი ჰყლაპავდნენ. 1658 წ. ბახტრიონში სელიმ-ხანის დამარცხების ინიციატივას საქართველოს ისტორია ელიზბარ, შალვა ქსნის ერისთავებს და ბიძინა ჩოლოყაშვილს მიაწერდა. ვაჟამ თითქოს განგებ, „ბახტრიონში“ ეს ამბავი სხვაგვარად ასახა. ერისთავებისა და ჩოლოყაშვილის მაგიერ ხალხური გმირები: ზეზვა და ლუხუმი გამოიყვანა. „საზოგადოთ ყველა ხალხის მეისტორიენი გზას უქცევენ მდაბიო ხალხის მდგომარეობას“ — წერდა ვაჟა „ივერია“-ში. ვაჟას შემოქმედება წარსულში ტრიალებს და ამის დახასიათებას გვაძლევს. აწმყოსადმი განდგომა ახასიათებდათ ქართველ არისტოკრატ რომანტიკოსებსაც, მაგრამ ვაჟას „წარსული“ სხვა შინაარსის ცნებაა, ვიდრე გრ. ორბელიანის ან ალ. ჰავჭავაძისა. გრ. ორბელიანს სურს აღადგინოს ფეოდალური საქართველო ბატონყმურ იერარქიით. ვაჟას კი ძველი, თემური წყობილების დემოკრატიული პრინციპის აღდგენა სურს და არა თემური წყობილების ყოველმხრივი რესტავრაცია. ამით ვაჟა განსხვავდება იმ ხალხოსან მწერლებისაგანაც, რომლებიც თანამედროვე ბურჟუაზიული ეპოქის თემური წყობილების იდეალიზაციას ახდენდნენ და მასზე დაყრდნობით კომუნიზმში გადასვლას ცდილობდნენ. ვაჟას თემი ბურჟუაზიული ეპოქის თემი კი არ არის, სადაც ადგილი აქვს ქონებისა და უფლების უთანასწორობას, არამედ პირველყოფილი თემია. ასეთი თემის მცხოვრებთათვის უცნობია: „სუდია“, „ლუბერნატორი“, „ნაჩალნიკი“, ვაჭარი და, რაც მთავარია, ქონებრივი უთანასწორობა.

ვაჟა წერდა: „ახალმა დროებამ ბევრი რამ ახალი მოიტანა და სხვათა შორის მოხელეობა: „სუდიები“, გმირ-ნაცვალ-მამასახლისები. რასაც დღევანდელი მოხელეები მრავლისგან უმრავლესნი აკეთებენ დიდის ვაი-ვაგლახით, აურ-ზაურით, დავი-დარაბით, მაშინ უბრალოდ კეთდებოდა: გვქონდა საჩივარი ვი-

ზედმე, იქვე მეზობლებიც იყვნენ; დაუძახებდი—ორ სამ კაცს „დაჰსხამდით“ კაცებსა და საქმეს ხელად გაარჩევდნენ“.¹
წინათ ფშაველები ლაღნი იყვნენ. მათ ქართველი მეფეებმაც კი პატივისცემით ეპყრობოდნენო. აი ერთი მაგალითი, რომელიც ვაჟას მოჰყავს: ლაშქრობის შემდეგ ერეკლემ ფშაველებს ნადიმი გაუძარტა. მერიქიფედ თავისი ქალი „თეკლაბიჭი“ (აღ და ვახტანგ ორბელიანის დედა) დაუყენა. თეკლა მამინ შედრებული გოგო ყოფილა. ფშაველები შეთვრნენ და მეფის ასულს, რომელსაც ბოგუნს ეძახდნენ, კაფია სტყორცნეს:

ღვინოს გვირიგებს ბოგუნი,
შამეჭინვრება მე გულიო.

თეკლამ იწყინა. ანება თავი მერიქიფობას და მამს შესჩივლა. ერეკლემ გაიცინა და სთქვა: არა უშავს რა, ფშაველებიათ ვაჟა ამ ფაქტით ამაყობს: „ნათქვამია: დრონი მეფობენ და არა მეფენიო. აი დრო, გარემოება და კაცი. ეხლანდელი იუნკერიც კი არ იკისრებს თავის ტოლ-ამხანაგ იუნკრებს დაუყენოს თავის ქალი მერიქიფედ, განაღამც თავის ქვეშევრდომ „საღდათებს“.

ვაჟასთვის ერეკლე ან თამარი, მეფე კი არაა ფეოდალური იერარქიის თავს მკდომარე, არამედ სარდალია და ეროვნული ძლიერების სიმბოლო.

* * *

ე. წ. აღორძინების ხანის სხვა მწერლებთან ერთად, ეროვნულმა მოტივმა, მძლავრად დავით გურამიშვილის შემოქმედებაშიც იჩინა თავი. ქართლის ჭირი, ქართველ ტომებს შორის ბრძოლის უარყოფა, დიდი პოეტური სითბო, ლირიზმი, წვდენა და სასოება. სამეტყველო ენის, ხალხური ზომის ლექსთაწყობისათვის საფუძვლად დადება. გლეხთა ცხოვრების გამახატვა—ყველა ამ და სხვა წვრილმან გარემოებათა გათვალისწინე-

¹ ძველი და ახალი ფშაველების პოეზია, „მომბე“, 1896 წ., № 6.

² „ივერია“, 1902 წ., № 196.

ბის შემდეგ მეტი აზრი წიეცემა ჩვენთვის გურამიშვილისადმი
ვაჟას მიმართვას:

შენ, ჩემო წინამორბედო,
უძვირფასესო პაპაო.

განსაკუთრებით დიდი გავლენა ვაჟაზე ერივნულ საკითხში
თერგდალეულებმა მოახდინეს.

ჩონგური საქართველოა,
სიმები ჩვენ ვართ ყველაო
სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებნი (აკაკი).

ვაჟამაც ეს გაიზიარა. მისი „ნაციონალიზმი“ არაა შოვინის-
ტური, არამედ დაჩაგრული ერის შვილის პატრიოტიზმა:

სამშობლოს არვის წავართმევთ,
ჩვენც ნურვინ შეგვეცილება,
თორემ ისეთ დღეს დავაყრით,
მკვდარსაც კი გაეცინება.

ვაჟას იდეალი ეროვნული თავისუფლებაა და დემოკრა-
ტიულ-თემური ცხოვრება, სადაც ერთმანეთისთვის თავის გან-
წირვა იშვიათი არ არის, სადაც მშრომელი, ნამუსიანი ვაჟკაცე-
ბი ცხოვრობენ, სადაც ეგოიზმი უცნობია და მიუღებელი.

ვაჟა უარყოფს ახალ დროს, რადგან ყველა მხოლოდ თა-
ვისთვის ფიქრობს. ქვეყნისთვის თავს აღარავინ იმეტებს. ბა-
ტონდება ბურჟუაზიული ეგოიზმი, განკერძოება, ფულის გა-
ფეტიშება. ამიტომ სურს თემური წყობილების პრინციპის
დაბრუნება — „კომუნალური ცხოვრება“ (ვაჟას გამოთქმა).

გამოიცვალა რაინდული, გოგოთურის ზნეობის ფშავი!
ხმალი, ნაქები გორდა, ფრანგული და გველისპირული დაუქმ-
და. სოფელს ბევრი შემაწუხარი გაუჩნდა: ვზირი, მამასახლი-
სი, ჩარჩ-ვაჭრები. ამათ კი მონარქიული წყობილება უმაგ-
რებს მხარს, არუთინა ვაჭარს უკან ხიშტი და ფარ-ხმალია:

ართინ, ცუდ ნიშნებს ვხედავ,
ფრთხილად, ნუ გაგვამწვავია!
მულამ არ მოგეშველება
სხვისი ფარი და ხმალია.

ეს იმ მონარქიული რუსეთის „ფარ-ხმალია“, რომელმაც დედაენა შეხლტუდა და ქვეყნად საქართველოს სახსენებელის აღსპობას ლამობდა.

საჭირო იყო ეროვნული გრძნობის გამოფხიზლება. და ვაჟაც აქებდა „ქართველ გმირთა მხარმკლავებს“. ეზმანებოდა ჯაჭვ-მუზარადიანი წინაპრები, „ახათრებდა“ მამა-პაპის ძვლები. გადიოდა აკლდამებში, რომ ამოეზიდა წინაპრები „სამკლავიანი“.

ტანზე ეკალი ამასხა
საფლავთ წინაპართ კენესამა,
აკლდამებიდამ მწყრომარედ
იმათმა გადმოხედვამა.

ვაჟასთვის გასაღმერთებელია ვაჟკაცი, რომელმაც „ურჯულს“ (მტრის) წინააღმდეგ თავი გასწირა. და იმ დიაცის რძეს ენაცვლება, რომლის შვილიც წევს მკვდარი დარიელასთან „ლადის მდინარის პირზედა“, ხელში ფრანგული უჭირავს „გატეხილი ქნევითა“. ვაჟას თითონაც სურს თავი მტერს შეაკლას. სამწობლო არ აქელინოს „მეზობელს მეტიჩარასა“. სხვებთან ერთად ტანზე აბჯარს ისხამს და საბრძოლო ყიჟინას სცემს. ეს „ადელგებულთა ბორგვნაა, სმა არ გეგონოთ სტვირისა“.

ვაჟა-ფშაველა ცდილობს საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებლების დაახლოვება-დაკავშირებას. ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის მაგალითები მრავლად იყო საქართველოს წარსულში. მაგრამ სამწუხაროდ საქართველოს წარსულმა ქართველ ტომებს შორის ბრძოლის შემთხვევებიც იცის. ვაჟა ისტორიულ მასალებზე მუშაობისას შეგნებულად იქცევა. მან ფოლკლორიდან არც ერთი ფაბულა არ აიღო, რომელიც ქართველთა ტომობრივ ბრძოლას გვაძლევდა, რის მაგალითები მრავლად იყო წარსულში: ჯალაბაურთა და ფშაველურ

ბის მტრობა, თორღვას ამბები, თუშთა გამოლაშქრება ფშავე-
ლებზე, თუშ-ფშავ-ხევსურთა მიეო ურთიერთ დალაშქრის ამ-
ბებს მან გვერდი აუარა. სამაგიეროდ ურთიერთ დახმარების
შესახებ დარჩენილი მცირე ლექსები შეკრიბა. „კალმასობა“-
ც მოიშველა, თავისი ფანტაზია დაურთო და „ბახტრიონი“ შექ-
მნა. საყურადღებოა, რომ ვაჟამ ტომობრივი ბრძოლის გმირები
ეროვნული მთლიანობისათვის მებრძოლ გმირებად გამოიყვანა
„ბახტრიონში“.

„სუმელჯი და სანათა ეკუთვნიან იმ შავსა და ბნელს დროს,
როცა ფშაველები და თუშები ერთიმეორესა ჰლაშქრავდნენ, არ
იყო მათ შორის ძმობა და თანხმობა“ (ვაჟა ფშაველა, „ჩემი
პოემების შესახებ“, „მნათობი“, 1934, № 11-12). სანათა და
სუმელჯი („ბახტრიონის“ გმირები) თუშების წინააღმდეგ მებ-
რძოლი ფშაველი გმირებია. ფშავში დამარცხებული სარდალი
თილისძე ამბობს, თუშეთში:

დაგვლივნა ხოშარის გორმა, იქ წყლის არ გამოდენამა,
ვიწრო-ვიწრომა ხევ-ხუვმა, მოკლედ ფშაველების დენამა,
წაწყურაულის ისარმა, სანათათისა ენამა,
ნელად მოვიდა სუმელჯი, სუმელჯი სუროღვიანი.

სუმელჯი და სანათა მე შევეურიე „ბახტრიონის“ გმირებში
და თათრების წინააღმდეგ მებრძოლებად გამოვიყვანეო —
მოგვიტხრობს ვაჟა.

* * *

სამართლიანია მოსაზრება, რომ ვაჟასა და ა. ყაზბეგისათვის
ილიას „მგზავრის წერილები“ გახდა ტონის მიმცემი. პირადათ
ვაჟაზე ა. ყაზბეგმა მოახდინა დიდი გავლენა. სწორედ ვაჟას
შემოქმედად ჩამოყალიბების დროს ქვეყნდებოდა ა. ყაზბეგის
რომანები. უცხოელთაგან ადათის დარღვევა და თემის იდეალი-
ზაცია ყაზბეგმა ამომწურავად მოგვცა. მაგრამ თემის ადათის
უარყოფით მხარეთა დანახვაში ყაზბეგი ტენდენციურია. იგი
ადათში მარტო კარგს ხედავს. თუ ყაზბეგის პოზიტიური გმი-

რები ადათის დამცველებია: ელგუჯა, იაგო, გოჩა და სხვანი, ვაჟას პოზიტიურ გმირებში ადათის უარყოფით მხარეთა დამრღვევნიც არიან (აღაზა, ჯოყოლა, ალუდა ქეთელაური). ეს განსხვავებაა ყაზბეგის მიერ თემის აბსოლუტურ იდეალიზაციასა და ვაჟას ნაწილობრივ იდეალიზაციას შორის. ამიტომაც ყაზბეგი მწერალი, რომელსაც აკმაყოფილებს თემის ზნეობა. ვაჟა იცავს ადათის დადებით მხარეს, ეყრდნობა, უარყოფს დრო-მოკმულს და ახლის შექმნა სურს. ვაჟას გმირები ვეღარ თავსდებიან თემის ვიწროდ მოზღუდულ ადათში, არღვევენ მას და უკეთესის შექმნას ლამობენ. მოქმედება ადათის დაცვიდან იწყება. დაცვის პროცესში ხდება დარღვევაც. მაგ., „ალუდა ქეთელაურში“. ამ პოემით ვაჟამ ტრადიციის წინააღმდეგ გაილაშქრა. ვაჟაკი — ადამიანი მალლა დააყენა ბრმა ადათზე, მაგრამ თემი არ უარუყვია. ალუდამ თემის სიყვარულიც შეინარჩუნა.

ჯვარს არ აწყინოთ, თემს ნუ სწყევთ,
ნუ გადიქცევით ცეტადა!

შეუტევს ალუდა დიაცთ, რომლებიც იწყევლებოდნენ:

კარგს ნურას ჰნახავთ, ხევსურნოო.

ასეთივე ნაწარმოებია, მხოლოდ უფრო რთული კომპოზიციისა, „სტუმარ-მასპინძელი“. ჯოყოლა აღზასტაისძე ადათის დაცვიდან ბოლოს ქეთელაურივით არღვევს მას. ადათს არღვევს ჯოყოლას ცოლი აღაზაც. მან იტირა ვაჟაკი, ხევსური ზვიადაური. მოსისხლეზე მალლა ადამიანი დააყენა. მკვდრები „წამოდგნენ“ საფლავებიდან. ცოცხლები ყალყზე შედგნენ და ტრადიციამ მთელი სიმძლავრით გამოილაშქრა ცოლ-ქმრის წინააღმდეგ, ჯოყოლამ კი მოუწონა ცოლს უცხოს ტირილი.

ამ პოემებით ვაჟა-ფშაველამ გაილაშქრა წარმართულ თემურ ზნეობაზე. მიუღებელია ვაჟასათვის „წარმართის“ ან „ბარბაროსის“ სახელწოდების მიკუთვნება. ვაჟამ ბევრი რამ აიღო წარმართობიდან, მაგრამ არა ყველაფერი. ვაჟა მომხრეა თემური ცხოვრების დემოკრატიული პრინციპისა, მაგრამ წინააღმდეგი თემურ — ბარბაროსული ზნეობისა.

ჯოყოლა, აღაზა და ალუდა აჯანყებული პიროვნებანია თა-

ვის წრის მიმართ. მაგრამ ისინი არ არიან ეგოისტები. მინდია („გველის მჭამელი“), ქეთელაური, ჯოყოლა, ალაზა უაღრესად საზოგადოებრივი პიროვნებანია. მინდია სიბრძნის დაჯარჯვის იმიტომ ჩივის, რომ „რითიღა არგოს ქვეყანას“. ქეთელაური არ სწყვეტს თემს და ჯოყოლამ მტრების გამოლაშქრებისას მკერდი უფარა. ვაჟას გმირები თემისა და საერთოდ კაცობრიობის კეთილდღეობისათვის იბრძვიან.

„გველის მჭამელით“, „ალუდა ქეთელაურით“, „სტუმარ მასპინძელით“ ვაჟამ ზოგად კაცობრიული პრობლემები დააყენა.

ვაჟამ რუსთაველის მარტო პოეტიკის ტრადიციები კი არ გააგრძელა, არამედ მისი ჰუმანიზმის დიდ მემკვიდრედაც იქცა.

* * *

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებისათვის მეტად დამახასიათებელია ფილოსოფიური პრობლემები. რუსთაველის შემდეგ, ქართველ პოეტთაგან, გურამიშვილმა სცადა ამ მხრივ მუშაობა, მაგრამ ხორციელი ადამიანი ქრისტიანულ დოგმებს დაუმორჩილა. მან ვერ გაანგრია რელიგიის ზღუდე და თავი ოფიციალური ფილოსოფიის ნორმებით შეიზღუდა. „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ღირსეული მემკვიდრე ნიკო ბარათშვილია. ილია ჭავჭავაძემ „განდეგილით“ შესძლო ფილოსოფიურ სიმაღლეზე ასვლა. ნაგვიანვეი ცდა ჰქონდა აკაკისაც (1898 წ., „გამზრდელი“). დასახლებულთა გარდა ვაჟა-ფშაველამდე ასპარეზი ცარიელია.

„ვეფხისტყაოსანი“, ბარათშვილის პოეზია, „განდეგილი“ და ვაჟა-ფშაველა, ასე გვესახება ქართული ფილოსოფიური პოეზიის მთავარი გზები.

ქართველ მეხოტბე პოეტებს მეფის ტახტი ჰყოფნიდათ ასპარეზად. თუ მეფის კარს ვასცდებოდა მათი ფანტაზია, იმიტომვე, რომ მბრძანებლის სახისა და ძლიერების გამოსახატი ეპითეტი მოეძებნათ. ადამიანის განცდები და თვალშეუდგამი ბუნება უყურადღებოდ რჩებოდა. თითქოს ბუნებიდან გამოთიშულ ადამიანს გალავანი, ჯებირი ერტყა. პოეტები ადამიანურ რკალში ტრიალებდნენ და მათი პოეტური ხედვა ამით

ისაზღვრებოდა. ბარათაშვილმა იგრძნო სიცოცხლე ადამიანს გარეშე, ბუნებაში. მან გაიგო, რომ მარტო ადამიანები ვერ ცოცხლობენ. ფრიალო კლდეზე დგას ჩინარი. მოქმედებს მტკვარი და ვითა მიჯნური ფერხთა ევლების აწვდილ ნორჩ ჩინარს.

ნიაფი, მტკვარი, ჩინარი — გამოსცემენ სახიობას ტკბილსა და სანეტაროს. პოეტმა იცოდა:

რომ არს ენა რამ საიდუმლო უსაკოთაც და უსულთ შორის,

და უცხოველეს სხვათა ენათა არს მნიშვნელობა მათის საუბრის.

მაგრამ მას საკუთარი სული ახრჩობდა. ამიტომ თუ ვერ შესძლო აემეტყველებინა ბუნება ვაჟასავით გულდამწვიდებით.

გრიგოლ ორბელიანის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის და სხვა ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში ბუნებას საკმაო ადგილი უჭირავს. მაგრამ მათში ბუნების გაგება არაა ღრმა, იგი უმეტესად აღწერის ხასიათს ატარებს. მათ შემოქმედებაში აშკარა ხდება ბუნებასთან მისვლა მისგან გამოთიშული ადამიანისა და განცვიფრება.

ვაჟა-ფშაველამ დასძლია უხერხულობა. შეახო „მადლფენილი მარჯვენა“ ადამიანსა და ბუნებას შორის მოვლებულ ჭეზირს. ახსნა იგი და მოშალა მიჯნა. ვაჟას ნაწერებში ვერ იგრძნობთ ბუნებასთან „მისვლას“. ვაჟა ამოზრდილა ბუნებაში ბაჩანას მუხასავით. გადაუხვევია ხელი ვეება მთებისთვის, წიფლის ხეებისთვის და ასე ღრეობს ან სწუხს მათთან ერთად.

ბუნება, მისი უმცირესი ნაწილიც კი, ვაჟას შემოქმედების სრულუფლებიანი პერსონაჟია. ზოგჯერ ცენტრალური — „მთავარი გმირი“, და არა დამატება ან ფონი. მაგალითად: ია, შვლის ნუკრი, ქუჩი, მთანი მაღალნი, ტრედები, ფესვები და სხვ.

ყაზბეგს ვაჟასავით ყოველმხრივ არ მოუცია ბუნების სურათები. სამაგიეროდ მან ყურადღება ადამიანურ ტანჯვებისაკენ, გათელილ თემისაკენ გადაიტანა. ამიტომ ყაზბეგის ყოველი სტრიქონიდან სევდის სიო ჰქრის; ვაჟას ფილოსოფიურ სოფლმხედველობის საფუძველი წარმართობა იყო. როგორც პოლიტიკური მსოფლმხედველობის დასაყრდენი მისთვის თემურდემოკრატიული წყობილებაა და პოეტური გზნების საყრდენი ფოლკლორი. მაგრამ, როგორც თემობრივი წყობილება არ აკმა-

ყოფილებს ვაჟას და მის ზნეობას ამდიდრებს ახალი, ადამიანურ
რი გრძნობებით, როგორც ფოლკლორზე დაფუძნებით გვაძ-
ლევს ახალს და ორიგინალურს, ისევე არც ფილოსოფიაში და
ყოლია წარმართობას.

წარმართობა ადამიანის ბუნებასთან სიახლოვის გამომხატ-
ველია, მაგრამ წარმართი თვალგაუხეღელ ბავშვს გვაგონებს.
იგი ბრმაა და მონა ბუნებისა, რომელსაც ემინია ბუნებისა და
მისტიურ სამოსელში ხვევს.

ვაჟა-ფშაველა აღიზარდა უმთავრესად მატერიალისტურ
ფილოსოფოსთა მოძღვრებაზე. ამან ხელი შეუწყო უფრო მე-
ტად ეგრძნო ბუნების სიდიადე და პირველობა, ჩამოეხსნა
ცალკე არსებული სული და ბუნების სხეულში შეეტანა რო-
გორც ელემენტი, როგორც თვისება მატერიისა და არა რო-
გორც მისი წარმომშობელი ზეციური ძალა. ამით ვაჟამ წარ-
მართული ანიმიზმი სპინოზასებურ პანთეიზმამდე აიყვანა. ვაჟა
აღიარებს. „ბუნება მბრძანებელია, იგივე მონაა თავისა“.

ღმერთი, გარეშე ძალა კი არ არის ბუნების მბრძანებელი,
არამედ თვით ბუნება. იგი აწესრიგებს, იმორჩილებს, აბედნიე-
რებს და აუბედურებს ყველაფერს. ადამიანის გარდა, ბუნებას
სხვა ორგანიზმებიც მორჩილებენ. ცხოველები ბევრში ემსგავ-
სებიან ადამიანს. მცენარეებშიც არის სწრაფვა ერთმანეთისად-
მი, სქესობრივი ცხოვრება. მათაც ჰყავთ თავისებური „ქალწუ-
ლები“, იციან თავისებური ტრფობა და სიძულვილი.

არაორგანულ სამყაროში, ენგელსის თქმით, სიცოცხლე,
როგორც რეალობა, არ არსებობს, მაგრამ არსებობს მისი შე-
საძლებლობა („ბუნების დიალექტიკა“).

სალ კლდეში, მიწაში არსებობს შესაძლებლობა, რომ იქი-
დან სიცოცხლე განვითარდეს. ამისთვის კი პროცესია საჭირო.
უნდა მოხდეს მატერიის ორგანიზება და მაღალ საფეხურზე სი-
ცოცხლეს მივიღებთ.

ვაჟას თავისებურება იმაშია, რომ მან სიცოცხლის შესაძ-
ლებლობა არაორგანულ სამყაროში „შესაძლებლობამდე“, რეა-
ლობამდე აიყვანა, თავისებური გამოხატვა მისცა, ადამიანს
დაამსგავსა, განაკაცა.

ვაჟას არ სწამს არაორგანულ ბუნების ადამიანივით ცხოვ-

რება, რადგან ადამიანური სული უსულო საგნებს მხოლოდ მან ჩაუდგა — „ასაუბრა ლოდები კლდისა“. წარმართული ანთროპომორფიზმი პოეტურ ხერხად გამოიყენა, შინაარსიდან დასცალა და ორნამენტის მნიშვნელობა მიანიჭა.

გულუბრყვილობა იმის ფიქრი, თითქოს ვაჟას ფშავ-ხევსურებივით დევ-ალ-ქაჯები სწამდა, თითქოს იგი სპირიტუალისტი იყო და სხვა. ეს იქნებოდა პოეტური კატეგორიის — ფანტასტიკისა და მსოფლმხედველობის შორის იგივეობის ნიშნის დასმა.

ვაჟა სწერდა: „წინანდელს, ველურ მდგომარეობის ადამიანს ეგონა, რომ სული, მეორე „მე“ კაცისა არა კვდებოდა, რომ საიქიოს იგივე მოთხოვნილება სმა-ჭამისა ჰქონდა“ და: „როგორც ყველა გაუნათლებელი კაცი, ფშაველი არის ცრუმორწმუნე: ეშმაკებით და დევეებით სავსე ჰგონია ქვეყანა“.¹

ვაჟა სამყაროს ფართოდ უტყერის და არაფერი არ უკვირს. იგი მისთვის უნივერსალობის შემცველია და არა მარტო რომელიმე უკიდურესობისა. არ არსებობს მარტო ტანჯვა ან სიხარული.

ვაჟა რუსთაველს ხვდება აზრის სიღრმით.

„არ იცი, ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრებიან?“ — ესაა „ვეფხისტყაოსნის“ ფილოსოფიისათვის მთავარი. ვარდის მოკრება — მიზნის მიღწევა შეიძლება, მაგრამ ეკალი — ტანჯვა სდევს თან. ტარიელი ბოლოს მიზანს მიადწევს, კეთილი სძლევს ბოროტს. მანამ, „ვარდის მოწყვეტამდე“ — კი, „ეკალი ეჩხვლიტება“ — იტანჯება. ასეა ვაჟას აზრითაც; იგი სწერდა: „ხომ იცით, ცხოვრება ადამიანთა ისეა მოწყობილი, რომ საცა სიტკბოა, იქვე მწარე გამოჩნდება, ვარდი უეკლოდ არ მოიკრიბება. სითბოს სიცივე მოსდევს, სიცოცხლეს სიკვდილი“ („ფშაველი და მისი წუთისოფელი“). ეს რუსთაველის უბრალო გამეორება კი არ არის, არამედ ეს აზრი დევს ვაჟას მთელ შემოქმედებაში. რუსთაველს ბევრი პოეტი ჰბაძავდა, ცდილობდა შაირი რუსთაველური „ეთქვათ“ და საუკუნოებით მღეროდნენ მისი ხმით, მაგრამ რუსთაველთან მათ მაინც საერთო არაფერი აქვთ. ვაჟა-ფშაველას არ ჰქონია მიზნად რუსთაველის მიბაძვა, მაგრამ მისი გენიოსობა შეხვდა!..

¹ „ივერია“, 1889 წ., № 129.

ვაჟა ოპტიმისტია, ამ სიტყვის ღრმა გაგებით, რადგან ოპტიმიზმი არ გულისხმობს ყელმოღერებას და უღარდელ სიმღერას. ჩვენ ვიხოცებით, მაგრამ სიყვარული რჩება. იგმ ძალაა ქვეყნის მამოძრავებელი. სიყვარული უკვდავია, დაუსრულებელი. ამ თემაზეა დაწერილი ვაჟას ლექსი, რომელიც სიყვარულის ღრმა ფილოსოფიურ გაგებას გვაძლევს.

ბუნება ცვლილებას განიცდის. ერთი სახეობა მეორედ იქცევა. მუდმივი საზღვარი არაა საგნებსა და სახეთა შორის. ადამიანი შესაძლებელი იყო მოვლინებოდა ქვეყანას სხვა ფორმით, ადამიანის მატერიას შესაძლებელი იყო სხვაგვარი სახე მიეღო. ამიტომ ნატრობს ვაჟა:

რამ შემქმნა ადამიანად,
რატომ არ მოვედ წვიმადა.

ადამიანი სიკვდილის შემდეგ აღსდგება მცენარის, ხის ან ცხოველის სახით.

ბრძოლაში გაწყვეტილი გმირების ადგილას ყვავილები ამოვიდნენ (პოემა „უიღბლო იღბლიანი“). ეს ყვავილები მოკლული გმირების სახეცვლილებაა. ქვეყნად არაფერი იკარგება. აბსოლუტური სიკვდილი არ არსებობს. ნამდვილად არის: მატერიის მარადიული ბრუნვა, ცვლილება, დანთქმა და აღდგენა. ასეთი რწმენითაა გამსჭვალული ვაჟა და საბრალოს ათქმევინებს უცნობ დედაკაცისათვის:

დიდად შეჰმცდარხარ, დედილო,
რომ რჯული გადავიგდია.

თუ მოგკლავდნენ მტრები:

დღეს შენ სულს აქა ვნახავდი,
სისხლის ტბა რომ დგას დიდია
და თავის ნეტარებასა
იქიდან დამითვლიდია,
ყოილად ამოხვიდოდი
ტურფა, ნაზი და მშვიდია.

სხეული სხვა ფორმას იღებს, მაგრამ ცვლილებას, სხვად ქცევას და საკუთარი მეობის დაკარგვას სევდა მოსდევს. არა-

ვის არ სურს თავისი სახე დაჰკარგოს და გაითქვიფოს მთელში. ყველა ისწრაფის იცხოვროს ბუნებასთან თანხმობით, მაგრამ მასაც ჰქონდეს პირადობა.

ია, უღრანს ტყეში მოსული, ამბობს: „მანამ სიცოცხლის ვარ, ჩემის სილამაზით დავატკბობ ტყეს, ბალახს“. იგი კმაყოფილია სიცოცხლით, ხარობს, მაგრამ აშინებს სახის — ინდივიდუალობის დაკარგვა, სხვად ქცევა. ტკივილს გრძნობს. ყველას მოსწონს თავი, ყველას უხარია სიცოცხლე, ყველას უყვარს ბუნება; ამიტომ ეცოდება ვაჟს ია, რომელიც სხვად იქცევა და სახეს დაჰკარგავს.

ზემოთ ვნახეთ, როგორ ილაშქრებდა ვაჟა ეროვნული მეობის დაკარგვის წინააღმდეგ. ვაჟას პოლიტიკური მსოფლმხედველობის ძირი მის ფილოსოფიაშია. პოეტს ეცოდება ია, რომელმაც უნდა დაჰკარგოს სახე. ასევე საბრალოა ერი, რომელიც კარგავს ეროვნულ მეობას, ინთქმება უფრო ძლიერი ერისაგან. ვაჟამ პოლიტიკურ იდეას ფილოსოფიური განზოგადოება მისცა და შესაძლებელი გახადა ზოგადში კონკრეტულობა დაგვენახა.

* * *

„გველის მჭამელი“, ქრონოლოგიურად, ვაჟას საუკეთესო პოემებს შორის უკანასკნელია. იდეურად, ვაჟა-ფშაველას ფილოსოფიის კვინტესენციას წარმოადგენს. ბურჟუაზიული ცივილიზაციისაგან განდგომა და ბუნებისაკენ დაბრუნება წარმოადგენს პოემის საფუძველს „გველის მჭამელი“ მრავალმხრივ საინტერესოა. ჩვენ პოემის ერთი კუთხე გვინტერესებს.

ტანჯვის შედეგად გამეცნიერებული ხევსური მინდია ყურს უგდებს ბუნებას. ესმის მისი. ექცევა, როგორც მეგობარს. ბუნების წინააღმდეგ მტერივით ცულით არ მიდის. ამისთვის ბუნება აჯილდოებს მისნობით. მინდია ყველაფრის მცოდნეა. ბედნიერია თითონაც და მისი საქმიანობით თემიც. ხევსურნი ღრეობენ, გარს ეხვევიან მინდიას. აწვდიან კარახანით „სვიან“ ლუდსა და სთხოვენ: სთქვას რამე, „ერთი ქართული გზიანი“. თვით გვირგვინოსანი თამარიც მინდიას იმედითაა. მინდიამ „იცის მტრის დასამარცხები და შემმუსვრელი ფანდია“. ყველაფერი იმის შედეგია, რომ მინდია ბუნებას ემეგობრება და

ენდობს. „მოვიდა ხესთან ცულითა“, სთქვა: „უნდა მოვჭრა ესაო“. მაგრამ მინდიას მკლავი უღუნდება. მინდია აღარ მოსჭრის მას. შეისმენს ხეების ბაგით ბუნების მუდარას, მაგრამ ამით იგი არ იღუპება. ცხოვრობს ბედნიერად, გამარჯვებულად, მისით ხევსურეთი და საქართველოც.

მინდია თუ ბუნებას დაინდობს, სამაგიეროდ, ბუნებაც ზრუნავს მინდიასათვის. ყვავილები ასწავლიან თუ რომელი მათგანი რის წამალია. ამიტომაც, რომ „შუაზე გაჭრილს გაპყრნავს მის (მინდიას) უებარი წამალი“, ბუნება მსხვერპლს გაიღებს ყვავილების სახით, უმეგობრებს მინდიას. ხელ-ნამგლიან მინდიას ფავთაფნი ეხვეწებიან: „არა, მე მომჭერ, მინდიავ, ნუ მტოვებ, შენი კვნესამე!“ ყანას ზრჩევნია მეგობარი ადამიანის სარჩოდ იქცეს, ვიდრე მტრის მსხვერპლად! მინდია შრომობს: მკის, მკურნალობს, სარდლობს სამშობლოს ჯარს და გალღებულია. ან რა აქვს სანაღვლო. ხევსურთა ბედნიერება მინდიას საქმეა. მინდიას მისნობა ბუნებასთან მეგობრობის შედეგია. მინდია სხვებსაც ურჩევს მისებრ მოქცევას მაგრამ თემი ვერ გაპყვება მინდიას გზას, თემი გონებით მოქმედობს. სარგებლობის პრინციპი მთავარია მისთვის. ხევსურთაც სურთ მინდიას მიჰბაძონ, მაგრამ გრძნობა გონებას დაუმორჩილებია.

დაცოლშვილებულ მინდიას ცოლი — მზია გულს უწუხებს „სიცხვე ბალღებს მილეკსო“. სხვები ცეცხლს ანთებენ, ჯიხვის ხორცი აქვთ ბალღები ცოდონია!

მინდიამ უღალატა თავის რწმენას. გადაუდგა გრძნობას და თემს გაპყვა. აილო ცული, მოსჭრა ჭანდარი, თუმც იგი ბევრს ემუდარა: „რას სჩადი მაგას, მინდიავ, ვითომ არ იყავ ძტური?“.

დაივიწყა დრო, როდესაც იბრალებდა და ცულს ძირს დაუშვებდა ხოლმე ხის კვნესა-მუდარისას, როდესაც მინდია ხისა და ბუნების მტერი არ იყო. მინდია თემისებრ დაშორდა ბუნებას. არ ილო ყურს ჭანდრის გაფრთხილება: „რად სჩადი მაგას, მინდიავ“. ბუნების მტრად გადაქცეულმა დაჰკარგა სიბრძნე. ბუნებამ შური იძია!

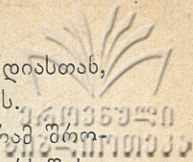
ყვავილნი წინათ თუ ეტიტინებოდნენ: „მოგვწყვიტო“, ახლა ხმას აღარ სცემენ, იმისათვის, რომ ისინი საერთო დედის — ბუნების შვილები არიან. ბუნების წინააღმდეგ ამხედრდა მინ-

დია და ყვავილნიც განუდგნენ. აღარ მეგობრობენ. თავს აღარ სწირავენ. წინად თუ ველარავინ ბედავდა „რჩოლასა“ ეხლა ქისტებმა დაინებიეს ხევსურნი. სიბრძნე დაკარგულ „მცხებმა“ წართმეულ მინდიას ჩვეულებრივი ადამიანის ოდენიც აღარ შეუძლია. „დღემდე ჩვენ ვთელეთ ეგენი, ახლა ეგენი დადიან“ — ეუბნებიან მინდიას ხევსურნი ქისტების გამარჯვების შემდეგ... ვაჟა-ფშაველა ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ვიდრე მინდია ბუნებას მეგობრობდა — ხევსურნი „სთელავდნენ“ ქისტებს. მიზანს აღწევდნენ. როცა მინდია ბუნებას გადაუდგა, ქისტები „სთელავენ“ ხევსურთ — ხევსურები მიზანს ველარ აღწევენ.

პროფესორი სერგი დანელია („ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი“) წერს: „მინდიას ტრაგედიის ნამდვილი საფუძველია მისი ადამიანური არსება. ყოვლის მცოდნეობას ადამიანის არსება ვერ იტევს, ყოვლის მცოდნეობა სცილდება ადამიანის საზღვარს, — აი აზრი „გველის მჭამელისა“. ტრაგედია იწყება იმ მომენტიდან, როდესაც მინდიას ბუნებაში შედის ახალი ფერმენტი — სიბრძნე ან გველური ელემენტი. მინდიას რომ სიბრძნე არ განზორებოდა, ის მაინც მოკვდებოდა შიმშილისაგან, და, სიმაართლე რომ ითქვას, ასეთი სიკვდილი უფრო შესაფერისია პოემის დედა-აზრისათვის, ვიდრე სიკვდილი მინდიასი ხევსურთა ომში“. „მინდიას სიკვდილი იწყება იმ მომენტიდან, როდესაც მან გველი შეჭამა. და ამით გაარღვია ბუნების დადებული ზღვარი. გველი ადამიანს არ ეჭმება; ეს არის ბუნების კანონი“. ამიტომ, განაგრძობს ავტორი: „ბუნების თვალსაზრისით, რომელზედაც იდგნენ მოხევეები და თვით ავტორი პოემისა, მინდიას სიბრძნე ცრუ სიბრძნეა“. „ვაჟასთვის, მინდიას მორალი იყო ყალბი მორალი, ცრუ ადამიანის მორალი“.

პროფ. ს. დანელია ცდება იმაში, თითქოს ვაჟას ბერძნული ლეგენდა გადაეკეთებინოს და მოქმედება „საყვარელ ხევსურეთში“ გადაეტანოს, რადგან გველის ჭამით მისნად გახდომა, მოხეტიალე სიუჟეტთა ჯგუფს ეკუთვნის. ვაჟას ლეგენდა ხემატურული წარმოშობისაა.

ამ შემთხვევაში ჩვენ ავტორის, ვაჟა-ფშაველას დამოკიდებ

ბულება გვაინტერესებს როგორც თემთან, ისე მინდიასთან, რის გარკვევა პოემის ტექსტის ახსნასაც მოგვცემს.

მართალია მინდიამ უარპყო ბუნების მტრობა, მაგრამ მის პრინციპი არ უარუყვია. „გველის მჭამელის“ ავტორს შესაძლებლად მიაჩნია ბუნებასთან მეგობრობა ისე, რომ ადამიანი შიმშილით არ მოკვდეს. შემთხვევითი არ არის თავთავების ხვეწნა, რომლებიც მინდიას გამოკვებას ცდილობდნენ. მაშ რადღა მოკვდებოდა მინდია შიმშილით? „მინდიას ტრაგედია იწყება იმ მომენტიდან, როდესაც ის ქაჯურ სიბრძნეს იძენს“ — ასე ჰფიქრობს ს. დანელია. მაგრამ ავტორის, ვაჟა-ფშაველას აზრით გველის ჭამიდან ბედნიერება იწყება, რადგან ამან საშუალება მისცა მინდიას ბუნებას დაახლოვებოდა. ვიდრე მინდია ბრძენია (მისანია) ბედნიერია თემიც. მინდია კი ბრძენია, ვიდრე ისმენს დედა-ბუნების გულის ცემას. მაგრამ როცა ბუნების წინააღმდეგ ცულით გაილაშქრა, დაჰკარგა სიბრძნე. აქაა ტრაგედიის დასაწყისი და არა მინდიას გაბრძენებაში. ბუნებასთან მოსაუბრე მინდია სვე-ბედნიერია, „შესადარებია მზესთან“, ხევსურებიც ღრეობენ და მტერი დამონებული ჰყავთ. მიზანი მიღწეულია. „ნეტავი იმას, ვისაც კი მადლიერი ჰყავს ქვეყანა“. მაგრამ მინდიამ დაარღვია ბუნებასთან მეგობრობა, „დაჰკარგა ცნება“. სწორედ აქაა ვაჟას აზრით ტრაგედიის დასაწყისი. იგი მინდიას გაბრუებისთანავე იწყება და არა გამეცნიერებისთანავე. თემი, ვაჟას აზრით, ბრიყვია, რომელსაც დედა-ბუნებებს ენა აღარ ესმის. გაბრაზებული მინდია ცოლს უსაყვედურებს:

ცხოვრების მაგალითადა
ბრიყვები დამისახოდი.

და: „გეწადა კაი ცხოვრება, მოწამლულ ქადას აცხოვდი“ —ო. ვაჟას აზრით თემი ბრიყვია, რომელსაც „კაი ცხოვრება“ სურს, მაგრამ რომელიც მოწამლულ ქადას — უბედურ მომავალს „აცხოვს“. ცხადია, ვაჟა-ფშაველას თვალსაზრისით, ვისია „ცრუ სიბრძნე“ — „მზესთან შესადარებელ“ მინდიასი თუ „ბრიყვ“ თემისა.

მაგრამ ყველაზე უფრო პოემის გაგებას ხელს უწყობს

ეპიგრაფი, რომელიც „გველის მჭამელის“ ერთ-ერთ ვარიანტს აქვს. მოვიყვანოთ მთლიანად.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

გაჭირდა ფრიალ ცხოვრება,
სულთქვამს და ოხრავს სოფელი.
დედის ბედს შვილი დასტირის,
შვილისას ტირის მშობელი.
ტირილსაც ბოლო ექნება,
რა მოიღლება გუნება.
- ან იქ სინათლეს რა უნდა,
საცა არ არის ცდუნება?!
ისე ვჩნდებით და ველევით,
არა გვაქვს გაგებულება,
ბუნების ძალთა სიბრძნისა
ვერ ვცანით დიდი თხზულება!..

სხვა ვარიანტში ადგილი: „ბუნების ძალთა სიბრძნისა“ იკითხება: „ბუნების საბრძნო წიგნისა ვერ ვცანით დიდი თხზულება“.

ვაქამ „გველის მჭამელით“ კაცობრიობას მოუწოდა ბუნებისკენ დაბრუნება-დამეგობრებისკენ. ვაქას სწამს, რომ გამარჯვება იმისია, ვინც „ბუნების საბრძნო წიგნს“ კითხულობს. ვინც „ბუნების ძალთა სიბრძნეს“ გაიგებს. უამისოდ: „გაჭირდა ფრიალ ცხოვრება, სულთქვამს და ოხრავს სოფელი“.

შზია „გველის მჭამელში“ თემის, საზოგადოების აზრის გამომხატველია, თემი ბუნებას მოწყვეტილი კაცობრიობაა.

ვაქა პოემაში ხის მოჭრის წინააღმდეგ კი არ ილაშქრებს, ან ნადირის მოუკვლევლობას კი არ ქადაგებს, არამედ ცული და ხეისე როგორც თამარი, პოემის კომპოზიციის მარჯვე ხერხია. ჩიტებისა და ხეების „ბაგით“ ბუნება მეტყველებს. თუ დაუგდებს ამ ენას კაცობრიობა ყურს, ჩასწვდება მის საიდუმლოს, ბედნიერი იქნება.

ვაქას აზრით ბუნებასთან დაახლოება სრულებით არ ნიშნავს პროგრესზე ხელის აღებას, ბუნების მონურ მორჩილებას და ადამიანის პირველყოფილ მდგომარეობისათვის დაბრუნებას. პირიქით, ბუნება-მეგობარი გადაიხსნის წიაღს და გვიჩვენ

ნებს საიდუმლოს. აქ ადამიანის ბუნებაზე გამარჯვება ნაგულისხმევი, ბუნებისავე კანონთა შესწავლის გზით. ხოლო თუ კაცობრიობა არ დაუგდებს ყურს, არ შეისწავლის და მის წინააღმდეგ წავა, დამარცხდება მინდიისავეთ.

ასეთია „გველის მჭამელის“ დედა-ძარღვი და აზრი. ასეთია ვაჟა-ფშაველას კონცეფცია, რაც მისი მსოფლმხედველობისა და სოციალური სპეციფიკის გამონატულებას წარმოადგენს. სიჭაბუკეშიაც: — „ლუკა ეკუთვნოდა იმ მძლავრ მიმდინარეობას, რომლის ლოზუნგად ერთ დროს იყო: „ცხოვრება თანაზმად ბუნებისა“ (გ. სალარიძის მოგონებიდან).

* * *

ჰუმანიზმი, სიყვარული ადამიანებისა და ბუნებისადმი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში უკვე მოვსინჯეთ. მაგრამ არის სხვაგვარი სიყვარულიც — სქესობრივი სწრაფვა, რასაც ტრადიციულად მიჯნურობას უწოდებენ.

ბარბაროსულ საფეხურზე სქესობრივი ცხოვრება მეტად თავისუფალი იყო, თავაწყვეტილიც. მონოგამიურ ოჯახის ჩამოყალიბებამდე კაცობრიობამ მრავალი საფეხური გაიარა (იხ. ენგელსი „სახელმწიფოს, კერძო საკუთრებისა და ოჯახის წარმოშობა“). კაცობრიობა თანდათან ამალდა ზნეობრივად, დაშორდა ცხოველს და ადამიანურ სიმაღლეზე დადგა. მაგრამ ქრისტიანობამ ეს „ადამიანურობა“ ასკეტობით მეორე უკიდურესობაში გადასჩეხა.

როგორც პროფ. ივ. ჯავახიშვილმა გამოარკვია („ქართველი ერის ისტორია“, ტ. 1) საქართველოში ძველად გავრცელებული ყოფილა „ადრეკილას“ დღესასწაული, რაც ფალოსის კულტანა დაკავშირებული. დღესასწაულისას ქალები შესთხოვდნენ უფალს მამათა სქესის სიმრავლეს და აღავლენდნენ ღვთისადმი ვედრებას!

წარმართული დროის ნაშთია ფშავეური წაწლობაც. ქალ-ვაჟნი ერთად წვებოდნენ, ერთმანეთს „ეტოლებოდნენ“ და ესაყვარლებოდნენ. ყველა წაწლობდა და რამდენიც მეტი წაწალი ჰყავდა ქალს ან ვაჟს, იმდენად საქები იყო. წაწლობას ფშაველი ქალი გათხოვების შემდეგაც არ მიატოვებდა და ჩუმად წაწლო-

ბდა. დაძვრებოდნენ მოტრფიალენი „ციცასებრ“ და ნათესავნი განგებ ყურს იყრუებდნენ. წაწლობას არც ხატი უშლიდა, რადგან ხატიც ისევე ძველი და ხნიანი იყო როგორც ეს უწვეულება. ლამარობის დღესასწაულზე წვებოდნენ ერთად ფშავ-ხევსური ქალ-ვაჟნი. ეს სამღვთო წესი ძველ ბერძნულ ორგიებს გვაგონებს.

ყინჩია ქალთან დაწოლა,
გაცინებულის კოცნაო,
ჩამოხსნა მძივ-ლილებისა,
საყელოს ჩამოტოტნაო.

ასეთია ეროტიული გრძნობა ფშაველისა, რაც ხორცის სილალეს ამჟღავნებს, მაგრამ დროთა ვითარებაში სიმახინჯედ ქცეულა. წაწლები ერთმანეთს „დობილ“-„ძმობილს“ ეძახიან, მაგრამ მათთვის დამახასიათებელია „უბეში ხელის ჩაყოფა“, „ერთმანეთის მკლავზე დაძინება“.

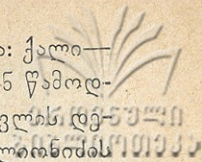
ქრისტიანობამ წარმართობას სხვაგვარი მორალი დაუბირისპირა. ქალთან „ცუდი რამის“ ჩადენა კი არა, გაფიქრებაც იგივე მრუშობაა.

ასეთი ნიადაგი დაუხვდა ვაჟას. ისიც წაწლობის ატმოსფეროში გაიზარდა. ვაჟას პოეზიისათვის უცხოა გადაჭარბებული თავაწყვეტილობა, მაგრამ ეროტიული გრძნობის თავისუფლად გამოთქმა ვაჟასაც ახასიათებს, ქალი მასაც ხიბლავს.

ვაჟა ბუნების კანონის მიმდევარია. მისთვის ბუნებრივია ასეთი გრძნობა. სიყვარულის გრძნობა თვით მისან მინდიასთვისაც არაა უცხო. ვიდრე მინდია მზიას შეირთავდა, გზად არ უშვებდა, ოჯახში უხტებოდა და — „მზია, ძალიან მიყვარხარ“ — ეუბნებოდა.

ვაჟასთვის სიყვარული ძალაა, რომელიც მთელ ქვეყანას ამოძრავებს. „მისგანა ჰყვირის ირემი“, „მისგან დაფრინავს შველია“, თვით „უკანასკნელი“ მწერიც კი უსიყვარულოდ ვერ გასძლებს! ვაჟასთვის, როგორც ყოველთვის ამ საკითხშიც, შემოქმედების ობიექტი მარტო ადამიანი არაა.

საქართველოს წარსულმა ქალის სამი ტიპი იცის: ქალი დედა, ქალი — მიჯნური, ქალი — მებრძოლი და ამხანაგი.

ძველი ქართული პოეზიისათვის დამახასიათებელია: ქალი — მიჯნური. განსაკუთრებით მეცხრამეტე საუკუნეში წინ წამოდგა და ფართოდ აისახა: ქალი — დედა (ილიას „ქართველთა დედა“, „დედა და შვილი“, ბარათაშვილის სოფიო — ლიონიძის მეუღლე, აკაკის „ქართველი ქალი“ და სხვ.).

ვაჟა-ფშაველასათვის ქალი მარტო ტრფობის საგანი არაა. იგი დედაა და დამცველი ქვეყნისა, სამშობლოსი. ტრფიალება მხოლოდ ერთი მხარეა ქალისათვის. ესაა ვაჟას გამარჯვებაც. მან მოგვცა სწორედ ეს ადამიანი ქალები: მებრძოლები, მეგობრები მამაკაცისა და არა მარტო ტრფობის საგანი: ლელა. სანათა, დედაკაცი „გველის მჭამელში“, დებისა და დედების იდეალური სახეები, როგორც ბარათაშვილმა ლიონიძის სათნო მეუღლე, ვაჟკაცურ სულით. ხელშუბიანი ლელა პირველი მებრძოლი — ვაჟკაცი ქალია ქართულ პოეზიაში.

* * *

როდესაც განცდები იზრდება, ველარ თავსდება ადამიანში, მაშინ სული ბინას ეძებს, რომ მონახოს თავშესაფარი. ბორგავს, გმინავს, გულის სიღრმეში. არ ეშვება პოეტს შინაგანი ხმა და დაბადებას ლამობს. ოცნება ეძებს სიტყვიერ მასალას, სახეებს, ფერადებს, ბგერებს. ასეთ მომენტში, ვაჟასი არ იყოს, პოეტს:

არა სთქვას არ შეუძლია,
მონაა მაშინ ჩანვისა.

გაზრდილი გრძნობები მოიწევენ „ქალაღზე დასაბღერტადა“. შემოქმედებითი პროცესი თავის თავში ვერ დატევს, გრძნობათა გადმოდენა და პოეტურ პოტენციისაგან განტვირთვა. განცდა ბინას იპოვის, გამოემწყვდევა სტრიქონში, დატყვევდება, იშვება შინაგანი ხმა. შემოქმედი თავისუფლდება და გვრჩება შემოქმედება. ამიტომ მოჩანს ავტორი სტილში, შემოქმედი შემოქმედებაში. თუ ადამიანს სურს მწერალზე სრული წარმოდგენა შეჭქმნას, ნათლად წარმოიდგინოს რა ადვილი უკავია ლიტერატურის განვითარების ისტორიაში, აუცილებელია გამორკვევა: რა სტილურ ნიშნებით ხასიათდება პოეტი,

რომელ ლიტერატურულ მიმდინარეობას ეკუთვნის ან უახლოვდება და როგორია მისი შემოქმედების მხატვრულ — ესთეტიკური მხარე...

კიტა აბაშიძის აზრით, ვაჟა სიმბოლისტია. კიტა აბაშიძემ ვაჟას სიმბოლისტობის დამტკიცებაც სცადა.¹

სკოლურ სიმბოლიზმს, როგორც ყოველ ლიტერატურულ მიმდინარეობას, ფილოსოფიური საყრდენი გააჩნია: აბაშიძემ მეტერლინკის „მშვიდთა საუნჯე“-დან, სიმბოლიზმის ამ „სახარებიდან“ ცდილობს ვაჟას სიმბოლისტად აღიარებას ძირი გაუმაგროს.

სიმბოლიზმის ფილოსოფია იდეალიზმს უკავშირდება. იგი თითქოს პლატონის ფილოსოფიის განაღდებაა. პლატონის აზრით მატერიალური სამყარო არაა ნამდვილი, არამედ ლანდია იდეათა სამყაროსი. ამიტომ იდეათა ქვეყანა უფრო სრულია და ჭეშმარიტი. მატერიალური კი გამონაკრთობი, ერთგვარი იეროგლიფი, სიმბოლო. ეს „ფილოსოფიური სიმბოლიზმი“, ან „სიმბოლისტური ფილოსოფია“ წარმოადგენს პოეტური სიმბოლიზმის საფუძველს. მეტერლინკის აზრითაც მატერიალური სამყარო გამოვლინებაა, სიმბოლოა ზესთა ძალის — ჩვენს მიღმა მყოფის. ამისათვის მთავარია სული. მეტერლინკი დრამატურგს მიზნად უსახავს გვიჩვენოს: როგორ, რა ფორმებში, რა კანონების მიხედვით ახდენს გავლენას ჩვენს ბედზე უმაღლესი, შეუცნობელი ძალა, მარადიული საწყისი. იდეალისტურ ფილოსოფიასთანაა დაკავშირებული სხვა მრავალი სიმბოლიზმისათვის დამახასიათებელი ნიშნები: რიტმში ჩანთქმა, ესთეტიზმი, წმინდა ხელოვნების აღიარება, უტილიტარიზმის უარყოფა, ლექსში ბგერისა და ფორმის პრიმატობა, უმიზნობა, ინდივიდუალიზმი — ეგოიზმი, ბოჰემა, სიჩუმის კულტი, ფატალიზმი. სიმბოლისტისათვის საგანი მატერიალური, თავისთავადი რეალობა კი არა, იეროგლიფია. ვაჟასათვის შვლის ნუკრი რეალური ნუკრია, მაგრამ ამავე დროს ჩაგრულის იდეის მატარებელი. მისთვის იდეა და საგანი გაუთიშავია. სიმბოლო, როცა მას ვაჟა მიმართავს, რეალურის სიმბოლოა. სკოლური სიმ-

¹ „ეტიუდები“. ტ. II, გვ. 184 — 200.

ბოლიზმის სიმბოლო კი ირეალურია. აქა პრინციპული სხვაობა ვაჟას შემოქმედებასა და სიმბოლიზმს შორის¹.

ვაჟა სევდიანი პროტია მაგრამ მისთვის უცხოა პესნიზმი თუ იტყვის:

გაზაფხულს ია ამოდის,
რთველში ირემი ჰყვირისო,
ეს ჩემი გული, ტიალი,
ისევ და ისევ სტირისო, —

იმიტომ, რომ მისი „გულის დამჭრელნი“ ჯერ არ „გაწყვეტილან“. თუ ძველი ქართველი პროტები სწერდნენ ანბანთქებას, ვაჟას პოეზიაც ბუნებრივ, სიცოცხლის საგალობელია და ანბანთქება.

ვაჟას მარტო პიროვნების სულიერი მდგომარეობა როდი აინტერესებს, არამედ მისი სოციალური ყოფა. ალუდა ქეთელაური, ზვიადაური, ალაზა და სხვა გმირები იდეალური პიროვნებანია. პროტი იღებს რეალობას და გადააქვს ფანტასტიკაში. მაგრამ მარტო ფანტასტიკა რომანტიზმი რომ იყოს, გოეთე და ჰომეროსიც რომანტიკოსები იქნებოდნენ! „სალი ფანტაზია ისეთს არაფერს შეჰქმნის, სინამდვილეს არ ეთანხმებოდეს, არ შეეფერებოდეს“ (ვაჟა).

ვაჟას შემოქმედებაში ფშავ-ხევსურეთი ეგზოტიკურად კი არაა ასახული, არამედ ფანტასტიკური სახეებით სოციალურ-პოლიტიკური, ძვრების სურათები გვეძლევა, თუმცა სინამდვილე არაჩვეულებრივად განათებულია და გალამაზებულია. ვაჟას რომანტიზმი, თუ შეიძლება მას რომანტიზმი ეწოდოს, როგორც ჰიუგოსი „არსებითად რეალიზმი იყო“ (კოგანი).

* * *

დიდი პროტები მუდამ ეყრდნობოდნენ ხალხურ პოეზიას, მაგრამ არა თანაბრად. რუსთაველის გაჩაღხურების მიზეზი ისა-

¹ აზრი, იმის შესახებ, ვაჟას სიმბოლისტობისა, საფუძვლიანად ვააკრბიტია პროფ. ს. დანელიამ წიგნში — „ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი“.

ცაა, რომ ხალხისათვის ნათესაური ფაბულა დაუმუშავებია. მეორე მხრივ ისიც, რომ რუსთაველის პოეტურ კულტურას საერთო აქვს ხალხურ პოეზიასთან. ასევე გურამიშვილს პოეზია ც. ვაყაისთან ძველ პოეტებთან ყველაზე ხალხს რუსთაველი და გურამიშვილი არიან. მე-19 საუკუნის ნწერლებს შორის ფოლკლორთან სიახლოვემ ყველაზე მძლავრად აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში იჩინა თავი, მაგრამ აკაკის პოეზიაზე დიდი გავლენა იქონია ბარული ფოლკლორის თავისებურებამ, სხვა იყო ვაჟა, რომელიც ფშავ-ხევსურულ-თუშური ფოლკლორიდან გამოვიდა.

ტროპებისა, პოეტურ ფიგურათა სიმრავლით და ბუნების სურათების აღწერით ფშავ-ხევსურულ ფოლკლორს ბარული ვერ შეედრება. მიზეზი ცალკე საკითხია, ფაქტი კი ისაა, რომ ბარულ-ქართლურ-კახურ-იმერული ფოლკლორი გავსილია საგნებით: უღელი, ტაბიკი, გუთანი, ტივი, თოხი. მთისაში კი ბუნებაა: ვარსკვლავი, „მთვარეი ხუთმეტისაი“, „ქუჩი თირთვილიანი“, „ვეფხი ბწყლიანი“. ბარულ ფოლკლორში: სახრე და კამეჩი. მთისაში: ლურჯა და ხმალი — გორდა ან გველისპირული. ძველი, ფეოდალიზმის დროინდელი ბარული პოეზია ზანტია (ქართლ-კახური) და მიწას ჩასტირის („რადგანაც ზეცა წაართვეს ძალით“), მთისა ცას შესცქერის და ვარსკვლავებს ეთამაშება („თუშთ არ იციან ვითარცა ვინ არის მონა, ბატონი, თვითონ არიან თავისა ბრძანებელი და ბატონი“).

ბარულ პოეზიაში უმეტესად ლაბარაკია, მსჯელობა და იშვიათად მოქნეული, დასხლეტილი შედარება (ბარულ პოეზიას აქვს მრავალი უპირატესობა, რასაც აქ არ ვეხებით, მაგ. მელოდიურობა).

სხვაობის მიზეზი მთისა და ბარის ფოლკლორის შორის განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე დგომა, სოციალური ურთიერთობაა. გეოგრაფიულ გარემოსაც მიუძღვის თავისი.

მთის ფოლკლორის ორიგინალობის მიზეზი ისიცაა, რომ ბარის პოეტური პოტენცია ლიტერატურაში გადადიოდა, იცლებოდა საუკუნეების გასწვრივ. მთა კი ლიტერატურულ გარემოს მოწყვეტილი ჰქმნიდა საკუთარს. მე-19 საუკუნემდე მოიტანა

ემ მდინარემ თავისი უმდიდრესი მარაგი და ვაჟა-ფშაველას სახით შემოუერთდა ქართული პოეზიის დედა მდინარეს...

ვაჟამ სიცოცხლეში, თავის შემოქმედების გამო, სხვათა შორის ორი შენიშვნა მიიღო. ერთი ფაბულარულ საკითხში — იმ ვართაგავასგან, მეორე ენის გამო — აკაკისაგან. როგორც თემატიური ანალიზის დროს ვნახეთ, ვაჟამ თავის პოემებში სრულიად ახალი პრობლემები დააყენა, რაც არათუ ქართულ ფოლკლორში, ქართულ ლიტერატურაშიც იშვიათ მოვლენას წარმოადგენდა.

უფრო მეორე — ენის (ლექსიკის) საკითხია საყურადღებო. ქართულ ლიტერატურას ვაჟა-ფშაველამ შემოუერთა არა მარტო იდეები, არამედ იშვიათი პოეტური ლექსიკაც. იგი კი უმთავრესად მთამ შეჰქმნა. ხშირად რაც ჩვენ გვიტაცებს და იშვიათ ეპითეტად გვეჩვენება ვაჟას პოეზიაში, მთაში არათუ ხალხურ ლექსებში, სამეტყველო ენაშიც ჩვეულებრივია.

ენა და პოეტური ლექსიკა დიდათ არ შორდებიან ერთმანეთს. ამიტომ უკვირდა ვაჟას ენის დაწუნება.

ერთი მხრივ: „ენას გიწუნებ ფშაველო“, მეორე მხრივ: „თუმც კი გვითესავ მარგალიტს“. დიდმა აკაკიმ ვერ გაიგო, რომ „მარგალიტის“ ერთი მხარე სწორედ ფშავეური ლექსიკა იყო. იმ მთის ენის გარეშე ვაჟა ვერ დასთესდა მარგალიტს.

მარგალიტების მფლობელი

ენასა ხმარობს ღონედა

და როცა მარგალიტს სთესავს,

ან თუ აგებს ყორედა,

შინც ის არი, რაც არი...

დაიბუბუნა ვაჟამ. იგი მთის ენით გადაგვიშლიდა ეპითურ ტილოებს, წინაპართა ამბებს, „თოფისასა და ხმლისასა“. აქი ამავე ლექსში ამბობდა: „და ენა მთისა სიმტიციით მსგავსია ქლდისა სალისა“. ლიტერატურული ქართული საკმაოდ არ იყო გამდიდრებული ყველა დიალექტით. ვაჟამ ფშავეურ დიალექტს გზა გაუხსნა ლიტერატურული ენისაკენ.

ვაჟა-ფშაველას პოეტური ლექსიკა დეტალებში (ტროპები, ფიგურები) პრინციპულ სხვაობას არ ატარებს ფშავ-ხევსურულ ფოლკლორთან შედარებით. ეს მხოლოდ ლექსიკის შესახებ ით-

ქმის და გამორიცხულია: ნაწარმოების კომპოზიცია, სიუჟეტის დამუშავება და იდეურ-ფილოსოფიური მხარე.

ხალხური პოეტური ლექსიკა ვაჟას პოეზიაში მთლიანად შევიდა.

მეტრულად ვაჟას პოემების უმრავლესობა რვა მარცვლოვანია, იგივე ხალხური შაირი ცეზურით. „ვეფხისტყაოსანთან“ შედარებით ვაჟა რიტმულ თავისებურებას იძლევა. „ვეფხისტყაოსნის“ ნახევარი თითქმის მაღალი შაირითაა დაწერილი, ნახევარი დაბალი შაირით. ვაჟა უმთავრესად დაბალი შაირით სწერს. გამონაკლისი ძალიან იშვიათია. მაგრამ ვაჟას რიტმის საიდუმლო ამით არ ამოიწურება. ჩვეულებრივი რიტმული სქემები მხოლოდ ხმოვანთა დალაგებას გვაძლევს, თანხმოვანთა დაჯგუფებას კი უგულვებელჰყოფს.

თავისებურია ვაჟას სტროფიც. იგი არ ზღუდავს სტროფს ოთხი ტაეპით. ხალხურივით მრავალ-ტაეპიან სტროფს გვაძლევს. ვიდრე სათქმელს მოათავებს, ზედი-ზედ მიაწყობს, მიწინაჰყავს სტრიქონებს. შემდეგ ახალ სტროფს წამოიწყებს. ზოგჯერ მისი სტროფი 8, 10, 12, 14 და 16 ტაეპიანიცაა.

ვაჟას რითმისათვის, როგორც ხალხურისთვისაც, დამახასიათებელია ასონანსი. ჩვეულებრივ და უმეტესად კი დაქტილური რითმები.

ვაჟა უხვად სარგებლობს ხალხური ეპითეტებით. ზოგჯერ ხალხური შედარება მთლიანად შეაქვს ნაწარმოებში, ხან სტროფი და სიტყვათა დაბრუნებაც კი, მაგლითები:

ვაჟა: სცადა ფრანგული ფხიანი. ხალხურში „ფხიანი“ ტიპიური ეპითეტია.

ვაჟა: ხმა ალუდაის თოფისა, ჭეხასა ჰგვანდა ცისასა.

ხალხური: 1. ლევან ქალაქი შამახდა, ჭეხა მიილა ცისაო.

2. მოგდევდეს თათარეული, ჭეხა გეგონას ცისაო.

ვაჟა: არ მოგხვდაუა რჯულ-ძაღლო, ან, ახლა შენ იყოს რჯულ-ძაღლო.

ხალხური: ჩვეულებრივია: სულძაღლი ერისთვისშილი, რჯულძაღლი.

ვაჟა: გაჯავრდა ქეთელაური, ფერი დაიდვა მგლისაო.

ხალხური: გიგიამა და იღუამ ფერი დაიდვეს მგლისაო.

ვაჟა: გიგლია კვდება ხარია.

ხალხური: 1. ლამარს ძოიდა თილისძე, დიდგულად დაჯდა ხარია. 2. უშიშა წამაიყვანეს, ხარი საფინხოს ზისაო.

ვაჟა: ხელი დაიკრა ფრანგულსა შუქი ამოხდა მზისათ
ხალხური: ზედ ბნელი ღამე დაგვეცა, პირა გვინათებს

ხმლისაო.

ვაჟა: ალუდამ მოჰკლა მუცალი და: სიგრძივ გაჰხურა ნაბადი, ზედ გადაადვა ფარიო.

ხალხური: ვაჟუსძემ მოჰკლა თორღვა: ხმალი თავითით დავიდვა, ნაბად გაგხურა ცვრიანი.

ვაჟა: ალუდამ ხელი დაიკრა ფრანგულსა.

ხალხური: ხელი გაიკრა ფრანგულსა.

ვაჟა: გახლავარ ზვიადაური.

ხალხური: გახლავარ ღუღუშაური.

ვაჟა: ჰყეფდა ყორანი შავია.

ხალხური: სისხლით ძღებოდენ ყორნები, ხყეფდნენ სიკვდილის ხმაზედა.

ვაჟა: ბისოს ტიროდა ბებერი.

ხალხური: ბაცეს სასისკროდ ატირდა აჭეს ჩაბაკის ქალიო.

ვაჟა: ალუდას თოფი აო უნდა, ატირდა როგორც ქალიო.

ხალხური: 1. ზურაბ ჩატარის ჩარგლის კართ, როგორც როქალი თმიანი.

2. გუდალას დაჯდა ზურაბი, ატირდა ეგრ რო ქალიო.

ვაჟა: ვაჟკაცო, ჩემგან მოკლულო, ღმერთმა გაცხონოს კვდარიო.

ხალხური: ღარქაშათ ნანაისძეო, ღმერთმა გაცხონოს კვდარიო.

ვაჟა: გაზაფხულ იყო მაშინა,
ახლად ყოოდენ იანი,
მწვანეს ეწვდება ფოთოლსა,
ხარი-ირემი რქიანი.

ხალხური: გაზაფხულ იყო მაშინა
როცა ყვაოდენ იანი,
საძოვრად ჩამოსულიყო
ხარი-ირემი რქიანი.

მაგალითების მოტანა მრავლად შეიძლებოდა, რაც დაგვარ-
წმუნებდა ფშავ-ხევსურული პოეზიის დიდ ღირსებაში, მის
ორიგინალობაში და ვაჟას პოეზიის სათავეებსაც გამოაჩენდა.
ამავე დროს იმ აზრს მიუღებლად გახდიდა, თითქოს: „ფშავე-
ლებს აქვთ საკმაო რიცხვი გრძელი ხალხური სიმღერების.
უმთავრესად ეპიური ხასიათისა, მაგრამ ამ უხეშ, გაუთლელ
ლექსებში ცოტაა პოეზია“ (არტურ ლაისტი).

ხალხური მეტად მდიდარია ალიტერაციითაც: „მაგდევდათ,
მაგაწუხებდათ, მაგხევდათ შუბის წვერითა“ ან: „მოგდევდეს
მოგაწუხებდეს, ხმალნი მოწკებდეს ფხიანნი“. აქ თუ მტერზე
მიტევებას პრეფიქსი „მო“-ს პერიოდული გამეორება გადმოგ-
ცემს და მიმართულება ჰორიზონტალურია (მო-გდევდეს, მო-გა-
წუხებდეს), არის სხვა ვარიანტი:

ადგა და ხელი გააბა
ნაჭაპნსა გიშრის თმისასა
ამოტირდა და ამოთქვა
ვაჟ, ცოლსა ცუდის ყმისასა.

„ამოტირდა და ამოთქვა“-თი სხეულიდან ზემოთ გმინვა ამო-
დის, შეადარე ვაჟას: „ამოგმინდება ტიალი“, ხოლო „ადგა და
ხელი გააბა ნაჭაპნსა გიშრის თმისასა“-თი თმის — ნაწნავის
სიგრძე გვეძლევა. განსაკუთრებით ორი „ა“ — გააბა ჰქმნის ამ
შთაბეჭდილებას.

ხალხურისათვის, როგორც ვაჟასთვისაც, ტიპურია თემ-
ტიური და სიტყვიერი პარალელიზმიც. ასევე ხალხურიდან გა-
მოდის ვაჟა ხაზგასასმელად განსაზღვრულს რომ განსაზღვრავს-

ალბად სწყალობენ ვაჟკაცსა
ის ანგელოზნი ზენანი.

(შეადარე: „წამოვიდა ეს არსენა, იმ გიორგის დაუხვდესა“)-
ვაჟას გააჩნია მეტად იშვიათი ხასიათის შედარებანი და ეპი-
თეტები. ჩვეულებრივ ადამიანის შესადარებლად იყენებენ ბუ-
ნებას. ბაგე—ვარდი, კბილი—ბროლი, გული—ზღვა და სხვა
უმთავრესად ასეთი ხასიათის შედარებანია გავრცელებული
ქართულ ლიტერატურაში. მეტად იშვიათია შებრუნებული ხა-
სიათის შედარება, რომელშიაც ბუნება ადამიანთან იქნება შე-

დარებული. ხოლო ისეთი ხასიათისა, სადაც ბუნების ცალკეული ნაწილი — საგანი ცალკეულ ადამიანთან (საკუთარი სახელი) სანთლით საძებარია. რუსთაველია მხოლოდ სანთლის ტარიელს ვეფხი მიჯნურს აგონებას და:

ხრმალი ვაგსტყორცნე, გარდვიჭერ, ვეფხი შევიბყარ ხელითა,
მის გამო კოცნა მომინდა, ვინ მწვავს ცეცხლითა ცხელითა.

აქ ვეფხვი შედარებულია ნესტანთან. გულანშაროდას წამოსულმა ავთანდილმა

ვარდთა აკოცა ბავითა, მითვე ვარდისა დარიისა
უბრძანა: გიჭვრეტ თვალითა, გულ-ტკბილად შემხედვარიითა.

ავთანდილმა ვარდი თინათინს შეადარა და იმიტომ აკოცა. ასეთივე ხასიათისაა, შინაარსეულად, ვაჟას შედარება:

ველებზე ბზინვენ ყვავილნი,
თამარ დედოფლის თვალეზი.

„თამარ დედოფლის თვალეზი“ აძლიერებს ყვავილის სილამაზეს, ყვავილის სილამაზე კი თამარ დედოფლის თვალთა შვენებას. შედარება ორმაგ ხასიათს ღებულობს.

ასეთივეა ვაჟას მეორე შედარებაც — „თამარ დედოფლის სახეო“, ბუნებას რომ მიმართავს. ამდაგვარია ლერმონტოვის:

И звезды яркие как очи,
Как взор грузинки молодой.
(და ვარსკვლავები კრიალა, როგორც
თვალნი ქართველი ყმაწვილი ქალის) („დემონი“).

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებისათვის დამახასიათებელია ფანტასტიკა, რისთვისაც ხალხური მითოლოგია გამოიყენა. ვაჟასათვის მითი — პოეტური სახეა. ცნობილია, რომ ვაჟას დევა-ალქაჯები არა სწამდა. მათ რწმენას ცრუმორწმუნობას ეძახდა და ველურობისა და უკულტურობის ნიშნად მიაჩნდა, მაგრამ მათ სახეს ნაწერებში იყენებდა. მოვიგონოთ კუდიანი ბებრის სახე („ეთერი“), ან ლექსი „დევების ქორწილი“ და სხვა.

ვაჟა მთიელთა რიტუალის გამოყენებით პოეტურ სახეებს ჰქმნის. მაგ.:

ხმალიც თან ჩამაყოლოდით,

ჩემი ფრანგული ფხიანი,

ქალს, თვალ-მალ-შავას უთხროდით

მაღე მაიჭრის თმანია,

შავეთში კელაპტრად მინდან,

რო გავიკვლიო გზანია.

თმის დაჭრა, წარმართული მითოლოგიის ნაშთი, ვაჟამ პოეტურ კატეგორიად, ფორმალურ ხერხად, ლექსის დამამშვენებლად აქცია, შინაარსიდან დასცალა და ფანტაზია გაიმდიდრა. ასევე მძლავრად იყენებს ნაწარმოებში სიზმარს („ალუდა ქეთელაურში“, „გიგლიაში“, „გველის მჭამელში“).

* * *

ვაჟა-ფშაველა მრავალმხრივი მწერალია. მის კალამს ეკუთვნის ეთნოგრაფიული და პოლიტიკური ხასიათის წერილები, პიესები, თარგმანები, სხვათა შორის, ლერმონტოვის „დემონი“ („ქაჯი“), მთავარი მის შემოქმედებაში ეპოსია—პოემები, მოთხრობები და ლირიკა.

ვაჟას მოთხრობებში ორი ნაკადია: ლირიკული და ეპიკური. ეპიკური მოთხრობები არ არიან რომანები „ჩვენი სოფელი“, „სოფლის სურათები“, „ღარეჯანი“, „ერთგული მეგობარი“, „დათვი“, „ავტობიოგრაფია ურიადნიკისა“ (ბიჭიელა კაკოლის გაფრინდიას ამბავი), „ბაგრატ ზახარაძის სიკვდილი“ და სხვა.

ვაჟა მოთხრობებში არ ქმნის რთულ ფაბულას, არამედ ხატავს პორტრეტებს: მედუქნის, მამასახლისის, მღვდელ-დიაკვნის, უვიც, „სულიერ მამათა“ ნაბოლარა საცოდავ „ტარასტისას“. აცოცნლებს სოფლის მცხოვრებთა სურათებს: ყელ-ჯაჭვიან მამასახლისს-მამლაყინწასა და თავნებას. კნიაზ ფშატაძეს — იერემია წარბასი და ტარიელ მკლავაძის მსგავს ტიპს. სოფლის მცხოვრებთა გარდა ვაჟას კალამი ეხება გადაგვარებულ ქართველ აზნაურ ჩინოვნიკს, გოგოლის აკაკი აკაკიევიჩის ტიპისას („ბაგრატ ზახარაძის სიკვდილი“).

ვაჟას ადამიანთა ყოფის ამსახველ მოთხრობათა გარდა აქვს სხვა სახის მოთხრობებიც — ლირიკული ხასიათისა. მათში მოჩანს სისრულით ვაჟა-ფშაველა — პოემებისა და ლირიკულ

ლექსთა ავტორი. „შვლის ნუკრის ნაამბობის“ გამო „ივერიაში“ ერთი კრიტიკოსი წერდა: „მთელი მოთხრობა გულიდან არის ამოღებული“-ო. მართლაც „შვლის ნუკრის ნაამბობი“, „მთის წყარო“, „მთანი მაღალნი“, „ია“ და სხვ., გულიდან არიან ამოღებულნი. ესენი ლექსებია პროზად. მათ ახასიათებს ემოციური სიმძლავრე, ტროპთა სიმრავლე და ლირიზმი. ამას გარდა სტილის განსაკუთრებული ლაკონიურობა. ეს გარემოებანი ვაჟას პროზას ლექსს უახლოვებს. შემთხვევითი არ არის, რომ იგი პროზაში ლექსს ურთავს. ეს მეტად დამახასიათებელია და იშვიათი ქართულ ლიტერატურაში. იგი პროზიდან ლექსზე გადავა და კვლავ პროზას დაუბრუნდება. მაგრამ იმდენად დაახლოებულია პროზა და პოეზია, რომ „გადასვლა“ სრულიად ბუნებრივია.

ვაჟამ გაამდიდრა და გააგრძელა ქართული პოეტური პროზა: „ვისრამიანის“ ავტორისა, მერჩულისა და სულხან-საბა ორბელიანის გზა.

ხშირად ვაჟას ლექსი, როდესაც ფშავურ ლექსიკას ჰკარგავდა, აკაკის ლექსს უახლოვდებოდა. აქვს ვაჟას იშვიათად, ცალკეულ ფორმალურ-სტილიური შეხვედრები რაფიელ ერისთავთან და იოსებ დავითაშვილთან. ვაჟა ენათესავება დავით გურამიშვილსაც. მას გურამიშვილური სიტბო, სასოება ჰქონდა და მუდარა იცოდა. ამით მის პოეზიას, რომელიც ვაჟაკურ-გმირულია, ვაჟასივე თქმისა არ იყოს

როსტომის მრისხანება აქვს
და თან სინაზე ქალური.

ასეთია ლირიკოსი და პროზაიკოსი ვაჟა-ფშაველა, რომელიც გვერდით უდგას საუკეთესო ქართველ ლირიკოს პოეტებს: გურამიშვილს, ბარათაშვილს, აკაკი წერეთელსა და სხვებს. ხოლო მისი ეპოსი, რაინდულ ხაზითან ფილოსოფიურ-ზნეობრივი საკითხების დაყენებით, „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის შემდეგ, ვაჟას ერთ-ერთ ყველაზე მძლავრ შემოქმედად ხდის.

ფსიქოლოგიზმი, რომელიც ვაჟას ყოველი დარგის ნაწარმოებისთვისაა დამახასიათებელი, მე-19 ს. დასასრულს ვითარ-

დება, განსაკუთრებით პროზაში (არაგვისპირელი და ჭოლა
ლომთათიძე). ვაჟას გავლენა აქონდა თავისი ძმების: თედოს
პროზაზე და ბაჩანას ლექსებზე. ცალკეული გავლენები მოახ-
დინა შიო მღვიმელზე და ირ. ევდოშვილზე, რაც უმთავრესად
ფშაური ლექსიკის გამოყენებაში გამოიხატა.

ვაჟას გავლენები სწვდება თანამედროვე ქართულ პოეზია-
საც. მისი პოეზიის ძალა იდეურ სიღრმესთან, ლექსიკის ფიგურ-
ალობასთან ერთად სისადავე-უბრალოებაშიცაა.

„შელის ნუკრის ნაამბობს“, „ქუჩის“, „იას“, „ჩველ წი-
ფელს“ კითხულობს ბავშვიც და დიდიც. დიდია ამ ნაწარმოებ-
თა პედაგოგიური მნიშვნელობა.

ვაჟა, როგორც სადაა და ღრმა, ისე ქართულია და საერთა-
შორისო. მან საბოლოოდ დასწმინდა ქართული ლექსი „სპარ-
სული ყაიდის“, „თათრული ხმის“ თეჯნისებისა, მუხამბაზები-
საგან და ქართულ-ფშავეურ ფოლკლორსა და ჩანგურზე და-
აფუძნა, მაგრამ მანვე გააცილა იგი ეროვნულ ზღუდეებს და
საკაცობრიო ასპარეზზე გააჯირითა.

ქურნალი „იველი“

თუ მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული ლიტერატურა ფეოდალური იდეოლოგიის გამომხატველი იყო, მეორე ნახევრისათვის მან რევოლუციურ-დემოკრატიული იდეები განავითარა. რევოლუციონერებისა და პროგრესისტების მკვეთრი ხმა პირველად ჟურნალ „ცისკარში“ გაისმა. მაგრამ ახალი იდეების გამომჟღავნება რევოლუციურად განწყობილმა ახალგაზრდობამ, განსაკუთრებით მძლავრად, შესძლო საკუთარი ორგანოს — „საქართველოს მოამბის“ დაარსების შემდეგ.

60-იან წლებში ქართველი ხალხის ცხოვრებაში ორი საკითხი იყო მთავარი, რომელიც გადაწყვეტას და გადაჭრას მოითხოვდა. სოციალური — ბატონის და ყმის ურთიერთობა და ეროვნული — მონარქიული ხელისუფლებისა და კოლონიური ძვეყნის ურთიერთობა. ეკონომიურ-სოციალური და პოლიტიკურ-ეროვნული საკითხი ბატონყმობას გადავარდნის შემდეგ არათუ არ მოხსნილა დღის წესრიგიდან, თანდათანობით უფრო მწვავედებოდა. ყმისა და ბატონის ურთიერთობის საკითხმა ცვლილება განიცადა, გლეხი რეფორმამ კვლავ გამოუვალ ეკონომიურ მდგომარეობაში დატოვა და ეს მდგომარეობა უფრო გამწვავა. გლეხი უმიწოდ გათავისუფლდა. ცხოვრებამ წარმოშვა ახალი ძალები და გლეხის ექსპლოატატორ ძველ მებატონეთა ნაწილი მემამულედ იქცა, რომლის ხელშიც იყო კვლავ გლეხის ბედ-იღბალი. მაგრამ ნაბატონარს ჩარჩი-ვაჭარიც დაემატა, ჩარჩებს გამდიდრებული გლეხები და ყველა ამათ შორის მემამული გლეხი შეჰკრეს, ჩაიჭირეს ხელში, ეკონომიუ-

რად შეავიწროვეს. ამას ზედ ერთვოდა მთავრობა თავისი მოხელეებითა და სასულიერო წოდება.

„საქართველოს მოამბემ“ ილიას მეთაურობით კარგად აულო ალღო ცხოვრების მოთხოვნილებებს. მან, რამდენადაც საცენზურო პირობები ნებას აძლევდა, პასუხი გასცა როგორც ეროვნულს, ისე სოციალურს — გლეხთა საკითხს.

დემოკრატიულ-პროგრესული იდეების მძლავრი წინმსვლელობა, სამოციან წლებში დაწყებული, შემდეგშიც არ შეჩერებულა. 1866 წელს არსდება გაზეთი „დროება“ გ. წერეთლის რედაქტორობით, რომლის ირგვლივ თავს იყრის მაშინდელი მოწინავე ახალგაზრდობა. დემოკრატიულმა იდეებმა განსაკუთრებული გამოძახილი ჰპოვეს ჟურნალ „მნათობში“. აქაც იგივე ორი პრობლემაა განხილული — ეროვნული და სოციალური, მაგრამ იმჟამად სოციალური საკითხი — ბატონისა და ყმის ურთიერთობისა, გარკვევით აქტუალურ თემად ვერ იქცა, ამიტომ ეს პრობლემა სხვა ასპექტშია განხილული და გლეხობის ეკონომიურ ვითარებას შეეხება.

ჟურნალი „მნათობი“ აგრძელებს „საქართველოს მოამბის“ ხაზს და მის მიერ შემოტანილ დემოკრატიზმს. შემთხვევითი არ იყო, რომ „მნათობის“ დევიზად ჰქონდა ილია ჭავჭავაძის სიტყვები:

ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი...

ამ დემოკრატიულ ჟურნალში ჯერ კიდევ ვხედავთ კრიტიკას სამოციანი წლების მოღვაწეებისა და პირადად ილია ჭავჭავაძისას. „მნათობელნი“ თავს ილია ჭავჭავაძის მემკვიდრეებად თვლიან. „მნათობი“, როგორც „საქართველოს მოამბე“ ორივე პრობლემას — ეროვნულსა და სოციალურს ერთად აყენებს და საკითხს, ისევე როგორც „საქართველოს მოამბე“ არ სვამს, თუ რომელს ეკუთვნის პრიორიტეტი. ამ საკითხზე დავა გამწვავდა 80-იანი წლებიდან, როდესაც ერთმანეთს დაუპირისპირდა ორი ორგანო — „ივერია“ და „იმედი“.

ილია ჭავჭავაძის „ივერიას“ ეკონომიური საკითხი არ უარუყვია, მის შესახებ ბევრს წერდა, იბრძოდა, ზრუნავდა. მას მაინც მთავარ, ღერძულ საკითხად ეროვნული საკითხი მიაჩნდა. „იმედსაც“ ეროვნული საკითხი თუმცა კარგად ვაჩვენებთ. ლისწინებული, შეგნებული სერიოზულობა ამ პრობლემისა არ ჰქონია, მაინც იგი არასოდეს უარუყვია, მაგრამ „იმედს“ მთავარ საკითხად გლახთა ეკონომიური მდგომარეობა მიაჩნდა და მას აძლევდა უპირატესობას ეროვნულ საკითხთან შედარებით, რომლის პრიორიტეტსაც „ივერია“ იცავდა. მაშ რატომ „მნათობმა“ არ დააყენა ან „ივერიასაებრ“ ან „იმედისებრ“ საკითხი? საქმე ის არის, რომ „მნათობი“ 1869 წლიდან გამოდიოდა. საქართველოში ბატონყმობის გაუქმება 1864 წლიდან დაიწყო და კარგა ხანს გავრცელდა. 1869 წლისათვის ჯერ კიდევ არ იყო გაფანტული ე. წ. „დიდი რეფორმებით“ შექმნილი ილუზიები. ამას ამტკიცებს „მნათობის“ ერთ-ერთი თანამშრომლის მოსე ქიქოძის წერილი — „საქართველოს მომავალი“¹.

წერილის ავტორი ჯეროვნად ვერ აფასებს რეფორმას და ვერ ითვალისწინებს მის შეზღუდულობას. „რეფორმის წლები, — წერს მოსე ქიქოძე, — სწორედ ვარაყის ასოებით უნდა დაიწეროს თავის კარებზე ყოველმა ხალხის კეთილმდგომარეობის მოსურნე ქართველმა“. რეფორმის ეს წლები მ. ქიქოძის აზრით „აბოლოებს ჩვენი ხალხის ბნელით (მოცულ) ცხოვრებას და უღებს კარებს ახალი, ნათელი ცხოვრებისათვის“. ასეთი იყო გაზვიადებული წარმოდგენა რეფორმის მნიშვნელობისა. მაგრამ დრო გავიდა და ყველაფერი აშკარა გახდა. ცხოვრებამ გამოსცადა რეფორმა და გამოამყდავანა, რომ იგი ის არ იყო, რასაც მოელოდნენ. რეფორმის შეუძლებლობა გამომჟღავნდა მათთვისაც, ვისთვისაც ეს კიდევ საიდუმლო იყო, რომ ალექსანდრე მეორე „გამათავისუფლებელი“ მტერია ხალხისა და არა მფარველი. 60-70 წლებში ეს ჯერ — კიდევ ყველას შეგნებული არ ჰქონდა. ეტყობა, შეგნებული არ ჰქონდა თვით „მნათობის“ რედაქციასაც, რომელიც ბეჭდავდა დიმიტრი ბერიშვილის (ბერიეცის) ლექსს — „ხსენება საკვირველისა გან-

¹ „მნათობი“, 1870 წ., № 1.

თავისუფლებისა განსაცდელისაგან ხელმწიფე იმპერატორისა,
4 აპრილს 1865 წელსა¹. ლექსი გულისხმობს რევოლუციონერ
ტიერორისტის ყუმბარისაგან ალექსანდრე მერცხისა გადაარ-
ჩენას.

ასეთ ლექსსაც ვხვდებით „მნათობში“ და საუკეთესო ხალ-
ხოსან პუბლიცისტის მოსე ქიქოძის მიერ გულუბრყვილ
შეფასებას რეფორმებისას, მაგრამ ამის და მიუხედავად. „მნა-
თობი“, ისე როგორც მოსე ქიქოძე, დემოკრატიულ-რევოლუ-
ციონური იდეებით არის გაჟღენთილი და გლეხობის ბედისათ-
ვის ზრუნავს. „მნათობისათვის“ დამახასიათებელია გლეხთა სა-
კითხის კლასობრივ ასპექტს გარეშე განხილვა, ზოგადობა.

რეფორმით უკმაყოფილებამ მძლავრად და გარკვევით იჩი-
ნა თავი 70-იანი წლების ბოლოს. რუსეთში, 60-იანი წლების
გლეხური დემოკრატიის იდეოლოგიების — ჩერნიშევსკისა და
დობროლოუბოვის დროშა ლავროვმა და ბაკუნინმა აიღეს ხელ-
ში. დაიწყო „ხალხში სიარული“, ქადაგება მონარქიზმის წი-
ნააღმდეგ და ჩაგონება გლეხობისა, რომ ის მოატყუა ხელი-
სუფლებამ, საჭიროა მასთან ბრძოლა. განსაკუთრებული აქტი-
ვობისაკენ და აშკარა გადაწყვეტი ბრძოლისაკენ ბაკუნინის
ბუნტარული მოძღვრება მიუთითებდა. „ხალხში სიარულმა“ მე-
ტად გაიტაცა რუსი ინტელიგენცია. იყო ამ გატაცებაში კე-
თილშობილური თავდადება, სიყვარული გლეხკაცობისა, რომ-
ლისთვისაც ეს კეთილშობილი რევოლუციონერები ჯილდოდ
იღებდნენ პატიმრობა-გადასახლებას. რომანტიკული ხასიათი
ჰქონდა ამ გატაცებას. ტურგენევის გამოთქმით, ხალხოსნები
იყვნენ „რეალიზმის რომანტიკოსები“. რომანტიკულ-უტოპიუ-
რი ბევრი რამ იყო ხალხოსნურ მოძრაობაში — რწმენა, რომ
გლეხობა მათ ყურს დაუგდებდა, იდეალური წარმოდგენა
გლეხობის ცნოვრებისა და რწმენა კაპიტალიზმის გარეშე სო-
ციალიზმის დამყარებისა. ფ. ენგელსმა სწორედ გაიგო რუსუ-
ლი ხალხოსნური მოძრაობის ხასიათი და მას „პოლიტიკური
რომანტიზმი“ უწოდა.

მოწინავე ქართველ საზოგადოებაზე რუსულმა პოლიტი-

¹ „მნათობი“, 1869 წ., აპრილი.

ქრმა ლიტერატურამ 60-იან წლებშივე მოახდინა გავლენა. ჩერნიშევსკის „Эстетические отношения искусства к действительности“. ჩვენი „თერგდალეულების“ „L'art poétique“-ის საფუძვლად იქცა, ისე, როგორც „სოვრენიკის“ ბრძოლაც ბატონყმობის წინააღმდეგ ჩვენი მესამოციანებისათვის მისაბაძია. რუსული პროგრესული აზროვნების გავლენა შემდეგშია არ შეწყვეტილა ქართველ მოწინავე ახალგაზრდობაზე. ნაყოფიერ ნიადაგს რუსულ რადიკალური აზროვნება ქართველ მოსწავლე ახალგაზრდობაში, განსაკუთრებით სემინარიელებში პოულობდა, ზრდიდა მათში მონარქიის საწინააღმდეგო განწყობილებას და რადიკალურ-დემოკრატიული იდეოლოგიის შემუშავებას უწყობდა ხელს.

ქართველ თავადაზნაურულ ინტელიგენციაზე დიდ გავლენას რუსული ხალხოსნური მოძრაობა ვერ ახდენდა. წმინდა გლეხური წრიდან წარმოშობილი ინტელიგენცია ჩვენში თითქმის არ არსებობდა. ამიტომ გლეხობაში გასვლა და მისი დარაზმვა თავს იდევს მღვდლებისა და დიაკვნის შვილებმა. ესენი ახლოს იდგნენ გლეხობასთან, იცნობდნენ მის გაჭირვებულ ცხოვრებას.

70-80-იან წლებში ჩვენშიც, რუსეთის მსგავსად, იწყება „ხალხში სიარული“, ყალიბდება ოგანიზაციები, რომლებიც მიზნად ისახევენ მონარქიზმის დამხობას და გლეხობისათვის მიწის გადაცემას, ამით მოსპობას იმ უსამართლობისა, რაც რეფორმამ დატოვა. მაგრამ გლეხობა თავის კეთილმოსურნე მქადაგებლებს გულდასუთრული დაუხვდა. მას არც ეცალა, არც სკეროდა და არც შეგნებული ჰქონდა თავისი უბედურების ნამდვილი მიზეზები. გლეხობა მათთან მისულ, მათი ბედნიერებისათვის მებრძოლ ინტელიგენტებს უნდობლად შეხვდა. ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ხალხოსნური მოძრაობისა, პრაქტიკოს-რევოლუციონერი და ბელეტრისტი სოფრომ მგალობლიშვილი მოგვითხრობს: „მივედი ჩემ სოფელში, იქაურ გლეხებს კარგად ვიცნობდი და კარგ დამოკიდებულებაშიც ვიყავი. შევკრიბე, გაუფხვი ლაპარაკი, რომ მიწა მშრომელი გლეხისაა: გლეხებმა უნდა ასე მიჰსაუხეს: ეჭვი, ხელმწიფის ორგულობა როგორ შეიძლება, შენი ჭირიმე, ღვთისგან დაყენებული კაცია.

მართალია მიწა არა გვაქვს, მაგრამ რა ვქნათ, როგორც იქნება შევიყიდით...“ ს. მგალობლიშვილის მიერ მოყვანილი ფაქტი ცალკეული არ ყოფილა. ამას სხვებიც ადასტურებენ. ხალხოსანი შიო დავითაშვილი წერს: „გლახობა შეტისშეტად დატვირთული იყო მუშაობით, ჩვენთვის ყურის დასაგდებათ მას არ ეცალა, მით უმეტეს ზაფხულის თვეებში“¹. თუმცა გლახებს აზრი მიწის ჩამორთმევისა ბატონებისაგან და მათზე გადაცემისა ძალიან მოსწონდათ, „მაგრამ მჭიდრო კავშირი გლახობასთან ჩვენ მაინც ვერ შევკარით“².

ნიკო ლომოურის მოთხრობის გმირს გიგო ღრუბელაშვილს გზაზე შეხვედრილი დედაბერი ეტყვის: „ნეტა ერთი რას დაეხეტებოთ, მასხრობთ, ამ მეორედ მოსვლის დროს ვისა სცალიან თქვენთვისა“. მომაკვდავი გლახი, რომელსაც მისი ბედნიერებისათვის რჩევას აძლევს გიგო ღრუბელაშვილი, ირონიულად და უნდობლად მიმართავს: „ჰეი, ჰეი, როგორ გაგიღესია ეგ ენა და! ღმერთია შენი თავდები, შენ ან აღუკანტი იქნები, ან მწერალი“. გლახი ცრუმორწმუნეა, შეუგნებელი, ეჭვიანი და ადვილად არ ენდობა არავის, რადგან წარსულმა ცხოვრებამ უნდობლობა ჩაუთესა გულში.

ხალხოსნების ხალხთან, გლახობასთან დაახლოებას თვით გლახობა, როგორც ვნახეთ. ხელს არ უწყობდა. გლახი უნდობლად ეკიდებოდა „ერთობის“ მქადაგებლებს. მაგრამ, გლახობას თუ შეგნებული არა ჰქონდა მიზნები ხალხოსანთა ქადაგებებისა, მთავრობას კარგად ესმოდა მათი ძიზნები და სამიშროებაც, რომელსაც უმზადებდნენ მას. მეფის ერთგული ჟანდარმერია ზომებს იღებდა და ებრძოდა ხალხის გამოფხიზლების მსურველთ. ჯერ კიდევ 1873 წლის საიდუმლო ცირკულიარით მესამე განყოფილების გამგე შულცი თბილისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსს ატყობინებდა: „უკანასკნელ დროს ცხადი შეიქნა, რომ არასაიმედო პირებმა დაი-

¹ შ. დავითაშვილი — ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში, გვ. 30.

² იქვე.

სახეს მიზნად „ხალხში წასვლა“ და იქ სოციალური მოძღვრების გავრცელება¹“. მთავრობას ეშინია მიძინებული გლეხობის გათვითცნობიერებისა, ეშინია გლეხობამ არ გაიგოს ნამდვილი მიზეზები თავისი უბედურებისა, ამიტომ არ სურს, წინააღმდეგაა, ებრძვიან რევოლუციონერებს.

1877 წელს ჟანდარმთა შეფი მეზენცოვი რკინიგზის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსს წერდა: „რევოლუციონერები“ მიდიან სოცლის მასწავლებლად, ფერშლებად, ბეზიებად და საერთოდ ირჩევენ ისეთ პროფესიას, რომ მდაბიო ხალხთან ახლოს იყვნენ და იქონიონ მათზე გავლენა“.²

ასე ფრთხილობდა მთავრობის ერთგული ჟანდარმერია, მაგრამ რევოლუციონერი მოძრაობა მაინც ვერ მოსპო. ბრძოლა რევოლუციონერებსა და მონარქიას შორის იქამდე გამწვავდა, რომ 1881 წელს მარტის პირველს ჟელიაბოვმა, მიხაილოვმა, პეროვსკაიამ, კიბალჩიჩმა და რისაკოვმა მოკლეს იმპერატორი ალექსანდრე მე-2. ქართველი საზოგადოების მოწინავე ნაწილში აღტაცება გამოიწვია მონარქის წინააღმდეგმა ტერორისტულმა აქტმა. სამშაბათს, 1881 წელს, მარტის სამს ქართველი ხალხი უკვე კითხულობდა აკაკის ლექსს:

დღეს მერცხალი შემოფრინდა...

ყურადღებითა და მღელვარებით ეპყრობოდა მთელი რუსეთი იმპერატორის მკვლელების პროცესს. ქართველი საზოგადოებაც ეცნობოდა გაზეთ „დროებას“ საშუალებით პროცესის ანგარიშებს. 1881 წ. № 75 „დროებაში“ ჟელიაბოვის მიერ სასამართლოში წარმოთქმულ სიტყვაში ვკითხულობთ: „მე მივატოვე სოფელი და დავრწმუნდი, რომ უმთავრესი მტერი ხალხის მომხრეებისა, სოციალისტებისა არის მთავრობა“. ამ რწმენამ ჩამოიყვანა ჟელიაბოვი პეტერბურგში, რათა ხალხის მტერი იმპერატორი სიცოცხლისათვის გამოესალმებინა. დიდი გავ-

¹ საქ. ცენტ. საისტ. არქივი ფ. 36, № 1, გვ. 79.

² იქვე, გვ. 169.

ლენა მოახდინა და მღელვარება გამოიწვია ამ პოლიტიკურმა პროცესმა. ელიაზოვი პირდაპირ, ვაჟაკურად აცხადებდა სასამართლოში: „ჩვენ, რევოლუციონერები და მართველობა ერთმანეთის მტრები ვართ, რადგან მართველობა პირდაპირ გარეულია ამ საქმეში და მიუდგომლად განსჯა არ შეუძლიან ამის გამო ეს მთავრობისაგან დანიშნული სასამართლო არ უნდა იყოს ჩვენი განმასამართლებელი. ჩვენი საქმის დაფასება და განსჯა ხალხს, ანუ ხალხისაგან ამორჩეულ მოსამართლეებს ნაფიც სასამართლოს შეუძლიან“.

დაპატიმრებულ ახალგაზრდა რევოლუციონერების ბედი აღელვებდა მოწინავე რუსეთის საზოგადოებას. „ნაროდნაია ვოლიას“ პარტიის აღმასრულებელმა კომიტეტმა 1881 წელს 10 მარტს ალექსანდრე III-ეს მისწერა წერილი, რომელშიც თხოვნითა და მუქარით სთხოვდნენ ყველა პოლიტიკური პატიმრის განთავისუფლებას. „თქვენ ხედავთ—წერდნენ ძეფეს,— რომ ამ ათი წლის განმავლობაში, მიუხედავად იმისა, რომ განხვეწებული იმპერატორის მთავრობა არ ზოგავდა არც თავისუფლებას, არც ყველა კლასების ინტერესებს, არც წარმოების ბედს, და თვით საკუთარ ღონისძიებასაც, რომ ჩამოეხრჩო და ჩაეჭრო რევოლუციონური მოძრაობა, — უკანასკნელი დღითი-დღე შეურყეველად იზრდებოდა, ვითარდებოდა და იჭრებდა თავის გარშემო რუსეთის საუკეთესო თავგანწირულ შვილებს, რომლებიც ამ უკანასკნელი სამი წლის განმავლობაში აწარმოებენ ხელჩართულ, პარტიზანულ ბრძოლას მთავრობის წინააღმდეგ... თქვენო უდიდებულესობავ! რევოლუციური მოძრაობა არ არის ისეთი რამ, რაც დამოკიდებულია კერძო პირზე. რეპრესიები, სახრჩობელა, ამ მოძრაობის მოწინავე პირების მოსპობა ვერ იხსნის თანამედროვე დრომოჭმულ წყობილებას დაცემისაგან. რევოლუციონერებს ქმნიან გარემოებანი, საერთოდ ხალხის უკმაყოფილება, რუსეთის ლტოლვა ახალ საზოგადოებრივ ფორმებისაკენ, მთელი ხალხის ამოწყვეტა შეუძლებელია, არ შეიძლება მისი უკმაყოფილების აღმოფხვრა რეპრესიებით. თუ მთავრობის პოლიტიკა არ შეიცვალა, მოძრაობა გაიზრდება, ტერორისტული აქტები გამრავლდება, და-

მოკიდებულება გამწვავდება, დაღუპულთ სამაგიეროდ სამოქმედოთ გამოვციენ ახალ-ახალი პირები“.

ეს მოწოდება არალეგარულად თბილისშიც ვრცელდებოდა და ნერვულ მდგომარეობას ქმნიდა. იმპერატორმა რევოლუციონერთა მოწოდება, რა თქმა უნდა, არ შეიწყნარა. ჩამოახრჩო ყელიაბოვი, სოფიო პეროვსკაია, მიხაილოვი და სხვები. პეროვსკაიას ქალმა მოძღვარს აღსარება არ უთხრა და ჩამოახრჩობის წინ მღვდლის მიერ გაპყრობილ ჯვარს არ ემთხვია.

1881 წელს 3 აპრილს ჩამოახრჩეს სემიონოვის მოედანზე თეთრ სუდარებში გახვეული რევოლუციონერები და მთელს რუსეთში დაიწყო უსასტიკესი შავი რეაქცია.

ასეთი იყო ზოგადად პოლიტიკური მოძრაობის ხასიათი 70-80-იან წლებში რუსეთსა და საქართველოში. ასეთი იყო პოლიტიკური მოღვაწეობა ხალხოსნებისა, რომელთა იდეოლოგიის გამოხატულებას ქართულ სინამდვილეში წარმოადგენდა ჟურნალი „იმედი“.

საზოგადოებაში 2-3 წელიწადს ისმოდა ხმა „იმედის“ გამოცემის შესახებ. ამ საქმეს ხელმძღვანელობდა სასულიერო აკადემიის კურსდამთავრებული, მწერალი მიხეილ ასათიანი, მაგრამ ზემოთ გათვალისწინებულმა მღვლვარე პოლიტიკურმა ატმოსფერომ საშუალება არ მისცა ასათიანს თავისი აზრის განხორციელებისა. მთავრობა ნებართვას არ აძლევდა ჟურნალის გამოცემისათვის. 1879 წ. მასწავლებელ ღვინიაშვილის ხელით ტრაგიკულად დაიღუპა ახალი ჟურნალის გამოცემის ინიციატორი და ხელმძღვანელი მიხეილ ასათიანი, რომლის სახელი სიკვდილის შემდეგაც დაუკავშირდა ჟურნალ „იმედს“. მიხეილ ასათიანის ლიტერატურული ფსევდონიმიც — იმედაშვილი სემანტიკურად ჟურნალის სახელთანაა დაკავშირებული და ცხადია, რომ სახელწოდებაც ჟურნალისა მიხ. ასათიანს ეკუთვნის. („იმედი“ — იმედაშვილი).

ჟურნალის გამოცემა ძლივს მოხერხდა 1881 წელს, რედაქტორობდა მიხეილ გურგენიძე.

მიხეილ გურგენიძე (დაიბადა 1842 წ., გარდ. 1885), რო-

გორც ხალხოსანთა უმრავლესობა, სემინარისტი იყო, მოსკოვის სასულიერო აკადემიის დამთავრების შემდეგ იგი ერთხანად ოდიშის სასულიერო სკოლის ინსპექტორად მსახურობდა. მოლოს თავი დაანება სამსახურს და „იმედს“ ბედაქტორობდა.

„იმედის“ გამოსვლა ქართულ ლიტერატურულ საზოგადოებრიობას უყურადღებოდ არ დაუტოვებია, მან მიიპყრო ხელისუფლების ყურადღებაც, რომელიც დიდს სიფრთხილით ექცეოდა რევოლუციონერ-დემოკრატიულ ჟურნალს, ცენზურის ხელი სჭრიდა, კვეცავდა და ასახიჩრებდა მასში გამოთქმულ აზრებს. მწერლებმა თვით იცოდნენ, რომ ყველაფრის დაბეჭდვა არ მოხერხდებოდა, ამიტომ წერდნენ იმგვარად, რომ როგორმე დაებეჭდათ. „იმედის“ პირველსავე ნომერში ასეთი შენიშვნას ვხვდებით: „ერთი სტრიქონი ლექსისა წავშალეთ, რადგან იმის დაბეჭდვა შეუძლებელი იქნებოდა“-ო.

საცენზურო პირობები მეტად აწუხებდა ჟურნალს, რომ თავისი აზრი მკვეთრად და ნათლად გამოემჟღავნებინა ამა თუ იმ საკითხის შესახებ. ამ მდგომარეობას სჩიოდნენ ცენზურისაგან შეწუხებული თანამშრომლები „იმედისა“. სტეფანე ჭრელაშვილი წერდა: „ღმერთმა ამოაგდოს ძირიანად ის გარემოება, რომელმაც ქართველი კაცი აიძულა, რომ შეედგინა ანდაზა: „თევზმა სთქვა, სალაპარაკო ბევრი მაქვს, მაგრამ პირი წყლითა მაქვს სავსეო“¹.

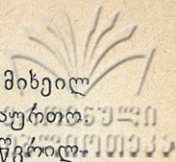
რა დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია „იმედს“, ჩანს ცენზორის ლუკა ისარლოვის საცენზურო კომიტეტის წლიური ანგარიშიდან. „იმედის“ პირველი ნომერიო, — წერდა მთავრობის ერთგული ცენზორი, — ყუმბარასავით გასკდა და თოფის წამლის სუნი დააყენაო“².

„იმედის“ რევოლუციონერ-დემოკრატიული მიმართულებისა, მთავრობის რეაქციონურობისა და ცენზურის სიფრთხილის შემდეგი იყო, რომ „იმედისათვის“ გამზადებული უამრავი მასალა დაუბეჭდავი რჩებოდა. ზოგჯერ ცენზორის თავზე

¹ ალ. ხახანაშვილი, *Очерки...* წ. IV.

² „იმედი“, 1882 წ. № 7-8.

³ პ. გუგუშვილი, „ქართული წიგნი“, გვ. 246.

დობა კუროზობამდე მიდიოდა, მაგ. ლ. ისარლოვმა მიხეილ ასათიანის ნაწარმოებიდან ლექსი ამოიღო და თავისი ჩაუტრთო 1882 წლის თებერვლის ნომრიდან ცენზორს ამოუღია: წერილ-მანი შენიშვნები—სტ. ჭრელაშვილისა, შინაური მიმოხილვა—მ. გურგენიძისა, „იმედის“ ფოსტა — რედაქციისა და შეუმოკლებია დაბეჭდილი სტატიები. სტეფანე ჭრელაშვილი ცენზორის მიერ აკრძალულ წერილში წერდა: „დამავიწყდა, რომ ჩვენში წერა შეიძლება მხოლოდ იწილო-ბიწილო-შროშანო-გვრიტილოზე. შეიძლება უაზრო ლაზღანდარობა ათასნაირ სისულელეზე და არა რომელსამე გულზე მოსაჭიდ საგანზე, მაღალი გრძნობის ამქოთებელ მოვლენებზე სჯა-ბაასი. დამავიწყდა, რომ რა ჟამს ამ უკანასკნელ კატეგორიაზე გადახვალ და მოიწადინებ რაიმე საყურადღებო აზრის წარმოთქმას, მაშინვე მოგცვინდებიან ჭკუის დამკოდველნი, ამოგდებენ პირში ლაგამს, დაგამახინჯებენ, შეგშლიან სახეზე, გაგაძრობენ ტყავსა, შერე გკრავენ პანლურსა და გეტყვიან: „მიბრძანდი და ემაგ სახით, დაფლეთილი ტან-სამოსით, სულს და ხორც მოკლებული ჩონჩხით ეჩვენე შენს მკითხველსა და ვნახოთ რა მოგივაო!“¹.

ასე დამახინჯებული აღწევდა „იმედი“ მკითხველ საზოგადოებამდე. ყველაფერი, რაც უფრო რევოლუციონური და მოწინავე იყო, ცენზორის მსხვერპლი ხდებოდა. ასეთ მდგომარეობაში იმყოფებოდა „იმედი“ და სხვა ქართული ორგანოები. მიუხედავად ამისა, „იმედმა“ შესძლო ძირითადად თავისი პოზიციების გამომყდავნება. მას ქართველი საზოგადოება ფართოდ გამოეხმაურა, დაიწყო პოლემიკა ჟურნალ „იმედსა“ და „ივერია“, „შრომა“, „დროებას“ შორის. „იმედს“ ყველა ებრძოდა, სიმართლისა და ჭეშმარიტების დავიწყებას უსაყვედურებდნენ, უნიჭოდ აცხადებდნენ და მალე სიკვდილს უწინასწარმეტყველებდნენ.

აკაკი წერეთელმა „დროებაში“ სასტიკად გააკრიტიკა „იმედი“², დასცინა „დიაკვნის“ შვილებს“ და, ბავშვური აზრების მქადაგებლად მონათლა. „ამ დღეებში ჟურნალი „იმედი“ გა-

¹ ციტირებული პ. გუგუშვილის წიგნიდან „ქართული წიგნი“, გვ. 248.
² „ცხელ-ცხელი ამბები“, „დროება“, 1881 წ. № 44.

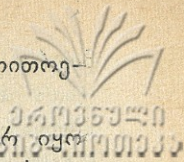
მოხობრივად, და მართლა რომ ხობორიკივით არც თავი ეტყობა და არც ბოლო! რაღაც ნამორია, გამოუტყობი ტეხელი და მისი ხუროები კი იძახიან: ეს არის ჩვენი ქვეყნის ბედისწერაო! დღემდე არც მწერლობა ყოფილა, არც მწიგნობრობა და არც ახალგაზრდობაო! ჩვენა ვართ და ჩვენი ნაბადი გამთენებელიო, რადგანაც მისთანა ხელობას ვადგევართ, რომელსაც არც ნიჭი ეჭირვება და არც სწავლა-ხელოვნებაო! აკაკი თავის ფელეტონს იმერული ხალხური ლექსით ამთავრებდა. ამ ლექსსაო, ამბობდა აკაკი, „მიუწერთ“ „იმედს“ დიპლომათ:

ხახაია, ფრახაია,
თავს აცვია კვახაია!
მოდით და გამოიცანით,
პილწია და გლახაია!

„იმედის“ სისუსტეს ზოგი მისი დაარსების ინიციატორი მიხეილ ასათიანის სიკვდილს მიაწერდა. გაზეთ „დროებაში“ ჭონი წერდა: „იმედი“ იბადებოდა ნამდვილი იმედით, მაგრამ ყველასათვის ცხადი იყო, რომ დაიბადა უბედურს დროს, სწორედ იმ დროს, როდესაც მმართველი მოკვდა. დღეს რომ „იმედი“ ის არ იქნებოდა, რასაც ვხედავთ, ამას იმედაშვილის ლექსები და გაწყვეტილი რომანი ამტკიცებენ¹. ზოგი „იმედის“ თანამშრომელთა ლიტერატურულ რეპუტაციას ეხებოდა, საეჭვოდ რაცხდა მას და მასხარად იგდებდა. ამის შესახებ მიხეილ გურგენიძე შემდეგსა წერდა: „Фаланга“-ს თანამშრომელი სწერსო: „მ. გურგენიძე, გამომცემელი და რედაქტორი „იმედისა“, ფსევდონიმი ხომ არ არისო? რა აზრია აქ, მიხვედრილი ვართ, ვითომ რა არის და გამოუჩენელი მწერალიაო“.

წარმოდგენილ კრიტიკაში პრინციპულობა არ ჩანს. მაგრამ ამ ბრძოლაში სერიოზული პრობლემებიც წამოიჭრა. დავა ეურნალ „იმედსა“ და „ივერიას“ და სხვა ორგანოებს შორის ორმა პრობლემამ გამოიწვია. ეს იყო კლასობრივი და ეროვნული საკითხი. თითოეული პრობლემის გადაჭრა სხვადასხვა პრინციპულ ნიადაგზე ხდებოდა და ბრძოლაც აუცილებელი

¹ „დროება“, 1882 წ., № 114.

იყო. ვინ იყო მართალი ამ ბრძოლაში, რა შედეგენდა თითოეული კონცეფციის სუსტა და ძლიერ მხარეს?

„იმედის“ მიერ წამოყენებული ყველა საკითხი ახალი ქართული ლიტერატურისათვის. „იმედამდე“ ახალი გზების გამონახვის აუცილებლობა „საქართველოს მოამბემ“ განიზრახა მომავლის საკითხი ილია ჭავჭავაძემ დააყენა. ბედნიერი მომავლის დასამყარებლად კი აუცილებელი იყო ადამიანის დამამცირებელი ინსტიტუტის — ბატონყმობის გაუქმება. ბატონყმობაც დაჰგმო ილიამ და გლეხის გათავისუფლებას მადლვებელი ნაწარმოებნი უძღვნა. ილიამ იცოდა და მას უწამდა, რომ XIX საუკუნეს ხვდა წილად ძველი ქვეყნის ბჭეების დაქცევა და „შრომის სუფევის“, ძმობის, ერთობის, თავისუფლების დამყარება. გლეხობის მრავალ ტკივილს შეეხო ილია და დაიცვა უსაბუთოდ და უსამართლოდ დაჩაგრული ადამიანი. მას მხარს აძლევდა პლეადა ახალგაზრდა მებრძოლი „თერგდალეულებისა“. ხალხოსნური იდეების თესლი საქართველოში პირველად დ. ჭონქაძესთან ერთად ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელმა და სხვა „თერგდალეულებმა“ დასუთეს. ისინი იბრძოდნენ გლეხთა გათავისუფლებისათვის, ბატონყმობის წინააღმდეგ. ამით ისინი საკმაოდ რადიკალურ-დემოკრატიულ პოზიციებზე იდგნენ. 70-80-იან წლებში მდგომარეობა შეიცვალა, მაგრამ ეკონომიური წინააღმდეგობანი არ მოხსნილა, უფრო გამძაფრდა და გამწვავდა. ილია ჭავჭავაძის რადიკალობა? და რევოლუციონერობამ სხვაგვარი ხასიათი მიიღო. „იმედის“ ჯგუფი პირველი არ იყო გლეხობის საკითხის წინ წამოწევაში. 60-იან წლებში „თერგდალეულთა“ ნამოღვაწარმა მას ტრადიცია შეუქმნა. „იმედის“ ჯგუფმა გააგრძელა ის რადიკალიზმი, რომელიც 60-იან წლებში „თერგდალეულებმა“ წამოაყენეს, მათ გააგრძელეს და შეუფარდეს ახალ ვითარებას, რადგან ბატონყმობის მართო უარყოფითი დახასიათება, როცა ის უკვე აღარ არსებობდა, რადიკალობისათვის საკმარისი არ იყო. ახლა რადიკალურ-რევოლუციონერ მოღვაწეს ეკონომიურ „ბატონყმობის“, ეკონო-

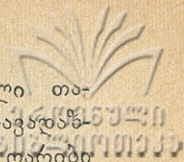
მიური უსამართლობის და წინაღმდეგობის მოსპობისათვის უნდა ებრძოლა. ასეც მოხდა, მაგრამ „თერგდალეულთა“ ნამოღვაწევი მაინც ფაქტად რჩება, რამაც ნიადაგი მოუშადა ხალხოსან რევოლუციონერებს. საფუძვლიანია პროფ. მიხ. ზანდუკელის მოსაზრება, რომ „თერგდალეულთაგან“ „ცისკარსა“ და განსაკუთრებით „საქართველოს მოამბეში“ გამოთქმულ სურვილებსა და მისწრაფებებში და აგრეთვე ამ პერიოდის ლიტერატურულ შემოქმედებაში, შესაძლებელია დავინახოთ დასაწყისი ჩვენი ხალხოსნობისა“¹.

„თერგდალეულებსა“, რომლებიც ამდენს და ასეთ სიძაბიით წერდნენ გლეხთა შესახებ, და ხალხოსნებს შორის ბევრი რამ არის საერთო, ამას გრძნობდა პროფ. ალ. ხახანაშვილიც, როცა წერდა: „Грузинские народники могли бы сказать, что они вышли из-под чавчавадзевской песни пахаря.“² ისე მჭიდროდაა ეს ორი მიმდინარეობა ერთმანეთთან დაკავშირებული, რომ ხშირად, განსაკუთრებით ბელეტრისტების დახასიათებისას, სჭირს თუ რომელ მიმდინარეობას მიაკუთვნო ესა თუ ის მწერალი. მაგ. ძნელი გადასაწყვეტია ეკ. გაბაშვილი ხალხოსანია თუ თერგდალეული? რაფიელ ერისთავი. თუ ეკ. გაბაშვილი ხალხოსანია, განა ილია ჭავჭავაძე ნაკლები ხალხოსანი იყო? მან პირველმა და ყველაზე მძლავრად არ აღიმადლა ხმა გლეხთა დასაცავად? ამდენად, ახლოს დგას ეს ორი მიმდინარეობა, ასე მძლავრად იჭრებიან მათი ინტერესები და მოსაზრებანი ერთმანეთში და ართულებენ პრობლემას.

ზემოთ აღნიშნულის მიუხედავად, სხვაობა ამ ორ მიმდინარეობას შორის მაინც არსებობს. ზერელე შეხედვით თითქოს სხვაობა მხოლოდ ამ ორი ჯგუფის ტაქტიკასა და მეთოდებში მოჩანს, მაგრამ დაკვირვებული ადამიანი მეთოდსა და ტაქტიკაში იდეოლოგიურ სხვაობასაც დაინახავს. პირველი თავისებურება „იმედის“ ჯგუფელებისა იყო მათი სოციალური წარმოშობა. ამით ემიჯნებოდა „ამედი“ ძველ თაობას.

¹ მიხ. ზანდუკელი — „თერგდალეულნი“ და ხალხოსნები ქართულს ლიტერატურაში“, გვ. 149.

² იხ. მისი „Очерки...“ ტ. IV.

ახალი თაობა, „იმედის“ ჯგუფი ხედავდა, რომ ძველი თაობის, 60-იანი წლების მოღვაწეთა უმრავლესობა თავდაპირველად ნაურთული წრიდან იყო წარმოშობილი, თითონ კი ღარიბი გლეხისა და დიაკვნის შვილები იყვნენ. მაგრამ ძარტო სოციალური წარმოშობა როდი გულისხმობს იდეოლოგიური სხვაობის აუცილებლობას. მხედველობაშია მისაღები მომენტები — „იმედის“ მწერლების მიერ თავის გამართლება, რომ ხელში ჩანგური ჯერ არ მჭერიანო, გლეხის შვილი ვარ და არა აზნაურისა — ვერ ხსნიდა ავტორს იმ შეცოდებას, რომელსაც ის ესთეტიკის წინაშე სჩადიოდა. განა ფშაველი, ან ხევსური გლეხი მათქვამების, ან ქართლელ-კახელი გლეხი მოშაირეების ლექსები მდარე ღირსებისანი არიან? „იმედის“ ჯგუფი სხვა მხრივაც ცდილობდა მესამოციანეთაგან გამიჯვნას. მიხ. ასათიანის (იმედაშვილის) ლექსში — ბარათი პეტერბურგიდან, ვკითხულობთ.

ის ჰია, რაიც თერგის ნაპირზედ
 ილიას „მგზავრსა“ გულს უღირღნიდა,
 ეხლა სრულიად მე არ მაწუხებს...

ეს კითხვები იმედაშვილს გადაჭრილად მიაჩნია. მას მხოლოდ ეს აწუხებს: მიუშვებენ კი ხალხთან სალაპარაკოდ, მისცემენ ნებას ხალხთან მისვლისას. ხსენებული მომენტები მიგვიჩინებენ „იმედის“ ჯგუფის წინა თაობისაგან გამიჯვნაზე. მაგრამ პრინციპულობამდე ვერ ადის, ვერ გვიჩვენებს მაინც იდეოლოგიურ-პრინციპულ სხვაობას ამ ორი მიმართულებისას, დავასა და ბრძოლას თერგდალეულთა და „იმედის“ ჯგუფებს შორის ორი პრობლემა — ეკონომიური და ეროვნული პრობლემა იწვევდა.

„იმედის“ ჯგუფის პროგრამის მთავარი ძარღვი იყო რეფორმის შემდეგ უმიწოდ დარჩენილი გლეხებისა და ნაბატონარის ურთიერთობა. მას უპირველეს საკითხად მიაჩნდა იმ წინააღმდეგობის გადაჭრა, რომელიც არსებობდა გლეხსა და ნაბატონარს შორის. მოსპობა ეკონომიური პრივილეგიებისა, რომელიც რეფორმამ თავადაზნაურობას დაუტოვა, ეს ჯგუფი ცდილობდა ამ წინააღმდეგობის დაუყოვნებლივ გადაჭრას მე-

მამულეთა მიწების გლეხობისათვის გადაცემით. ამით ეს ამჟღავნებდა გლეხური რადიკალურ-რევოლუციონურ, იდეოლოგიას. გამოდიოდა რა ამ კონცეფციიდან, „იმედის“ ჯგუფი იხელავდა საქართველოს წარსულსა და იქაც ჰპოვებდა სასტიკ წინააღმდეგობას ქართველ თავადაზნაურობასა და გლეხებს შორის. ამ ჯგუფს არა ნაკლებ აწუხებდა საქართველოს ცხოვრების მეორე საკითხი — ეროვნული საკითხი. ამ საკითხის განხილვისას „იმედის“ ჯგუფი დაბნეულობას იჩენდა. ვერ ითვისებდა ეროვნულ ჩაგვრას და რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის მთელ სისასტიკეს, საქართველოს თავისებურებას. არსებული სინამდვილის გამო „იმედს“ არ შეეძლო უარეყო ეროვნული ჩაგვრის არსებობა, მაგრამ ვერ ქმნიდა სათანადო პროგრამას. ჟურნალ „ივერიაში“ ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით თავმოყრილი უცნენ პროგრესისტი მწერლები. „ივერია“ ეხმაურებოდა გლეხთა საკითხს, მასში იბეჭდებოდა გლეხთა ცხოვრების ამასხველი ნაწარმოებნი, თანამშრომლობდნენ ისეთი მწერლები, როგორც იყვნენ ილია ჭავჭავაძე, ეკ. გაბაშვილი, ალ. ნანეიშვილი, ნ. ლომოური, ნ. ხუდადოვი, რაფიელ ერისთავი... „ივერიაში“ გაისმოდა გლეხურ-ხალხური მოტივები, ბერუას და თანდილას დარდები და ფიქრები, მაგრამ მაინც ძირითადი „ივერიაში“ და მისი რედაქტორის ილია ჭავჭავაძისათვის იყო ეროვნული პრობლემა. „ივერიის“ დროშაზე სამშობლოს საკითხი ეწერა. „ივერია“ და ილ. ჭავჭავაძე გლეხთა მდგომარეობის ასახვას მართალია, დიდ ადგილს უთმობდნენ, რადგან ილიასაც ყველა სოციალურ ფენებიდან ყველაზე ჯანსაღი გლეხობა მიაჩნდა, მაგრამ მას ბოლომდე რადიკალურად ვერ წყვეტდნენ.

ხალხოსნებმა „ივერიის“ ეკონომიური პროგრამა თავისას დაუპირისპირეს. მიხეილ გურგენიძე „შინაურ მიმოხილვაში“ წერდა: „განსაკუთრებით იმერეთის თავადაზნაურობისაგან ძნელი მოსალოდნელია რაიმე სიკეთე თემობისათვის, როდესაც ვხედავთ მათ და გლეხებ-შუა შეურიგებელ განხეთქილებას და მამულების თავობაზედ ჩეხა-ჟლეტას. არა საათობით და დღეობით გაგრძელებიან ხოლმე იქ ამ გვარი ომები, როგორც ეს ხდება ხოლმე ქართლ-კახეთში, არამედ მთელი კვირაობით და

თითქმის თვეობითაც, რის მაგალითსაც დღესაც ვხედავთ სენაკის მაზრაში — თავადთა მიქელაძეთ და მთელი სამი სოფლის გლეხებ შუა—ბრძოლაში“¹. „გლეხ-კაცობა უყურებს თავად-აზნაურობას არა როგორც ძმას, არამედ როგორც მტერს. თავადს და აზნაურს რომ სახლი ეწოდეს, ან ვენახი თავის დროზე არ უკეთდებოდეს, ან ყანა მოუმკალი და გაულეწავი რჩებოდეს და გლეხი კი სრულიად მოცლილი იყოს — ფასითაც ხშირად არ ეხმარება ხოლმე“. მდგომარეობის გასწორება ავტორს შეუძლებლად მიაჩნია. „თუ ყველა წოდებას ეკონომიური მდგომარეობა ცოტაც არის არ შეთანასწორდა“. ხელისუფლებამ, რეფორმამ, — სამართლიანად ამტკიცებდა „იმედის“ ჯგუფი, გლეხობა ფორმალურად გაათავისუფლა „ნამდვილი თანასწორობისათვის, — წერს ნ. ხაზანაშვილი, საჭიროა თავისუფლება ეკონომიური და სხვაგვარი. იქ, სადაც გლეხი დროებით ვალდებულია თავის ბატონისა, კაცობის წინაშე თანასწორობას უფრო თეორეტიკული მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე პრაქტიკული, აქ თანასწორობა კარგი და მშვენიერი სიტყვა არის და არა განხორციელებული პრინციპი“². ეკონომიურ თანასწორობაზე აღმოცენებულ წინააღმდეგობას „იმედის“ ჯგუფი აწმყოშიც აღიარებს და მის წინააღმდეგ იბრძვის. იგივე ჯგუფი იბრძვის ილიას თეორიის წინააღმდეგ, თითქმის „წოდებათა უფლებას ცილება ეკონომიურის თუ პოლიტიკისა, ცილება, — რომელიც უადრესი მიზეზი იყო დაუძინებელის განხეთქილებისა სხვა ქვეყნებში, ჩვენში არ არსებობდა. ანიტომაც არც ზნეობით, არც გრძნობით, არც მიმართულებით და არც ჩვეულებით ჩვენი თავადაზნაურობა არ დაშორებია ხალხსა. ხალხოსნები ამ აზრს, რა თქმა უნდა, ვერ გაიზიარებდნენ. ამ მოსაზრების წინააღმდეგს ამტკიცებს სხვადასხვა გამოკვლევები, მაგ.: ნ. ხაზანაშვილისა („უფლება და კანონი ძველ საქართველოში“), ვახტანგის, აღბუღას კანონები, მრავალი სიგელი და გუჯარი და მთელი ჩვენი წარსული ცხოვრება. გლეხობა გრძნობითაც, აზრითაც, მიმართულებითაც დაშორებული იყო თავად-

¹ იმედი, 1881 წ. № 6.

² ნ. ხაზანაშვილი, ჩვენი გლეხ-კაცობა და ახალი სამართალი, „იმედი“, 1882 წ. № 3.

აზნაურობას. თავდაზნაურობას თავისი ეკონომიური ინტერესი
ჰქონდა გლეხობის ინტერესის შეუფერებელი. გლეხი ვალდე-
ბული იყო შემდეგი გადასახადი ეძლია მეფისა და ბატონისათ-
ვის: „სამეფო გამოსაღები და სათხოვარი, ღალა, ყულუხი, ბეგა-
რა, კოდის პური, საბაზიურო, სანაცვლო, სამოხელო, ღაშქარ-
ნადირობა, გადასახადი სათავადო, სააზნაურო, საერისთავო,
სათათრო, სასპასალარო, სამანდატურთუხუცესო (Министра
двора), ულაყი, საბალახო, კრავი, ყველი, სამეჯინიბო, ბზე,
ქერი, აჯილდისა და კვიცის მიბარა, ცხენი, ბაყი და სეფის მუ-
შაობა, მკა, ხენა, ლეწვა, ნახშირი“... პროფ. ალ. ხახანაშვილი
გლეხის ვალდებულებას სამოცამდე ჩამოთვლის და დასძენს:
„აქ შეგვიძლიან შევჩერდეთ და მკითხველის სჯაზედ მივაუ-
დლოთ გარჩევა, რამდენად ძნელი და შეუძლებელი ტვირთი
ედო ჩვენებურს ყმას წარსულში. ეს კი უნდა დავიხსომოთ, რომ
აქ ჩამოთვლილი ხარჯი სრული არ არის და ვინც მოისურვებს ამ
საგნის დაწვრილებით გაცნობას, ვურჩევთ მიჰმართოს Brosset-ს
(Introduction, 170-176), რომელსაც ანბანზე ჩამოთვლილი
აქვს 120 გადასახადი“.

როგორც ვნახეთ, მიზეზი გლეხთა და თავდაზნაურთა შო-
რის უთანხმოებისა რეფორმამდეც არსებობდა საქართველოში
და რეფორმების შემდეგაც, როგორც მ. გურგენიძე წერდა —
მტრობა და შუღლი თავდაზნაურებსა და გლეხებს შორის მი-
ნამ არ მოისპობოდა, ვიდრე მათი „ეკონომიური მდგომარეობა
ცოტაც არის არ შეთანასწორდა“.

საქართველოს წარსულს საყურადღებო მეცნიერული გა-
მოკვლევა უძღვნა ნიკო ხიზანაშვილმა — „უფლება და კანონ-
ნი ძველ საქართველოში“. ამ გამოკვლევით ნ. ხიზანაშვილი
დაუპირისპირდა ილია ჭავჭავაძის „ცხოვრება და კანონს“ და
ი. გოგებაშვილის სვიმონიძის ფსევდონიმით „ივერიაში“ დას-
ტამბულ წერილს („რანი ვიყავით გუშინ“, „ივერია“, 1881 წ.,
№ 81). ნ. ხიზანაშვილს მოჰყავს ციტატა ი. გოგებაშვილის სტა-
ტიიდან — ძველად ჩვენი სიკეთე იმაში მდგომარეობდა, რომ
ხალხი „სარგებლობდა იმისთანა განწყობილებით წოდებათა
შორის, რომელიც ხალხს ამხნევებდა და ადვილად ატანიებდა
გარეგან გაჭირვებასო“. ნ. ხიზანაშვილი „ცხოვრება და კანონ-“

ში“ გამოთქმულ მოსაზრებათაც ითვალისწინებს და ეკამათება ჭავჭავაძესა და გოგებაშვილს. „ჩვენს მწერლებს ხელში რომ აეღოთ თუნდა მარტო ვახტანგის სამართალი და თვალისაღწევა ევლოთ მისთვის, მაშინ სრულიად უარყოფდნენ იმ საოცარს იურიდიულ პარადოქსს, რომელიც ამბობს, — გლეხის და თავადის შორის მარტო ის განსხვავება იყო, რომ თავადი ბრწყინვალეებით იხსენიებოდა“, — „ჩვენი უფლება და კანონი ცხადად გვიჩვენებენ, რომ საქართველოს წარსული ცხოვრება აშენებული იყო წოდებრივ სხვადასხვაობაზე და გლეხი ყველაფრით განირჩეოდა თავადისგან და სხვა წოდების წარმომადგენლისაგან. განსხვავება დაწერილი იყო არა თუ მარტო კანონში, არამედ ცხოვრების სინამდვილე ამ განსხვავებას უჩვენებდა, ამტკიცებდა“¹. ამ წერილის გაგრძელებაში, ნ. ხიზანაშვილი წერს: „შესანიშნავ მოვლენას ჩვენი წარსული ცხოვრებისას შეადგენს ის ფაქტი, რომ არათუ მთელი ცხოვრება წოდებრიულად იყო განწყობილი, არამედ თვით წოდება, როგორც იურიდიული ერთეული, სხვადასხვა ნაწილებად იყოფოდა“... „სხვა წოდებათ რომ თავი დავანებოთ და გლეხ-კაცობა ავიღოთ, აქ შევხვდებით იმ მოვლენას, რომ თვით გლეხ-კაცობა, როგორც წოდება, მრავალგვარი იყო და ასეთი თუ ისეთი წოდების და ღირსების გლეხ-კაცს თავისი საკუთარი ადგილი ეჭირა“².

ილია ჭავჭავაძის ეკონომიურ კონცეფციას მარტო „იმედის“ ჯგუფი არ დაპირისპირებია. „ცხოვრება და კანონის“ საწინააღმდეგო წერილს ვხვდებით ჟურნალ „ივერიაში“, რომლის რედაქტორიც თვითონ ილია იყო. ნიკო ხუდადაშვილი (ხუდადოვი) წერილში—„უსაფუძვლო წადილი“³, აკრიტიკებდა ილიას მოსაზრებას წარსულში და აწმყოში წოდებათა შორის წინააღმდეგობის არ არსებობის შესახებ. „არც ჩვენი წარსული ისტორია გვაძლევს ნებას ამ აზრის დაფუძნებისას, რომ ვი-

¹ ნ. ხიზანაშვილი, უფლება და კანონი ძველ საქართველოში, „იმედი“, 1882, წ. № 11-12.

² ნ. ხიზანაშვილი, უფლება და კანონი ძველ საქართველოში. „იმედი“, 1883 წ. № 2.

³ „ივერია“, 1881 წ. № 7.

თომ ჩვენთ წინაპართ ცხოვრებაში, თავად-აზნაურობის და გლეხობას ერთი და იგივე საღიოსო და სამწუხარო ჰქონდათ... „საქართველოში იატო-ყმობა გაიფიქრებოდა იმავე სასტიკის ფორმებით, როგორც სხვა ქვეყნებში“... „ჩვენში არ ყოფილა წოდებათა შორის ის ნადიმობა, მეგობრობა, რომელიც ბ. ჭავჭავაძის სიტყვით, თურმე სუფევდა და სუფევს კიდევ თავად-აზნაურობასა და გლეხთა შორის“. „განა ჩვენგან ნათქვამი ჰე-შმარიტება თითონ ბ. ჭავჭავაძემ არ იცის. განა თავის დედა აზრის შეცდომილებას თითონვე არ არის მტკიცედ დარწმუნებული? სწორედ რომ არის და სხვაზედ ნაკლებადაც არა! თორემ როგორ, რა რიგად და რა მიზეზით შესთხზავდა თავის „ყაჩაღს“, რა გრძნობა დააწერინებდა „გლახის ნამბობა?“.

ილიას კონცეპციის სუსტი მხარის კრიტიკა, როგორც ვნახეთ, მართო „იმედის“ ფურცლებიდან კი არ წარმოებდა, არამედ ილიას ჟურნალი „ივერიაც“ ხმას უერთებდა „იმედს“ ეკონომიურ საკითხის შესახებ ილიას საწინააღმდეგოდ გამოთქმულ აზრს.

ილია, როგორც ნ. ხუდადაშვილიც წერდა, რა თქმა უნდა, ხედავდა თავდაზნაურობისა და გლეხობის შორის გათიშვას, მათ შორის „ჩატეხილ ხიდს“, იმასაც, რომ გლეხობა უფრო კეთილშობილია, რადგან იგი მშრომელი წოდებაა და ქვეყანა კი იმისია, ვინც შრომობს. სხვანაირად ილია ვერ იქნებოდა ავტორი „კაკო ყაჩაღისა“, „გლახის ნამბობისა“. წერაღში „საქართველო“ 1876 წ. ილია წუხილს გამოთქვამს, რომ არ არსებობს მთლიანი საქართველო, იგი დანაწილებულია ეთნოგრაფიულად, დაქსაქსულია, დაუკარგავს ეროვნული შეგნება. ტომობრივ დანაწილებას გარდა ილია საქართველოში სოციალურ დანაწილებასაც აღიარებს — „არიან თავადნი, აზნაურნი, მღვდელნი, ვაჭარნი, გლეხნი, ჩინიანნი და უჩინონი — ყველანი არიან და, ქართველი კი არსად არის“... კლასთა შორის წინააღმდეგობანი ილიასთვის ფაქტია, სწუხს ამის გამო. მისი სიმპათია გლეხობის მხარეზეა, მაგრამ გამოსავალს, სწორ გზას „ჩატეხილი ხიდის“ გასამთელებლად ვერ პოულობს. მისი ეკონომიური პროგრამა ცხოვრების მოთხოვნილებას ვერ უპასუხებს. „ხიდჩატეხილობის“ პრობლემა ილიამ შემდეგ „ოთა-

რანთ ქვრივშიც“ წამოჭრა. მან კიდევ დაამტკიცა რომ ხელ-
ვდა ხიდჩატეხილოააა, ძაგრაა ასიც გვიჩვენა, რომ მის მიერ
დასახული გზა „ხიდის გამთელებისა“ არ გამოდგებოდა. სიყ-
ვარული, მართალია, დასაოცადა კლასობრივი წინააღმდეგობის
მორიგებისას, მაგრამ ილია თქრობს — წინააღმდეგობანი შე-
საძლოა ნამუსიანობამ, შეგნებამ და თავადაზნაურთა მონანიე-
ბამ მოარიგოს.

სრულიად სწორად გაიგო დავით სოსლანმა (კეზელმა) ილია
ჭავჭავაძის მოთხოვნის სუსტი მხარე. „ოთარანთ ქვრივის“
განხილვისას 1888 წელს იგი წერდა. „ჩატეხილი ხიდის გამთე-
ლება, რომლისთვისაც ისე გოდებენ არჩილი და კესო და მათი
შერიგება მოხერხდება მხოლოდ იურიდიულ და ეკონომიურ
ნიადაგზედ, ამიტომ, რომ დაშორების მიზეზი უფლების წართ-
მევა და ეკონომიური დაჩაგვრა ყოფილა. როდესაც კესო თავის
საუკეთესო ნაფუძარს, სადაც ყვავილები დაუთესია, ერთს
რომელიმე ბოგანო ბერუას დაუთმობს. რომელსაც შეუძლიან
წლის სარჩო გამოიტანოს, — და თითონაც იმის მაგიერ, რომ
განთიადიდან ბინდამდე ყვავილებსა სუნავდეს, თავის ძმას არ-
ჩილს დღეში სამჯერ აკიდებული ხურჯინთ ჯერს მოუტანს ყა-
ნაში და იმასაც იქ ნამგალი ეჭირება, აბა ძაშინ გამთელდება ეს
ჩატეხილი ხიდი“. ცრემლით, რომლითაც ჰგონიათ ხიდი გაამ-
თელონ „მშრალი კოვზია და მშრალი კოვზი ხომ ხახასა
ჭხეცს“-ო.

ასეთი პრინციპული დავა წარმოებდა „იმედსა“ და „ივერი-
ას“ შორის და ასეთი იყო ამ დავის ეკონომიური საფუძვლები.

ეკონომიური პრობლემის გვერდით საქართველოში ეროვნულ-
პოლიტიკური პრობლემაც იდგა. ამ საკითხშიც ორ ყურ-
ნალს — „ივერიას“ და „იმედს“ ჰქონდათ საერთო ადგილები,
მაგრამ ემიჯნებოდნენ კიდევ ერთმანეთს. „ივერია“ სწორად
ითვალისწინებდა კოლონიური საქართველოს უნუგეშო მდგო-
მარეობას, ქართული ენის ჩაგვრას. საქართველოს ეროვნული
სხეული ასიმილაციის შიშის ქვეშ იდგა. ქართული ენა განი-
დევნა დაწესებულებიდან, სკოლიდანაც თანდათან იდევნებო-
და, ბოლოს ოჯახებიდანაც, ამიტომ „ივერია“ დიდ ყურადღე-
ბას აქცევდა ეროვნული დამოუკიდებლობის დაცვას და მეღვ-

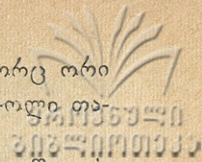
რად ებრძოდა შემოტევას. სამშობლოს იღვა იქცა მთავარ, ღერძულ პრობლესად „ივერიისათვის“, რაც გამოიხატა როგორც პოლიტიკურ წერილებში, რამდენადაც ცენზურა ამის ნებდას აძლევდა, ისე მხატვრული ლიტერატურის სხვადასხვა კანკაში.

სხვაგვარ პოზიციაზე იღვა „იმედის“ ჯგუფის ერთი ნაწილი, ისინი ხედავდნენ, რომ მართლაც საქართველოს მდგომარეობა თავისებურია, იგი იჩაგრება, მაგრამ მწერლობის ქადაგება პატრიოტული გრძნობების გაღვიძებისათვის საჭირო არ არის. პატრიოტული გრძნობა ბუნებრივი გრძნობაა და მის შესახებ წერა ზედმეტია და, რომ „ივერია“ საქართველოს ეროვნულ საშიშროებას აზვიადებს. აქედან გამომდინარე, „იმედი“ ნიჰილისტურად უარყოფდა ჩვენი მესამოციანელების დიდ დამსახურებას ეროვნული გრძნობის გამოფხიზლების საქმეში. სტეფანე ჭრელაშვილი წერდა: „ეროვნული აღზრდის წადილი ჩვენმა დაკუთავებულმა მწერლობამ კი არ აღძრა ქართველ საზოგადოებაში, არამედ ქართველმა საზოგადოებამ თითონ მიადწია ამ წადილამდის და მწერლობამ მხოლოდ მისცა ბანი, თანაც ძალიან სუსტი, ჭლექი ბანი“.¹ ილ. ჭავჭავაძის ნაწერების პატრიოტული კილო, საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის და ქართული ენისათვის ბრძოლა სტ. ჭრელაშვილს უსაფუძვლო და ზედმეტ მოვლენად მიაჩნია, რადგან ყოველი ქართველი ბუნებით პატრიოტია და მას აღვზნებული და განვითარებული აქვს ეს გრძნობაო. ქართველი კაცისთვის იმის ჩავგონებას, რომ იგი ქართველია და არა ჩინელი, სტ. ჭრელაშვილის აზრით, „არა აქვს არც მომავალი და არც აწმყო, მას არ შეუძლიან მისცეს აღამიანს არავითარი აზრი, რადგან ყოველ კაცს ძალაუნებურად უყვარს თავისი სამშობლო — ეს სიყვარული ბუნებითი თვისებაა, ეს ჩანერგილია თვით მზრუნველი ბუნების ხელით“². ეს მოსაზრება სტ. ჭრელაშვილმა ადრეც გამოთქვა: „არ შეიძლება კაცს არ უყვარდეს თავისი სამშობლო და ამიტომ არ იყოს მამულიშვილი. მაშასადამე, ამ საგანზე ჩვენ შეგვიძლიან სამუდამოთ შევწყვიტოთ ბაასი. ვინც ამაზე კიდევ ამოი-

¹ სტ. ჭრელაშვილი, დამტვრეული ოცნებანი, „იმედი“, 1882, № 3.

² სტ. ჭრელაშვილი, კინტობა „ზრომაში“, „იმედი“, 1882 წ. № 5.

³ „იმედი“, 1881 წ. № 10—11—12 „მამულიშვილი“.

ლებს ხმას თავ-მოწონებით, იმას უყუროთ ისე, როგორც ორი წლის ყმაწვილს, რომელსაც უკვირს, რომ ამას „ოლი-ოლი თავი“ ჰქონია, „კიჭებიც“ ჰქონია...“

წინააღმდეგობის უნით გატაცებულ სტ. ჭრელაშვილს მხედველობიდან რჩება საქართველოში არსებული მდგომარეობა.

ეროვნული გრძნობის გაღვიძებას ცდილობენ ძველი პოეტები, — წერდა სტ. ჭრელაშვილი, — „თითქოს ქვეყანაზე, გარდა ათასში ერთი მაზინჯებისა, მოიძებნებოდეს საღი კაცი, რომელსაც ან თავიაი სამშობლო არ უყვარდეს ან და იმისი ენა, ანუ კიდევ თითქო მოიძებნებოდეს რომელიმე სულელი. რომელიც ჩვენ მოგვედავება ან ენას და ან სხვა რამე ქართულს, ან გინდა მოძებნილიყოს ასეთი სულელი, თითქოს იმას შეეძლოს, რომ წაგვართვა, გამოგვეწუწუნოს ისა, რაც ჩვენ სხეულს შეუთვისებია და ბუნებათ გადაუქცევია?“¹

საერთოდ, ბუნებით ნიჭიერი სტ. ჭრელაშვილის ეს მსჯელობა არ არის საფუძვლიანი. მტკიცება, რომ შეუძლებელია ეროვნებასა და ენის მოსპობა, აბსურდია. ამის საწინააღმდეგოს გვიმტკიცებს, მსოფლიო ისტორიას რომ თავი დავანებოთ, საქართველოს წარსული და ქართველი ტომები, რომელთაც ენა და ეროვნება დაკარგეს. რაც შეეხება კონკრეტულად 80-იანი წლების საქართველოს, სტ. ჭრელაშვილი აქაც ცდებდა, — „ენას ვინ გვედავებო“. რაც შეეხება იმას, რომ პატრიოტული გრძნობა ბუნებრივი გრძნობაა და მის შესახებ ლაპარაკი საჭირო არ არის, არც ეს იყო ისტორიულად გამართლებული. მართლაც, პატრიოტული გრძნობა, შექმნილი გარკვეულ პირობებში. სხვა სოციალურ-ეკონომიურ ვითარებაში ხანგრძლივი ზედმოქმედებით შესაძლოა მოისპოს, მთავრობა შეგნებულად ცდილობდა ქართული ეროვნული თვითშეგნების გაქრობას, ქართველი ხალხის უმრავლესობა სასტიკად და გმირულად იბრძოდა მთავრობის პოლიტიკის წინააღმდეგ, მაგრამ ნაწილი ქართველი საზოგადოებისა, განსაკუთრებით თავადაზნაურობისა, ივაწყებდა ქართულ ენას და ეროვნულ გრძნობას. ზოგსაც შეუგნებლად, სტიქიურად ითრევდა

¹ სტ. ჭრელაშვილი, ქართული მწერლობა, „იმედი“, 1881 წ. № 1.

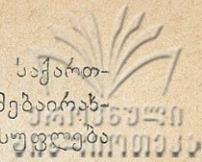
ცხოვრება ყოველდღიურად და მშობლიურ საფუძვლებს აშორებდა. მაგრამ თავდაზნაურობაში იყო ნაწილი, რომელიც სრულიად შეგნებით უარყოფდა ქართველობას და ერთგულთა ასიმილაციის მომხრე იყო. ამ მოვლენას ჯერ კადეც ნ. ბარათაშვილმა მიაქცია ყურადღება და ასე გამობატა ეროვნების უარყოფელი ქართველი ქალის აზრი:

რის ქართველობა, რა ქართველობა!

მითომ რას გვავენებს უცხო ტომობა?

ეროვნების შეგნებულად უარყოფელი მიმდინარეობა ჩვენში ძალიან მცირე, მაგრამ მაინც, სამწუხაროდ, იყო, რაც მთავრობისათვის საფუძველს — დასაყრდენს წარმოადგენდა და საშიშ ძალად იქცეოდა ძლიერი მოკავშირის — მთავრობის ხელში. იმ თავდაზნაურულა სამშობლოს უარყოფელი წრის განწყობილებას გამოჰქვავნებს წარმოადგენდა მუხრანსკის წიგნი „О существе национальной индивидуальности и об образовательном значении крупных народных единиц!“. წვრილ ეროვნებათა მძლავრ ეროვნულ ერთეულში აუცილებელ გათქვეფას, წვრილ ეროვნებათა მიერ ენის დაკარგვასა და ძლიერის დამპყრობლის ენის შეთვისებას ქადაგებდა ეს წიგნი.

1881 წლის მაისის თვის „ივერიის“ „შინაურ სიმონილვაში“ ილია არ ასახელებს, მაგრამ ეკამათება „იმედის“ ჯგუფს, რომლის უმრავლესობა საქართველოს სპეციფიკურ პირობებს ვერ ითვალისწინებდა, და, თუ ითვალისწინებდა, არ იბრძოდა ეროვნული გათავისუფლების დროში. ილიას აზრით ბრძოლის საგანი უნდა ყოფილიყო „ჩვენის დაცემულის ვინაობის აღდგენა, ფეხზედ დაყენება და დაცვა ყოველის მოსალოდნელის ფათერაკისაგან. ეგ ფათერაკი მოსალოდნელი იყო და დღე-საც თავიდან არ აგვცდენია — ყველასათვის ცხადზე ცხადია“. ილიას აზრით ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა „იქნება ახალი იმ დრომდე, ვინამ ჩვენი ვინაობა თავის შესაფერს და კუთვნილს არ დაიჭერს ჩვენ ცხოვრებაში და საზოგადო საქმეთა სათავეში არ მოექცევა. სხვა საგანი, ამაზედ

უმძიმესი, ამაზედ უსაჭიროესი არა აქვს ეხლანდელს საქართველოს შვილს“. ილია ეროვნული გათავისუფლების მებაირებ-ტრედ განიდიოდა და სჯეროდა საქართველოს გათავისუფლებას, როგორც სხვა კოლონიური ქვეყნებისა. ამიტომ „ივერიის“ „პოლიტიკის მიმოხილვაში“ წერდა: „თუ მეცხრამეტე საუკუნეს ორთქლის საუკუნე ჰქვიან, შეიძლება ერთი სახელი კიდევ მოემატოს და ეროვნებათა განთავისუფლების საუკუნე დაერქვას“.¹

„იმედის“ ჯგუფის ეროვნულ პროგრამას აკრიტიკებდა არა მარტო ილია, არამედ სასტიკი იერიში „იმედის“ წინააღმდეგ მიიტანა დემოკრატიკა ბოსლეველმა ქუთაისის გაზეთ „შრომიდან“. ჭრელაშვილის აზრით, — წერს ბოსლეველი, — „ბ. ჭრელაშვილი რომ ჩვენს ცხოვრებას, წარსულსა და აწმყოს, და ჩვენს თანამედროვე ქართველების უმეტესობას იცნობდეს, იმას რომ ჩვენის ცხოვრებიდან ამოღებულის ტიპებისა და პორტრეტებისათვის — კუდურ-ხანუშებიისა, ნახირ-ფაშებიისა და ილიკოებისათვის ჯეროვანის მომზადებით და დაკვირვებით თვალი მაინც გადაევიღო; იმას რომ ვაძბობ, ჩვენი ცოცხალი „ბობოლები“ და „ძალით შემოსილების“ მაჯის-ცემა, გულის-თქმა და ლტოლვილება განეცადა, ეჭვი არ არის, აღარ დაგვმოდღვრავდა და არც ასე უსაფუძვლო სითამამით გვეტყოდა: ყოველი დაბადებული პატრიოტიო“.²

„იმედის“ საწინააღმდეგო ეს აზრი გაიმეორა ბოსლეველმა „შრომი“ შემდეგ ნომერში — „საუბარი ჟურნალს „იმედზედ“ და „იმედი“ და მისი კრიტიკოს-პუბლიცისტები: „ბატონებო, თუ გონების ნატამალი კიდევ შეგრჩენიათ გურგენიძის სკოლაში, მიბრძანებთ, რა არის თუ ენის წართმევა არა, როდესაც რომელსამე ხალხს შკოლაში უცხო ენაზედ ეჩიჩინებთან, სასამართლოში თავის ღვიძლს ენაზედ ხმას არ აღებინებენ“.³ „იმედის“ ჯგუფისათვის ეროვნული პრობლემის შეუფასებლობა სუსტი მხარეა მათი კონცეფციისა. „იმედის“

¹ ივერია, 1883 წ. № 2.
² ე. ბოსლეველი, კრიტიკული მიმოხილვა („ივერია“, 1882 წ. № 1), „შრომა“, 1882 წ. № 17.
³ „შრომა“ 1882 წ. № 27.

ჯგუფი ცდებოდა და პრინციპების წინააღმდეგობებს ვერ არი-
გებდა. ერთი მხრით, ებრძოდა ეროვნული იდეალებს, მეტ-
ძოლ მოღვაწეებს. მაგრამ არ შეეძლო უარყოფა ეროვნული
ჩაგვრისა. ამიტომაც „იმედი“ იძულებული ხდებოდა
თვითონაც დაეყენებინა ეროვნული საკითხი, აღენიშნა მისი სი-
მწვავე, დაეცვა ქართული ენა, ქართული კულტურა. ჭრელა-
შვილსაც და მის თანამოდასეებს სწამდათ, რომ „ეხლანდელ
დროში პოლიტიკური აზრი ისე მომწიფდა, რომ ყველასათვის
გასაგებია ეროვნებითი დამოუკიდებლობა“¹. თვით ჭრელაშვი-
ლი იძულებული იყო დ. ერისთავის დრამის „სამშობლოს“
დასაცავად ილია ჭავჭავაძისთან ერთად ხმა აღემაღლებინა კატ-
კოვის წინააღმდეგ. ჭრელაშვილი წერდა: „სამშობლო“ ბევრს
დაადგა ყელზედ, ბევრს გაუშსჭვალა იმან გული, უფრო მომე-
ტებული გულში ჩაუშვა რაღაცა ნუგეშობისა და იმედის სხი-
ვები“... „ვისაც კი შეეძლო, ყველამ წაიკითხა „მოსკოვის უწ-
ყებთა“ ჯამუშობა. აღტაცებული სიამოვნება მოშხამა ამ მწა-
რე სინამდვილემ, რომელიც ზედ აფურთხებდა ყველა იმას,
რაც შეადგენს ხალხის სიამაყეს. მაღალს გრძნობას სამშობ-
ლოსადმი: დამალეთ თქვენი ბაიროსებო, დაურიგეთ ცირკის
კლოუნებსაო“. აქ ჭრელაშვილს კარგად ესმის მნიშვნელობა
პატრიოტული ლიტერატურისა ქართველი ხალხისათვის, კარ-
გად ესმის, რომ ეროვნული პრობლემა ჩვენი ცხოვრების ერ-
თი უმთავრეს პრობლემათაგანია, ამიტომ ჰპოვა დიდი გამო-
ხმაურება დ. ერისთავის „სამშობლო“.

ჩვენ საკმაოდ დაწვრილებით განვიხილეთ „ივერიის“ ჯგუ-
ფისა და ილია ჭავჭავაძის პოზიციები. ვნახეთ, რომ ილია 60-
იანი წლებიდანვე იბრძოდა ბატონყმობის წინააღმდეგ გლეხო-
ბის მღვდომარეობის გაუქმობისათვის. ჩვენ ისიც ვნახეთ,
რომ ილია რადიკალურად ვერ წყვეტდა რეფორმისაგან უსა-
მართლოდ გათავისუფლებულ გლეხობის საკითხს, ვერ ნახუ-
ლობდა წოდებათა შორის წინააღმდეგობათა გადაჭრის გზას.
სამაგიეროდ „იმედის“ ჯგუფი და ხალხოსნები, რომლებიც გა-

¹ სტ. ჭრელაშვილი, მამულისშვილი, „იმედი“, 1881 წ. № 10-11-12.

მონაბატონენ გლეხური დემოკრატიის რევოლუციურ იდეოლოგიას, ხედავდნენ კლასობრივ წინააღმდეგობას და მის გადაჭრას ეკონომიურ საფუძველზე, მიწის გლეხობაზე გადაცემის ცდილობდნენ. ხალხოსნები იბრძოდნენ სოციალური რევოლუციისათვის. მაგრამ იყო მეორე პრობლემა — ეროვნული პრობლემა. ილია ჭავჭავაძე სასტიკად იბრძოდა ეროვნული თვითშეგნებისათვის, იგი სათაკეში ედგა ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობას, რომელსაც რევოლუციური ხასიათი ჰქონდა. ხალხოსნებიც შედარებით ნაკლები პრინციპულობით, მაგრამ მაინც აყენებდნენ ეროვნულ საკითხს, მაგრამ ამ საკითხის მოგვარება მათ ეკონომიური საკითხის მოგვარებასთან ერთად უნდოდათ. ეს დაკავშირებული იყო სოციალურ რევოლუციასთან მთელს რუსეთში. ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის გაძლიერების მიზნით ილია ჭავჭავაძე მოითხოვდა ყველა კლასის გაერთიანებას. არჩილ ჯორჯაძე სწორად აფასებდა ილია ჭავჭავაძის პოლიტიკურ მრწამსს, როცა წერდა: „ილია ჭავჭავაძე დიდის ყურადღებით ადევნებდა თვალს ჩვენს ეროვნულ ცხოვრებას და ცხოვრების მოწესრიგებას და დაცვას უპირატეს მნიშვნელობას აძლევდა. რასაკვირველია, მისი ყურადღება იყო მიქცეული აგრეთვე ეკონომიურს კითხვებზედაც, მხოლოდ მაინც მისი შეხედულებით, პირველთ მეტი ადგილი უნდა ეჭიროთ ჩვენს ლიტერატურაში“¹.

ხალხოსნები ეკონომიურ კითხვას უპირატეს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. ისინი იბრძოდნენ გლეხისა და ნაბატონარის დავის გადაწყვეტისათვის, ნაბატონარის დამარცხებისათვის.

ეს ორი მიმდინარეობა — „იმედისა“ და „ივერიის“ ჯგუფები — ურთიერთშორის კამათობდა, მაგრამ იმავე ღროს ავსებდა ერთმანეთს. სხვადასხვა მიზნების გამო მათ იერიში მიჰქონდათ ერთად მონარქიის წინააღმდეგ, ორივე ერთად უფრო გამონაბატონად ქართული ყოფის მოთხოვნილებებს და ტკივილებს, ვიდრე თითოეული ცალკე. ხალხოსნების ღრწაზე სოციალური რევოლუცია ეწერა და გლეხური დემოკრატიის იდე-

¹ არჩ. ჯორჯაძე, თხზულებანი, ტ. II გვ. 89.

ოლოგიას გამოხატავდა. ილია ჭავჭავაძის ჯგუფის დროსზე ეწერა ეროვნულ-რევოლუციური მოძრაობა.

განხილულ თავისებურებათა გარდა „იმედის“ ჯგუფს და ხალხოსნებს სხვა თავისებურებანიც ახასიათებდათ. იანის ეწინააღმდეგებოდნენ ილია ჭავჭავაძის მიწისა და გუთნის თეორიას და სხვა ფაქტორებსაც, მაგ., ვაჭრობას დიდ ადვილს აკუთვნებდნენ ჩვენი ქვეყნის ეკონომიურ ცხოვრებაში. 1882 წლის „იმედის“ №-10-ში სათაურით „ევერიის ეკონომისტი“ ილიას საპასუხოდ ნ. ხ-ი წერდა „შესაძლებელი არ არის, რომ „მიწა და გუთანი“ შეადგენდნენ ყოველთვის და ყოველგან დასაბამს და დასაწყისს ეკონომიური ცხოვრებისას“. „ეკონომიურ ცხოვრებაში მიწის მუშაობა თან-დათან ხელ-ნელა ჰკარგავს უწინდელს თავის დიდს მნიშვნელობას და საპატივო ნაწილს მფლობელობისას უნებლიედ უთმობს სხვა ეკონომიურ ფაქტორებს, მაგ., ქარხნულ მრეწველობას, ვაჭრობას და სხვ.“

სტეფანე ჭრელაშვილი ვაჭრობას ცხოვრებისათვის აუცილებლად თვლიდა და სოლომონ ისაკიან მეჯღანუაშვილი „ჩვენი ცხოვრების დვიდლ შვილად“ მიაჩნდა. — „ვინ არის დღეს ჩვენში პირველი კაცი? — რასაკვირველია, სოლომონ ისაკიან მეჯღანუაშვილი. ვინ ატრიალებს ჩვენი ცხოვრების ჭახრაკს? — რა თქმა უნდა, უ. ს. ი. მეჯღანუაშვილი. ერთი სიტყვით, მეჯღანუაშვილი და კიდევ მეჯღანუაშვილი, ეს არის თავი და ბოლო ჩვენი ცხოვრების ბორბლისა“¹.

„იმედის“ ჯგუფი, გამომხატველი წვრილი მესაკუთრე გლეხობის იდეოლოგიისა, ობიექტურად ბურჟუაზიულ ნიადაგზე იდგა. ამის გამო და საქართველოს განსაკუთრებული ეროვნული მდგომარეობის გამო იყო, რომ „იმედის“ ჯგუფმა თანდათან კაპიტულაცია მოახდინა. ხალხოსნურმა მოძრაობამ 90-იან წლებში რუსეთშიც ლიბერალური ხასიათი მიიღო. ჩვენში ეს მოვლენა კიდევ უფრო დაჩქარდა. ამის გამო იყო, რომ „იმედის“ ჯგუფის უმრავლესობა ილია ჭავჭავაძის „ევერიის“ შეფარა (სტ. ჭრელაშვილი, გრ. ყიუშიძე, ვაჟა-ფშაველა, ნ. ხიზანაშვილი). ამას ხელს უწყობდა წვრილ-ბურჟუაზიული ბუნება

¹ „იმედი“, 1882 წ. № 2, სტ. ჭრელაშვილი — ჩვენი ცხოვრების დვიდლ შვილი.

დემოკრატისა, რომლისთვისაც დამახასიათებელია კლასობრივი გრძნობის მოღუწება.

ეს ხმა „იმედის“ ჯგუფში 1883 წლიდან გაისმა.

ეროვნული
ნიჭიერი

1883 წლის „ღროების“ 99-ე ნომერში ნ. უზბეელი (ნ.ხი-ზანაშვილი) იხილავდა ილია ჭავჭავაძის შეხედულებებს წოდებრიობის შესახებ. ილია და მისი ჯგუფი წინააღმდეგია წოდებათა შორის ბრძოლისაო, რადგან „მათ სახეში აქვსთ განსაკუთრებული მდგომარეობა ჩვენის სამშობლოსი. კარგი და პატიოსანი, მაგრამ მწერლების დას-დასად დაყოფა როდი ნიშნავს წოდებათა შორის განხეთქილების შეტანას. ეს დაყოფა მოაწვევს მხოლოდ პრინციპულ ბრძოლას, რომელსაც ერთი და იგივე საგანი აქვს — სამშობლო“.

მოწაფეობის დროს ვაჟა-ფშაველა ყურნალ „იმედის“ თანამშრომლად ითვლებოდა. 90-იან წლებში ვაჟა უკვე ილია ჭავჭავაძის ეროვნულ-გამათავისუფლებელი დროშის ქვეშ იდგა და ქართულ ეროვნული ძალების ბლოკს იცავდა. „იმედის“ ჯგუფის საინტერესო შეფასებას ვნახულობთ ვაჟა ფშაველას წერილში „ცოტა რამ ჩვენის ცხოვრების ავ-კარგისა“: „ამ 12-13 წლის წინათ იჩინა თავი ერთმა პარტიამ, იგი წინადაც არსებოდა; თავის წადილია გამოსათქმელად დააარსა ყურნალი „იმედი“, ამ პარტიის წადილი ის იყო, რომ გლეხკაცობის კეთილ-დღეობისათვის ეზრუნა, მისი ეკონომიური ყოფა-მდგომარეობა გაეუმჯობესებინა, თითქმის მარტო გლეხკაცობისაგან შემდგარი საქართველო უნდა დაეარსებინა. დანარჩენი ეროვნული საჭიროებანი დავიწყებული ჰქონდათ, დავიწყებული იყო აგრეთვე თავადაზნაურობა, რომელსაც თითქოს არაფერი უჭირდა და მათი დასუსტება არაფერი დანაკლისი იყო ვითომ ეროვნულ საქმეთათვის. მოკლედ რომ ვთქვათ, ეროვნული აზრი უარყოფილი იყო იმათგან. ეს პარტია, როგორც თითონაც იკრძალო ბოლო დროს, ნაძალადევი, ხუსულასავით ნაგები, სხვის მიბაძვით, „სხვის ჩაძახებით“ ნაკოწიწები გამოდგა; გაიგო იმაც, რომ ღღეს ჩვენს მდგომარეობას არ შეეფერებოდა ამგვარი მოძღვრება და უკან დაიხია, თავისი თავი თვითონვე უარყო“.¹

¹ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი, S 5317.

ასეთი იყო „იმედის“ ჯგუფის მიერ განვლილი გზით განხილულ ეკონომიურ და ეროვნულ პრობლემათა გვერდით, სხვა მრავალი საკითხიც წამოჭრეს: რელიგიისა, სწავლა-აღზრდისა, სასკოლო სისტემის შესახებ. „იმედმა“ დააყენა მუშათა საკითხიც. იგი ზოგჯერ კარგად ერკვევა მსოფლიო პოლიტიკისა და ეკონომიკის საკითხებშიც. იგი გულუბრყვილოდ არ უცქერის დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ცხოვრებას. იქაც ბრძოლას და უსამართლობას ხედავს. „დღეს მთელ ევროპაა და ამერიკას მოზღებია ჭირივით აზრი, რომელიც თანდათან ხმას იმაღლებს, ასე რომ მისი ნაღარის ყვირილი სულ აწრუწუნებს ქვეყნის ბორბლის უსტაბაშებს, ასრეთწოდებულ კაპიტალისტებს“. ეს აზრი გავრცელებული ევროპაში „თხოვლობის“ შემდეგ სამართლიან წესიერებას: რადგანაც ყოველი სარჩო მოიპოვება მხოლოდ შრომით, რადგანაც ყოველი ნივთი გაკეთებულია მხოლოდ მუშის ხელით, ამიტომ ყველაფერი უნდა შეადგენდეს იმის კუთვნილებას, ვინაც ის გაუკეთებიაო“¹.

„იმედი“ ბურჟუაზიული თავისუფლების შეზღუდულობასაც კარგად უღებდა ალღოს. ნ. ხიზანაშვილი წერდა: „ბევრჯერ თავისუფლების ძალით ისეთი უსამართლობა მოხდა, რომ წარმოსადგენდაც კი ძნელია. ავიღოთ თუნდა ეკონომიური ცხოვრება. აქ ბურჟუაზიული ეკონომია ყოველთვის თავისუფლებას ჰქადაგებდა, სახელმწიფოს ხელ-ფეხს უკრავდა — ეკონომიურ საქმეებში ნუ გაერევიო, თავისუფლებას ნუ შეეხებიო, თავისუფლების პრინციპი „წმინდა წმინდათა“ მიაჩნდა და ამ თავისუფლების ძალით და შემწეობით მუშა ხალხს ტყავი გააძრო, დემოკრატია ჯვარს აცვა“².

საყურადღებო აზრები აქვს გამოთქმული ტატალას (სტ. ჭრელაშვილს) რელიგიის შესახებ. იგი რელიგიის სწორ მეც-

¹ ტატალა (სტ. ჭრელაშვილი) — პოლიტიკა, „იმედი“, 1881 წ. № 2.

² ნ. ხიზანაშვილი — საფუძვლები სახალხო განათლებისა, „იმედი“, 1882 წ., № 7-8.

ნიერულ შეფასებას გვაძლევს. სარწმუნოებამ შეარჩია ხალხი მონობას. სარწმუნოებამ დააკანონა საზოგადოების ერთი ნაწილის ბატონობა მეორეზე. სარწმუნოებამ დააწყნარა გაუნათლებელი ხალხის გული და ჩააქრო შურისძიების გრძნობა.¹

იმ სასტიკ საცენზურო პირობებში ძნელი იყო საშინაო პოლიტიკის საკითხებზე წერა. მიუხედავად ამისა, „იმედის“ ჯგუფი ხშირად ამჟღავნებდა ხან პირდაპირ და ხან ნართაულად თავის რევოლუციონურ აზრს. იმპერატორ ალექსანდრე მეორის მოკვლის ამბავს საჭირო იყო „იმედი“ გამოხმაურებოდა. იმას. რასაც რედაქცია ფიქრობდა, ცენზურა არ გაუშვებდა, ხოლო მონარქისტულ კილოზე წერას „იმედი“ არ დაიწყებდა. მაშინ „იმედი“ ორაზროვანი სიტყვებით გამოთქვამს თავის შეხედულებას: „როგორც მთელი რუსეთი, ისე მთელი ქვეყანა აადრღვა და შეაძრწუნა ამ ისტორიაში სამაგალითო მოქმედებამ“. ამას წერდა „იმედი“ იმპერატორის გარდაცვალების მაშუშყებელ განცხადებაში.²

„იმედის“ რედაქცია ცლილობს თავისი სიმპატიის გამოუცხადოს მეფის მკვლელ რევოლუციონერებს, მაგრამ მათ ქებას თვითონ კი არ ამბობს, არამედ, გაზეთების სიტყვებითაო, წერს შინაურ მიმოხილვაში მიხ. გურგენიძე „დატუსაღებულ რევოლუციონერებში უფრო შესანიშნავები ნიჭით და სწავლით არიან ულიანოვი და მილორდი, განსაკუთრებით პირველი, რომელსაც გენიოსათაც კი სთვლიან“. „იმედს“ კარგად ესმის, რომ მიზეზები რევოლუციური მოძრაობისა მეტად ღრმაა და სერიოზული. იგი ჩამარხულია მონარქიული რუსეთის სისტემაში და რევოლუციური მოძრაობის მოსპობა შეუძლებელია მთელი სისტემის მოსპობის გარეშე. მიხ. გურგენიძე განაგრძობს: რევოლუციონერები ახალ მეფეს, ალექსანდრე III ემუქრებიან: „რუსეთის ლიტერატურა კი ან უცაადებს რევოლუციონერებს თავის უკმაყოფილებას, ან კიდევ ურჩევს სამეფო სასახლეს მოსკოვში გადასახლებას. როდემდის უნდა ვატყუოთ ასე ან სხვა, ან კიდევ ჩვენი თავი?! ამ გვარი საშუალებები ბევრი და-

¹ ტატალა — პოლიტიკური ცხოვრებიდან „იმედი“, 1882 წ. № 4.

² „იმედი“, 1881 წ. № 2.

ინარჯა, მაგრამ ყველა ამოა გამოდგა — რევოლუციონერები მაინც თავისას არ იშლიან“.

ნამდვილი მიზეზები სხვა არისო, — წერს გურგენიძე, — ამ მოვლენისა, მაგრამ ვერ აცხადებს ცენზორის შიშით აშკარად, ამიტომ, განაგრძობს იგი — „დრო არის გაიღვიძოს ლიტერატურამ, გამოიფშენიტოს თვალები და შეუდგეს თავის წმინდა მოვალეობას — ამ შემადიწუნებელი მოვლენების ნამდვილი მიზეზის გამოკვლევას და იმის ძირში ამომფხვრელი საშუალებების ჩვენებასა“.

„იმედის“ თანამშრომელი დ. აბდუშელიშვილი წერილში — „ჩვენებური სასწავლებლების ახლანდელი მდგომარეობა“, წერდა: „რა საჭიროა იმოდენა ჯარების დაჭერა ჩვენში, როგორც ახლა ვხედავთ? მაგრამ, იქნება შინაური მტერი ეგულებოდესთ ჩვენში? იქნება კიდევ ამისთვის ეჭიროთ ჩვენში ამოდენა ჯარი და აღმინისტრაცია და ამისთვის ხარჯავდნენ მათზე ამოდენა ფულს? უნდა გამოვტყდე, რომ შინაური მტერი სწორეთა გვყავს და კიდევ უნდა დავაბეზლო ის მართებლობასაც და საზოგადოებასაც — მოჰკიდეთ ამ მტერს ხელი და სული ამოაძრეთ! ეს მტერი ჩვენს ქვეყანაში იმალება და სახელად ჰქვიან ეკონომიური სიღატაკე და გონებითი დაბნელება¹. არსებული პოლიტიკური ჩაგვრის წინააღმდეგ წერილში „პოლიტიკის მაგიერი“, ტატალა ნართაულად წერდა, — „პოლიტიკა არის მათრახი, რომლის წვერი ხვდება მთელ ხალხს განუწყვეტილად და რომელსაც უპყრია იგი ხელში და განაგებს მას თავის ნებაზედ. ამბობენ, რომ ეს მათრახი თითონ ღმერთმა დააარსა, რადგან უამისოთ ბრიყვი ხალხი ერთმანეთს გადასჭამდაო. ჩვენ ნუ წავალთ ასე შორსა და ნუ გამოუდგებით ამ მათრახის სათაურს. რასაკვირველია, ყველაფერი ღვთის გაჩენილია. მართალია, ისიც კი ვიცით, რომ ღმერთმა კაცს მისცა ჭკუა და გონება და უთხრა, — იცხოვრე როგორც გინდოდესო, იმუშავე, გააკეთე რაც ჭკვაში მოგივიდესო“. „ამიტომ, ძალიან შესაძლებელია, რომ ეს ყოვლად პატივცემული მათრახიც თითონ კაც“

¹ „იმედი“, შინაური მიმოხილვა, 1881 წ. № 2.

² „იმედი“, 1881 წ. № 2.

მავე მოიჯონა, და ამიტომ იმასვე შეუძლიან მისი ხმარებაცა და არ ხმარებაცა“.

ამ წერილში დაფარულად გამოთქმული იყო მონარქიული წყობილების საწინააღმდეგო მოწოდება. ამგვარი ადგილები „იმედში“ სხვაგანაც გვხვდება, მაგრამ წარმოდგენილ საკითხს პრინციპულს და ახალს არაფერს მატებს.

„იმედი“ იყო პუბლიცისტური და ლიტერატურული ჟურნალი. თავის იდეოლოგიას იგი ამჟღავნებდა როგორც კრიტიკულ-პუბლიცისტურ წერილებში, ისე მხატვრულ-პოეტურ ნაწარმოებებში. პირველი საკითხის — ჟურნალის პოლიტიკური და ეკონომიური კონცეფციის მიმოხილვის შემდეგ საინტერესოა განვიხილოთ — როგორ გამოქვდავდა ხალხოსნური იდეოლოგია „იმედის“ ლიტერატურულ თხზულებებში რა ნაკლი ან ღირსება ჰქონდა მას ამ მხრივ და რა მნიშვნელობა ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის.

* * *

„იმედის“ ჯგუფი და საერთოდ ხალხოსნები ლიტერატურას უტილიტარული თვალსაზრისით უყურებდნენ. ეს პრინციპი ქართული ლიტერატურისათვის უცნობი არ იყო. იგი „თერგდალეულებმა“ ჯერ კიდევ „ცისკარში“ წამოაყენეს. ილია ჭავჭავაძე ძირითადად გამომდინარეობდა ჩერნიშევსკის ცნობილი დისერტაციიდან, რომლის დედააზრიც იმაში მდგომარეობდა, რომ დაემტკიცებინა: ხელოვნების მიზანი ცხოვრების გამოხატვაა. მეცნიერების მიზანი ცხოვრების შესწავლაა. მეცნიერება და ხელოვნება ახალს კი არაფერს ქმნიან, არამედ შეისწავლიან, საცნაურს გახდიან და გამოხატავენ იმას, რაც ბუნებაში არის ჩამარხული და მოცემული. ნ. ჩერნიშევსკი წერდა: «Наука не стыдится говорить, что цель ея понять, объяснить действительность, помочь применить ко благу человека свои объяснения». ასეთივე როლი ეკისრებოდა ხელოვნებასაც. და რადგან ხელოვნების მიზანი ცხოვრების ახსნაა, ამიტომ არ შეიძლება ხელოვნება ცხოვრებაზე მალა იდგეს. ამიტომ

„прекрасное есть жизнь“ — ესაა ძირითადი დასკვნა ჩერნიშევსკის დისერტაციისა.

ცხადია, ილია ჭავჭავაძემ, რომელიც ხელოვნებისა და მეცნიერების როლს სწორედ ასევე განმარტავდა, ამ საკითხის გაგებაში ჩერნიშევსკის მოწაფე იყო. მაგრამ ამ უტილიტარული პრინციპის წამოყენებასთან ერთად ჩერნიშევსკი და ილია ჭავჭავაძეც მხატვრულ ლიტერატურულ ფაქტებს დიდი სერიოზულობით ეპყრობოდნენ. უტილიტარიზმით ისინი არ აკანონებდნენ ლიტერატურული ფაქტისათვის მხოლოდ პროგრესულ იდეურ მხარას აუცილებლობას. მათი შეხედულებით შესაძლებელი იყო ნაწარმოების იდეური მხარე სუსტი ყოფილიყო, მაგრამ ნაწარმოების ფორმა მაღალხარისხოვანი.

უტილიტარული პრინციპი ჩერნიშევსკის მექანიკტურად და ვულგარულად არ ესმის. უტილიტარული პრინციპის ვულგარული გაგება რუსეთში პისარევმა წამოაყენა, საქართველოში, ჯერ კიდევ 1863 წელს, ანტონ ფურცელაძემ, რომელმაც დაიწუნა ნ. ბარიტაშვილის ლექსი „შემოღამება მთაწმინდაზე“. ილია ჭავჭავაძემ, უტილიტარიზმის ჭეშმარიტმა დამცველმა, ანტ. ფურცელაძე ამის გამო სამართლიანად გააკრიტიკა.

„იმედის“ ჯგუფი უტილიტარიზმს იცავდა, მაგრამ „იმედის“ უტილიტარიზმი უკიდურესობამდე მიდიოდა. „იმედელების“ უმრავლესობა ყურადღებას არ აქცევდა ნაწარმოების მხატვრულ-ფორმალურ მხარეს. მათ უტილიტარიზმი ვულგარულად ესმოდათ. ამ ვულგარულად გაგებულ უტილიტარიზმს ზედ ერთვოდა, შედარებით წინა თაობასთან, ნაკლები ნიჭი და ზოგჯერ სრული უნიჭობაც. „იმედის“ ლიტერატურის თეორიისათვის ნილილიზმი უცხო არ ყოფილა. „იმედის“ ჯგუფი საკმარისი სერიოზულობით ვერ აფასებდა წინა თაობის ლიტერატურულ დამსახურებას.

ლიტერატურის თეორიისათვის დადებითი და ახალი „იმედს“ ძრავური მოუტანია. პოეტური ნიჭის მხრივ კი „იმედელები“ იმდენად დაბლა იდგნენ თერგდალეულთაგან, რომ შედარებისათვის არაერთი საფუძველი არ არსებობს.

თანამედროვე მწერლობა „იმედს“ სასტიკი კრიტიკით შეხვდა („დროება“, „ივერია“). ჯაკვირვებული მწერალი და ხალ-

ხოსანი ნ. ხუდადოვი წერდა, რომ ზოგიერთს გაუგონია, რომ „რუსეთში გამოჩენილი ხალხის ცხოვრების მომთბრობი გლეზ უსპენსკი არისო და იქნება წაუკითხავს კიდევ მისი ნაწერო მაგრამ, ვაი ამ წაკითხვას და ჰგონია, რომ ეს სრულიად სამყოფია ქართულ უსპენსკად გადაქცევისა“¹ ნ. ხუდადოვი მეტად სასტიკად ეპყრობა „იმედს“ სხვა ბელეტრისტებთან შედარებით ნიჭიერ შაქროსაც (ზ. გულისაშვილს).

ხალხოსნებმა უკიდურესობამდე მიიყვანეს ჩერნიშევსკის დებულება, რომ თვით ბუნებაა მშვენიერი. ამიტომ მწერლის ვალია მისი ისე გადახატვა, როგორც არისო. ხალხოსნებმა თავის შემოქმედებას პრინციპად დაუდვეს ჩერნიშევსკის დებულება.

აი სად უნდა ვეძიოთ თეორიული საფუძველი, რომ ხალხოსნები უმეტესად ტიპს კი არ ქმნიდნენ, არამედ პორტრეტებს. ვადაიწერდნენ მათ ცხოვრებიდან, როგორც ჩერნიშევსკი ამბობს. ისინი გადახატავდნენ და არ ხატავდნენ.

ხალხოსნებისათვის საერთოდ და განსაკუთრებით „იმედის“ ჯგუფისთვის დამახასიათებელია „შეცოდებანი ესთეტიკის წინაშე“ (პლახანოვი).

მაგრამ. ეს გარემოება არ სპობს ინტერესს ხალხოსან მწერალთა ნაწარმოებთადმი. ამ ნაწერებით საშუალება გვძლევს გლახის ცხოვრების დოკუმენტური შესწავლისა. პლახანოვის შეფასება რუსი ხალხოსნებისა ქართველ ხალხოსნებისათვისაც ძალაში რჩება: «Произведения наших народных-беллетристов надо изучать так же внимательно, как изучаются статистические исследования».

„იმედის“ ჯგუფის პოეტები ვერ იყენებენ იმ დიდ მემკვიდრეობას, რომელიც ქართულ ლიტერატურას ჰქონდა. მათი ნაწერების უმრავლესობას ცოდნა და დაძლევა ქართული კლასიკური ლიტერატურისა არ ეტყობა. დამახასიათებელ ამბავს ვიგებთ შიო ღავითაშვილის მოგონებიდან. 1883 წელს, ციხეში ჯდომის დროს, — გვიამბობს შ. ღავითაშვილი, — ანტონ ფურცელაძემ მომიტანა „ვეფხისტყაოსანიო“. „ეს წიგნი მანამდე წაკითხული არ მქონდა. რამდენჯერ ამიღია ხელში, ერთი-ორი

¹ „ივერია“, 1882, № 4-5.

თავი გაჭირვებით წამიკითხავს და მიმიტოვებია. ვის ეცალა ამისთანა ძნელად წასაკითხავი პოეზიისათვის“. ქ. ამას ამბობს თითქმის ბელადი ხალხოსნური მოძრაობისა საქართველოში შიო დავითაშვილი.

ბელეტრისტიკაში, შედარებით, „იმედის“ ჯგუფი ძლიერია. „იმედში“ თანამშრომლობდნენ მიხეილ ასათიანი (დაიბეჭდა მისი მოთხრობა „მე და ონისიმე“), შაქრო-ზაქარია გულისაშვილი („მეტივე“, „ბედნიერი კუნჭული“, „მარტიაანთ პაპა“, „განთიადი“), სოფრომ მგალობლიშვილი („ცეცო“). ეს მწერლები უქმნიან „იმედის“ ბელეტრისტიკას საკუთარ, გარკვეულ ფიზიონომიას. პოეზიაში კი „იმედი“ სრულიად უაუსური იყო, მხედველობაში თუ არ მივიღებთ მხოლოდ ი. დავითაშვილის ლექსებს, რომელიც „იმედის“ ყველა პოეტზე უფრო მეტ ემოციურობით ამყლავნებდა თავის განცდებს. დანარჩენებთაგან ყველაზე მაღლა ახალგაზრდა ვაჟა-ფშაველას ლექსები დგანან. ეს ლექსები 20-21 წლის ვაჟას კალამს ეკუთვნის. თავისთავად ისინი დიდ ღირებულებებისაანი არაა, მაგრამ მათში იმალება ის დიდი პოეტური ხმა, რომელიც შემდეგ გამომყლავნდა. დანარჩენი პოეტი — ავტორები „იმედისა“ არიან: მ. ასათიანი, ანტ. ფურცელაძე, გ. ჭრელაშვილი, კოლხიდელი, ალ. მირიანაშვილი, მირზაშვილი, პარდაკანი, თ. კანდელაკი, ს. ყულისკარელი, გ. ლიხელი, კრეჭიაშვილი, ნ. ყუბანეიშვილი და სხვ. ამათგან ანტ. ფურცელაძისა და მიხ. ასათიანის ლექსებს თუ აქვთ რაიმე პოეტური ღირებულება, თორემ დანარჩენის ლექსებში პოეზიას ვერცერთი დახელოვნებული მკვლევარი ვერ იპოვის. მათი ლექსისათვის დამახასიათებელია მხოლოდ აზრი, რითმა და მეტრი. მაგრამ, ეტყობათ, რომ ვერც აზრი დაუმორჩილებიათ ავტორებს, ვერც რითმა და ვერც ლექსის სხვა კომპონენტები.

* * *

„იმედის“ ლიტერატურული თეორიისა და პროდუქციის ზოგადი ხასიათის აღნიშვნის შემდეგ შეგვიძლია გადავიდეთ თითოეული დამახასიათებელი მწერლის ცალკეულად განხილვაზე.

¹ შიო დავითაშვილი, ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში, 1934 წ., გვ. 108.

მიხეილ ასათიანი (1849-1879). ინიციატორი ჟურნალ „იმედის“ დააარსებინა, შიხეძლ იოანეს ძე ასათიანი საინტერესო პიროვნებაა. იგი დღემდე სრულიად შეუსწავლელია მიხ. ასათიანის შემოქმედებას ქართულ კრიტიკაში პირველად პროფ. მიხ. ზანდუკელი შეეხო.¹ ჩვენამდე მოღწეული მ. ასათიანის ნაწერები ბევრი არ არის. ვიცნობთ მის მხოლოდ ორ „შეკრიკს“ (თავისებური ჟანრია), თითოში სამ-სამი ლექსია მოთავსებული, ლექსებს „ოსეფა ანდერძს“, „გაზაფხულს“ და „შეუპოვარს“, პოემას „მტკვრის ბაასი რიონთან“ და ავტობიოგრაფიულ მოთხრობას „მე და ონისიმი“. ესაა მთელი მემკვიდრეობა მიხ. ასათიანისა.

მიხ. ასათიანის ლექსების მხატვრული ღირებულება მცირეა, მაგრამ ისინი გვაგრძნობინებენ, რომ ავტორი გულწრფელია და განმსჭვალულია ხალხის ბედნიერების სურვილით, რომ ივით მოწინავე ადამიანია და ლექსებშიაც ეს კეთილი სურვილებია გამოთქმული. მიხ. ასათიანის ლექსების შესახებ შეიძლება იგივე ითქვას, რასაც მარინა ეუბნება ნეყდანოვს.²

თავისი ლექსების სისუსტეს ასათიანი კარგად გრძნობს, მაგრამ მის ლექსებს აქვთ მეორე მხარე — იდეურ-სოციალური. ისინი ამჟღავნებენ ღარიბი წრიდან წარმოშობილი ინტელიგენტის ცხოვრებას.

მ. ასათიანის გულწრფელობა შველის მის მხატვრულად ნაკლებად გამართულ ლექსებს. იმედი და სიყვარული მომიკლესო, გატაცება და სურვილი ხალხის ბედნიერებისა, რომელიც ესოდენ ძლიერი იყო 70-80 წლების ახალგაზრდობაში, ძალით გულიდან ამომიღესო.

მიხ. ასათიანი თავის დროის აქტუალურ საკითხებს ეხმაურება. იგი გატაცებით ლაპარაკობს ქალის ღირსება-დანაშნულებაზე, აფაებს ძველი ქართველი დედების დვწლს ქვეყნის წინაშე და მოუწოდებს ქართველ ქალებს:

თქვენგან თხოულობს სამშობლო მხარე
მხურვალის გულით საქმის შეცდასა,

¹ იხ. მისი „ახალი ქართული ლიტერატურა“, ტ. III.

² ტურგენევის თხზულებაში „НОВЬ“.

ახალი სწავლის, მეცნიერების
ჩვენსი სატაიას, გავოცელეობასა.

ეს ლექსი მეტად საინტერესოა, იგი ქალთა დანიშნულების სწორ შეფასებას გვაძლევს, თუმც მ. ასათიანის მიერ აქ წამოყენებული აზრი გაცილებით აღრე და გაცილებით მძლავრად მოგვცა ილია ჭავჭავაძემ ლექსში „ქართველის დედა“, რომელიც 1858 წელსაა დაწერილი.

ხალხის ბედით შეწუხებული მ. ასათიანი სხვა მხრივაც ეხება მის ჭირ-ვარაჟს. ლექსი „ოსეფას ანდერძი“ სატირაა ჩარჩი მევახშე ოსეფას მიმართ, რომელიც საცოცხლეში ხალხს ტყავს აძრობდა, თუმანში ოთხ აბაზს ართმევდა სარგებელს. სიკვდილის წინ კი ოსეფა შვილებს ანდერძად უტოვებს, რომ თუმანი მანეთს სარგებლის ნაკლებ არ გასცენ.

თანამედროვე საქართველოს სხვა სატკივარიც ქონდა. ქართველი ერი მოქცეული იყო განსაკუთრებულ პირობებში, რაც მას გადაგვარებასა და მიწის პირიდან აღგვას უქადდა. ამის გამო სევდიანად მოთქვამს მის. ასათიანი:

მამულის კენესა ღამით ძილს მიფრთხობს,
ღღისით არ მაძლევს მოსვენებასა.

ქართველთა ეროვნული ძლიერების შექმნისათვის საჭირო იყო ყველა ქართული ტომების გაერთიანება და საერთო იერიში იმპერიალისტური ზრახვების წინააღმდეგ. ეს იდეაა ალეგორიულად გამოხატული მ. ასათიანის პოემაში „მტკვრის ბაისი რიონთან“, მთლიანი საქართველოს იდეა.

მტკვარი ასათიანს აღმოსავლეთ საქართველოს სიმბოლოდ აქვს გამოყენებული, რიონი კი დასავლეთ საქართველოა. მტკვარი ეუბნება რიონს:

ლორიდგან თვალი შენ შემოგასწარ,
მეგონა, რომ მე წინ დამხვდებოდი,
ზედ გადამხვევდი მეგობრულ მკლავსა
და ერთათ ჩემთან წამოხვიდოდი.
მაგრამ შენ კი გზა ავიქცევია...

რიონის პირით ასათიანი პასუხს აძლევს მტკვრის მოწოდებას. რიონი კარგად ხედავს მტკვრის საშიშროებას და რჩევას აძლევს:

ქოჩორას პირით თერგს შეუთვალე,
წამო აქეთ-თქო, მიუგდე კარი,
თორემ ინანებ... მალე დაგკრუნჩხავს
შეჩვენებული ეგ ცივი ქარი...
კარგი იქნება, რომ შენც ეხლავე
ფეხ-მარდა არავც მისკენ აფრენდე
და ფარღალა კარებს მყინვართან
მაგრათ ეხლავე აუქოლებდე.
თორემ, იცოდე, თუ გადმოვარდა,
მრთლად დაგიხეთქამს მაგ ლამაზ პირსა,
ნაყოფს დაგიზრობს: ისევ კოკორში
და ნაყოფის ხეს გაუბნობს ძირსა.

ილ. ჭავჭავაძის გავლენა პოემის ალაგ-ალაგ ემჩნევა თემის პოეტურ გაშლაშიც. მაგ., დაწყება პოემისა ასეთია:

შავი ზეწარი ლურჯ სახოვანსა
ცასა ნელ-ნელა პირს ეხდებოდა.

როგორც ვხედავთ, მიხ. ასათიანი თავისუფალია იმ ნილი-ლისტური ტენდენციისაგან, რომელსაც ზოგიერთი ხალხოსანი ეროვნული საკითხის შეფასებისას იჩენდა. მიხ. ასათიანი საკითხს არ აყენებს ისე, როგორც ზოგიერთი „იმედელი“ აყენებდა—ჯერ ეკონომიური პრობლემის გადაჭრა და შემდეგ ეროვნული საკითხი. მ. ასათიანი წუხს და იბრძვის ჩაგრული ხალხის, გლეხობის ბედისათვის და არ ნაკლებ სამშობლოს მომავლისათვის.

მ. ასათიანის კალამს ეკუთვნის ერთადერთი, საკმაოდ მოზრდილი, სამწუხაროდ, დაუმთავრებელი, მოთხრობა — „მე და ონისიმე“. ეს მოთხრობა შეტად საინტერესოა; რადგან იგი არის ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენციის ისტორია. როგორც მიხ. ასათიანის ბიოგრაფიიდან ირკვევა, ონისიმეს სახით ავტორს თავისი ცხოვრება გამოუხატავს.

მოთხრობა იწყება ავტორის განცხადებით: „მე, როგორც მაცნევთ, ახლად ჩამოსული ვარ რუსეთიდან, უჭუჭყო, უჩირქო ახალგაზრდა. ჩემი წადილი და მტკიცე გამზადებულებაა, რომ აგრეთვე პირათ დავრჩე ბოლომდისინ“.

შემდეგ იწყება ისტორია ახალგაზრდა, ქვეყნისთვის თავდა-
დებული ინტელიგენტისა. ავტორი მოთხრობას იწყებს პატა-
რა მოწაფეთა ცხოვრების აღწერიდან. გვიჩვენებს საშინელ რე-
ჟიმს აღზრდისას, რომელშიც ფართო აღილი როზგს უჭირავს.
მიხ. ასათიანი დეტალურად მოგვითხრობს თავისი ცხოვრების
ყოველ წვრილმანს. აგვიწერს თავისი მამის—სოფლის ღარიბი
მღვდლის ცხოვრებას, რომელიც დადიოდა „ძველს დაკონკე-
ბულს ანაფორაში, დაჭმუჭნილს და დაგლეჯილს შლაპაში“ გა-
მოწყობილი. ავტორი თვალნათლივ გვიჩვენებს სამღვდელოე-
ბის დაბალ ფენას. ამით კი საშუალება გვეძლევა გავითვალის-
წინოთ დიფერენციაციის ის სურათი, რომელიც სამღვდელოე-
ბას შორის არსებობდა. ისტორიულად ამ დიფერენციაციას დი-
დი წარსული ჰქონდა. სათავეში სამღვდელოებისა კათალიკოსი
იღგა, მას მოჰყვებოდნენ ეპისკოპოსები, მიტროპოლიტები, დე-
კანოზები. დაბალ საფეხურზე კი იღგნენ სოფლის მღვდლები
და იპოდიაკონები.

სასტიკი იერარქია ძველთაგანვე არსებობდა თვით სამღვდე-
ლოების არისტოკრატიაშიც.

მიხ. ასათიანი დაწვრილებით აგვიწერს სემინარიელთა (ბურ-
საკების) ცხოვრებას. მას გათვალისწინებული აქვს ყველა მოვ-
ლენა, რომელიც სემინარიის ცხოვრებაში ხდებოდა. თვითგან-
ვითარება მოწაფეებისა, „დაფარული ბიბლიოთეკის“ არსებო-
ბა, სადაც „იყო წიგნები ყველა (იმ) დაწინაურებული მსწავ-
ლულებისა“. ასათიანი გადმოგვცემს სემინარიაში არსებულ მო-
წაფეთა ხელნაწერი ჟურნალების ისტორიას.

ავტორი აღნიშნავს სემინარიელთა ყოველდღიურ ცხოვრე-
ბას და იმ გავლენას, რომელსაც მათზე ილია ჭავჭავაძე ახდენ-
და. ასათიანის შემოქმედებაში ვერ ვხვდებით წინა თაობის იმ
ნილილისტურ შეფასებას, რაც „იმედმა“ 80-იან წლებში წამო-
აყენა. იგი, პირიქით, შემდეგსა წერს: „ყველაზედ მოკრებუ-
ლათ ილია ჭავჭავაძე მოგვწონდა ჩვენს ახლანდელ მწერლე-
ბში“. „ჭავჭავაძე მიგვაჩნია ჩვენ დედაბოძათ, მამამთავრად
ჩვენი ახლად გაცოცხლებული მწერლობისა“. „ამ კაცის სიყვა-
რული და პატივისცემა თითქმის გაღმერთებამდე აღიოდა“ და
სხვა. „ხმა იყო, რომ მთელი დუშეთის მაზრის ხალხი, სადაც

ისა მსახურობდა მაშინ, უფრო გლეხ-კაცობა, ფეხზედა დგას და მაზედ ლოცულობსო“. „სალიდინოთაც უფრო ილიას ლექსები გვექონდა. უნდა გეყურებინათ ჩვენი სიხარულისათვის როდესაც სადილისა და ვახშმის შემდეგ შემოვუსხდებოდით ხოლმე მიტროს და გატაცებით დაჟდახებდით — უფრო მომეტებულათ „სტუდენტების სიმღერას“.

დიდ გავლენას ახდენდა ხალხის ჭირვარამით გამსჭვალულ დემოკრატიულ ახალგაზრდა მოწაფეთა გრძობა-გონებაზე ილიას „გლახის ნაამბობიდან“ მღვდლის ტიპი, ეს პირველი ტიპი ხალხოსნისა, ქართულ ლიტერატურაში გამოხატული. ამას თვით ასათიანი შემდეგნაირად გადმოგვცემს: „ონისიმემ განიზრახა მღვდლათ წასვლა ორის წლის წინეთ კურსის შესრულებაში. ერთხელ, როდესაც წაეკითხა მას „გლახის ნაამბობი“. კარგა ხანი ჩაფიქრებული დადიოდა და ხმას აღარ იღებდა ილიას მღვდელს ძლიერ ჩაებლუჯა ეს კაცი და თვალიდგან თურმე არ შორდებოდა“. — „იცი, გიორგი, როდის ეშველება ჩვენ ხალხსა?! მაშინ, ჩემო ძმაო, როდესაც გაუმრავლდება აი თუნდ მაგეთი მღვდლები, როგორიცა ჰყავს გამოყვანილი ჭავჭავაძეს „გლახის ნაამბობში“.

ასათიანი უარყოფითად იხსენიებს თანამედროვე სამღვდლოებას, რომელმაც უღალატა ნამდვილ მცნებას. აქ ქრისტიანული მოძღვრებით, ძმობის ქადაგებით და მოყვასისათვის და ხალხისათვის სამსახურით ასათიანი იდეალური ხალხოსანი მღვდლის იდეალს გვაძლევს, რომელიც უნდა გავიდეს ხალხში და დაეხმაროს მას სნეულების განსაკურნებლად. ნამდვილი მღვდელი ასათიანისათვის რელიგიის წარმომადგენელი კი არ არის, არამედ პრაქტიკული ხალხოსანი მოღვაწეა. მართლაც, ჩვენი ხალხოსნების უპრავლესობა უმეტესად მღვდლად ან მასწავლებლად მიდიოდა.

„ვისაც ცოტათი არის მაინც ადამიანის ფერი გვაძევს და კაცობრიობის სიყვარულში თავსა ვდებთ, უნდა შევდგეთ მღვდლათა და გაუხდეთ ხალხს ნამდვილი მამა, მოძღვარი, მწყემსი“. ამ იდეალურ მღვდელს, რომელსაც ასათიანი გვიხატავდა, ხალხი კი არ უნდა ეყვლიფა, როგორც ეს სიანამდვილეში ხდებოდა, არამედ მღვდლებმაც უნდა ვიცხოვროთო ისე,

როგორც ხალხი ცხოვრობს“. „ხალხი ღარიბია — ჩვენც გამოვ-
ცადოთ, რა გემოსია სიღარიბე. სხვა რამ მწუხარება და ვიღება
დაადგება — ავიტანოთ ჩვენც მასთან ესეები“ (აქ ხალხობისანი
მწერლისთვის ჩვეულებრივი მიაწრაფებანია გამოთქმული
(შეადარე ნ. ლომოურის „გიგო დრობელაშვილი“). ხალხის სა-
სახურში მამაკაცს მხარში ქალი უნდა ედგას. ასათიანი მოთხ-
რობაში „მე და ონისიმე“ იმავე აზრს იმეორებს, რაც ლექსებ-
ში გამოთქვა.

„ქალი და მხოლოდ ქალი ყოფილა და არის კიდევ კა-
ცის გმირათ გამხდელი და აგრეთვე უვარგის მჩვრად გარდამ-
ქცევიც“. „ძლიერ შესცდები, დაცინებით მიაპზო ონისიმემ, თუ
შენც მაგ აზრს დაადგები, რომ ქართველნი ქალნი მარტო
ტრფობისათვის იყვნენ გაჩენილნი“. „ეგ მარტო შემცდარი
ჰაზრია, მაგას მოსპობა უნდა“. ასათიანი სწორედ აფასებს ძვე-
ლი ქართველი დედის როლს და დამსახურებას სამშობლოს წი-
ნაზე. აქაც, ასათიანი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ილია ჭავჭავაძის
„ქართველის დედაში“ წამოყენებულ აზრს იზიარებს და
ავრცელებს.

ავტორი კვალდაკვალ მისდევს სემინარიელების ცხოვრებას.
გვამცნობს მათ ფიქრებსა და განცდებს. სამწუხაროდ, XI თავი
დაკარგულია. როგორც „იმედის“ რედაქცია გვამოგვცემს, ასა-
თიანს აღწერილი ჰქონია სემინარიაში მოხელე-მასწავლებელთა
წინააღმდეგ მომხდარი მოწაფეთა აჯანყება.

ბოლოს ავტორი აგვიწერს ონისიმეს (თავის) გამგზავრებას
რუსეთში სასწავლებლად.

დარიალთან გავლისას რუსეთში მიმავალი ასათიანი ყურად-
ღებას აქცევს თერგსა და მყინვარს. ძალაუნებურად გვაგონდუ-
ბა რუსეთიდან საქართველოში მომავალი ილია ჭავჭავაძე და
მისი „მგზავრის წერილები“.

ასათიანი წერს, ასე მეგონა, რომ თერგი „მყინვარს ეჩხუბე-
ბა, უჯავრდება და კოჭებშიაც იმისთვის სწვდება და უღრღნის,
რომ რათ ხარ შენ მაგეთი უგულო, უგრძობელი, რატომ ხმას
არ ამოიღებ ქვეყნის ვაებაზედ“. საქართველოს საზღვრებს გა-
დასცდა ავტორი და იმ ცხოვრებაზე ოცნებობს, რომელიც

ელოდა რუსეთს მოწინავე ახალგაზრდებს შორის. აქ ასათიანის მოთხრობა წყდება. ავტორს იგი დაუმთავრებელი დარჩა.

ასათიანის მოთხრობის ენა საღა და უბრალოა. იგი მოკლე ბულია პოეტურ ფეაგურალობას, მაგრამ, საინტერესოა, როგორც მემუარული ჟანრის ნაწარმოები. იგი საშუალებას გვაძლევს შევისწავლოთ 70-80-იანი წლების დემოკრატი მოსწველე ახალგაზრდობის ცხოვრება და მისწრაფებანი. ჩვენი ინტელიგენციის ისტორიისათვის ილიას „მგზავრის წერილებისა“ და აკაკის „ჩემი თავგადასავლის“, ნ. ნიკოლაძის, შ. დავითაშვილის, ს. მგალობლიშვილის მოგონებებთან ერთად მ. ასათიანის „მე და ონისიმე“ და შაქროს „განთიადი“ საინტერესო მასალას გვაწვდის.

მიხ. ასათიანი, ისე როგორც დანიელ ჭონქაძე, არა მარტო დემოკრატიულ მისწრაფებათა გამომხატველი მწერალი იყო, არამედ ლიტერატურისათვის მანამდე ნაკლებ ცნობილ გლესურ ღარიბ სამღვდელოების წარმომადგენელიც. სოციალური წარმოშობა მიხ. ასათიანისა მის ნაწერებსაც ეტყობა:

მე დავიბადე ჭეჭა-ქუხილ ქვეშ,
გამომიგრძენია ბევრი ვაება,
და ამ ვაების ქვეშ ივრძნო გულმა
თვისი სიმტკიცე და მომწიფება.
ტანჯვით და კვნესით მე მიპოვინია
კაცურ ღირსების ჩემში შეგნება,
ღამის თენებით, სულის შფოთობით,
მე გამიცვინია ჭეშმარიტება.

ასე წერდა მიხ. ასათიანი.¹

მწერლის მიერ თავისი საკუთარი შავბნელი წარსულის, ბავშვობის მოგონებამ, შემდეგ ქართულ დემოკრატიულ პოეზიაში ფართო ადგილი ღაიჭირა. იგივე აზრი ირ. ევლოშვილმა ასე გამოთქვა „მუშაში“.

მე დავიბადე ძველს წნულის ქოხში,
ლერწამი იყო ჩემი აკვანი,

¹ შეუბოვარი, „იმედი“, 1881 წ., № 6.

შ ა ქ რ ო (ზ ა ქ ა რ ი ა გ უ ლ ი ს ა შ ვ ი ლ ი 1857-1914)
„იმედის“ ბელეტრისტებს შორის ნიჭითა და ნაწარმოებთა სიმრავლით ყველაზე მაღლა შაქრო დგას (ს. მგალობლიშვილის მხოლოდ ერთი მოთხრობა „ცეცო“ დაიბეჭდა „იმედში“). მ. ასათიანის შემოქმედება თითქმის მთლიანად გვაძლევს გლახური-დემოკრატიული ინტელიგენციის ისტორიისათვის საინტერესო მასალებს, მაგრამ მისი კალამი უშუალოდ გლახთა ცხოვრებას არ შეჰხებია.

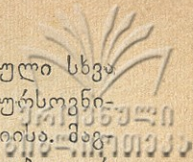
„იმედის“ იდეოლოგიისათვის დამახასიათებელმა პრობლემებმა ყველაზე მძლავრად შაქროს მხატვრულ ნაწარმოებებში ჰპოვეს ადგილი. და არა მარტო „იმედის“ ჯგუფის ბელეტრისტთა შორის გვეჩვენება შაქრო ნიჭიერ მწერლად, არამედ მას 80-იანი წლების ნაროდნიკ-ბელეტრისტების — ნ. ლომოურის, ს. მგალობლიშვილის და ეკ. გაბაშვილის შემდეგ საპატიო ადგილი უჭირავს.

შაქროს ნაწერებიდან „იმედში“ დაბეჭდილია „მეტივე“, „ბედნიერი კუნჭული“, „მარტიანთ პაპა“ და რომანი „განთიადი“. შაქროს ნაწერებში ყველაზე დიდი ნაწარმოები არის რომანი „განთიადი“. თემატურად იგი შეიძლება ორ მთავარ ნაწილად გაიყოს. პირველი ნაწილი ეხება მუხაყრუელი მღვდლის შვილის სიმნოს თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლას. მეორე კი გარეგოლუციონერებულ, ხალხოსან სიმნოს „ხალხში გასვლას“ — პრაქტიკულ მოღვაწეობას გლახებს შორის, გლახთა ცხოვრებასა და მათ ჭირ-ვარამს.

პირველი ნაწილი „განთიადისა“ თემატურად იგივეა, რაც მის. ასათიანის „მე და ონისიმე“, მხოლოდ „განთიადში“ სემინარიის ცხოვრების უფრო გვიანდელი პერიოდია აღებული.

„განთიადი“ ავტობიოგრაფიული ნაწარმოებია.

მუხაყრუელი მღვდელი მამა ნიკოლოზი ქალაქიდან მოეღოს „კურს“-შესრულებულ შვილს, ასეთია უვერტიურა ამ ნაწარმოებისა. მშობლები სიხარულისა და სიამაყის გრძნობით ელიან საკუთარ შვილს, რომელიც, მათი აზრით, შეირთავს

ცოლს და „პრიხოდს“ დაეპატრონება. აქვეა დახატული სხვა მღვდლებიც, რომლებსაც შურთ განათლებული „კურსოვნიკის“ ბედი და რომლებსაც ეშინიათ მისი კონკურენციისა. მაგრამ, სემინარიის კურსდამთავრებული სიმნო სრულებით არ ფიქრობს მღვდლად კურთხევაზე. იგი გატაცებულია ხალხის სამსახურის აზრით, შეპყრობილია უნივერსიტეტში სასწავლებლად გამგზავრების სურვილით. იწყება წინააღმდეგობა მშობლებსა და შვილს შორის. მშობლები სწუხან, რომ მათი შვილი თავს ანებებს სასულიერო წოდებას. სიმნომ დაარღვია ოდითგან დადებული წესი. მათმა გვარმა მრავალი საუკუნე ღვთის სამსახურში გაატარა. ავტორს სიმპატიურად აქვს შვილის „უბედურებით“ შეწუხებული დედ-მამის სახე გამოსატული. მაგრამ ავტორი სასტიკად ეპყრობა სოფლის მღვდლებს. იგი მკითხველს რამდენიმე მღვდლის სახეს უხატავს. აქ არიან „ტაბლით“ გასუქებული“ სოლომონ მღვდელი, ტვლეპია დიაკვანი, რომელსაც სახელად აბრია ერქვა, მაგრამ მსუნაგობისათვის ხალხმა ტვლეპია დაარქვა, ჭალარა გველაძეა მღვდელი იაკობი და სხვანი. ერთ-ერთი მათგანი, სოლომონ მღვდელი, სიმნოს რჩევასაც აძლევს: თუ მღვდლად არ ეკურთხე, მშვიერი დარჩები, „მღვდელს კი არც მოშივა და არც შესცივა, ზის მღვდელი თავისთვის და ყველაფერი მოსდის უდარდელად, მუქთად, ვისაც ტვინი აქვს — მღვდლობა ხელმწიფობაა!“...

სიმნოს დედ-მამას თავისი შვილი, რომელიც მღვდლობაზე უარს ამბობს, შეშლილად მიაჩნიათ. ისინი დიაკვან ტვლეპიასთან ერთად შედიან სიმნოს ოთახში იმ წიგნების სანახავად, რომლებმაც „გადარიეს“ სიმნო. სიმნოს დედამ ანნამ „პირველად ხელში აიღო დრეპერის „ფიზიოლოგია“.

„ჰოი, უფალო, მოუძღურდა რჯული და სასოებანი შინდამი. უწყის უფალმა, რამეთუ დამწერსა ამისა მიუცია სული ეშმაკისათვის! — ხელგაშლით ამბობდა გაცეხული ტვლეპია დიაკვანი“.

„შემდეგ იმათ ხელში მოჰყვათ კრავევიჩის ფიზიკა და, როცა დააცქერდნენ სხვადასხვა მაშინების სურათებს, ნახეს ლოკომოტივი, ტელეგრაფი, — ერთმანეთს უფრო განცვიფრებით შეხედეს. დიდხანს თვალებგაშტერებული იდგა მამა ნიკოლოზი

და თან იქნევდა საცოდავით თავს, თავებს აქხევდნენ სხვებიც! ჩვენს გარდა სხვა არავინ უფიქროსა და უფიქროსად იქნეოდა, რომლისადაც ჩვენ ინიც არ გვეყურება და რომლის საბაზღოს ჩვენ ვერც კი წარმოვიდგენთ, — ამბობდა იმათი განცვიფრება და თავის ქნევა!..

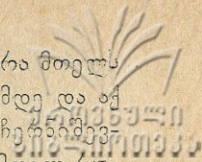
— კიდენი ქვეყნისანი ვინ უწყის, — წარმოსთქვა უნებურად ტვლებიამ.

ავტორი აპირისპირებს ორი მიმართულების წარმომადგენლებს. ერთი მხრით, სიმნო დრეპერისა და კრევიჩის წიგნით, მეორე მხრით, პატიოსანი, მაგრამ შეუგნებელი მღვდელი ბიკოლოზი თავის მეუღლითა და ტვლებია დიაკოსით. ეთიმანეთსა და აპირისპირებული მეცნიერება და რელიგია. ავტორი მეცნიერების მხარეზეა. გაბრაზებული შეუგნებელი ღვთის მსახურნი ცეცხლის აღს მისცემენ სიმნოს „შემწლელ“ წიგნებს: ბოკლის, ლასალის, მილის, დრეპერის თხზულებებს. მაქრო კარგად იცნობს აღზრდის თანამედროვე წესებს, რომლებიც მას სამართლიანად მიაჩნია „გონებით და ზნეობით დამამხობელ „პედაგოგიურ“ სისტემად (მაქრო სიტყვას — პედაგოგიური ბრჭყალებში სვამს).

მშობლების მიერ უარყოფილი სიმნო თბილისს უბრუნდება. იგი დაბინავდება სემინარიიდან გამორიცხულ ამხანაგთან — პოლე ჯაფოიძესთან და იწყება ახალი ხანა სიმნოს ცხოვრებაში. სიმნოს ცხოვრების თბრობის დროებით შეწყვეტისას მაქრო აგვიწერს პოლე ჯაფოიძის თავგადასავალს, სემინარიის ცხოვრებას, „ბურსაკების“ ყოფას. ზნეობისა და გონების დამამახინჯებელ „პედაგოგიურ“ სისტემებს. სემინარიაში, „ბურსაში“ სწავლა კი არა, ტანჯვა იყო. მასწავლებლები მოსწავლეებს გაკვეთილებს არასდროს არ უხსნიდნენ, მარტო თანქრით უნიშნავდნენ — აქედგან აქამდის.

სემინარიაში მოწაფეთა მოსათვანიერებლად პრაქტიკაში იყო როზგი, დაჩოქება, სახაზავის დარტყმა, თმის გაგლეჯა, კუკუს ამოკვრა და სხვა.

ავტორი გვიხატავს გათვითცნობიერების გზაზე დამდგარი სემინარიელების ცხოვრებასა და მიუთითებს რევოლუციონური იდეების სათავეებისაკენაც. „საფრანგეთის დიდი რევოლუ-

ციით აღძრულმა, განსპეტაკებულმა გრივალმა დაჰბერა მთელს
ევროპას. რუსეთში ეს ნიავე სიოთ იყო ყირიმის ომამდე და აქ
კი შებოჭილი ერთ ნაკადულად, დობროლუბოვის, ჩერნიშევ-
სკის და სხვების მიერ, იქმნა გრივალ-დ, მიშვებული მთელ რუ-
სეთზე. აქედგან სიო მოხვდა ჩვენებურს მყაყე ვუბესაც და
ბევრათ თუ ცოტათ გაჰფანტა აქ სიმყაყე“. დაეწაფა პოლევ ამ
იდევს. იგი მსჯელობდა და ლელავდა ბელინსკის მიერ გოგო-
ლისადმი მიწერილი წერილის გამო. სემინარისტები ვაგიუებით
დაეძებდნენ ხოლმე „სოფრემენიკის“, „რუსკოე სლოვოს“ ნომ-
რებს. ისინი კითხულობდნენ არალეგალურ ლიტერატურასაც.
რუსი გამოჩენილი მწერლების ხელნაწერები ვარდებოდნენ მათ
ხელში, იმართებოდა ცხარე ბაასი მიწის საერთო მფლობელო-
ბაზე. მოწაფეთა კონსპირაციულ ჯგუფებში მუშაობისათვის
და განსაკუთრებით არალეგალური ლიტერატურის კითხვისა-
თვის პოლე გამორიცხეს სემინარიიდან და დააბატიმრეს. სამ
თვეს იჯდა იგი ციხეში. განთავისუფლების შემდეგ მკაზმავობა
დაიწყო და იმით ირჩენდა თავს. მუშაობდა მირზოევის ქარხ-
ნაში. აი, ამ რევოლუციონერ, სემინარიიდან გამორიცხულ ამ-
ხანაგთან ჩამოვიდა სოფლიდან სიმნო. დაუახლოვდა ერთ სტუ-
დენტს. მსჯელობდნენ ლასალის, მარქსის, დიურინგის, როდ-
ბერტუსის და სხვათა შესახებ. ავტორის მიერ მოთხრობილ ამ-
ბავში მოგონილი, შექმნილი თითქოს არაფერია. მის მიერ აღ-
წერილ ამბებს ნამდვილად ჰქონდა ადგილი ჩვენს ცხოვრებაში.
ეს ამბები დოკუმენტურად დასტურდება. ისინი, ჩერნიშევსკი-
სა არ იყოს, „გადაწერილნი“ არიან ცხოვრების სინამდვილი-
დან. შიო დავითაშვილი თავის მოგონებებში მრავალ ასეთ მო-
მენტს იგონებს. სემინარიელებში ფარული წრის არსებობა,
„აკრძალული წიგნების“ — დობროლუბოვის, ჩერნიშევსკის,
პისარევის, დარვინის ნაწარმოებთა კითხვა, სემინარიელებში
ფართოდ იყო გავრცელებული. მრავალი სემინარიელის ბედი
იყო ისეთი, როგორი ბედიც ჰქონდათ სიმნოსა და პოლეს.
თუნდ თვით შიო დავითაშვილსაც, თითქოს პოლე მისი პრო-
ტოტიპია. დავითაშვილიც სემინარიიდან გარიცხეს აკრძალუ-
ლი ლიტერატურის კითხვისათვის. მან მკაზმავობა დაიწყო და
ისე ირჩენდა თავს, ბოლოს. გლეხებთან დაახლოების მიზნით.
„ნალხში გავიდა“.

მაგრამ, გავყვეთ „განთიადის“ განვითარებას და ვნახოთ რაც ჩვენი პოლიტიკური ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი იყო 70-80-იანი წლებისათვის.

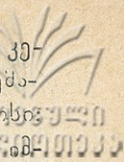
ახალგაზრდა, სემინარიიდან გამორიცხულმა პოლემ და სიმნომ დაიწყეს არალეგალურ კრებებზე სიარული. შაქრო წერს: „იმ დროს თბილისში საღამოობით ხდებოდა ხოლმე ახალგაზრდობის კრება რომელიმე ნაცნობთაგანის სადგომში. ამ კრებებში სიმნო და პოლე ხშირად მოდიოდნენ“. „მაგრამ ერთ დღეს მათი მოძმენი ძლიერ შეცოტავდნენ. ესენი დაბახანის ქუჩაში გაკლიტულ-გამოკლიტულ ოთახებში მოჰყვენენ“. შაქრო პოლეს მეტეხის ციხეში დაპატიმრების ამბავს ნართაულად ჰყვება. „დაბახანის ქუჩაში გაკლიტულ-გამოკლიტულ ოთახებში“, ცხადია, რაცაა ნაგულისხმევი.

ასე მოგვეთხრობს მემუარისტის სიდინჯით შაქრო ქართველი ხალხოსანი ახალგაზრდების ცხოვრების მომენტებს.

მარტოდ დარჩენილი სიმნო გადაწყვეტს „ხალხში გასვლას“ ხალხის ჭირ-ვარამის გასაგებად და შესამსუბუქებლად.

ესეც ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ჩვენი ხალხოსნების ცხოვრებაში. ამ გარემოებაზე მიუთითებდა ჩვენ მიერ ზევით მოხსენებული მესამე განყოფილების გამგის შულცის მიმართვა თბილისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი, რომელიც 1873 წელს წერდა: „უკანასკნელ დროს ცხადი შეიქმნა, რომ არა საიმედო პირებმა დაისახეს მიზნად „ხალხში“ წასვლა“ და იქ სოციალური მოძღვრების გავრცელება“. ასეთსავე ამბავზე მიუთითებს ჟანდარმთა შეფი მეზენცოვი. 1877 წელს დაწერილ მომართვაში იგი წერდა: რევოლუციონერები „მიდიან სოფლის მასწავლებლად, ფერშლებად, ბებიებად და საერთოდ ირჩევენ ისეთ პროფესიას, რომ მდებო ხალხთან ახლო იყვნენ და იქონიონ მასზე გავლენა“.

მაგრამ გლახობა ხალხისათვის თავდადებულ სიმნოს უნდოდ შეხვდა. „ზოგი გლახი თავს ბაღს ამოწმუტუნებაზედ ემუქრებოდა: „გაჩუმდი, თორემ ავე, უჩიტელი შეგჭამსო“. მაგრამ სიმნომ საქმით დაუმტკიცა გლახობას თავის სიყვარული და მათი ნდობა დაიმსახურა. სულ მალე მას ყველა გლახი „ჩვენ სიმნოს ეძახდა“.

იწყება სიმნოს პრაქტიკული მოღვაწეობა გლეხების კეთილდღეობისათვის. „განთიადის“ ეს ხაწილი გლეხურ თემათიკას ენება, ისე როგორც დანარჩენი მოთარობები „შაქროს“ „მეტივე“, „მარტიანთ პაპა“, „ბედნიერი კუნჭული“ დეხად ახლოს არიან ეს მოთხრობები ერთნახეთთან, რომ თითქოს „განთიადის“ ცალკე თავებს წარმოადგენენ. აქ „შაქროს“ კემშარიტი გამომხატველია იმ აზრებისა, რააც უფროსი „იმედი“ პუბლიცისტური წერილებით ქადაგებდა. „შაქროს“ „განთიადში“, რომელიც აქამდე უმთავრესად ძესუაოული ყანრით განხავითარა, აირდაპირ პუბლიცისტურ ხაწილებს ურთავს. იგი „ივერიელებს“ ეკამათება, ისე, როგორც ნ. ხიზახაშვილი წერილით „უფლება და კახონი ძველ საქართველოში“, ან სხვა ხალხოსანი.

„მაღე გაიგო სიმნომ ქართლებების ბედ-უბედობა. რწმუნდებოდა იმ აზრის სიმართლეში, რომ, სადაც ჩვენ ძღვევაოილი მეფის და თავადანაურობის ბედნიერი თვალი ხშიოად ვერ ხვდებოდა, იქ უფრო კარგად ეცხოვრებოდათ გლეხებს, სინამ იქ, სადაც მათი თვალი დაუღალავად ზრუნავდა „მაიულის ბედნიერებაზედ“. ამისი მაგალითი სიმნოსათვის იყო ქიხიცი და გარე-კახეთი „თავისი მხიარული შიოიული ლექსებით, ამაყობით, ყველაფერში თავის გატანით და ღირსების დაცვით, და მეორეს მხრით ეს ქართლი, რომელიც დღევადღამდე საბატონოა, სადაც სიძღვრებიც მწარეა და სევდიანია“. „ბატონის სისხლს და გლეხის სისხლს“ ეხლაც არივედნენ და ხალხიც ჩაგვრისაგან ლაბა ხარივით დაჭკვიანებულია...

ათასიც რომ ემტყიცებინათ, ვათომ „ისტორიული საბუთებით“ ზოგ ვაყბატოიებს, რომ მამა-შვილური გაიწყობილება სუფევდა ურის ბატონყმის შუა, რომ ვახტანგის კანონი თუძცა გამოიცა, ძაგრამ ძალაში არ შესულაო და სხვა ამგვარი ფეხმოკლე აზრები, რომლების უკან სადღაც არასასურველი მოიბოვებოდა ხოლმე, მაინც ვერა დააჭერებდა რა სიმნოს, „რადგან ხალხთა ცხოვრების ღელვა ღლითი-ღლე წინააღმდეგს ჩასჩიჩინებდა“. ეს გრძელი ამონაწერი გვაცნობს „განთიადის“ შინაარსს, გვენმარება შაქროს კონცეფციის გარკვევაში და გვადღევს წარმოდგენას ავტორის მწერლურ თავისებურება-

ზედ. აქ ავტორი პუბლიცისტის ტონითა და სიტყვებით ეკამათება საწინააღმდეგო პოზიციასზე მდგარ მოაზროვნეებს. აქ, რა თქმა უნდა, ვერ ვხვდებით მხატვრული ლიტერატურისა და მხატვრული სახეებით აზროვნებას. ავტორის მოაზროვნის მხატვრული სახეებით არაა განსახიერებული და ტენდენციაც ავტორისა იმგვარად არ არის გამოყვანილი, როგორც ეს პოეტისათვის არის აუცილებელი.

სიმნოს მოღვაწეობა, როგორც თვითონაც სჯეროდა, სრულიად ვერ მოსპობდა გლეხის უბედურების მიზეზებს, მაგრამ „ცოტათი მაინც მოსწმენდდა ხალხს ტანჯვის ცრემლს“.

სიმნოს ჰქონდა სხვადასხვა წამლები, მათ ავადმყოფებს მუქთად ურიგებდა, გაუვარდა „ჯანაოზ-ეჭიმობის“ ხმა. „შუადღის უკან გამართა სიმნომ დიდების სკოლა“, მართავდა წარმოდგენებს, შეაგროვა შემოწირულებანი და სოფლის დახმარებით ააშენა სკოლის შენობა. სიმნო „თუმცა ყოველგვარ უბედურების ასაწევ აზარმაცად არ მიაჩნდა“, მაგრამ მაინც ჰფიქრობდა ბანკის, შემნახველ-გამაესხებელი ამხანაგობის დაარსებას.

სიმნო გლეხობას იცავდა ადმინისტრაციის შევიწროვებისაგან. გლეხები ეხვეწებოდნენ: „ბატონო სიმნო, მიშველე, მომკლეს ცემითო“. ამაზე გულმოსული სიმნო გავარდება ხოლმე ჩაფრებთან. შაქროს მიერ აღწერილით მასწავლებელი სიმნო ტიპია ჩვენი 80-90-იანი წლების მასწავლებლისა. ასეთია ვაჟა-ფშაველას სოსო მასწავლებელი. „ერთხელ სოსოს ბოქაულთან შეტაკებაც მოუხდა, როგორ თუ მეთევზე ქიტესას სილა შემოჰკარიო — ვენაცვალე ჩვენს მასწავლებელს ი სულშიო! — სთქვა მაშინ სოფელმა“. მაგრამ მთავრობა ასეთი ტიპის მასწავლებლებს ებრძოდა, სამსახურიდან ითხოვდა და უსპობდა გლეხობაში მუშაობის საშუალებას. სიმნოც დაითხოვეს მასწავლებლობიდან. იგი სევდიანი მოშორდა ნაამაგარ სოფელს და გლეხობას და გრძნობდა, რომ „გლეხკაცის სიყვარული და პატივისცემა რალაც მანიათ გადაეჭკა“.

აქ წყდება რომანი. თუმცა კომპოზიციური რკალი თავდება, მაგრამ შესაძლებელი იყო სიმნოს შემდეგი მოღვაწეობის აღწერაც, მით უმეტეს, რომანი მეფთარული ყანრითაა გაშლი-

ლი. ავტორიც დასძენდა-გაგრძელება იქნებაო, მაგრამ „განთი-
ადის“ გაგრძელება მკითხველ სასიკაცლოებას აღარ უხილავს.

შაქროს დანარჩენი მოთხრობები თემატურად „განთიადის“
მეორე ნაწილთანაა დაკავშირებული, ისინი თითქოს ცალკე თა-
ვებია მისი, მაგ. „ბედნიერი კუნჭული“¹. დამახასიათებელია
ქვესათაური ამ მოთხრობისა: სურათები, შენიშვნები და დაკვი-
რებანი. ქვესათაურშია მოცემული მოთხრობის დამახასია-
თებელი კომპოზიცია და თხრობის თავისებურება. აქ, როგორც
ხალხოსანთა უმრავლესობის ნაწერებში, მოცემულია ცა-
ლკეული სურათები, რომლებიც ერთმანეთთან მტკიცე კანონ-
ზომიერ ფაბულურ კავშირში არ იმყოფებიან, აქ არის დაკვი-
რება გლეხობის ჭირ-ვარამით დაინტერესებული ადამიანისა
და შენიშვნები — როგორც თვით შაქრო უწოდებს. თავისი
მოთხრობის მხატვრულ სისუსტეს ავტორიც ხედავს, როცა
მოთხრობის ბოლოს წერს: „ესე, მკითხველო, მგონი ჰკავრობ—
რაზე დავსწერე ამდენი — მერე დაულაგებლივ — აუკონა-
ვიო!“ მართლაც, აუკონავია მოთხრობაში მოცემული ამბები
გლეხის ცხოვრებიდან. ავტორი აღწერს სოფლის ცხოვრების
მომენტებს, როგორც კორესპონდენტი და შემდეგ პუბლიცი-
სტის ტონით ეკამათება მოწინააღმდეგეებს, ამტკიცებს თავაღ-
აზნაურთა და გლეხობას შორის წინააღმდეგობის არსებობას.
ავტორი წარმოადგენს სურათს აზნაურისას, რომელიც მამულს
არ ღობავს, რა არის გლეხის საქონელი შევიდეს, დაიჭი-
როს და ჯარიმა გადაახდევინოს. ეს აზნაურია, ხმლით რომ აწი-
ოკებს გლეხობას.

შაქრო ჩვენს წარსულსაც ეხება და გვიჩვენებს იმ წინააღ-
მდეგობათა სურათს, გლეხობას და თავადაზნაურთა შორის
რომ არსებობდა. ავტორს სწორად ესმის ჩვენ წარსულ ცხო-
ვრებაში კლასებს შორის არსებული მდგომარეობა, მაგრამ
უარმყოფელობის ტონიც გაისმის მის აზრებში. შაქრო ობიექ-
ტური მიუდგომლობით ვერ აფასებს წარსულს და მას „უწინ-
დელს საზიზღარ დროს“ უწოდებს. შაქრო წარსულში კარგს
ვერაფერს ხედავს. ამით იგი აჭარბებს და სიმართლეს დალა-

¹ „იმედი“, 1881 წ., № 9.

ტობს, როგორც ღალატობდნენ სიმართლეს რომანტიკოსები, რომლებსაც საქართველოს წარსული იდეალურად წარმოედგინათ. უარყოფა საქართველოს წარსულისა, რომლის ჩვენი ისტორიისადმი და ისტორიული პირებისადმი შექროს ამ მოთხრობას სერიოზულ ხასიათს აკარგვინებს.

მოთხრობაში „ბედნიერი კუნჭული“ შექრო გვიხატავს ჩარჩ არტემა იაგორიჩს, რომელიც ასე ფიქრობს: „თუ გაისარჯე, რაც წყალი მღვრიეა, იმდენი მეტს თევზს დაიჭერ“. ყოველი ახალი მომენტის გამოჩენისთანავე მოთხრობაში შექრო თავის აზრსაც გამოთქვამს, მსჯელობს. მაგალითად, იგი შემდეგ მოსაზრებას აწვითარებს: „რა შკოლით შენდებოდეს ქვეყანა — ორმოც წელში მთელი ქვეყანა გაბედნიერდებოდა“. „ჯერ ცხოვრება — მერე შკოლა! ჯერ ეკონომიური საგანი, წყობა და მერე მორალური“. აქ იგივე ეკონომიური პრობლემის წინ წამოწევასა და პირველ რიგში დაყენებასა ვხედავთ, როგორც ამას პუბლიცისტი ხალხოსნებიც მოითხოვდნენ.

„ბედნიერ კუნჭულზე“ უფრო მეტი მხატვრული გემოვნებით არის დაწერილი შექროს მოთხრობა „მარტივანთ პაპა“.

შექროც, როგორც ხალხოსნებს სჩვეოდათ, მოთხრობის დასაწყისშივე ხაზს უსვამს გლეხობის დაბეჩავებულ მდგომარეობას და იმ სხვაობასა და წინააღმდეგობას, რომელიც გლეხობასა და თავადაზნაურობას შორის არსებობდა. სოფელში „უკანონობას, კაცობრიობის დამხობას, მუშტის და მათრახის ძალას დრო-ვითარებით ჩანერგილი მძლავრი მეფობა ჰქონდათ. იქ მცხოვრებ ჩემ მეზობლებს, შუაშუა დახეთქილ ხელებით და გარუჯული კისრით დღესაც კაცებათ არა სთვლიდნენ და ყველას საკიდურ პირუტყვით მიაჩნდათ, იმ ქმნილებათ, რომელიც უსწორ-მასწორობის დაწყობიდანვე თხუთმეტჯერ ნაკლებ დაფასდა, ვიდრე მისი ბატონის ფეხის თითი და რომლის ფასი თოთხმეტი თუმანი იყო ვახტანგის კანონით!“

მოთხრობის ეს შესავალი ნ. ხიზანაშვილის ან მ. გურგენიძის პუბლიცისტურ წერილებს მოგვაგონებს დებულების. პრინციპის მიხედვითაც და თვით პუბლიცისტური წერის მანერითაც. ავტორი ავგიწერს ღარიბი, პატიოსანი გლეხის მარ-

¹ „იმედი“, 1881 წ., № 2.

ტიანთ პაპას ცხოვრებას. პარალელურად გამოყვანილია აზნა-
ური კაკო, აბეზარი და გლეხების შემაწახარი. შაქროს გლე-
ხების სხვა მტრებიც გამოჰყავს: „ნაჩალნიკები“, ჩაფრები,
პრაოჩიკი (თარჯიმანი), რომლის შესახებ გლეხ ხახარეს ათქმე-
ვინებს:

„პრაოჩიკი“ ხომ აქ არის, ვი დედიჩვენის ღმერთსა
მიქელ-გაბრიელი არი, როდის ამოგვხდის სულებსა?

მაგრამ ნაწარმოებში აღწერილია არა მარტო ის დიდი მწუ-
ხარება, რომელიც გლეხს ჰქონდა, არამედ სიხარულიც, თუმცა
იშვიათი, უბრალო რამით გამოწვეული. ამ მხრივ საინტერესო
მომენტებიც არის „მარტიაანთ პაპაში“.

გლეხს ბატონი, ჩარჩი, ნაჩალნიკი აწუხებს, მაგრამ მას
თავისი სულის მეგობრებიც ჰყავს, სიხარულიც იცის. შაქროს
კარგად აქვს განცდილი ის სიახლოვე, რომელიც გლეხსა და მის
ერთგულ საქონელს შორის არსებობს, პირდაპირი სიყვარული
საქონლისა, ერთგული მარჩენალისა. გლეხის ეს გრძნობა რა-
ფიელ ერისთავმაც და ილია ჭავჭავაძემაც კარგად გამოხატეს.
გლეხს უყვარს მისი მარჩენალი პირუტყვი, ყოყინა ზაქები,
ვალერსება მათ და ამ თავის სიყვარულს ლექსებში გამოხა-
ტავს და მღერის: „შენ, ჩემო შავო კამეჩო!“ გლეხი გრძნობს,
რომ მას ხარის ქედი უმსუბუქებს გასაჭირს, ეხმარება, მასთან
ერთად ეწევა ცხოვრების მძიმე უღელს. ხალხის გაჩენიდანვე:

ადამიანის შენახვა
ვერავენ იდვა თავზედა,
ხენა-თესვა-ფარცხვა და ზიდვა
გაჭირდა მეტად ძალზედა.
ხარმა თქვა, პირ-ნათლიერმა,
მე დამაწერეთ რქაზედა.
მოცივიდნენ ანგელოზები,
დაპკონეს ორსავ თვალზედა,
ჩამოჰქნეს წყვილი სანთელი,
მიაკრეს ორსავ რქაზედა!

ასე აფასებს გლეხი ხარს, ამისთვის იგი ძმა და მეგობარია,
ამიტომ გლეხი მას „ქედკუთხეულს“ და „პირნათლიერს“

უწოდებს და უმღერის კიდევ გასამხნეველად. ეს მოვლენა გლეხის ცხოვრებაში კარგად აქვს დანახული შაქროს, ასეთი მომენტები შეუტანია „მარტიაანთ პაპაში“, რითაც შესაძლოა გლეხის ცხოვრების უფრო მთლიანი სახით წარმოდგენა, გვაჩვენა უბედურება, გაჭირვება გლეხისა, — მტრები მისი, მაგრამ გვაჩვენა გლეხის მეგობრები და დამხმარენიც, გლეხის ჭირი და ღზინი. „ყველას ივიწყებს ის, როცა თავის შავ-თვალა ხარს შეჰხედავს მოღრუბლულ თვალებში“ — იქ — წერს შაქრო. გლეხის ბნელ და დუხჭირ ცხოვრებაში არის ნათელი და სიხარულით აღსავსე მომენტებიც. ესენი ზოგჯერ მეტად უბრალო რამ არიან, მაგრამ გლეხს მაინც სიხარულს ჰგვრიან. მაგ., გლეხს უხარია, რომ მისმა ლომა კამეჩმა უღელში დააჩოქა მეზობლის ჭონქა კამეჩა; გლეხს უხარია, რომ მისმა ძაღლმა გაუგო მელიას საქათმეში შეპარვა და მოჰგუდა; გლეხს ახარებს ისეთი უბრალო რამეც კი, როგორც არის ცულისათვის კარგი ტარის გაკეთება; გლეხს ახარებს დღეობაზე წასვლა, ღზინი, თამაში, გოგოებში თავის მოწონება, ერში გასვლა საჭიდაოდ, მოწინააღმდეგის დამარცხება და დასანიშნად შეგულებულ გოგოსთან თავის მოწონება. გლეხი აქებს კარგ გუთნის-დიდას, უყვარს გუთანი, ამიტომ ამბობს ხალხური ლექსი — „შენი ჭირივე, გუთანო“.

აი ეს მომენტებია გლეხის ცხოვრებიდან, რაშიც გლეხი ივიწყებდა ჭირ-ვარაშს, დროებით სევდას იქარებდა. ფსიქოლოგიურად მეტად საინტერესოა ეს ამბები. ამით გვეძლევა გლეხის ინტერესის, სურვილების და გარემოცვის საფუძვლიანი შესწავლის საშუალება, რადგან მხოლოდ კარ-მიდამოთი არ ამოიწურება გლეხობის ცხოვრება.

„მარტიაანთ პაპაში“ ავტორი იყენებს ხალხურ ლექსებს, რითაც ნაწარმოებს კოლორიტული ხასიათი ეძლევა. ხალხური ლირსშესანიშნავი ლექსები ეხმარება ავტორს გლეხის ცხოვრების აღწერაში.

მომკლა და ცეცხლი მომიღო, ვალაღე,
მკადმა, ნაცარში რეულმა, დალაღე,

არც მომკლა, არც დამარჩინა, გენაცვა,

არც სული დამალევინა, ბიჭო-და!

წუთისოფელმა დღე ჩემი სიმწარით დამალევინა, გენაცვა,

მატირა ცხარე ცრემლითა, ზღვასაცა შემართვევინა, ბიჭო-და.

ამ ლექსებს მღერაინ „მარტიანთ პაპაში“ აღწერილი გლეხები და მართლაც, ამ ლექსების მხოლოდ სიმღერა თუ შეიძლება, დინჯად და სევდიანად. ისინი სადევკლამაციოდ არაა შექმნილი.

შაქროს გლეხები სხვადასხვა საქმიანობის დროს შინა-არსებულად და რიტმულად სხვადასხვა ლექსებს მღერაინ. მაგ., ქვევრის რეცხვის დროს გლეხი მღერის:

ჰოი-და გოგო-და! ოდა შენი-და!

ჰაბდა, ბიჭო-და! ჰოი და გოგო-და! და ა. შ.

„იმედში“ დაბეჭდილ მოთხრობათაგან შაქროს კალამს ეკუთვნის „მეტივე“, ძველად აღმოსავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით, ვიდრე რკინიგზა გაიმართებოდა, მეტივეობა ძალიან გავრცელებული იყო. დარჩენილია მეტივეებას სევდიანი სიმღერების კილო. აი, ამ მეტივე გლეხების ცხოვრებას ეხება შაქროს მოთხრობა. მანამ მათ ცხოვრებას ქართველ მწერალთაგან არავინ შეჰხებია. ამ მოთხრობაშიც ავტორი აღწერს სოფლის სიღარიბეს, სოფლის შემაწუხართ: თავადებს, ჩარჩ-ვაჭრებს, მამასახლისს, მექრთამეთა მწერალს. გლეხების ინტერესების დამცველად ავტორს, გამოყვანილი ჰყავს მასწავლებელი ჩალოლაძე იგი „ხალხში გასული“ ხალხოსნის ტიპა. იგი პროტოტიპია „განთაადის“ სიმნოსი და თვით ავტორისა. შაქრო აგვიწერს ღარიბი, ობოლი გლეხის მოჯამაგირე ბაციკას გაჭირვებას. ამით ავტორი ეხება გლეხობაში ყველაზე უღარიბესი ნაწილის ცხოვრებას — მოჯამაგირის ყოფა ყველაზე უკეთ ხალხურ ლექსშია გამოთქმული: სხვათა მოჯამაგირობას ადვილად იტყვის ენაო.

შემდეგ ბაციკა მეტივეობას იწყებს. აქ ავტორი გვიყვება მეტივე გლეხის ცხოვრებას დეტალებს. თუ მეურნე გლეხის

ცხოვრება საკმაოდ ცნობილია ჩვენთვის, მეტივეთა ცხოვრებას თითქმის სრულიად არა აქვს ქართველი მწერლებს ნაწერებში ადგილი.

შაქრო, როგორც მხატვარი, სუსტია, მაგრამ იგი ერთ ხერხს მიმართავს (როგორც „მარტიანთ პაპაში“); მოთხრობაში მრავლად ურთავს ხალხურ ლექსებს და თავის სათქმელს ხალხური ლექსით გამოხატავს. მეტივე გლეხის განცდებს, მის სიხარულსა და მწუხარებასაც ლექსით გადმოგვცემს.

ავტორი მეტივეების ცხოვრებას; ისე როგორც დანარჩენი გლეხობისასაც, კარგად იცნობს. სოფელ მეტეხში, სადაური ამბავაც არის აღწერილი „მეტივეში“ და სადაც ავტორი მასწავლებლად მსახურობდა, ძველად ბევრი მისდევდა მეტივეობას. 1880 წელს „დროებაში“ (№ 62) ვხვდებით შაქროს კორესპონდენციას: პროვინციალური სურათები (ქართლიდან). ამ კორესპონდენციაში, ისევე როგორც მის მოთხრობებში, მოცემულია გლეხების გაჭირვების სურათები, შაქრო წერს:

„ხშირად, ძლიერ ხშირათ ჰნახავთ ამნაირ სურათს, რომელიც მე გუშინ ვნახე! ზორბა მეტივე, ცხოვრებული მიხა, არშინ ნახევარი ბეჭება და უზარ-მაზარი მკერდი ორთაყურის მოსმაში ხშირათ შაჰნძრეგია და ზედ მოსვლია შავი ოფლი. აი, საწყალი, წევს ხელს იარღლის ლოგინში, თვალებს აბრიალებს, გულზედ მომაკვდავ ხელებს იფხაჭუნებს“. შესაძლებელია ამ მიხას ცხოვრებაც გამოიყვანა შაქრომ თავისი „მეტივესათვის“.

სოფრომ მგალობლიშვილის (1851 — 1925) ნაწერებიდან „იმედში“ დაბეჭდილია მოთხრობა „ღამის მეხრე ცეცო“. ამ მწერლის ტიპებიც თითქმის ყველა ცხოვრებიდან არიან აღებული. ამ გარემოებას აღნიშნავს სოფრომ მგალობლიშვილი თავის მოგონებაში: „ერთხელ ჩემს სოფელში, რომლის მცხოვრებლებს ხუთი თითივით ვიცნობდი, მათთან გავიზარდე, ასე გასინჯეთ ჩემი მოთხრობების გმირებაც კი რომელთაც იცოდნენ ამ მოთხრობის შინაარსი, შეეყარე ყველანი“. ხოლო მოთხრობა „ჯორ-შაქარას“ მთავარი გმირის შაქარას თავგადსავალი, როგორც ს. მგალობლიშვილი თითო-

ნაც მიუთითებს, აღებული აქვს ავტორს ტირძნისელი გლეხის ზაქარა ტეტუნაშვილის ცხოვრებიდან. ტირძნელი ზაქარას ხასიათისათვის ს. მგალობლიშვილს დაუმატებია მეჯვრისხეველი გლეხის ზაქარა მღებრიშვილის ხასიათიც. ხოლო, ჯორ-ზაქარას ოჯახის ამოწყვეტი, რომელიც მოთხრობაში მარუშაძის გვართაა მოხსენებული, იყო ტირძნისელი მემამულე სულხანიშვილი. ასეთ რეალურ ამბებს უდებდა საფუძვლად ს. მგალობლიშვილი თავის შემოქმედებას. „ღამის მეხრე ცეცოც“ ასეა დაწერილი. ავტორს აღწერილი აქვს სოფელი დ. მეტსახელად ძაღლის ხევა. სოფელი დ., რომ მგალობლიშვილს სოფელი ღირბია, ჩანს იქიდან, რომ ავტორი წერს, „იქაურ კაცთან რომ ახსენოთ სახელი „ბატი“, უნდა მაშინვე თავს უშველოთ“.

„თუცა ასე სახელგატეხილია, საანდაზოდაც კი გამხდარა ძაღლის ხევა, მაგრამ“ და სხვ. ქართლში მართლაც არსებობს ღირბელების გასაბრაზებელი ანდაზური გამოთქმა: „ღირბელებო — ბატიო, ბრეთელებო — ჭუჭულიო“.

მოთხრობაში აღწერილი დ. — ძაღლის ხევა სოფელი ღირბია, სამშობლო ავტორისა. წყალი შიგ ამ სოფელში არ არის, მხოლოდ, მართლაც, როგორც ს. მგალობლიშვილი აგვიწერს: „გვერდზე ჩაუდის ფრონე, რომლის ნაპირები შემკულია ბაღვენახებით და აგრეთვე განთქმულია თორნეებით და კეცებით“. ს. მგალობლიშვილი სოფ. ღირბის ცხოვრების სხვა თავისებურებასაც გადმოგვცემს. მამული ღირბელებისა ძველთაგანვე ეკუთვნოდა უცხოეთში არსებულ ქართულ მონასტრებს და რევოლუციამდე ბერები განაგებდნენ.

ვახუშტი თავის გეოგრაფიაში წერს: „არს ღირბს მონასტერი, სადა ზია არქიმანდრიტი იერუსალიმის ჯვრის მონასტრისა, არამედ მეფენი ქართლისანი დასმენ ქართველთა და ყოველს საქართველოსა შინა არს მამული მისი, და ჰფლობს ესე, და მოსავალს უგზავნის ვერცხლად იერუსალიმს“. ძაღლის ხეველი გლეხებიც დალას ხომ ბერებს აძლევენ. „ღამის მეხრე ცეცოში“ ვკითხულობთ: „სოფელი ძაღლის ხევა ძველადვე მეფეებისაგან, თუ კერძო პირებისაგან შეუწირავთ ეკლესი-

ისათვის — ქრისტეს საფლავისთვისა. — ქრისტეს საფლავის მონასტრის ბერები უვლიდნენ მამულს, ყველაფერს იმყოფებოდნენ იყო“ და სხვ.

მთავარი გმირი ამ მოთხრობისა არის ღამის მეხრე ცეცო. გლეხობა, საერთოდ, მიწის მუშაობას მისდევდა. მაგრამ შრომა მათ განაწილებული ჰქონიათ, იყვნენ მენახირეები, ღამის მეხრეები, დღის მეხრეები, გუთნის დედეები და სხვ. რაფ ერისთავის ქვრივ ოხერს ბეჩავს თინიას ჰყავს ერთადერთი შვილია, წვითა და დაგვით გამოზრდილი, „ღღის მეხრე იყო“... ასეთივე ღარიბი, ობოლი, „საბრალო ნეხეს“ ბიჭი იყო ღამის მეხრე ცეცოც.

„იმედში“ დაბეჭდილ ყველა მოთხრობაზე უფრო კარგად გლეხის ცხოვრებას ს. მგალობლიშვილის „ღამის მეხრე ცეცო“ ვვაცნობს. მოთხრობაში მრავლად გვხვდება ძველი სოფლის დამახასიათებელი სურათები, შრომა გლეხისა, რწმენა, ჭირი და ლხინი. აი, ნახირისა და ღორ-ხბოს შემოსვლის სურათი სოფელში საღამოს უამს. ეს უბრალო რამ არ იყო სოფლის ცხოვრებისათვის! ბლავილი საქონლისა, გაფრთხილება პატრონთაგან, რომ ხბორებმა არ მოსწოვონ ძროხები; ღამის მეხრეების ცხოვრება; ცნობილი მათი სიმღერა — „ტოროლას მაინც არ მოვკლავ“; მინდორში ცეცხლის დანთება და სიმინდის ტაროების შეწვა; მეგობრული ბაასი ღამის მეხრე ბიჭებისა.

გლეხის ყოფის სხვა დეტალებიც მრავლადაა ამ მოთხრობაში; მგალობლიშვილი აგვიწერს, თუ რითი იკვებება გლეხი. თავისებური მენიუ არის წარმოდგენილი ღარიბი გლეხის საჭმელისა: „ლობითანა ჩვენი კაცისთვის არა არის რა; როგორც ეს ამოჰყორაჟს მუცელსა, ისე სხვა არ გაგონილა“. ლობიო და კვახი, შემწვარი სიმინდი, დაკროლილი და გაკუჭული კაკალი, ხახვის ფოჩი — მთავარი საკვება იყო ღარიბი ქართველი გლეხისა.

გუთნისდედას და მეხრეს შვილივით და ძმასავით უყვართ თავისი ერთგული, ჭირვარამის გამზიარებელი ქედ-კუთხეული ხარ-კამეჩი. გლეხი თითონ მშვიერი დარჩება, ოღონდ საქონე-

ლი გააძღოს. პირუტყვიც გრძნობს პატრონის სიყვარულს. ცეცო „გაეხვია ფარაჯაში და მისდო თავის კამეჩის ფერდზე, კამეჩმაც თითქო შეიბრალა მეხრე, გვერდი გადიღო ცეცოს კისერი შიგ ფერდში გადიწონა და ლაზათიანად გაიშხლართა“.

მარტო ცხოვრების პირობები არ ჰქონდა გლეხს განსხვავებული, მისი გონებაც დაჩაგრული იყო. გლეხი შეპყრობილი იყო ფატალიზმით, ამას ს. მგალობლიშვილი კარგად ამჩნევს. „სიკვდილი ხომ წერაა: რაც შუბლზე აწერია, იმას ვერ წავა“ აღამიანი. აი ცრუმორწმუნე გლეხის დამახასიათებელი ფილოსოფია. გლეხს სხვა მოვლენებისადმი თავისი საკუთარი შეხედულებანიც აქვს. არსებობენ მოვლენანი, რომელთა ახსნა არ შეიძლება, მაგ., ელვა, ქუხილი. ქუხილს, მისი აზრით, ელია წინასწარმეტყველი აჩენს, მაგრამ ვინ აჩენს ღრუბლებს? აქ გლეხს პასუხი აღარა აქვს. იგი მისთვის შეუცნობელია, ხოუმენია და ს. მგალობლიშვილის გლეხი თავის ამხანაგს, თუ ვინ აჩენს ღრუბელს, ასე უპასუხებს: „ევა, ბიჭო, ჭკუა — მიუნდობელია“. ასეთია გლეხის ფილოსოფიური „ავგოსტიციზმი“.

უსწავლელი ქართლელი გლეხის საუბარიც საინტერესოა. იგი თავისებურ სიტყვებსა ხმარობს. მაგ., ფოხოლა ყვავები, გუთნიდედას ჩეკები, მურეხოზა, კანტი, ჩალიჩი, დევერხანა და სხვ. ქართლელი გლეხის მეტყველებაში ძველი წარმართული რწმენის ნაშთიც შემორჩენილა. ს. მგალობლიშვილს არც ეს რჩება უყურადღებოდ: „ი, მზის შუქის მადლმა“ — იფიცებს გლეხი თავის ძველ, წარმართულ ღმერთს მზეს. ანდა მტერსა და ორგულს აშინებს მზის სახელით: „ი მზი შუქი რისხაძდეს“.

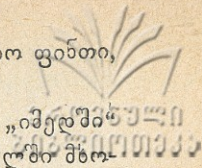
ასეთია გლეხის ყოფის დეტალები ს. მგალობლიშვილის ამ საინტერესო მოთხრობის მიხედვით. მაგრამ მთავარი ს. მგალობლიშვილისათვის ეს არ არის. მთავარი მისთვის ის სოციალური ურთიერთობაა, რომელიც სოფლად არსებობს. ავტორი იძლევა დიფერენციაციის სურათს გლეხებს შორის. ერთი მხრით გაჭირვებული მშრომელი მიწის მუშა გლეხი, მოჯამაგირეები და ღამის მეხრეები, მეორე მხრით მღვდლები, მოურავები, აზნაურები.

ყველაზე მნიშვნელოვანი სოციალური დანაწილების გათვალისწინებისას არის ის, რომ ს. მგალობლიშვილი ხედავს იმ ახალ დიფერენციაციას, რომელიც გლეხობაში მოხდა. გლეხი უბედურია. იგი მორწმუნეც არის, ამიტომ არ სურს დაიჯეროს, რომ ღმერთი ურევია მის დაბადებაში. „ჩვენ გაჩენაში ღმერთი არ უნდა ერიოს“. — აი, ამ ღარიბ გლეხებს აწუხებს თავისი მეზობელი, გამდიდრებული გლეხი. — „თუ მკითხამ, ჩვენზე მეზობელი გვიჭირვებს საქმეს, ჩვენი! აძალდებული ფიდუა ეშმაკურაშვალი ჩვენი ხელით აწუხებდა ასაგები, აწუხებდა“.

დიფერენციაცია განიცადა თავადაზნაურობამაც. ძველი აზნაურობის ნაწილი გაღარიბდა, ეკონომიურად გლეხს გაუთანასწორდა და ინტერესებიც ვაუჩნდა გლეხთან საერთო. იყო მომენტები, როცა გაღარიბებული, გადაქაჩული „შეჩოდგომის აზნაური“, — როგორც შემდეგ დ. კლდიაშვილი უწოდებდა, ღარიბ გლეხთან ერთად ებრძოდა მთავრობასა და გამდიდრებულ გლეხებს, ჩარჩებსა და მამასახლისებს. ასეთები არიან აზნაურები მიხა და ვასო გვარაძეები. აზნაური „მიხა იმიტომ იკლავდა თავს, რომ მისი მამულები სულ ბლუნძელაშვილსა ჰქონდა ხელში ჩავარდნალი“. მიხას ბიძაშვილმა ვასილმა კი „გლეხურად დაიწყო დღე და ღამ მუშაობა“.

სოფელში რეფორმის შექმნე ინტერესთა სხვაგვარი გადახლართვა მოხდა. ამიტომ, ღამის მეზრე ცეცო, მოჯამაგირე პაკო და ღარიბი აზნაური მიხა შეითქმებიან, თავს დაესხნენ სოფლის ბოზოლებს, რისთვისაც ცახეშიაც ჩაცვივიან. ასეთი იყო სუსტი შეტევა და წინააღმდეგობა გლეხობისა მჩაგვრელისადმი, ფიზიკურ წინააღმდეგობასთან ერთად ბრძოლის სხვა მეთოდებიც ჩანს გლეხობაში — „სახლის შეკვრა“ — ბოიკოტი. ეს თავისებურია ბლოკადაა, რომელსაც ჩვენი გლეხობა ძველთაგანვე მიმართავდა ხალხის შემაწუხარი ოჯახების წინააღმდეგ, რითაც, როგორც იგივე გლეხები ამბობდნენ, „არჯულებდნენ“ ნამუსზე ხელაღებულ ადამიანებს.

კლასობრივ ჩაგვრასთან ერთად გლეხი ეროვნულ ჩაგვრასაც განიცდის. მან არ იცის ენა იმ ადამიანისა, რომელიც უფროსად მოვლენია. ძაღლის ხეველ გლეხებს „უპრავლიაუ“

ჩი“ აწუხებს, იგი სულ კბილებს აღრჭიალებს: „გრუზო ფინთი, გრუზო ფინთი, მამაძაგლიო“ იძახას.

იოსებ დავითაშვილი (1850—1887) „იმედში“ სისტემატურად არ თანამშრომლობდა. მან ამ უურნელში მხოლოდ სამი ლექსი დაბეჭდა: „სუსტი და მძლავრი“, „შემოდგომა“ და „გლეხის ოჯახი“. ლექსს „შემოდგომა“ ფსევდონიმად აწერია — ი. გლეხი, „სუსტსა და მძლავრ“ — ი. დ., „გლეხის ოჯახს“ კი პოეტის გვარი სრულად.

„შემოდგომა“ არის ნაწილი ი. დავითაშვილის ლექსისა „წელიწადის ოთხი დრო“. „იმედში“ დაბეჭდილი ტექსტი ი. დავითაშვილს თხზულებათა გამოცემის ტექსტისაგან განსხვავდება.¹ „იმედში“ დასტამბული ლექსი ი. დავითაშვილისა „სუსტი და მძლავრი“ განსხვავდება მის ლექსთა კრებულში ამ სათაურით დაბეჭდილ როგორც ძირითადი ტექსტისაგან, ისე ვარიანტისგანაც.

ი. დავითაშვილის შემოქმედებისათვის გლეხობის ცხოვრება ან მასი ხვედრი ძირითად მოტივთაგანია.

„იმედში“ დაბეჭდილი სამი ლექსიც დავითაშვილისა „ქვეყნის მარჩენალ“ გლეხის უმადურ ბედსა და შრომას ეხება. ლექსის „სუსტი და მძლავრის“ თემა სათაურშივეა მოცემული. ერთ მხარეს დამონებული, სუსტი მიწის მუშა—გლეხი, მეორე მხარეს გაგოროზებული ბატონი. მუშა გრძნობს უსამართლო ბედის სიმწვავეს, მაგრამ იგი ჯერ უღონოა, უილაჯო და ხუჭი პროტესტით კმაყოფილდება.

ლექსი „შემოდგომა“ თითქოს წლის ერთ დროს ეხება, მაგრამ ამ სახელწოდებით ავტორს ლექსში შეტანილი აქვს სოციალური მოტივი.

ღალას აძლევენ თავადებს,
 მასზე მეტს — მოვალესაო,
 და, თუ გადურჩა მცირე რამ,
 იგიცა მიაქვთ სხვებსაო.

¹ მხედველობაშია მიღებული ი. დავითაშვილის თხზულებების 1927 წლის გამოცემა (რედ.).

გლეხი დაჰხარის წლის ნაშრომს —
მხოლოდ ჭკპას და თხლესაო,
მასაც ვერა ჰხდის არაყათ,
მისგანაც იბანს ხელსაო.
წლის სარჩოდ დაინარჩუნებს
სიმინდსა, ანუ ფეტვსაო,
ამისთვის წვალობს საწყალი
წელიწად თორმეტ თვესაო!

ასეთ პროტესტს უცხადებს არსებულ სოციალურ წყობი-
ლებას პოეტი. ი. დავითაშვილმა კარგად იცის გლეხის „გულის
პასუხები“, მისი გულის დარდი და სატკივარი. უყვარს თავის
ოფლითა და მარჯვენით ალალი ლუკმის მომპოვებელი მუშა
და გლეხი.

ი. დავითაშვილის ლექსები ხშირად მეტად პრიმიტიულია.
მაგრამ მას აქვს უნარი ჩასწვდეს ხალხურ ლექსს, გამოიყენოს
შაირი და მიბაძოს დავით გურამიშვილსა. ი. დავითაშვილი
ხშირად წერს იმ სტილით, როგორც ქართლელი გლეხები
შაირობენ.

ი. დავითაშვილის ლექსებს: „გლეხის პასუხი“ (სოფლელი
გლეხის ძვილი ვარ), „ბედის წყარო“ (რამ დაგაშრო შე ოხე-
რო), „სამშობლო“ (სამშობლო, ჩემო ლამაზო), „ჯეჯილს“
(იზარდე, მწვანე ჯეჯილო) და სხვათ, თემატიკის აქტუალობას-
თან ერთად განცდის უშუალობით და ფორმალური მხრითაც
საპატიო ადგილი უჭირავთ ქართულ პოეზიაში.

ვაჟა-ფშაველა (1861—1915). „იმედში“ მოთავსე-
ბული ვაჟა-ფშაველას ლექსები დაწერილია ვაჟას გორის საოს-
ტატო სემინარიაში სწავლის დროს. მაშინ ჯერ კიდევ არ ერ-
ქვა ვაჟას უბადლო ფსევდონიმი — ვაჟა-ფშაველა, თავის გვარს
— ლუკა რაზიკაშვილს ატარებდა. „იმედში“ ვაჟა გვარს მთლი-
ანად არ აწერდა, არამედ ლ. რ-ზ-კ-ლი, ან ლ. რ-ზ. ალბათ ავ-
ტორს არ სურდა მოწერა, რადგან იგი ფაქრობდა შეექმნა თა-
ვისთვის შესაფერისი ფსევდონიმი. „იმედში“ დაბეჭდილია ვა-
ჟას ლექსები: „მეომარი“, „დროება“, „როდის იქნება“, „წი-
ნასწარმეტყველი“, „ჯერ არ მომკვდარა მორწმუნე გული“

და „ყარსის ბოლოს“. ამ ლექსებში ვაჟა ჯერ ჩამოუყალიბებელ პოეტად მოჩანს. მაგრამ ეს ლექსები გვაცნობს ახალგაზრდა ვაჟას შემოქმედებასთან, გვაცნობს იმ საფეხურს ვაჟას შემოქმედებისა, რომელიც მან განვლო, რომ შემდეგ გენიალური ნაწარმოებები შეექმნა.

ფორმის მხრივაც ვაჟას ეს ლექსები არ არის შემდეგი დროის ვაჟა-ფშაველასათვის დამახასიათებელი. იგინი შექმნილი არიან ვაჟას ფორმალური ძიების დროს, საკუთარი ხმის პოვნამდე. ამ ლექსებში ვაჟა ჯერ კიდევ არ ეყრდნობა ფშაურ ხალხურ პოეზიას, რაც შემდეგ მთავარ საფუძვლად იქცა მისი სტილის ინდივიდუალობისათვის. ვაჟა კლასიკური ლექსის მეტრს მიმართავს და არა ხალხურს. ექვსივე ლექსში არც ერთგან არ არის შაირი გამოყენებული. არა მარტო კილო არაა ხალხური, არამედ ენაც მწიგნობრულია.

ვაჟა ამ დროისათვის კარგად იცნობდა ფშავ-ხევსურულ ხალხურ პოეზიას, მაგრამ მის გამოყენებას ვერ ბედავდა და ცდილობდა პოეტური გზა ქართული კლასიკური 10 და 14 მარცვლიანი ლექსის გამოყენებით გაეკვლია. „მოწაფეობისას,— წერს ვაჟა,— ფშაური, ხევსურული ლექსები ბევრი ვიცოდი: ეს კილო მაყვარდა, ჩემს გულში განსაკუთრებული კუთხე ეჭირა; თუმც მაშინაც ლექსებსა ვსწერდი, ანუ, უკეთ რომ ვთქვათ, ვბლაჯნიდი, მაგრამ საერო კილოზე წერას ვერა ვბედავდი, რადგან მწერლობაში ლექსებს წერის კილოდ არ იყო მიღებული“. რაფიელ ერისთავის მიერ ამ კალოს დამკვიდრების შემდეგ „მეც გაბედულემა მომემატაო“. ამ გაბედულებამ, ნიჭმა და ცოდნამ აპოგინა ვაჟას თავის ჭეშმარიტი გზა. მაგრამ, მიუხედავად აღნიშნული გარემოებისა, ვაჟას ლექსები, დაბეჭდილნი „იმედში“, არ არიან ინტერესს მოკლებული, არა მარტო როგორც დიდი პოეტის მიერ ახალგაზრდობისას შექმნილნი, არამედ თავისთავადაც. თემატიურად ისინი ეხმაურებიან იმ მღელგარე კითხვებს, რომელნიც 80-იან წლებში მოწინააღმდეგე ახალგაზრდობას აწუხებდა. და აგრეთვე მათგან ყრულ, მაგრამ მაინც მოისმის ის პოეტური ხმა, რომელიც შემდეგ ვაჟამ მთელ საქართველოს გააგონა.

ლექსი „მეომარი“ დაწერილია 1881 წელს 25 მარტს, ალექსანდრე II-ის მოკვლის გამო შექმნილ მღელვარე დროს. ლექსი არის მოწოდება ბრძოლისაკენ. ახალგაზრდა ვაჟა აყენებს სიყვარულსა და ქვეყნის წინაშე ვალდებულებას გრძნობის საკითხს.

ლექსში მკვეთრად ისმის ხმა ბრძოლისა მონარქიის წინააღმდეგ, რომელსაც აწარმოებენ ხალხოსანი რევოლუციონერები და ვაჟაც ხომ, როგორც გადმოგვცემენ, გორის რევოლუციონერ ხალხოსანთა წრის წევრი იყო.

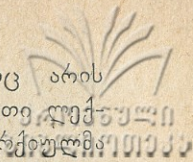
მონარქიაზე სასტიკი იერიში რუსეთში პირველად 1825 წელს მიიტანეს დეკაბრისტებმა. გატაცებისა, მოელოვარებისა და იმედების მხრივ ბევრი რამ აქვთ საერთო 1825 და 1881 წლებს. ამიტომ იყო, რომ რილევი, 1824 წელს, ერთერთ ლექსში, რომელსაც ვაჟა უეჭველად იცნობდა, ქალს, რომელიც რილევის სიყვარულს სთხოვდა, უპასუხებდა:

Мне не любовь твоя нужна,
Заняты ждут меня иные,
Отрадна мне одна война,
И дни тревоги боевые.
Любовь никак нейдет на ум.
Увы! Моя отчизна страдает,
Душа, в волненьи тяжких дум,
Теперь одной свободы жаждет.

ვაჟას ლექსისა და რილევის ლექსის მსგავსება უდავოა. არსებულთ უკმაყოფილება და მძლავრი სწრაფვა მომავლისაკენ, მაშვრალის ბედისთვის ზრუნვა ვაჟას სხვა „იყედი“ პერიოდის ლექსებისთვისაც დამახასიათებელია:

როდის იქნება შრომის შვილსა პირი მოვბანოთ,
აღარა სწვამდეს ნაკადული ცხელის ოფლისა.

ასეთია ვაჟას მიერ ხალხის ბედისათვის, მომავლისთვის ზრუნვა. თავდადება და ხალხის უანგარო სამსახურის განკდა გამოხატა ვაჟამ ლექსში „წინასწარმეტყველი“. წინასწარმეტყველი მოვლინებულია ქვეყნად არა ქებისა და ქონების მოსახვეჭად, არამედ ტანჯული ხალხის ბედთან საბრძოლველად.

ახალგაზრდა ვაჟას ნაწერებში სხვა პრობლემებიც არის დაყენებული. აქ ისმის დიდი ვაჟა-ფშაველას ზმა. ასეთი ლექსია „ყარსის ბოლოს“. ქალაქ ყარსის აღებას მონაწილეობა რუსეთმა დიდძალი ჯარი შეახოცა. ვაჟას ლექსი „ყარსის ბოლოს“ ეპიური ხასიათის ლექსია, პოემის ელემენტებით. დაჭრილი ახალგაზრდა ჯარისკაცი კვდება ყარსის ბოლოს.

ერთი ვაჟაკი, ქერა თმა-წვერის
 სდგას მუხლმოყრილი მკვდრების ყორეში;
 მარცხნივ გვერდიდან სისხლი ჩამოსდის,
 თოფი უპყრია მარჯვენა ხელში.
 საუბრით სჩანდა, რომ რუსი იყო
 სთქვა: „შემოქმედი აქ რისთვისა მკლავს?
 მოხუც დედასა, წვრილ-შვილს რა ვუყო?
 საწყალ მამა-ჩემს ვინ დამიმარხავს?
 რისათვის მოგკვდი, რა გავარბევ,
 ვისა ვფარავდი ამ კლდე-ღრეებში?!

გარდა იმისა, რომ ამ ლექსში დაგმობილია ომის საშინელებანი, სხვა მხრივაც არის საინტერესო. ამ ლექსში ისმის ის მოტივი, „აღუდა ქეთელაურში“ რომ წამოაყენა შემდეგ ვაჟამ. აქ ის ჰუმანიზმია მოცემული, რომლისთვისაც შესაბრალისია საერთოდ, ადამიანი, მიუხედავად მისი ეროვნებისა. ვაჟა სასიკვდილოდ განგმირული რუსი ჯარისკაცის ბედს წუხს ისევე, როგორც წუხდა ქისტი მუცალის სიკვდილის გამო აღუდა ქეთელაური და ხევსური ზვიადაურის სიკვდილის გამო ჯოყოლა და აღაზა. ამ ლექსის იდეა გვაგრძნობინებს არა მარტო ავტორის მომავალ სიდიადეს, არამედ ალაგ-ალაგ ვაჟა პოეტიც მოჩანს აქ. მაგალითად, დაწყება ლექსისა მეტად გაბედულია, ექსპრესიული, ფიგურირანი:

წითლად ამოჰკრა დილის მზის სხივმა,
 ცეცხლი დაანთო თოვლიან მთებზედ.
 ხელი წამოჰკრა ყვავილს ნიაგმა
 და წამოაგდო მთვლემავი ზეზე.

ვაჟას ამ დროინდელ ლექსებში ზოგჯერ საბრძოლო და გამამხნეებელ ხმებთან ერთად სევდაც მოისმის. რაც ასე და-
მახასიათებელი იყო ვაჟას შემდგომი პერიოდის შემოქმედებე-
სათვისაც. ლექსს „დროებას“ ვაჟა სპარსული რუბაის მსგავ-
სად ტაეპით ამთავრებს.

აბა, ხელახლად მოიარე, რაც რომ იარე
და დააკვირდი მაგ ტანტალით რა მოიტანე?
კარგა გასჩხრიკე, მოდი მერე და მომიტანე
ამბავი, თუ რამ სარგებლობა კაცს მოუტანე!..

მიუხედავად ამისა, ახალგაზრდა ვაჟა, იმ საშიხელი რეაქციის
პირობებში, რომელიც იმპერატორის მოკვლას მოჰყვა, 1883
წელს წერს მომავლისადმი იმედით აღსავსე ლექსს — „ჯერ არ
მომკვდარა მორწმუნე გული“.¹

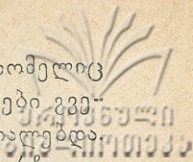
ასეთი რევოლუციონური, მონარქიის საწინააღმდეგო აზ-
რებით არის გამსჭვალული ახალგაზრდა ლუკა რაზიკაშვილის.
მომავალი ვაჟა-ფშაველას ლექსები. „იმედის“ მკითხველებმა
კი მაშინ არც ვაჟა-ფშაველა იცოდნენ და არც ლუკა რაზიკა-
შვილი.

ნიჭი და ხმა ვაჟასი ამ ლექსებიდანაც მოისმის, მიუხედა-
ვად მათი სისუსტისა. ამას არც თვით ვაჟა უარყოფდა. იგი წერ-
და: ჟურნალ „იმედშიც“ ვბეჭდავდი ლექსებს. რასაკვირველია
ამ ლექსებში ბევრი არა ყრია-რა. იქნებ ცოტა რამე კი ეტყო-
ბოდეს — ნიშან-წყალი გრძნობისა“.²

ანტონ ფურცელაძე (1839—1913). ანტონ ფურ-
ცელაძე წერდა პუბლიცისტურ წერილებს, მოთხრობებსა და
ლექსებს. მის შემოქმედებაში ყოველთვის მთავარი აზრია.
პროგრესულ-რევოლუციონური მისწრაფებანი. ანტონ ფურ-
ცელაძის ნაწერებიდან უფრო მნიშვნელოვანი პუბლიცისტური
წერილებია. იგი თავის აზრსა და შეხედულებათ გადმოგვცემ-
და პროზაულ ნაწარმოებებში, ძაგრამ ანტ. ფურცელაძე ლექ-
სებსაც წერდა. იგი, როგორც ლექსის ოსტატი, შედარებით
მისსავე პუბლიცისტურ და პროზაულ ნაწერებთან. სუსტია,
მაგრამ მაინც, ფურცელაძის ლექსებიდანაც უთუოდ იგრძნო-

1 „იმედი“, 1883 წ., № 3.

2 იხ. მისი „Pro domo sua“.

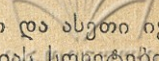

ბა ის პოეტური პოტენცია, ფანტაზიის ვრცეულობა, რომელიც ამ საინტერესო ადაქსიანს უთუოდ ჰქონდა. მისი ლექსები გვეუბნება, რომ მათი ავტორის გულში ბევრი რამ ტრიალებდა. მაგრამ ვერ გამოხატავდა ამ განცდებს, კალამი არ ემორჩილებოდა, დალაგებით ვერ ყვებოდა, ზომიერებას ვერ იჩენდა, აჭარბებდა.

„იმედში“ დაბეჭდილია ანტ. ფურცელაძის ხუთი ლექსი: „სონეტი“, რუსულიდან თარგმნილი, ვარგმანი ტენნიანონის ლექსისა, „* * *“ (ნეტამც სად ვართ), „ორის საფლაგზე“, „ამაო ხმები“.

ლექსი „სონეტი“ საყურადღებოა თავისი რევოლუციონური განწყობილებით. იგი პატიმარის გულიდან ამოხეთქილი სიტყვებია, დამაჯერებელი და მართალი.

ეს ლექსი ფორმისა, უფრო სწორად, სათაურის მხრივაც საინტერესოა. ქართული ვერსიფიკაცია ძველადგანვე იცნობდა მტკიცე, განსაზღვრული კომპოზიციის ლექსს. მაგ., ბ ა ი ა - თ ი უნდა ყოფილიყო 8 სტროფიანი ლექსი, სტროფში 4 ტაეპი, მარცვალი ლექსისა 7. მ უ ს ტ ა ზ ა დ ი — 5 სტროფი, სტროფში 5 ტაეპი, 14 მარცვალი, ე. ი. სულ 25 პწკარი. ასევე განსაზღვრული იყო მ უ ხ ა მ ბ ა ზ ი ც — 5 სტროფი, სტროფში 9 ტაეპი, 10 მარცვალი. მაგრამ სონეტის ფარმას ქართული ვერსიფიკაცია არ იცნობდა. ევროპული სონეტი რიტმულად ჩვენს მუსტაზადურ ანუ მცირე ბესიკურ მეტრს ენათესავება, მაგრამ მისგან რადიკალურად განსხვავდება. მუსტაზადი 25 პწკარიანი ლექსია, სადაც თითო სტროფი ხუთი ტაეპითაა შედგენილი. სონეტის სტროფული კომპოზიცია სხვაგვარია, იგი შესდგება 4 სტროფისაგან. ორი ოთხტაეპიანი სტროფი უნდა იყოს კატრენი და ორიც სამ-სამ ტაეპიანი — ტერცინა, ტაეპთა რაოდენობა კი 14, გარკვეულ რითმათა კომბინაციით, კატრენისათვის abba აუცილებლად. სონეტი თუ იწყება ქალური რითმით, უნდა მთავრდებოდეს ვაჟურით, და პირიქით. რვა ტაეპში პოეტის განცდები უნდა ქმნიდნენ განკვანძვას, ორივე ტერცინა კი გამოხსნას, პასუხს კატრენებში წამოყენებული აზრისა თუ განცდისა.

ასეთი იყო კლასიკური სონეტი იტალიაში და ასეთი იყო უბადლო სონეტისტის ხოზე მარია დე ჰერედინს, სონეტებიც ანტ. ფურცელაძის ლექსი „სონეტი“ სონეტისავე სონეტისებურებას ვერ იცავს, იგი შავთელური ლექსითაა დაწერილი (ცოცხლივე მკვდარი — დიდი ხანია) და შედგება 16 ტაეპისაგან, მაგრამ მაინც საყურადღებო ლექსია ქართული ვერსიფიკაციის ისტორიისათვის, როგორც პირველი სონეტი, თუნდაც მხოლოდ სათაურით და არა თავისი ბუნებით.

მოხსენებულ ლექსთა გარდა „იმედში“ ანტ. ფურცელაძემ დაბეჭდა კრიტიკული წერილი „ორიოდე სიტყვა“ და ზომით „ვეფხისტყაოსნის“ ტოლა პოემა „თამარ ლაზნელი“. პოემა ეხება საქართველოს წარსულს, შაჰ-აბაზის შემოსევას ქართლ-კახეთში და დამპყრობელის წინააღმდეგ ქართველი ხალხისა და გიორგი სააკაძის ბრძოლას. ეს პრობლემა ანტ. ფურცელაძეს ძალიან ხიბლავდა და აწუხებდა. ამ თემას უძღვნა მან პიესა „დიდი მოურავი“ და შესანიშნავი გამოკვლევა „დიდი მოურავი, ანუ ბრძოლა საქართველოს მოსასპობად“. „თამარ ლაზნელი“ მთლიანად ისტორიულ ფაქტებზე არის აგებული. ამის შესახებ თვით ავტორი აფრთხილებს მკითხველს:

გიაბობთ ამბავს ლეგენდარულს, მაგრამ მართალსა.

ან:

მე ისტორიას აქ არა ვწერ, ვწერ ლეგენდას,
მინდა ამ ამბით დავანახო ხალხს თვის წამება
და ყურს არ ვუვდებ მატეანის წინა-უკუთქმას,
მისთვისა ვვედრებ, კრიტიკოსი ნუ გამიწყრება.

პოემაში აღწერილია უსაშინელები მომენტი საქართველოს ცხოვრებიდან — ბრძოლა შიგნით ქართველებს შორის, ფეოდალების ვერაგობა. ერთმანეთის თავდასხმა-ამოკლეთა, სისხლის ნიაღვრები. ეს არის დრო ნუგზარ ერისთავისა, დრო სისხლის წვიმებისა და შინაურ და გარეშე მტერთაგან ქართველთა დარბევისა. ეს ის დროა, როდესაც გურამიშვილის თქმით, „კახელების აღმა ხნული ქართლელებმა დაღმა ფარცხეს“. პოემაში ორი პრობლემაა დაყენებული: ეროვნული და სოციალური. ეროვნული პრობლემა გაშლილია საქართველოსი და სპარ-

სეთის ურთიერთობის საფუძველზე, მეფეებისა, ფეოდალებისა და ქართველი ხალხის ურთიერთობის საფუძველზე

მე წილათა მხედა ხვედრი მწარე, ძნელად საამო
ჩვენს იარებსა და წყლულებში ხელების რევა, —

ამბობს ავტორი პოემის შესავალში.

შემდეგ იწყება ჩვეულებრივი სამღურავი, როგორც ილია ჭავჭავაძეც წერდა, ქართული მატთანისა. ფურცელაძესაც აწუხებს, რომ ჩვენს მატთანში — ისტორიაში ხალხი არა ჩანს, იგი მხოლოდ მეფეთა ისტორიაა და ირონიულად წერს:

ჩვენ მატანეთ დამწერლნი ყურს არ უგდებენ
არცა ხალხსა და არცა ხალხის ყოფა-ცხოვრებას:
ისინი მარტო მეფეთა და სარდალთ იცნობენ
და აღგვიწერენ მათს ომებს და მათს ამხედრებას,
დაჯდა ბაკური ქართლის მეფედ, მოკვდა ბაკური,
ბაკურის შემდეგ დაჯდა ფარსმან, კაცი უძლური,
სუმბატის შემდგომ მეფედ დაჯდა ბაგრატ რეგვენი,
მოკვდა რეგვენი, სუმბატ, დავით და სხვა მეფენი.

და იწყება მოთხრობა ფეოდალურ საქართველოს საშინელებათა და ფეოდალთა ვერაგობისა. მათ

ქვეყნად მხოლოდ თვით მიაჩნდათ თვისი თავები,
უჩემოდ ქვაზედ ქვაც ნუ დარჩეს — დასწამეს ბოდბელს,
მაგრამ ეკუთვნის უფრო იმათ, ესე სიტყვები.

ანტ. ფურცელაძე ააშკარავებს მოღალატე ფეოდალების მოქმედებას, რომლებიც ჰყიდდნენ სამშობლოს, რომლებიც მოუღძოდნენ მტრებს და აოხრებდნენ სამშობლოს.

ქართველთ თავადნი, დიდ-კაცები, სახელგანთქმულნი,
აბაზის ჯართა, ვით იუდა, წინ მოუძლოდნენ.

დიდ ფეოდალებს ფურცელაძე უპირისპირებს ხალხს. ნამდვილი პატრიოტი, უანგარო დამცველი სამშობლოსი — ხალხია, „გუშინ მეგუთნე, დღეს გამოჩნდა დიდებულ სარდალად“.

მრავალი ტრაგიკული სურათია პოემაში მოცემული. მრავალი განდგომა ავტორისა და ცალკეული საკითხები: სომხეთის მტერთაგან აოხრებისა, ქართველ ქალთა ჰარამხანაში წყაყენისა, მათი ვაჟკაცობისა...

ადამიანს აკვირვებს ტრაგიკულის დანახვის დიდი უნარი, რაც ანტ. ფურცელაძეს ჰქონია. ჩვენი წარსული ამის მასალას იძლეოდა.

დრამა ტრაგიზმით არის სავსე ჩემი წერილი...
თითონ ცხოვრება ჩვენი არის დრამა და სიხალი...

ასე ამთავრებს პოემას ანტონ ფურცელაძე

გაჭიანურება და ზომის დაუცველობა, რაც ფურცელაძეს საერთოდ ახასიათებს, ამ პოემისთვისაც არაა უცხო. მაგრამ ავტორი შიგადაშიგ ამჟღავნებს პოეტურ ნიჭს. გამოთქმის ეფექტურობას და ლაკონიურობასაც. იგი სამშობლოს მოღალატე ანდრეაფარ ამილახერის სახეს კარგად გვიხატავს:

მის მწვანე თვალნი ბნელსა ღამეს ცეცხლებს ჰნათობდნენ,
აუხტიდავით შავი სახე აკრთობდა კომლსა,
ზღარბის ეკლისებრ უღვაშები გარს მოჰპურდდნენ
და შედებილი ინით წვერი დარქოდა ყბებსა..
გულის სიღრმიდგან ხრინწიანი ბოხი ხმა სხვილი
მთის გრგვინვასავით ვით ქვესკნეთით აღმოხდებოდა.

ასეთი იყო ანდრეაფარ, „მან მაჰმადის პაირალი ამართა ძალით“ და ფურცელაძე ასეთ უბედურების დროს მოხერხებულად გამოაჩინს მოურავის გიორგი სააკაძის რაინდულ სახელს.

ამგვარად იგი ჰკვირდა ქართველთ უმანკო სისხლსა,
ამგვარ ზარს ჰსცემდა საქართველოს მისი მახვილი,
ვიდრემდის ხმალი დადებული სააკაძისა
არ აღიმართა იმის თავზედ განრისხებული.

პოემაში მრავალია ლირიკული განდგომანი, გამობაასება მკითხველთან, ისტორიასთან. კრიტიკოსთან. ერთ-ერთ ადგილზე ასეთ ტაეპსა ვხვდებით, რომელშიც ახალგაზრდობის განცდა და თავგამოდების უნარი ასეა გადმოცემული:

ჰოი, სიყმაწვილევ! არა აქვს მზღვარ, შინს გაბედვასა!
საბოლოოსა ხშირად სწირავ ცხარის ოლის თქმას;
ხშირად წუთს არჩევ საუკუნოდ მშაიდ ცხოვრებასა,
მაგრამ ეს წუთი ხშირათა სჯობს მთელს სიცოცხლესა.

ორი უკანასკნელი სტრიქონით მძლავრად და სწორად არის
გადმოცემული ის თავგანწირვის დიდი უნარი, რომელიც ახალ-
გაზრდობას სჩვევია და რომელშიც ესოდენა სილამაზე და ვე-
თილშობილებაა. ანტონ ფურცელაძის მიერ ამ პოემის გამოსა-
ყენებული მეტრა (მუსტაზადური, მცირე ბესიკური) იშვიათი
შემთხვევა იყო, მანამდე იგი ორიგინალურ. ეპიური ხაწარმოე-
ბისათვის იშვიათად ხმარებულა (გამონაკლისია „აჩრდილი“
ილიასი. ამ მეტრით არის თარგმნილი „მეფე ლირი“ ილ. ჭავ-
ჭავაძის და ი. მაჩაბლის მიერ).

ქართულ პოეზიასთან ბევრი რამ აქვს საერთო „თამარ დაზ-
ნელს“. აქ ისმის მოტივები პოემისა „ბედი ქართლისა“, ილიას
„აჩრდილისა“, „ქართველის დედისა“, ვასტანგ ორბელიანის
„იმედისა“, და ალ. ჭავჭავაძის „გოგჩისა“. „თამარ დაზნელს“
მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველი მკითხველისათვის, იგი აგო-
ნებდა საქართველოს წარსულს, აცნობდა მაშინ არსებულ
ეროვნულ და სოციალურ ჩაგვრასთან და თანამედროვე კლას-
სობრივ და ეროვნული ჩაგვრის საწინააღმდეგო განწყობილე-
ბას ზრდიდა.

გიორგია ჭრელაშვილი. ჭრელაშვილების ოჯახიდან
„იმედში“ სამნი თანამშრომლობდნენ: სტეფანე ჭრელაშვილი,
ერთ-ერთი ნიჭიერი თანამშრომელი „იმედისა“. ეკატერინე
ჭრელაშვილი, მიხ. ასათიანის მეუღლე და გიორგია ჭრელა-
შვილი.

გიორგია ჭრელაშვილმა დაგვიტოვა 4 ლექსი: „ჩვენი სახ-
ლობის ამბავი“, „მილიციონერი“, „თავადის სიზმარი“ და „***“
(დიდი ხანია. თავგანწირულად) და ერთი მოთხრობა — „შემ-
თხვევის მსხვერპლნი“ — ამბავი ქაზიყის ცხოვრებიდან. შე-
საძლებელია გ. ჭრელაშვილს სხვა ლექსებიც ეკუთვნოდეს
(მაგ. გიორგის ფსევდონიმით დაბეჭდილი), მაგრამ ჩვენთვის
ცნობილი არაა.

მოთხრობას. ანუ ამბავს ქაზიყის ცხოვრებიდან, როგორც
თვით ავტორი უწოდებდა, დაბეჭდილს „იმედის“ 1881 წლის
№ 1-ში, რედაქციის შენიშვნა ჰქონდა: „თუმცა ამ ამბავს, რო-
გორც მოთხრობას. აკლავ ხელოვნური ღირსება, მაგრამ, სამა-
გიეროდ გაგვაცნობს ქაზიყურ ცხოვრებასთან და ამიტომ ვაძ-“

ლევთ მას ადგილს ჩვენს ჟურნალში!“ ეს შენიშვნა სწორად აფასებს არა მარტო ჭრელაშვილის შემოქმედებას, არამედ, ასეთი ხასიათის შენიშვნა შესაძლებელია გაუტკეოდე თითქმის მთელს „იმედის“ ლიტერატურულ პროდუქციას.

მოთხრობა ეხება ქიზიყელი მადაროელი გლეხის სესიკა ბედკრულადის ოჯახის ცხოვრებას. სესიკა მოკვდება და რჩება ობლები. მოდიან ჩარჩ-ვაჭრები ალალო კარაბეტაჩი და მიკირტუმ არტემიჩი — ვალის სათხოვნელად. მოთხრობაშია მიწის თემური საკუთრების თავისებურებანი, რომელსაც ხალხოსნების ნაწილი ესწრაფოდა.

გლეხის ყოფის მრავალი დეტალია ამ მოთხრობაში. გვხვდება ხალხური გლეხური ლექსებიც. მაგ.,

მადაროელო ყანაო,
შენ აქ რამ მოგიყვანაო,
— ხარმა მხნა, კაცმა დამთესა,
ფუფალამ მომიყვანაო.

და

ბიჭო, პირი მოგიპარსავს,
სალამაზოთ კისერიო,
რატომ, ბიჭო, ცოლს არ ირთამ,
ყურუმსალო, ვის ელიო?

ახალგაზრდა სანდრო ტრაგიკულად იღუპება, მისი დედა და რძალი ჭკუიდან სცდებიან ამ მოთხრობის შესახებ „ივერია“ წერდა: „მკითხველები თუ წაიკითხავენ რასმე „იმედის“ პირველს წიგნი, ისევ ამ მოთხრობას წაიკითხავენ“.¹ აქასთან „ივერია“ სამართლიანად მიუთითებდა მოთხრობის სუსტ მხარეზე.

გ. ჭრელაშვილის ლექსები მიმართულია ტრადიციისა და სოციალური უთანასწორობის წინააღმდეგ. მისთვის წარმოუდგენელი ამბავი ნახა თავადმა სიზმარში.

სულ ყველაფერი, რაც კი რამ მქონდა,
მითომ გლეხები შუა იყოფდნენ,
ჰხნამდნენ, სთესავდნენ, ჩემ ტყესა სჭრიდნენ
ბალბაშს (?) და დალას აღარ იხდიდნენ.

¹ „ივერია“, 1881 წ., № 4.

აქ იგივე განწყობილებებია, რასაც პუბლიცისტი ხალხოს-
ნები ამჟღავნებდნენ.

ფორმის მხრით საინტერესოა გ. ჭრელაშვილის ლექსი „მი-
ლიციონერი“. როგორც უკვე ვნახეთ „იმედის“ ხალხოსან პო-
ეტთა უმრავლესობა ვერ იყენებდა ხალხურ შაირს ლექსისა-
თვის, შეიძლება ვაჟასი არ იყოს, ვერა „ბედავდნენ“. ისინი
გლახების განცდების გადმოცემას ცდილობდნენ კლასიკური
ლექსის გამოყენებით, მაგრამ ვერ სძლევდნენ. ვერ იმორჩი-
ლებდნენ სიძნელეს და მიზანს ვერ აღწევდნენ.

გ. ჭრელაშვილის ლექსი „მილიციონერი“ ხალხური ლექსის
ძირზეა დაფუძნებული და ამით არის საინტერესო.

მე რომ ჩემს ამბავს მოგიყვებო,
იტყვი: „ვაი, ამ საწყალსა“,
გავბრძვი და დავწერე
პირველი მილიციის ჯარსა და სხვ.

და ვ ი თ და თ ო შ ვ ი ლ ი, თანამშრომელი „იმედისა“, ქარ-
თული ლიტერატურის ისტორიისათვის სრულიად უცხო და
უცნობი პიროვნებაა. არ ვიცი ვინ იყო, საიდან, როდის და-
იბადა ან გარდაიცვალა და რა დაწერა „იმედში“ მოთავსებული
ორი მოთხრობის „ოქროს ხოხობის“ და „გიორგი მორბელაძე
და სოლომონ ქურციკაშვილის“ გარდა. ამ ორი მოთხრობით
დ. დათოშვილი გამოეხიზურა ეპოქის ორ ძირითად პრობლემას
— ეროვნულს და გლახთა საკითხს.

„ოქროს ხოხობში“ ეროვნული პრობლემა დაყენებული,
მეორე ნაწარმოები კი გლახობის საკითხს ეხება. ბატონყმობის
დროისას. აქ აღწერილია ყმების ჩაგვრა ვერაგი ბატონის გი-
ორგი მორბელაძისაგან. ყმების ცემა სახრით, ბოძებზე მიკვრა
და სხვა უბედურებანი. გლახი სოლომონ ქურციკაშვილი ვე-
ლარ იტანს ბატონის ტირანობას და ბატონს მოუკლავს პატარა
ბავშვს, სჭრის ბატონს თავს და დაღესტანში გადაიხვეწება. და
იქ სწუხს დაკარგული სამშობლოსათვის, დაკარგული მიწა-
წყლისა და ნათესავებისათვის. ამ მოთხრობაში იგივე მოვლე-
ნაა ასახული, რაც ილია ჭავჭავაძის „კაკო ყაჩაღში“.

მხატვრული თვალსაზრისით და თემატური აქტუალობით უფრო საინტერესოა დ. დათოშვილის მეორე მოთხრობა „ოქროს ხოხობი“. საინტერესოა თვით სათაურიც ამ მოთხრობისა, რაც ავტორის გემოვნებას ამჟღავნებს თემა მოთხრობისა ისტორიულ წარსულში ვითარდება. იგი საქართველოსი და ბიზანტიის ურთიერთობის საფუძველზეა გაშლილი. სძინავს ანტიოქიის პატრიარქს თეოფილაქტეს. გამოედვიდა მოუსვენრად, რადგან სიზმარი იხილა ამაზრზენი. ეახლა პატრიარქს მოძღვარი და გაიმართა მათ შორის დიალოგი. და ამ დიალოგში ავტორი ამჟღავნებს ბიზანტიის ქრისტიანობის მამამთავრის ნამდვილ ზრახვებს საქართველოსადმი.

პატრიარქი ამბობს: „მთელი ქვეყნიერების ისტორია ერთს მაგალითსაც არ წარმოადგენს იმისას, ვითომც ერთი რომელიმე მხარე, ანუ სახელმწიფო აფუძნებდეს მეორეში ქრისტიანობას, ანუ სარწმუნოებას იმისათვის, რომ იქ მცხოვრებნი ანუ თითონ სცხოვრობდნენ. ანუ იმოქმედონ იმათა კეთილი საქმე; წინააღმდეგ ამისა ისევე ისტორია მრავალს მაგალითს წარმოადგენს იმისას, რომ სარწმუნოება არის საშუალება, რომლითაც ერთი სახელმწიფო და ხალხი იგდებს ხელსა და მორჩილებადში მეორე სახელმწიფოს, ან უფრო ხშირად ხალხს“.

მოთხრობაში აღწერილია დრო საქართველოს ბრძოლისა ბიზანტიის წინააღმდეგ დამოუკიდებლობისათვის და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის.

და იმიტომ წუხდა პატრიარქი, რომ სიზმარი ნახა საშინელი. მარჯვენა ხელში ეჭირა ოქროს ხოხობი და დასცქეროდა სიამოვნებით. შეინძრა ხოხობი და ნელ-ნელა იწყო ცდა პატრიარქის ხელიდან განთავისუფლებისა. ბოლოს გაუსხლტა და გაფრინდა ოქროს ხოხობი. მორწმუნე პატრიარქი ოქროს ხოხობის გაფრენას საქართველოს ბედს უკავშირებს და შიშობს. ვაითუ გაუსხლტეს საქართველო ბიზანტიასო. და მართლაც, სიზმარი აუხდა პატრიარქს. მოხდა ანტიოქიაში კრება საქართველოს ეკლესიის გამო, ქართველი კათოლიკოსის იოანეს თანადასწრებით. რომელიც ადარნასე მეფის მიერ იყო წარმოგზავნილი. კრება იძულებული იყო დაერთო ნება ქართველთათვის

კათოლიკოსის საქართველოში კურთხევისა. მანამდე ქართველებს ამის ნება არ ჰქონდათ. ავტოკეფალიის მოპოვება ნამდვდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძლიერების ზრდას.

ავტორმა კარგად გამოამყლავნა ნამდვილი მიზანდასახულება ბიზანტიის პატრიარქებისა და ის მიზნებიც, თუ რატომ უწყობდნენ ხელს ქრისტიანობის გავრცელებას საქართველოში.

ეს მოთხრობა ნოველის ტიპისაა. სათაური, პრობლემა, კომპოზიცია ნოველისა კარგია, მხოლოდ ენა და სტილი არა აქვს ავტორს სახარბიელო.

განხილულ ავტორთა გარდა „იმედში“ სხვა მწერლებიც თანამშრომლობდნენ, მაგრამ მათი ნაწერები დიდმნიშვნელოვანი არც პოეტური და არც თემატური თვალსაზრისით არ არიან. ასეთებია მეჯვრისხევის ხალხოსანი მასწავლებლის თეოფილე კანდელაკის ორიგინალური და თარგმნილი თხზულებები. ალლო თუთაევის ლექსები, მოგზაურობანი და ვოდვეილი. გობრონ ლიხელის „შიკრიკი“ და „რაგინდარა“, სადაც მოთხრობილია უშნო, ანუდოტური ამბავი, თუ იმერელმა აზნაურმა ქართლელ აზნაურს როგორ მოპარა ცხენი. გემის ლექსები, პარდაკანისა. ყულისკარელისა, კრეჭიაშვილისა, ნ. ყუბანეიშვილისა და სხვათა.

ამათ გარდა იბეჭდებოდენ ისეთი ავტორებიც, რომელთა შემოქმედება დიდმნიშვნელოვანი არ ყოფილა, მაგრამ არც თუ ყოველგვარ ღირსებას მოკლებული იყო. ასეთია ეკ. ჭრელაშვილის (მის. ასათიანის მეუღლე) „ბუჟუტა ვარსკვლავი“ (მთლიანად არ დაბეჭდილა), დ. ქართველიშვილის მოთხრობა „გარდასახლებულები“, რომელშიც ბატონყმობის საშინელებანია აღწერილია: მრცემულია გლეხის ოჯახის ცხოვრება. გლეხები ვედარ უძლებენ ბატონის სისასტიკეს და ახალციხის მხარისაკენ. რომელიც მაშინ ოსმალეთს ეპყრა, გადაცვივიან. აქვეა ყაჩაღად გასული გლეხების ბრძოლა თავადაზნაურთა წინააღმდეგ. საერთოდ ეს მოთხრობა ყურადღებას იპყრობს.

„იმედში“ დაიბეჭდა ალ. მირიანაშვილის ლექსი „გლეხი“. გლეხის ჭარ-ვარამია ამ ლექსის თემა. მსცოვანმა მოღვაწემ,

მწერალმა და პოეტმა ივანე კერესელიძემ „იმედში“ დაიბეჭდა ერთადერთი ლექსი — „თბილისის გიმნაზიის 50 წლის იუბილეი“. ივანე კერესელიძე მოწიწებითა და სიყვარულით მადლობას უცხადებს თავის აღმზრდელ სკოლას:

ორმოცდაათი შეგისრულდა, აი, დღეს წელი,
წმინდა ტაძარო, სწავლისაო, ჩემო აღმზრდელო,
და დღეს შეყრიან შენ ჰერჩვეშე ის კრება მრთელი,
ვინცა ყოფილა და აწც შენით არს მოსახელი!
მუხლსა მოგიდრეკ მოწიწებით აღმზრდელს აღზრდილი...

აკაკი წერეთელმა, მართალია, „იმედი“ გამოსვლისთანავე ძალზე გააკრიტიკა და „დიპლომათ“ იმერული ლექსი-გამოცანა უძღვნა, მაინც ერთი ლექსი მოათავსა — „გლეხისა და თავადის ბაასი“.¹ „იმედში“ დაიბეჭდა ბესიკის ერთი ლექსიც.

ს. ნ ა ს ი ძ ი ს ლექსი „რკინის გზა“ თემატურად საინტერესოა. დიდი პოეტი ამ თემაზე მნიშვნელოვან ლექსს დაწერდა. იგი უპირისპირებს მატარებელს ურემს და უკანასკნელს პოეტი უპირატესობას აძლევს, რადგან „მას უყვარს კაცი“. თითქოს პრიმიტიულობისაკენ ძახილი ისმის. მართლაც ლექსი, ენა ავტორის პრიმიტიულია და სათქმელს ვერ ამბობს.

კ. მ ა ჭ ა ვ ა რ ი ა ნ ი ს „ომარ და სელმა“, ჩერქეზული მოთხრობა, საინტერესოა, როგორც ლეგენდა, იგი „აბესალომ და ეთერის“ ფინალს გვაგონებს. დახოცილი მიჯნურების — ვაჟკაც ომარისა და მომხიბლავი ტყვე ქალის სელმას საფლავზე ამოდის ორი მშვენიერი ხე. ექვს დღეს ეს ხეები ცალკ-ცალკე დგანან, კვირას კი ერთმანეთს გადაეხვევიან და ეალერსებიან.

ი. ქ ა ჯ ა ი ა ს „შვილდაკარგული“ აქტუალურ თემაზეა დაწერილი. მეზატონეს ერთადერთი შვილი ჰყავს — დათა. დაამთავრებს იგი გიმნაზიას და სასწავლებლად რუსეთს გაემგზავრება. უნივერსიტეტის დამთავრებას ორი წელი უკლია, როცა დათას დააპატიმრებენ. მამამ იკითხა, — კაცი ხომ არ მოუკლავსო? არაო, — უპასუხებენ. — ხომ არავინ გაუძარცვავსო. — არაო. ათი წლის შემდეგ მოხუცებულს წერილი მოსდის შვილისაგან, რომელიც ნახევრად წაშლილია. ციმბირში, კატორღაში ყო-

¹ „იმედი“, 1883 წ., № 2.

ფილა მისი ვაჟი. დათა თავის მამას ბარათაშვილის „მერანი-
დან“ ერთ ადგილს წერდა:

უქმათ ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირული სულის-კვეთება
და გზა უვალი, შენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც დარჩება

და უმატებდა — მე მაძლებინებს ეს ნუგეში, ვგრძნობ, რომ
აღვასრულე ჩემი ვალი, როგორც შემეძლო, დავსდე თავი საქ-
ვეყნო საქმეზედ. ცხადია. ქართველი სტუდენტი დათა რევო-
ლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობისათვის გაუგზავნიათ კა-
ტორღაში. ცენზურისგან დაშინებული ავტორი ამას არ ამ-
ბობს, მაგრამ გულისხმობს. ქართველ სტუდენტთა ციმბირში
გადასახლება იმ დროს იშვიათი არ იყო (მაგ., ციციშვილი,
ზდანოვიჩი და სხვ.).

„იმედისთვის“ დამახასიათებელ თემას ეხება „მორიელი“
ლექსში „გამყლავნება და გამოწვევა“. ვინ იმალება ამ ფსევ-
დონიმის ქვეშ — უცნობია. ეს ლექსი ხალხურ კილოზეა და-
წერილი და ეხება ხალხის შემაწუხარ თიანელ ზაქარა მამა-
სახლისს.

დამერწმუნეთ, თიანეთსა
დიდი ცოდვა ტრიალებსა,
თუმც აწუხებს სატკივარი,
მაგრამ ვერვინ ღრიალებსა.

„იმედში“ დაბეჭდილია რამდენიმე გლეხურ-ხალხური ლექ-
სი. ჩვენი ხალხოსანი პოეტები თუმც გამსჭვალულნი იყვნენ
გლეხების თანაგრძნობით, მაგრამ ყოველთვის კარგად ვერ
ახერხებდნენ გლეხის განცდების გადმოცემას. ხალხური ლექ-
სები ამ მხრივ პოეტურ ნაწარმოებთ არა თუ ჩამორჩებიან,
მაღლაცა დგანან; ფოთოლათ მერცხალაა ლექსი ასეთი ირო-
ნიითა და ფერადებით სიმართლით გამოხატავს გლეხის სილა-
რიბეს:

ძნელი ხარ, სიღარიბეო,
გამაბეჩავე ტიალო,

მეორ, მესამე წელ მიდის,
ერთ ახალბონი მცვიანო,
შიგ მამიკრუხდა ტილები,
წიწილეებსა ზრდიანო,
გამოვლენ სასეირნოთა,
ადიან-ჩამოდიანო.

ასეთივე ღირსებისანი არიან „იმედში“ დაბეჭდილი ხალხური ლექსები. ისინი მიმართულია ხალხის შემაწუხარ მებატონეთა წინააღმდეგ:

ქართლი იმისთვის დავაგდე
თოელს დასდებს, აღარ აიდებს;
რაც რომ ჭირნახული მოვა,
სულ მთლად ბატონი წაიღებს.

გლესს ჩარჩ-ვაჭრებიც აწუხებენ, მიკიტნებიც. „იმედში“ დაბეჭდილ ხალხურ ლექსში გლესი ჩივის თავის უმწეო მდგომარეობაზე. მძარცველთა სიმრავლეზე, თავის შეუძლებლობაზე.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ „იმედში“ მოთავსებული არც ერთა პოეტის ლექსი გლესის განცდებს ასე მკვეთრად არ გადმოგვცემს, როგორც ხალხური ლექსები.

„იმედში“ დაბეჭდილი თარგმნილი ლიტერატურის რიცხვი დიდი არაა. აქ დაიბეჭდა ვ. ჰიუგოს ერთი ლექსი, თარგმნილი პარდაკანისა, „როსკიპი“, თარგმანი რუსულიდან იმავე პარდაკანის მიერ; ტენისონის ლექსი და მიმართვა აპოლონისა პოეტებისადმი. თ. კანდელაკის მიერ რუსულიდან გადმოღებული; მიხ. ასათიანის მიერ რუსულიდან გადმოთარგმნილი „ახალ მოდის ექიმი“; მისტრის ბერენსის საყურადღებო მოთხრობა „უკანასკნელ სისხლის წვეთამდის“, თარგმნილი ოლ. დეკანოზიშვილის მიერ და რამდენიმე უმნიშვნელო ნაწარმოები.

კრიტიკულ-პუბლიცისტური წერილების გარდა „იმედში“ იბეჭდებოდა მოსე ჯანაშვილის ისტორიული წერილები სათაურით: „საქართველოს მატთან“ და დ. ბაქრაძის „ქართველ

მეფეთა გენეალოგია“. ჟურნალში იბეჭდებოდა ბიბლიოგრაფიებიც, საინტერესო ბიბლიოგრაფიებს წერდნენ დ. აბდუშელიშვილი და რომან ძამსაშვილი-ცამციევი.

„იმედი“ რევოლუციურ-დემოკრატიული ჟურნალი იყო. მაგრამ გლახთა საკითხი მარტო „იმედის“ ჯგუფის მონაბოლიად არ ყოფილა ქცეული. ამავე საკითხზე წერდნენ 80-იან წლების სხვა დემოკრატიული მწერლები, რომლებიც „ივერიაში“ თანამშრომლობდნენ. საკმაოა დავასახელოთ ნ. ლომოური და რ. ერისთავი. ყველა ამ მწერლის შემოქმედების ძირითადი თემა იყო რეფორმის შემდეგ დროინდელ გლახობის ცხოვრება, მათი გაჭირვება, ცრუმორწმუნოება, სიღარიბე. ჩაგვრა და უუფლებობა. გლახი მონარქიულ რუსეთში შექმნილი იერარქიის ყველაზე დაბლა მდგარი არსება იყო, ყველასათვის ადვილად გადასათელი დაბალი ღობე.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ამ წიგნის ავტორი	3
ფრანგულ-ქართული ლიტერატურის ურთიერთობა და დავით ერისთავის „სამშობლო“	7
ილია ჭავჭავაძე — მხატვრული ლიტერატურის კრიტიკოსი	84
ვაჟა-ფშაველა	96
ქურნალი „იმედი“	131

8Г1
899.962.1.09
0 375
საქართველოს
საბჭოთავო
საგარეო
კავშირების
მინისტროს
ბიბლიოთეკა

რედაქტორი ნ. ხოშიაკი
მხატვარი მ. მათიაშვილი
მხატვ. რედაქტორი ირ. ჯანაშვილი
ტექნიკური რ. იმნაიშვილი
კორექტორი ც. ქაროსანიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 6/VIII 65 წ., ქალაქის ზომა 84×108¹/₃₂
ნაბეჭდი თაბახი 11. სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 9,62.
უე 00361. ტირაჟი 2000. შეკვ. № 1037.

ფასი 47 კაბ.

საქ. კბ ცკ-ის გამომცემლობის პოლიგრაფკომბინატი,
თბილისი, ლენინის ქ. № 14.
Полиграфкомбинат издательства ЦК КП Грузии,
Тбилиси, ул. Ленина 14.

Николай Александрович Татишвили
Литературные очерки
(На грузинском языке)

Издательство «Литература და Хელოვნება»
Плеханова, 179
19 Тбилиси 65

